॥ श्री कृष्णायनमः ॥

ભક્તકવિ શ્રીદયારામભાઈનાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનો સંગ્રહ

શ્રીદયારામકૃત

કાવ્યમણિમાલા

(ભાગ ૧ લો.)

સંશોધક

સદ્ગત, જોષી નાથજીભાઈ ગિરિજાશંકર

કવિશ્રીના શિષ્યપુત્ર, ડભોઈ

અને

વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, અમદાવાદ

'શુદ્ધાદ્વૈત'ના તંત્રી:

સંગ્રાહક અને પ્રકાશક:

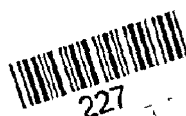
નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ, ડભોઈવાલા.

ઠે. પાંજરાપોળ ઓફીસ સામે, પાંજરાપોળની ચાલી, મુંબઈ નં. ૪

આવૃત્તિ બીજી સં. ૧૯૮૭ સને ૧૯૩૧.

પાકું પૂઠું રૂ. [illegible]-૦ :: કાચું પૂઠું રૂ. ૦-૧૪-૦

૨૨૭

મુદ્રક: ચીમનલાલ ઈશ્વરદાસ મહેતા, મુદ્રણસ્થાન: વસંત મુદ્રણાલય.
સિવીલહૉસ્પિટલ સામે, ઘીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ.

મુદ્રક : ચીમનલાલ ઈશ્વરદાસ મહેતા, મુદ્રણસ્થાન : વસંત મુદ્રણાલય.
સિવીલહોસ્પિટલ સામે, ઘીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ.

॥ श्रीमदनमोहनो विजयते ॥

અર્પણપત્રિકા.

નિખિલભૂમંડલાચાર્યચક્રચૂડામણિ—શ્રીહરિવદનવૈશ્વાનર
ભક્તિમાર્ગામ્બુજાતમાર્તણ્ડ—માયાવાદનીહારસહસ્રાંશુ
શ્રીવ્રજપતિરતિપથપ્રવર્ત્તક—
શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યચરણકમલમાં—
કોટિશઃ દણ્ડવત્પ્રણતિપૂર્વક, એઓશ્રીનાજ અનુગ્રહ-
ભાજન, એઓશ્રીનીજ કૃપાકણિકાથી જ દિગંતવિ-
સારિયશસ્, પરમ મહાનુભાવી, ગુર્જરભૂમ્યવતંસ
ભગવદીય શ્રીદયારામભાઇનાં પુષ્ટિ-
ભક્તિના રસથી પરિપૂર્ણ આ ઉત્તમ
કાવ્યોને સમર્પીને એ ભગવદીયનો
શિષ્યપૌત્ર અને ઋણી અનુચર
હું કૃતકૃત્ય થાઉં છું.

શ્રીવલ્લભાગ્નિદાસાનુદાસ,
નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ.

શુદ્ધાદ્વૈતપુષ્ટિસંપ્રદાયસ્થાપક
અખિલભૂમંડલાચાર્ય
જગદ્‌ગુરુ શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજી.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સત્તર વર્ષના લાંબા સમય પછી આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિ કરવાનો સુમંગલ અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ સં. ૧૯૭૦ માં છપાઈ હતી. તે વખતે ગુજરાતી સાહિત્ય-ક્ષેત્રમાં કવિશ્રી દયારામભાઇનાં અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો તથા પદો છપાવીને પ્રકટ કરવાનો મારો પહેલો પ્રયાસ હતો. પ્રથમ પ્રયાસનાં ફળરૂપ આ પહેલો ભાગ જો કે એકદમ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ન હોય છતાં સાક્ષરોએ તથા ભક્ત વાચકોએ તેને અપનાવી લીધો અને પ્રથમાવૃત્તિની તમામ પ્રતિઓ ખરીદી લીધી. આ ભાગની ઘણી માગણી આજે વર્ષોથી થઇ રહી છે, પણ કવિશ્રીના ગ્રંથના બીજા ભાગો તથા જીવનચરિત્રના ભાગો પ્રકટ કરવા પાછળ ઘણો સમય અને ધનનો વ્યય કરવો પડયો તેથી બીજી આવૃત્તિ ઉતાવળથી પ્રકટ કરી શકયો નહિ. આ આવૃત્તિનું કાર્ય પણ સં. ૧૯૮૪ ની સાલમાં પ્રારંભ્યું હતું તે આજે ત્રણ વર્ષે પૂર્ણ થયું છે! આવી ધીમી ગતિએ ચાલતાં પણ આ ગ્રંથ છપાઇને આતુર બનેલા વાચકોના હાથમાં જવાનો જે સુયોગ પ્રાપ્ત થયો તે થોડો હર્ષનો વિષય ન જ ગણાય.

પહેલી આવૃત્તિ કરતાં આ આવૃત્તિમાં ઘણો સુધારો કર્યો છે. પરમ ભગવદીય સદ્દગત શ્રી. નાથજીભાઇ જોષીજીએ જે ટીકા લખેલી તે ફરીથી મૂળ ગ્રંથ સાથે સરખાવી છે, અને જયાં એકની એક વાત વારંવાર ટીકામાં વિસ્તારાતી હતી તેમાં ઘટાડો કરવો પડયો છે. વળી વ્રજભાષાના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ વ્રજભાષાનાં ધોરણ મુજબ સુધારો કર્યો છે. જેમ બને તેમ આ આવૃત્તિ શુદ્ધ રીતે છપાય તે માટે ઘણી કાળજી રાખી છે. આવું કઠિન તથા શ્રમજન્ય કાર્ય કરી આપવા માટે મારા સ્નેહી શાસ્ત્રી વસંતરામ હરિકૃષ્ણનો હું આ તકે આભાર માનું છું.

ગ્રંથો મળવાનાં ઠેકાણાં

નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ ડભોઈવળા. ઠે. માધવબાગમાં
પાંજરાપોળ ઓફીસ સામે, પાંજરાપોળની ચાલી-મુંબઈ.

" ગુજરાતી " પત્રની ઓફીસ, સાસુન બીલ્ડીંગ, સરકલ, કોટ,
મુંબાઈ ૧

મેસર્સ એન એમ. ત્રિપાઠીની કું. બુકસેલર ઠે. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ.

જીવનલાલ એન્ડ સન્સ બુકસેલર ઠે. કાલબાદેવી રોડ, મુંબઇ ૨

નારણજી મુળજી " " "

ચુનીલાલ ક્રીષ્ણાશંકર " ઠે. મોટું મંદર-ત્રીજે ભોઇવાડો-મુંબઈ

પંડિત ગટુલાલાજીની લાયબ્રેરી ઠે. ભુલેશ્વર કેથીડ્રલ સ્ટ્રીટ-મુંબઇ

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર ઠે. ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ

લલ્લુભાઇ છગનલાલ દેશાઇ " ઠે. રીચીરોડ નં. ૧૧૦ અમદાવાદ

રણછોડલાલ મોતીલાલ " " "

દલસુખભાઈ પરમાનંદદાસ શાહ ઠે. પોસ્ટ પાસે-ડભોઇ (વડોદરા)

શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય નડીઆદ.

ઠા. બેચર મેધજી ઠે. પુરાબજાર—રાજકોટ.

કરસનદાસ નારણદાસ બુકસેલર. (નાણાવટ,) સુરત.

દેસાઈ બ્રધર્સ " ઠે. કતોપોર બજાર-ભરૂચ.

ગોપાલદાસ ગિરધરદાસ પરીખ મોટું મંદિર—સુરત.

મકનજી જુઠાભાઈ મુગટવાલા ઠે. શ્રીનાથજીનું મંદિર-વડોદરા.

આ સિવાય બહારગામના જાણીતા બુકસેલરો.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સત્તર વર્ષના લાંબા સમય પછી આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિ કરવાનો સુમંગલ અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ સં. ૧૯૭૦ માં છપાઈ હતી. તે વખતે ગુજરાતી સાહિત્ય-ક્ષેત્રમાં કવિશ્રી દયારામભાઇનાં અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો તથા પદો છપાવીને પ્રકટ કરવાનો મારો પહેલો પ્રયાસ હતો. પ્રથમ પ્રયાસનાં ફળરૂપ આ પહેલો ભાગ જો કે એકદમ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ન હોય છતાં સાક્ષરોએ તથા ભક્ત વાચકોએ તેને અપનાવી લીધો અને પ્રથમાવૃત્તિની તમામ પ્રતિઓ ખરીદી લીધી. આ ભાગની ઘણી માગણી આજે વર્ષોથી થઇ રહી છે, પણ કવિશ્રીના ગ્રંથના બીજા ભાગો તથા જીવનચરિત્રના ભાગો પ્રકટ કરવા પાછળ ઘણો સમય અને ધનનો વ્યય કરવો પડયો તેથી બીજી આવૃત્તિ ઉતાવળથી પ્રકટ કરી શકયો નહિ. આ આવૃત્તિનું કાર્ય પણ સં. ૧૯૮૪ ની સાલમાં પ્રારંભ્યું હતું તે આજે ત્રણ વર્ષે પૂર્ણ થયું છે! આવી ધીમી ગતિએ ચાલતાં પણ આ ગ્રંથ છપાઇને આતુર બનેલા વાચકોના હાથમાં જવાનો જે સુયોગ પ્રાપ્ત થયો તે થોડો હર્ષનો વિષય ન જ ગણાય.

પહેલી આવૃત્તિ કરતાં આ આવૃત્તિમાં ઘણો સુધારો કર્યો છે. પરમ ભગવદીય સદ્દગત શ્રી. નાથજીભાઇ જોષીજીએ જે ટીકા લખેલી તે ફરીથી મૂળ ગ્રંથ સાથે સરખાવી છે, અને જ્યાં એકની એક વાત વારંવાર ટીકામાં વિસ્તારાતી હતી તેમાં ઘટાડો કરવો પડયો છે. વળી વ્રજભાષાના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ વ્રજભાષાનાં ધોરણ મુજબ સુધારો કર્યો છે. જેમ બને તેમ આ આવૃત્તિ શુદ્ધ રીતે છપાય તે માટે ઘણી કાળજી રાખી છે. આવું કઠિન તથા શ્રમજન્ય કાર્ય કરી આપવા માટે મારા સ્નેહી શાસ્ત્રી વસંતરામ હરિકૃષ્ણનો હું આ તકે આભાર માનું છું.

આ ગ્રંથમાલાના પાંચ ભાગો પ્રકટ થઇ ગયા છે. ભગવાને ગીતામાં બતાવેલો મહાન્ ભક્તિયોગ જેની અંદર અને બહાર વ્યાપી રહેલો છે, એવા પ્રાતઃસ્મરણીય મહાનુભાવ ભક્તરત્ન કવિશ્રી દયારામ-ભાઇનું હૃદય સમજવા માટેનાં સાધનો જ ઉત્તરોત્તર 'મણિમાલા' રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. કોઇ પણ વિવેકશીલ વાચક આ ગ્રંથો પરથી કવિહૃદય પીછાણી શકે છે. છતાં કવિશ્રીના ભાવનાપૂર્ણ ભક્ત હૃદયમાંથી પ્રવાહિત થયેલા અતિનિર્મલ ભક્તિરસપ્રવાહમાં કોઇ દૃષ્ટિ મલિન કચરો જુએ અને તે પરથી કવિશ્રીનાં પવિત્ર હૃદયને કલુષિત બનાવવા માટે વળખાં મારે તો તે પામરનાં હીન ભાગ્ય જ ગણાય. બાકી આટલા દાર્શનિક પુરાવારૂપ મહાસાહિત્ય પ્રકટ થયા પછી પણ સંદેહ રહી જતો હોય તો અમારે તો પ્રભુની પ્રાર્થના જ કરવી રહી કેઃ "હે પ્રભો! તું અમારા આ સાક્ષર બંધુઓને સુમતિનું દાન કર." અમારાથી વિશેષ શું બની શકે?

આ આવૃત્તિ પ્રકટ કરવા માટે મુંબાઇના જાણીતા વૈષ્ણવ સદ્‌ગૃહસ્થ અને શ્રીકૃષ્ણભક્તિમાં અતિ અનુરાગ ધરાવનારા શેઠ દ્વારકાદાસ કલ્યાણદાસ બી. એ. એ ઉત્તેજન આપ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ-પ્રેમરસમાં મગ્ન સુપ્રસિદ્ધ બંગાલી મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલના સમાગમથી અને એ મહાત્માના પ્રેમરસપૂર્ણ હૃદયમાંથી પ્રકટ થતો સુમધુર સુધારૂપ ધ્વનિ શેઠ દ્વારકાદાસભાઇએ વર્ષો સુધી કર્ણદ્વારા હૃદયમાં ઝીલ્યો છે. પરિણામે તેમનું હૃદય પણ શ્રીકૃષ્ણભક્તિરસથી આર્દ્ર બનેલું છે. કવિશ્રીનાં કાવ્યોના તો તેઓ એક રસજ્ઞ અભ્યાસી છે. ઉપરાંત મુંબઇની કોરપોરેશનના તેઓ ચુંટાયલા સભાસદ છે. એક નાગરિક તરીકે નગરસેવા તથા અનેક પરોપકારનાં કાર્યોમાં તેઓ પાછી પાની કરતા નથી. આ તકે એમનો આભાર માનીને વિરમું છું.

કુંજ એકાદશી, સં. ૧૯૮૭ } **નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ**
અમદાવાદ. } **ડભોઇવાળા.**

શેઠ દ્વારકાદાસ કલ્યાણદાસ.

બી. એ.

જન્મ સંવત ૧૯૩૮ ના ભાદરવા સુદી ૧૫

॥ श्रीमद्वैश्वानराचार्या विजयन्ते ॥

પ્રકાશકની પ્રસ્તાવના.

(પ્રથમ આવૃત્તિની)

પ્રાતઃસ્મરણીય, કવિકુલકમલદિવાકર, શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના પરમ ભક્ત શ્રીદયારામભાઇનાં નામ અને તેમની રસમય અલૌકિક વાણીથી ભાગ્યે જ કોઈ ગુર્જર અજ્ઞાત હશે. કવિવરનાં નીતિ અને ભક્તિના–દિવ્ય શૃંગારનાં દર્શન કરાવનારાં કાવ્યોએ અસંખ્ય દૈવી હૃદયોને રસાર્દ્ર બનાવ્યાં છે, એમાં કાંઇ પણ સંશય નથી. પાંડિત્યથી ઉદ્‌ભવેલી કવિત્વશક્તિ અને પરાત્પર પૂર્ણ પુરુષોત્તમના અનુગ્રહથી જ પ્રકટ થયલી કવનશક્તિમાં શું વિલક્ષણતા છે, એની ઝાંખી કરવા ઇચ્છનારે એકવાર અવશ્ય કવિવર ભક્તરાજની વાણીનો આસ્વાદ લેવો. પૂર્વે થઈ ગયલા મહાકવિઓના ગ્રન્થો જોઇને, તેનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરીને સાહિત્યક્ષેત્રમાં ઉપસ્થિત-થવાય તો સત્કારપાત્ર ગણાવામાં કાંઈ વાંધો નથી, પરંતુ નૈસર્ગિક ઇશ્વરદત્ત દિવ્યશક્તિ અને અલૌકિક પરોક્ષ પદાર્થોનો સાક્ષાત્કાર વગેરે સાધનસંપત્તિનો સહભાવ જેટલો માનપ્રદ છે, જેટલો ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવામાં હેતુભૂત છે, તેટલો પૂર્વોક્ત અભ્યાસ નથી. કવિશ્રી દયારામભાઇમાં, મૂલ તો દૈવી હૃદય, મહાન્ પુરુષોનો સમાગમ, અલૌકિક ગુરુનો અનુગ્રહ વગેરે ઉત્તમોત્તમ પદ મેલવનારા હેતુઓ પ્રત્યક્ષ જણાતા હોવાથી તેમની વાણી ભક્તિથી અંકિત થયલાં સહૃદયહૃદયોને હૃદયંગમા થાય, તેમાં કાંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી.

કવિશ્રી ૬૨ વર્ષ ઉપર ગુર્જરભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા. તે વેળાએ જ તેમનાં દિવ્ય પારિજાતક કુસુમરૂપ કાવ્યોનો સુવાસ સમગ્ર ગુજરાતમાં એક સરખો મહેકી રહ્યો હતો. મનોહર માર્મિક વાણીથી ગુંથેલાં, સંગીતના માધુર્યથી યુકત, કવિનાં અનેક ભકિતવિષયક પદોએ આબાલવૃદ્ધ ગુર્જરોના મનને આકર્ષ્યું હતું. તે સમયમાં મુદ્રણકલાનું સાધન જેવી જોઇએ તેવી સ્થિતિમાં નહિ હોવાથી, તેમ જ અધિકારી વિના રસ પ્રકટ થવા દેવો નહિ, એવા ખાસ સદાગ્રહથી માત્ર તે કાવ્યો લખાતાં અથવા તો ભકતોના હૃદયોમાં જ રહેતાં, અને અધિકારિપરત્વે તે પ્રકટ પણ થતાં. પરંતુ સમયના વહેવા સાથે, અન્ય દેશોનો સમાગમ વધવાથી આપણા દેશમાં પણ અનેક સામયિક પ્રગતિઓ શરૂ થઈ અને મુદ્રણકલાનો વિકાસ થયો. ગુર્જરસાહિત્યની વૃદ્ધિ તથા તેનાં સંરક્ષણ તરફ અનેક જનોનું લક્ષ્ય ખેંચાયું. આદ્ય કવિ નૃસિંહમહેતાથી પ્રારંભીને થયલા અનેક કવિઓનાં કાવ્યો પ્રસિદ્ધિમાં આવવા માંડયાં. એ પ્રમાણે એ પ્રગતિ પ્રતિદિન વધતી જ ગઇ, અને અત્યારે તદ્દન પાછળ પડેલા ગણાતા ગુર્જરસાહિત્યમાં સારું જ ભંડોળ બહાર પ્રકટ થયું છે એમ કહેતાં અચકાઇશું નહિ.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્યો મુદ્રણ કરવાનો પહેલો પ્રયાસ સંવત ૧૯૨૫ની સાલમાં મુંબઇના ગોપાલ પાંડુ શેઠ તરફથી શિલા છાપમાં થયેલો હતો. ત્યારપછી સ્વર્ગસ્થ કવિ નર્મદાશંકરે પણ એક મહાન્ સંગ્રહ કરીને છપાવેલો હતો. વડોદરાના ના. ગાયકવાડ સરકાર, જેઓ ગુર્જર સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે સારો પ્રયાસ કરે છે, તેઓના આશ્રયથી લુણાવાડા સ્ટેટના માજી દિવાન રા. બ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાલાએ, પ્રાચીન કાવ્યમાળાની સિરીઝમાં તથા ત્રૈમાસિકમાં કેટલાંક કાવ્યો છાપ્યાં. ત્યારપછી 'ગુજરાતી' પ્રેસના આદ્યતંત્રી મરહુમ સદ્‌ગત સાક્ષર રા. ઇચ્છારામ, સૂર્યરામ દેસાઇએ નર્મદના જ પુસ્તક ઉપરથી 'દયા-

રામકૃત કાવ્યસંગ્રહ' પ્રકટ કર્યો. અને તે પછી છેવટે હરિભાઇ પટેલ તથા હરગોવિંદદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર અમદાવાદવાળાએ કેટલાંક પદો પ્રકટ કર્યાં. આ સર્વ પ્રયાસો જેવા જોઇએ તેવા ફલીભૂત થયા નથી, એમ મારું માનવું છે.

પ્રથમના મુદ્રયિતાના સમયમાં તો મુદ્રણકલાની ખીલવણીનો જ અભાવ હતો, તેથી સ્વાભાવિક રીતે તેમાં દોષો રહે જ. પરંતુ નર્મદે તો કવિના કાવ્યોનું મુદ્રણ કરવામાં બિલકુલ કાળજી રાખી નથી. રા. બ. હરિગોવિંદદાસે નર્મદ કરતાં કાવ્યો સારી સ્થિતિમાં છાપ્યાં છે, પરંતુ તે કાવ્યોનું રહસ્ય સમજી શકવાની શક્તિના અભાવે કેટલીક ગંભીર ભૂલો તેમણે પ્રકટ કરેલા પુસ્તકોમાં રહી ગઇ છે. જેનું દર્શન કરવા ઇચ્છનારને આ ગ્રન્થમાલાના હવે પછી પ્રકટ થનારા બીજા ભાગમાં અવગાહન કરવાની સૂચના છે. નર્મદના જ સંગ્રહ ઉપરથી 'ગુજરાતી' પ્રેસે સંગ્રહેલા સંગ્રહમાં તો ભૂલોનો સંભાર ભરેલો છે. જેમ કે—

'**કોટી** ઉપાસન મલીનનું,' 'કંચન મોહોર **વ્હુહુ** હીરો,'
'**કળી રૂઠી આશ્રૂચમાં**' '**સ્વસ્તી** અષ્ટકોણ **અંબુ ફળ**,'
'**જવપત્રી ધ્વજ ઉર્ધરેખ વિક્ષાત; ક્ષાત્ર** અંકુશ **અંબુજમ** વ્યોમ,'

ભક્તિપોષણ.

ઉપર બતાવેલા ફકરાઓમાં મોટા ટાઇપોમાં મુકેલા શબ્દો તદ્દન અશુદ્ધ જ છે. આવી રીતે ગુર્જર સાહિત્યની સેવા ઇશ્વર ન કરાવે તો જ સારું એમ વિદ્વદ્વર્ગની માન્યતા છે.

ઉપરનાં કાવ્યોના ફકરા શુદ્ધ રીતે આવા છે.

"કોટી ઉપાસન મલિનનું; કંચન મહોર વ્યૂહ હરિ હીરો;
કલિરૂપી આશૌચમાં." "સ્વસ્તિક અષ્ટકોણ, જંબુફલ, યવ,
પત્રિધ્વજ, ઊર્ધ્વરેખ વિખ્યાત; ખ્યાત અંકુશ અંબુજ મત્સ્ય વ્યોમ,"

કવિવરના કાવ્યોની આવી સ્થિતિ જોઇને મને ઘણો જ ખેદ થયો. તેમજ કવિશ્રીનાં જીવનચરિત્રો પણ અનેક તરફથી માત્ર અટકળોને આધારે જ લખાયલાં વાંચીને પણ હું દીલગીર થયો, અને **जीवाः स्वभावतो दुष्टाः** એ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરની આજ્ઞાને અનુભવવા લાગ્યો.

શ્રીદયારામભાઇના શિષ્ય ભગવદીય જોષી ગિરિજાશંકરભાઇના આત્મજ, કવિશ્રીના સંપૂર્ણ ભક્ત, ભગવદનુરાગી પરમ ભગવદીય જોષી છોટાલાલ ઉર્ફે નાથજીભાઇ, જેઓ ડભોઇના નિવાસી ઔદિચ્ય ટોલકીઆ બ્રાહ્મણ છતાં એક અનન્ય પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ છે, તેઓએ પોતાના પિતા કાકા પાસેથી મળેલા સંગ્રહ ઉપરાંત કવિશ્રીના ગ્રન્થોના લેખક ઘેલાભાઇ અમીને કરી રાખેલા સંગ્રહને ભિન્ન ભિન્ન સ્થલે અસ્તવ્યસ્ત થઇ પડેલો જોઇને તેને એકત્ર કરીને અતિસ્તુત્ય પ્રયાસ કરીને જે સેવા બજાવી છે, તે શબ્દોથી હું વ્યકત કરી શકતો નથી. આ સર્વ સંગ્રહને યોગ્ય સ્વરૂપમાં પ્રકટ કરવામાં આવે તો હું ધારું છું કે આ ગ્રન્થ જેવાં લગભગ ૩૦ થી ૪૦ પુસ્તકો થવા જાય !!

પરમ ભગવદીય જોષી નાથજીભાઈ મારા ઉપર ઘણો જ સ્નેહ તથા કૃપા રાખે છે. તેઓને મેં અશુદ્ધ રીતે છપાયલાં કાવ્યો શુદ્ધ રીતે પ્રકટ કરવાની કરેલી વિનતિનો તેઓએ સ્વીકાર કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તે કાર્યમાં દરેક સહાયતા કરવાનું કબૂલ્યું અને અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો પણ પ્રકટ કરવાની રજા આપી. આ ઉપરાંત કવિશ્રીનું શુદ્ધ જીવનચરિત્ર પણ લખવાની યોજના કરી છે, જે થોડા સમયમાં વાંચકો સમક્ષ મુકવામાં આવશે. એમની મારા પ્રત્યેની આ શુદ્ધ સ્નેહની મમતાભરી લાગણીથી હું તેમનો ઋણી છું.

સદર કાવ્યસંગ્રહમાંથી નહિ છપાયલાં કાવ્યો રા. જોષીજીની અનુમતિથી આ પ્રથમ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યાં છે. કાવ્યો અતિકઠિન

હોવાથી સમજણ ન પડે તેવી જગ્યાએ પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં છપાયલા ગ્રંથોની માફક રા. જોષીજીએ લખેલો સ્પષ્ટ અર્થ નીચે ટીકામાં આપ્યો છે.

રા. જોષીજીની ટીકાનું વાંચન દયારામભાઈનું હાર્દ સમજવાને અતિ ઉપયોગિ છે. કવિશ્રીનાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોને વાંચકો યોગ્ય લાગે આશ્રય આપશે તો હવે પછી કવિશ્રીના બીજાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો જેવા કે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ભાગવત, ભકિતવિધાન, વ્રજવિલાસામૃત, પિંગળસાર, પુષ્ટિપથસારમણિદામ, પુષ્ટિભકતરૂપમાલિકા, સિદ્ધાંતસાર, માયામતખંડન, રસિકરંજન તથા પ્રશ્નોત્તરમાલિકા, ગુરુશિષ્યસંવાદ, હરિદાસમણિમાલા, શ્રીકૃષ્ણસ્તવનચંદ્રિકા વિજ્ઞપ્તિવિલાસ, અકલચરિત્રચંદ્રિકા, શિક્ષાસાહિત્યવિહિતપ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ, પ્રશ્નોત્તરવિચાર વગેરે કવિશ્રીના ઉત્તમોત્તમ અને અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો સર્વે અનુક્રમે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

આ ભકત કવિશ્રીનાં કાવ્યોનો અભ્યાસ કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકરના માતૃશ્રીને ઘણો હતો. તે હમેશાં પોતાને ત્યાં ગાતાં તે સાંભળી તેપર પ્રીતિ થવાથી કવિ નર્મદાશંકરે એ કાવ્યો ભેગાં કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ડભોઇ વગેરે ઠેકાણે જ્યાં આ ભકત કવિશ્રીના શિષ્યોની બેઠક વગેરે હોય ત્યાં જઇ સાંભળીને ઉતારી લીધાં. એ પ્રમાણે તેમણે સંગ્રહ ભેગો કરી શ્રીદયારામકૃત કાવ્યસંગ્રહના રૂપમાં પ્રથમ છપાવ્યો જેની કિંમત રૂપીઆ દશ રાખી હતી. તે પછી ગુજરાતી પત્રના આદ્યતંત્રી સ્વ. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઇએ તેનો હકક રાખી છપાવ્યો છે. જેની આજે ચોથી આવૃત્તિ થઈ છે. આ ઉત્તમ સુવિખ્યાત કવિરત્નનાં કાવ્યો ગુર્જર પ્રજા એકી અવાજે વખાણી ઘેરઘેર ગાય છે એજ તેની ઉત્તમતા દર્શાવી આપે છે. સદર કાવ્યસંગ્રહ કવિ નર્મદે સાંભળી ઉતારી લેઇ છપાવેલો જેથી તે તદ્દન અશુદ્ધ છપાયલો છે.

ભક્ત કવિશ્રી સાથે પરિચય પડેલા વૃદ્ધ પુરુષો સાથે થયલી વાતચીત ઉપરથી એક અમૂલ્ય ઉદાહરણ શ્રવણે પડયું છે. તે વાંચકવર્ગના હિત ખાતર નીચે લખ્યું છે.

એક સમયે કવિશ્રીની દૃષ્ટિ એક માટીની ઇંટના કટકા ઉપર પડી. તે પડતાંની સાથે જ કવિશ્રીનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ નીકળ્યો પછી તેનું કારણ પુછતાં જવાબ મળ્યો કે જેવી રીતે આ ઇંટ સાજી હતી ત્યારે તે કેટલીબધી ઉપયોગી હતી ? તેના હાલ કાળે કરીને કટકા થતાં (રોડા) ના રૂપમાં આવી અને હજુ પણ એના ભાગીને ચૂરા થશે. અને અંતે ઇંટના નામનો લય થઈ તે ધૂળની સાથે મળી જઇ ધૂળમય બનશે. તેવીજ રીતે મારા કાવ્યોનો તથા મારા ગ્રન્થોનો પણ અંતે લય થશે. એમ કહી શ્વાસ મુકી હા નાથ, એવો ઉચ્ચાર કર્યો હતો, વળી કહ્યું કે મારા કાવ્યોને જેવો તમને હાલ હું સ્ફુટ પ્રકાશિત અર્થ સિદ્ધાંત સમજાવી ટીકા, પ્રમાણરૂપ દાખલાથી ઠસાવી આપું છું તેવું મારા પછી જે કોઇ આ ગ્રંથ શુદ્ધ જેવોને તેવો અક્ષરે અક્ષર લખી રાખી મૂકશે તો વિદ્વાનો કે પંડિતોને અને ભગવદ્‌ભક્તોને મારો આશય સમજાશે. મને અશુદ્ધ લખવા તથા બોલવા ઉપર અત્યંત ચીડ છે માટે જેને શુદ્ધાક્ષરનું જ્ઞાન હોય તેણે જ આ મારા ગ્રંથો લખી રાખવા, વાંચવા અગર મારાં કાવ્યોના અનુભવી પાસે જઇ અભ્યાસ કરવો.

આ મુદ્રણ માટે ભગવચ્છાસ્ત્રનિષ્ણાત શાસ્ત્રી મન્નલાલ ગણપતિરામ M. A. તથા રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B. A; LL. B. તથા રા વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, એઓએ જે યોગ્ય સલાહ આપી છે, તે માટે હું તેમનો આભાર માનું છું.

પ્રૂફો શોધવાના કાર્યમાં રા. વસંતરામશાસ્ત્રીએ જે સહાયતા કરી

છે, તે માટે તેમનો ઉપકાર માનતાં જણાવવું પડે છે કે આ ગ્રન્થ મૂળ જેવો પ્રાચીન કોપીમાં ઉતારેલો તેવો જ, તેમ જ રા. જોષીએ—લેખકે કહેવા મુજબ તેમના જ લખવા પ્રમાણે છપાવેલો છે, તેમાં કાંઇપણ ફેરફાર કર્યો નથી. તો પણ સ્વાભાવિક રીતે દોષ રહી ગયેલા હોવાથી તેને માટે છેવટે શુદ્ધિપત્રક આપેલું છે.

હવેથી જે ભાગ બહાર પડશે, તે નવી જ પદ્ધતિથી બહાર પાડવાનો વિચાર છે. વ્રજભાષાના ગ્રન્થોને તેના જ્ઞાતાની સહાયતાથી તેને શુદ્ધ કરીને, તેમ જ ગુજરાતી ગ્રંથો પણ તેવીજ રીતે સંસ્કૃત પદ્ધતિથી શોધી શુદ્ધ રીતે, ઉપયોગિ જ ટિપ્પણ સાથે બહાર પડશે. આ કાર્ય પહેલું જ હોવાથી જોઇએ તેટલું ધ્યાન અપાયેલું નથી, તેથી વાંચકોની ક્ષમા યાચું છું.

કવિશ્રીનું શુદ્ધ જીવનચરિત્ર રા. જોશી છોટાલાલભાઇએ લખ્યું છે તેનું બુદ્ધિપ્રકાશના સારા વિદ્વાન લેખક તથા વિદ્વાન ગ્રેજ્યુએટ પાસે સંશોધન કરાવેલું છે તે પણ થોડા વખત પછી ગુર્જર પ્રજા સમક્ષ મુકવામાં આવશે.

આ ગ્રંથને યોગ્ય આશ્રય મળેથી હું એક પછી એક કવિશ્રીના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો છપાવીશ. છપાયલાં કાવ્યો શુદ્ધરૂપે છપાવી તેમને થયેલો અન્યાય દૂર કરવો તે એ મારૂં કર્તવ્ય છે એમ હું સમજું છું.

આ કાર્ય કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ દયારામભાઇના સર્વ પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો એક પછી એક મુદ્રિત થાય અને કવિશ્રીને થયેલો અન્યાય દૂર થાય તે છે. હું આશા રાખું છું કે આ મારો ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં લેઇ પ્રભુ પ્રેરણાથી ગુજરાતની રસિક પ્રજા આ મારા શુભ પ્રયત્નને ઉત્તેજન આપી સફળ કરશે.

વિજયાદશમી	**નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહના**
સંવત્ ૧૯૭૦	સર્વ વાંચકોને સસ્નેહ ભગવત્સ્મરણ.

ગ્રંથપરિચય.

કવિવર શ્રીદયારામભાઈના સર્વ ગ્રન્થોમાં શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય ઓતપ્રોત થઇને રહેલું મર્મજ્ઞોને ભાસે છે, એમાં કાંઇ પણ સંશય નથી. એક અક્ષર પણ એ ભક્ત કવિવરે એવો નથી લખ્યો કે જેમાં પ્રભુભકિતને ભૂલી જવામાં આવી હોય. એ જ ભગવદનુગ્રહબલ, અલૌકિક સામર્થ્ય અને દિવ્ય શકિત. પોતાના ગુરુદેવ, બ્રહ્મસંબંધ કરાવનાર ગુરુ શ્રીવલ્લભજી મહારાજની સંપૂર્ણ કૃપાથી કવિશ્રીને પુષ્ટિમાર્ગનું લક્ષ્યબિંદુ ઉત્તમોત્તમ રીતે સમજાયલું હતું. વળી આધુનિકોની પેઠે તેમને શાબ્દિક જ્ઞાન ન હતું, પણ સર્વ વિષયોનો એમને અનુભવ હતો. પુષ્ટિમાર્ગની રસાત્મકતા, સર્વાત્મભાવરૂપ ફલ-રૂપતા વગેરેનો એમને સાક્ષાત્કાર થયલો હતો.

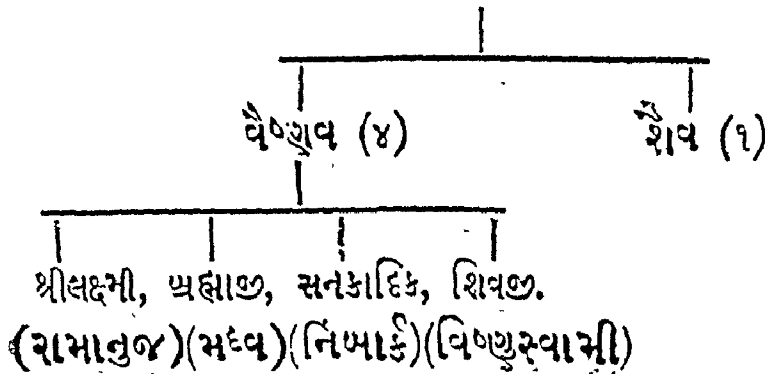
તેઓએ અધિકારી સમુદાયનો વિચાર કરીને અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે. શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના માર્મિક તત્ત્વોની ઝાંખી કરાવનારા આદર્શરૂપ ગ્રન્થો **રસિકવલ્લભ** તથા **પુષ્ટિપથરહસ્ય** છે, એ બન્નેનો સાર ખેંચીને તૈયાર કરાવવામાં આવેલો, પ્રતિદિન સિદ્ધાન્તોનું સ્મરણ તાજું જ રહે એવા મુખ્ય ઉદ્દેશથી લખાયલો **ભકિતપોષણ** ગ્રન્થ પણ અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય જ છે. આ ગ્રન્થો મુદ્રિત થયલા છે. પરંતુ હજુસુધી અપ્રકટ સાહિત્ય તરફ જ્યારે દૃષ્ટિપાત કરીએ છીએ, ત્યારે નિશ્ચય થયા વિના નથી રહેતો કે મુદ્રિત થયલા ગ્રન્થો તો માત્ર મહાસાગરના બિન્દુરૂપ જ છે! રસિકવલ્લભાદિ ગ્રન્થો મુદ્રિત થયલા છે, પરંતુ તેમાં મુદ્રણમાં નિમિત્તરૂપ બનેલા ગૃહસ્થો પુષ્ટિમાર્ગના રહસ્યથી વાકેફ ન હોવાથી ઘણે ઠેકાણે તેમને

હાથે કવિના વિશુદ્ધ અર્થનું પણ ખૂન થયલું નજરે નિહાળતાં ખેદ જ થાય છે. આ ગેરવ્યવસ્થાને સુધારવાને અમે આ યોજના ઘડી છે. તે પહેલાં દર્શાવ્યું છે.

આ ગ્રન્થમાં અત્યારસુધીમાં અપ્રસિદ્ધ રહેલાં કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

પહેલો ગ્રન્થ **સંપ્રદાયસાર** છે. આ ગ્રન્થ સર્વ સંપ્રદાયોનાં તત્ત્વો સમજાવીને તેની શિથિલતા અને સ્વમાર્ગની દૃઢતાનો નિશ્ચય કરવાને લખાયલો છે. સંપ્રદાયના વિભાગ કવિ આ પ્રમાણે કરે છે.

કોષ્ટક

ઉપરના સંપ્રદાય આદિ અનાદિથી ચાલતા આવેલા છે, એમ કવિ જણાવે છે. શંકરાચાર્યના માયાવાદને તો નાસ્તિક જ માને છે, અને તેની ગણના આસ્તિક સંપ્રદાયમાં ન કરતાં બૌદ્ધજૈનવત તે નિરર્ગલ જ છે, એમ કવિનું સશાસ્ત્ર મંતવ્ય છે. વાસ્તવિક પણ તેમ જ છે. બૌદ્ધમતને જ જુદા શબ્દોમાં સમજાવતાં જે મત નિકળે, જ આદ્ય શંકરાચાર્યનું મત છે એ સત્ય આધુનિક પ્રૉફેસરો, શાંકર હોવાનું માન ધરે છે, તેઓને પણ કબૂલવું

શ્રીવલ્લભાધીશ્વર 'વિષ્ણુસ્વામિપથ'ના ઈશ–નિયંતા માત્ર છે, એમ કવિવર કહે છે. 'વિષ્ણુસ્વામિપથ ઈશ વ્હે' એ ઉકિતથી એમ જ જણાવે છે કે, ઉચ્છિન્નપ્રાય થયલાં વિષ્ણુસ્વામીના માર્ગના યેગબલથી પ્રાણ ટકાવી રાખીને રહેલા બિલ્વમંગલ નામના છેલ્લા યોગીની વિનતિથી તે સંપ્રદાય પોતે ચલાવાની તેને કબુલાત આપી, અને પ્રેતયોનિમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ ઉપરથી એમ સમજી બેસવાનું નથી, કે શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ અથવા પુષ્ટિમાર્ગ વિષ્ણુસ્વામીના સંપ્રદાયમાં હતા તે આપે પ્રવર્તાવ્યા.

" શુદ્ધ કહનકો હેતુ યહ, સોચો ચિત્ત બિચારી;
મિથ્યારૂપ મલિનતા, શંકરિ શઠ ઉચ્ચારિ.
નિરાકાર શંકર કહે, બ્રહ્મરૂપ કહે આપ;
અંશી બ્રહ્મ જીય અંશ હે, સમતા યોંહી અલાપ.
બ્રહ્મ શુદ્ધ સાકાર ઈકિ, સોઈ કૃષ્ણ લે જાન;
નિત્ય પરમ આનંદનિધિ, શ્રુતિ સ્મૃતિ કરત બખાન. "

અર્થ સ્પષ્ટ છે. પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમ નંદરાજકુમાર જ મૂલ કારણરૂપ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ છે. તેઓ રમણાર્થ પોતાનાં અનેક સ્વરૂપો પ્રકટ કરે છે. પોતાનામાં રહેલા અગણિતાનંદને કાંઇક ન્યૂન કરીને અક્ષરબ્રહ્મ પ્રકટ કરે છે. કવિ કહે છે કેઃ–

'તેજોમય જ્ઞાની કહે, સો અક્ષર નિજધામ.'

અક્ષરબ્રહ્મ ભગવદ્ધામરૂપ છે. પુરુષોત્તમ અક્ષરથી પણ પર છે. " અક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ" એ ગીતાવાકય ઉપરના સિદ્ધાંતને અનુમોદે છે. પ્રભુનું સ્વરૂપ અને અન્ય લીલાર્થક સ્વરૂપો ગણાવતાં કવિ કહે છે કે,

"ધર્મી નિત્ય કિશોર, બપુ, અદ્ભુત અગમ અપાર;
સત્ચિત્ આનંદ અમિત વ્હે, ક્રીડત સબ સંસાર.
આદિ પુરુષ અવતારિ જો, શેષશાયી બપુધારી;
સો જનહિત અવતાર ધરી, ભુવકો ભાર ઉતારી."

ઉપર પ્રમાણે સ્પષ્ટ વિવેક દર્શાવીને ઉપસંહાર કરે છે—'તા તેં અધિક પ્રકાર હે, તાકો નાહિ ન પાર; કોન કથે? અરુ કો સુને? કાકો હૈ અધિકાર?'

ઉત્તરમીમાંસાકાર શ્રીવ્યાસજીના બ્રહ્મવાદને વિશદ કરીને કવિશ્રી પૂર્વમીમાંસાકારજૈમિનિમતાનુયાયીઓના 'કર્મ જ સ્વતંત્ર ફલદાતૃ છે' એ સિદ્ધાંતને ખંડે છે. છેવટે લખે છે કે,

"કબહુ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, ડોલે નહિ ઇક પાત,
યેહી દૃઢ ચિત્ત રાખીઓ, લક્ષ બાતકી બાત."

આગળ ચાલતાં કવિવર રામાનુજાચાર્યના વિશિષ્ટાદ્વૈતની સમીક્ષા કરતાં તેના સિદ્ધાંતનો સંક્ષેપમાં સાર વર્ણવે છે, અને કહે છે કે—

"રામાનુજકી ગમ્ય હૈ, નારાયન કે રૂપ;
તિન કે કારણ રૂપ હેં કૃષ્ણાક્ષર કે ભૂપ."

રામાનુજાચાર્ય નારાયણ સ્વરૂપ, શેષશાયિરૂપ આગળ જ આવીને અટકે છે, તેથી પર અક્ષરબ્રહ્મ અને તેથી પણ પર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સુધી તેમની ગતિ નથી,

મધ્વાચાર્ય દ્વૈતવાદી છે. તેમના મતમાં જીવ અને ભગવાન્‌ની એકતા કોઇ કાલે સંભવતી જ નથી. તેથી કવિ ખંડે છે—

"તુમ જુ કહત હો બ્રહ્મ પેં, દ્વૈત સુ ભેદબિરુદ્ધ;

* * +

અંશી અંશકા મૂલ હે, યહ બિધિ જાનિ બિબેક;
અંશરૂપ હૂ આપ હેં તાસો કહિયે એક.
ઇહાં સમજ અતિસૂક્ષ્મ હેં, ચૂકત ગોથા ખાય;
સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સોચે નહિ, સો શંકર મિલિ જાય. ”

નિંબાર્કાચાર્ય દ્વૈતાદ્વૈત મતને માને છે. કવિ કહે છે કે દ્વૈત અને અદ્વૈત બન્ને માનતાં તો સંશયાત્મક મત થયું, સિદ્ધાંત ન કહેવાય. તેમજ નિંબાર્કાચાર્યજીએ બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય નથી કર્યું, તેથી આચાર્યજીની ગણનામાં નિંબાર્કને ગણવા ઉચિત નથી.

ઉપર પ્રમાણે સર્વ સંપ્રદાયોની મીમાંસા કરીને અંતમાં પણ સ્વસિદ્ધાંતનું તાત્પર્ય સપ્રમાણ કહે છે. સ્વમાર્ગનો પ્રથમ સિદ્ધાંત એ જ છે કે શ્રીવલ્લભાધીશ્વર અને શ્રીવિઠ્ઠલેશચરણને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ માનવા. તેમને જ નહિ, પરંતુ તેમના સમગ્ર વંશને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ માનવો, એ સ્વમાર્ગનો પ્રથમ સિદ્ધાંત કવિ વર્ણવે છે—

“ પિતા સરીખો પુત્ર નહિ, કહા રંક કહા ભૂપ;
પે શ્રીબલ્લભ કે બંસમેં, સબ હી બલ્લભરૂપ. ”

અત્યંત સ્વમાર્ગીય પવિત્ર જીવનના અભાવમાં ઉપરનો સિદ્ધાંત જો કે આધુનિકોની દૃષ્ટિમાં ખુંચશે જ. પરંતુ કવિ તો કહે છે કે—

‘ મેં મુજ મન પ્રબોધ થવા આ ગ્રંથ રચ્યો છે;
અવર તેહના કાજ જેહને રુચ્યો પ્રચ્યો છે. ’—**પુષ્ટિપદ્યરહસ્ય.**

ઉપસંહારમાં કાંઇક સ્વાદ થવા માટે માયાવાદના સિદ્ધાંતાભાસોનું પોકલપણું કવિએ તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતોને ખંડીને પ્રકટ કર્યું છે. ભક્તિભેદના કથનપૂર્વક સ્વપરિચય કરાવીને ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો છે,

બીજો ગ્રન્થ અજામિલાખ્યાન જે.

શ્રીમદ્‌ભાગવતના ષષ્ઠ સ્કંધમાં વર્ણવેલા અજામિલના ચરિત્ર વર્ણનનો પ્રસંગ લઇને કવિએ અનેક દૃષ્ટાંતો તથા પ્રમાણોથી ભગવન્નામમાહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે. વેદાદિકમાં નિર્દિષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્ત તો દેશકાલાદિને અનુસરીને અસાધક છે એમ સચોટ રીતે ઉપદેશ છે અને તેવા સાધનોમાં સપડાયલા પ્રાચીનબર્હિષ, નૃગ, વગેરેની સ્થિતિનો ચિતાર આપતાં છેવટ નિશ્ચય કરે છે કે—

" એકવાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઇ પ્રાણી વદન આલાપે;
તો તેહેને સ્વપ્ને યમચર કદા ન દર્શન આપે. "

વગેરે વાક્યોથી અદ્‌ભુત દૃષ્ટાંતો અને સિદ્ધાંતોથી ભગવન્નામમાહાત્મ્ય બહુ જ સચોટ રીતે વર્ણવ્યું છે, જેનો વિસ્તાર કરવાનું આ સ્થલ નથી. સંપ્રદાયની દૃઢતા સિદ્ધ થયા પછી ભગવન્નામસેવાથી થતા ઉદ્ધારનું દર્શન આ ગ્રન્થ સારી પેઠે કરાવી આપે છે.

તૃતીય ગ્રન્થ ક્લેશકુઠાર છે

નામથી જ તેમાંના ભાવાર્થની અને ઉદ્દેશની કાંઇક ખબર પડી આવે તેમ છે. ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ બીજી કડી પછી ગદ્યમાં જ કવિશ્રી ગ્રંથનું મર્મ કહી જાય છે. શ્રીહરિરાયજીનાં શિક્ષાપત્રો તથા નવરત્નગ્રંથ કે જેમાં ચિન્તાના નિવારણાર્થ અનેક ઉપાયો દેખાડેલા છે, તેના મુખ્ય ભાવાર્થનું દોહન કરીને કવિશ્રીએ ગદ્યનાં ચાર પૃષ્ઠો લખ્યાં છે. આ ઉપરથી કવિશ્રીની ગદ્યલેખનપદ્ધતિ પણ સ્પષ્ટ થાય છે. ચિંતાની નિવૃત્તિ માટે કવિશ્રી લાખ વાતની એક વાત કહી દે છે. તે એ જ કે—

' મૂલ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, ડોલે નહિ ઇક પાત.
યેહી દૃઢ ચિત્ત રાખિયો, લક્ષ બાતકી બાત. '

ચિન્તાની નિવૃત્તિ થવા માટે નલ, ભરત વગેરે મહાપુરુષોએ ભોગવેલા દુઃખોનો લંબાણથી ચિતાર આપે છે. તેમ જ ભગવન્નામમાહાત્મ્યની સ્મૃતિ પણ ચિંતાના નાશમાં કાંઇ હેતુભૂત હોવાથી તેનું પણ વર્ણન ચુકતા નથી. વર્ણવે છે કે—

સાપ સુને દ્રગતે ઉરતે, ગતિ ઘ્રાણ ગહે કરિ ઓર ન કોઇ,
પુચ્છ પિયે જલ પાઉ ભખે, ગુલ મહેરી અજબ અલીક ન સોઈ;
અશ્રુહિતેં ઉત્પત્તિ મયૂરકી, બીછુ ડસેં પુછસોં જગ જોઇ.
નાથ **દયા** સઘરી બિધ સંમ્રથ. કૃષ્ણ કરે તબ કા નહિ હોઇ!

ચિંતા થવામાં કારણ અહંતામમતા પણ છે, તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો કવિ ઉપદેશ કરે છેઃ—

'કોઇ બસ્તુ અપની ન હેં, સબકે ધની બ્રજરાય;
જબ લગ જયોં રાખે રહેં, ફિર પઠવે વહાં જાય.
ફિર પઠવે વહાં જાય. કછુ હુ અપની ના લહીયે;
મમતા દુઃખકો મૂલ, સુ બિછુરત મહાદુઃખ પૈયે;
કહે દયો હરિદાસ રહો સાખીવત્ કોઇ;
આયે હર્ષ ન લહો ગયે તબ સોચ ન કોઇ.

આત્મનિવેદન જેનું થયેલું છે, તેને પોતાનાં ભરણપોષણની પણ ચિંતા કર્તવ્ય નથી, એમ જણાવતાં કવે છે કે—

'અજગરકો અનાયાસ અહાર દેત હેં દયાલ;
શૃગિશૃંગ કૃમ જ પોષે, એસી જાહે મ્હેર હે;
ઉદ્યમ તે આજ લીયો હોત હી પયપાન દિયો,
બિનુ માગે જાને દોષ દેખે નહિં જહર હે,

બ્યાધ કો સ્વદેહસ્વર્ગ, પૂતનાકો અંબગતિ;
તિન હૂ પે દયા દેખો કિયો જાને કહેર હૈ,
વિશ્વકું ભરત દયા નાથ નામ બિશ્વંભર;
બિસરેંગે તો કું એક, તોપે કા બેર હે ?

પ્રભુ જેનો અંગીકાર કરે છે, તેનું અહિત કદી પણ કરતા નથી જો કે પ્રભુ સર્વસમર્થ છે, તથાપિ ભકતનું અહિત તો તે કરતા જ નથી. છેવટે ગ્રંથકાર કહે છે કે—

' અહં, મમ, અસહન. જલ્પ અતિ, અનીતિ, હરિ ન અનુકૂલ
પ્રપંચરહિત હરિભજનનાં, દુઃસંગ નૌ (૯) દુઃખમૂલ.

એ નવ દુઃખનાં મૂલ છે, તેથી સાવધાન રહેવાનું કવિ સ્પષ્ટ વદે છે. દરેક ભકતનાં મનમાં આવો દઢ વિશ્વાસ હોવો જ જોઇએ એમ કહી તે ગ્રન્થ સમાપ્ત કરે છે.

' સબ કછુ કરતા શ્રીહરિ, કરે ચાહિસો કામ;
ભકત અહિત કબુ ના કરે, દઢ પ્રતીતિ ભજ નામ.
' સકલ દોષકી માત, ચિંતા ચિત્ત જ્યહાં લગ બસે;
વહાં લગ નહિ અવદાત હરિ બસવે લાયક હિયો.

ચતુર્થ ગ્રન્થ કાલજ્ઞાનસારાંશ છે. તેનો ઉદ્દેશ કવિ પોતે જ કથે છે—

" દુર્લભ મનુષ્યદેહ છે, આવે કોઇકવાર:
તે પામ્યાનો લાભ એ ભજવા નંદકુમાર.
જન્મ્યું તેને મરણ તો જ્યારે ત્યારે થાય;
પણ તેને ધન્ય જેનો, હરિ ભજતાં દિન જાય.
તેમ સંસારી જીવથી સદા ભજન કયાં થાય ?
પણ અંતે સઘળું તજી ભજવા શ્રીવ્રજરાય. "

मरणे या मतिः सा गतिः એ મહાસિદ્ધાંતને પોષવાને આ એક આવશ્યક પ્રયત્ન છે. મરણ સમયે ભગવાન્નાં ચરણારવિંદમાં ચિત્ત ચોટયું રહે અને મનુષ્યદેહની સાર્થકતા થાય એટલા માટે આ ગ્રંથ કવિએ નિર્માણ કર્યો છે.

છેવટે કવિશ્રી અવબોધે છે કે---

' આયુષ્ય એળે સહુ ગયું ભજ્યા ન ક્ષણું ભગવંત;
તેનું પણ કલ્યાણ છે, જો સમરે હરિ અંત.
આચાર્ય પ્રભુ સરીખડા તેને જાવું શરણ;
નિત્ય રહેવું સત્સંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચરણ.
જો દિન હોય પહોચતા, તો વૃન્દાવન જાય;
નહિ તો ધંધો સહુ તજી, જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય '

× × ×

' નિત્ય પ્રતિ રહેજે નિરખતો, કહ્યાં તેટલાં ચિન્હ;
મરણ જણાયે સવારું, હરિપદ ધરજે મન.

પંચમ ગ્રન્થ દશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા છે, તે શ્રીવલ્લભાધીશ્વરના જ ગ્રંથ ઉપરથી રચાયલો લાગે છે.

આ સિવાય બીજા અનેક અસરકારક નીતિ, ભકિતનાં સુંદર મનોહર પદોનો પણ સંગ્રહ છેવટે છાપ્યો છે.

આ ગ્રન્થનો યોગ્ય અધિકારીઓ આદર કરશે જ એમ અમને નિશ્ચય થયલો જ છે, તો હવે પછી કવિશ્રીના ઉત્તમોત્તમ સુંદર ગ્રન્થો નવી જ પદ્ધતિ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવશે.

વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી.

श्रीकृष्णाय नमः

भक्त कवि श्रीदयारामभाई.

ગુર્જરસાહિત્યને મનમોહન કુસુમોથી શૃંગારનાર અન્તિમ કવિવર ભક્ત શ્રીદયારામભાઇ છે. કાલિદાસવત્ ગુર્જર સાહિત્યમાં જો કોઈ પણ કવિ સ્રીહૃદયજ્ઞની ઉપમાને યોગ્ય હોય તો તે ભક્ત કવિવર દયારામભાઈ જ છે. આ કવિવરના પરલોકગમનને હજુ શત વર્ષ તો પૂર્ણ થયાં નથી, તેટલામાં તો એમનું નિર્મલ ભક્તિમય જીવન અનેક બ્રાન્તોના હસ્તોથી કલંકિત થયું છે. દયારામભાઇના જીવનસંબંધી અન્ય લેખોનું સમીક્ષાસ્થાન અત્ર નથી, તે તો અન્યત્ર છે, કવિવરના સંપૂર્ણ જીવનચરિત્રમાં, અત્ર તો ભક્તકવિવરનાં શુદ્ધ જીવનની રેખા દોરવામાં સંતોષ માનવો ઉચિત છે.

દયારામભાઇ સંવત્ ૧૮૩૩ના ભાદ્રપદ શુકલ એકાદશી–વામનદ્વાદશીને દિવસે સ્વમાતુલગૃહમાં દર્ભાવતીમાં (ડભોઇમાં) જન્મ્યા હતા. એઓશ્રીના પિતાનું નામ પ્રભુરામ ભટ્ટ અને માતૃશ્રીનું નામ રાજકોર અથવા મહાલક્ષ્મી હતું. કવિવરને શ્રીશેષશાયી પ્રતિ ભક્તિનું કારણ એઓશ્રીનાં માતૃશ્રી હતાં. ઉભય માતા પિતા કવિના બાલપણથી જ પરલોકવાસી થયાં એટલે ત્યાર પછી કવિ સ્વમાતુલને ત્યાં ડભોઈમાં આવીને રહ્યા. આ જ કારણને લીધે બાલપણમાં કવિશ્રીનો વિદ્યાભ્યાસ કાંઇક શિથિલ રહ્યો હશે. તે સમયે કવિશ્રીનું જીવન કેવા પ્રકારનું હશે તે નિર્ણય કરવાની સામગ્રી ન્યૂન છે. ગુરુશિષ્યસંવાદનામક ગ્રન્થમાં કવિશ્રી સ

જીવન 'અન્તર્વૃત્તિસમેત' વર્ણવે છે તે પ્રમાણભૂત ગણી શકાય. ઉક્ત ગ્રન્થના આરંભમાં ઉત્થાનિકામાં કવિવર સ્વદીનતા વા હીનતા નીચલા શબ્દોમાં પ્રકટ કરે છે.

લક્ષ ચોરાશી રડવડ્યો પ્રકૃતિ કેરે સંગ,
ભોગ વિવિધ ભોગવ્યા તે રોગ વ્યાપ્યા અંગ.
ત્રિવિધ તાપે પરાભવ્યો, આવ્યો તાહારે પાસ;

વલી તે જ ગ્રન્થમાં,

રોગીઓ રોગે ગ્રસ્યો દુર્બલ થયો દેહ,
શુદ્ધ વૈદ્ય ઉપચારતાં સમાધિ થાયે તેહ.
તું વળાવો, તું નિઝામો, વૈદ્ય તું માબાપ;
આ દીનને દયા કરી ટાળો ત્રણે તાપ.

આ પંક્તિઓ અતીવ અર્થસૂચક છે. ઇચ્છારામભટ્ટજીના સમાગમમાં કવિશ્રી આવ્યા ત્યારે આ પૂર્વ જીવનનું ખેદયુકત સ્મરણ છે. યદ્યપિ કહેવું જોઇએ કે આ ગ્રન્થ કવીશ્રીની પ્રૌઢાવસ્થાનો છે, જે સમયે અતિશય પવિત્ર જીવનને લીધે પૂર્વજીવનમાં જે બિન્દુરૂપે દોષ હશે તે અતિશય ભક્તિમય જીવનના સૂક્ષ્મદર્શક યન્ત્રથી અવલોકતાં કવિશ્રીને પર્વતરૂપે ભાસ્યા હશે. શ્રીસૂરદાસજી, શ્રીનંદદાસજી, શ્રીહરિરાયજી વગેરે મહાનુભાવીઓના ગ્રન્થો ઉપરથી પણ આ જ અનુમાનને પુષ્ટિ મલે છે. વલી, દયારામ, ઇચ્છારામ, ભટ્ટજીને મળ્યા ત્યારે એમનું વય ૧૩ કે ૧૪ એક વર્ષનું હતું. તે પહેલાં પણ કવિશ્રીનું જીવન ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં ગ્રસ્ત હતું. ગીતાનું પદબંધ ભાષાન્તર તો કવિશ્રીએ છેક 'બાલવયે કીધો મતિમંદ' બાલવયમાં કર્યાનું જણાવે છે, અને તે પછી શ્રીમદ્ભાગવતનું ભાષાન્તર પણ બાલવયમાં આરંભ કર્યાનું જણાવે છે. શ્રીઇચ્છારામ ભટ્ટજીના સમાગમમાં આવ્યા પહેલાં

કવિશ્રી કવચિત્ મનુષ્યની આસુર સંપત્તિથી પરાભવ પામ્યા હશે, જેનું ખેદયુકત સંસ્મરણ કવિશ્રી ઇચ્છારામ ભટ્ટજી સન્મુખ નિર્ભયતાથી કરે છે. આથી સમજાશે કે દયારામભાઇને ફક્કડ, છેલ ઇત્યાદિ શબ્દોથી વિષયાસકત વર્ણવવા એ કવિશ્રીનાં જીવનનું, અને તેમનાં કાવ્યોનું ગાઢ અજ્ઞાન જ સિદ્ધ કરે છે. આસુર સમ્પત્તિનો સકલ જીવનમાં સ્પર્શ જ ન થયો હોય એવા મહાનુભાવીઓ તો અત્યન્ત વિરલ જ હોઇ શકે. દયારામભાઈ વિષયાસકત હતા, કે અનીતિમાન્ હતા, કે એમનાં કૃષ્ણ-લીલાવિષયક કાવ્ય સ્વાનુભવનું પરિણામ હતું ઇત્યાદિ સર્વ અનુમાનો કપોલકલ્પિત અને અસંગત છે. બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી તો દયારામ-ભાઇનું સકલજીવન કૃષ્ણસેવા અને કૃષ્ણકીર્તનમાં સદા સર્વદા નિરત હતું.

સર્વાત્મનિવેદન કર્યું સર્વ સમર્પ્યું કૃષ્ણ,
આ લોક ને પરલોકની છૂટી ગઈ સહુ તૃષ્ણ.

×××   ×××

હવે રહી નહિ કો કામના એક ઇષ્ટ ગુરુ પ્રતિ હેત,
દયે વર્ણવી નિજકૃતિ અન્તર્વૃત્તિ સમેત.

દયારામભાઇના પોતાના જ શબ્દો ઉપર્યુકત અનુમાનને પુષ્ટિ આપે છે.

દયારામભાઇના માતા પિતા શ્રીશેષશાયીના આરૂઢ ભકત હતા. કવિશ્રીની વૈષ્ણવ (ભાગવત) મતપ્રતિ પ્રીતિ તેમનાદ્વારા જ પ્રાપ્ત થયલી કવિશ્રીને બાલવયમાં જ, છેક અલ્પ વયમાં નામકરણ ગોસ્વામી શ્રીદેવકીનન્દલાલજીદ્વારા પ્રાપ્ત થયલું,(?) પરન્તુ એમનાં જીવનને આરૂઢ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ થવામાં કારણભૂત તો **એમનો** ડાકોરવાલા શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યજીના શ્રીમદણુભાષ્ય ઉપર પ્રદીપનામક સંસ્કૃત ટીકા યોજ-નાર ભટ્ટજી શ્રીઇચ્છારામનો સમાગમ જ હતો. કવિશ્રીની યાત્રાનું.

વિદ્યાનું, કવિતાનું, કીર્તનનું અને ઐહિક પારલૌકિક સકલ ઉન્નતિનું કારણ શ્રીઇચ્છારામભટ્ટજી જ હતા. દયારામભાઇનું બાલપણમાં વિદ્યાધ્યયન શિથિલ હતું, ઇચ્છારામભટ્ટજીના સમાગમથી એમનો વિદ્યાભ્યાસ એમના અદ્યાપિ પર્યન્તના ટીકાકારો કરતાં શતગુણ વિશેષ હતો, તે એમના નીચેના શબ્દોથી જણાય છે. આપાતતઃ ઘેલા શ્રીગિરિધરજીના પિતામહ ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભજીમહારાજદ્વારા કવિશ્રીને વિદ્યા પ્રાપ્ત થઇ એમ ભાસે છે.

ચો વેદ ને ષટ શાસ્ત્ર વલી, ભાખ્યાં પુરાણ સમસ્ત,
ઉપનિષદ તો માત્ર બાવન સુણ્યાં મંત્ર રહસ્ય પ્રશસ્ત.
ત્રિગુણ ભેદ પુરાણ સ્મૃતિનો, ને મહારામાયણ સાર,
મહાભારત ઇતિહાસની પણ કથા કહી વિસ્તાર.
વ્યાસસુત્રનું ભાષ્ય કહી તત્ત્વસારોદ્ધાર,
તેણે કરી સંદેહ છેદ્યા, ન રહી શંકા લગાર.

× × × ×

ચો સંપ્રદાય જે ભક્તિ કેરા તેના ભાખ્યા ભેદ,
શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનું પ્રતિપાદન કર્યું સવેદ
વેદાર્થને વૃદ્ધિ પમાડે એવાં સર્વ સાહિત્ય,
જોઇ પ્રસન્ન થયું અન્તર મ્હારૂં ખીલી બુદ્ધિ અત્ય.
વલી શિષ્ટ પુરુષના જે સમાચાર વિચાર.
વિવેક નીતિ ને ધર્મના સમજાવ્યા સુસાર.
મતિ રંગી શ્રીકૃષ્ણચરણે વાધ્યો અત્યાનન્દ,
નિર્મલ ધી શુદ્ધ વૃત્તિ થઇ પરમાનન્દ.

× × × ×

વ્યાકરણ પિંગલ છંદ યુતનાં કાવ્ય અપરંપાર.
મર્મ તત્ત્વ પ્રબોધીને, પ્રભુ શું કરાવ્યો પ્યાર.

આ ટાંકેલી ગુરુશિષ્યસંવાદની પંક્તિઓ કવિશ્રીના વિદ્યાભ્યાસની વિશાલતા સૂચવે છે. તદુપરાંત ભારતવર્ષમાં સર્વત્ર યાત્રા કરવાથી પ્રાપ્ત થયલો વિશાલ મનુષ્ય જાતનો અનુભવ અને વિવિધ ભાષાઓનું જ્ઞાન પણ દયારામભાઇએ પ્રભુકીર્તન ગાવાને સંપાદન કરેલી યોગ્ય સામગ્રીનું સૂચન કરે છે. ગુર્જરભૂમિમાં જે જે કવિઓ થઇ ગયા, તે પછી અખો હોય, કે પ્રેમાનન્દ હોય, શામલ હોય કે ભાલણ હોય, ગમે તે હોય, તે કોઇના કરતાં દયારામભાઇનું પાંડિત્ય જો એમના પ્રતિપક્ષીઓ અધિક ન સ્વીકારે, તો પણ કોઇપણ અંશે સર્વથી ન્યૂન તો ન જ હતું. ઉક્ત પાંડિત્યની ન્યૂનતાને લીધે દયારામભાઇના ટીકાકારો અંધકારમાં પડયા છે, પછી તે નાથાશંકર શાસ્ત્રી હોય કે રા. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી હોય. આ કથનની પુષ્ટિમાં ઉભયનું એક એક દૃષ્ટાન્ત બસ થશે.

રસિકવલ્લભમાં 'શુદ્ધાદ્વૈત' શબ્દ ઉપર ટીકા યોજતાં પ્રથમ ટીકાકાર લખે છે કે, 'જે ગ્રન્થની રચના શુદ્ધાદ્વૈતમતના પ્રતિપાદનથી ભરેલી છે. કર્તા અને કાર્ય, સ્વામી અને સેવક, જીવ અને ઈશ્વર, ઇત્યાદિ દ્વૈત (બેનું જોડુ) કહેવાય છે. બેની એકતાને દ્વૈત કહે છે.' એ જ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનામાં રા. હરિગોવિન્દદાસ 'શુદ્ધાદ્વૈત નામથી ઓળખાતા દ્વૈતમાર્ગનું આવા નાના ગ્રન્થમાં સ્થાપન થાય' ઇત્યાદિ લખે છે. આ વિવેચન વાંચીને અમને એક રીતે ખેદ થાય છે અને બીજી રીતે ટીકાકારના અજ્ઞાનની દયા આવે છે, તો કોઇ વખત **अन्धेन नीयमाना यथान्धा;**' એ શ્રુતિવચનનું સ્મરણ થતાં હાસ્ય

આવે છે. શુદ્ધ અદ્વૈત મલીને શુદ્ધાદ્વૈત શબ્દ થયો છે તેનું પણ ટીકાકારને ભાન નથી તો શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ સાંગોપાંગની ઝાંખી તો સુદુર્લભ જ હોય, એમાં શું આશ્ચર્ય! ઉક્ત મત કર્તા (કારણ?) કાર્યની સ્વામી સેવકની, જીવ ઇશ્વરની ધર્મી ધર્મની–ઇત્યાદિનું માયાસંબંધરહિત સ્વરૂપબલથી–ભગવત્સ્વરૂપથી જ અદ્વૈત પ્રતિપાદન કરે છે. માયાનો સંબંધ નથી માટે જ અદ્વૈત શુદ્ધ કહેવાય છે.

રસિકવલ્લભના પદ ૫૭,૬,૭ ઉપર ટીકા કરતાં રા. ગોવર્ધનરામ નીચે પ્રકારે કવિશ્રીને દૂષણ દે છે:—દયારામને જેમ વર્ગીકરણની શુદ્ધતા ઉપર દૃષ્ટિ નથી તેમ જ ક્રમશુદ્ધિ ઉપર દૃષ્ટિ થતી નથી. એકવાર આસક્તિ, વ્યસન અને તન્મયતા એવો ક્રમ (ર, વ. પદ ૫૭.૬) દર્શાવી તરત જ એ ત્રણનાં પહેલાં પ્રેમાવસ્થા મૂકે છે. (અક્ષર દેહ. ૫૭) અન્યત્ર એજ લેખક લખે છે (અક્ષરદેહ. ૭૨.) આસક્તિ, વ્યસન અને તન્મયતા એવા ત્રણ, દશ ભક્તિ પ્રકારોમાં વર્ગ છે. આસક્તિ વ્યાધિ, પ્રલાપ અને આલાપ, એવા ત્રણ પ્રકાર છે. વ્યસનમાં પાદસેવન અને અર્ચનકાલે જડતા અને મૂર્છના છે. વ્યસનાવસ્થામાં અભિલાષ બીજ રોપાય છે, ઇત્યાદિ. આ ટીકા વાચતાં એમ સિદ્ધ થાય છે કે રા. ગોવર્ધનરામને દયારામભાઇનાં વર્ગીકરણની શુદ્ધતા ઉપર દૃષ્ટિ નથી તેમજ ક્રમશુદ્ધિ ઉપર પણ દૃષ્ટિ થઇ ન હતી, તેમ ભક્તિપોષણ જેવા પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થનું પણ અનુસંધાન ન રહ્યું, અથવા તો એમનાં જ્ઞાનની વિશાલતામાં એનું વાચન વિસ્મરાયું. ભક્તિપોષણના ૧૧માં ચન્દ્રાવલામાં નવધા ભક્તિ ગણાવી દશમી ભક્તિને પ્રેમલક્ષણા કહે છે.

શ્રવણ કીર્તન શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ સેવન અર્ચન,
વંદન દાસત્વ સખ્યતા વળી આત્મનિવેદન,

આત્મનિવેદન નવધા કહીએ પ્રેમલક્ષણા દશમી લહીએ.

આ પ્રકારે ભકિતના પ્રકારો દર્શાવી ૧૨માં પ્રત્યેક ભકિત કયા તને પ્રાપ્ત થઇ તે જણાવે છે.

શ્રવણ પરીક્ષિત, શુક કરી કીર્તન, સ્મરણ પ્રલ્હાદ,
શ્રી સેવન, પૂજન પૃથુ વંદન અક્રૂર અલ્હાદ,
આલ્હાદ માન્યો કપીશ કિંકરતા, સખ્યતા ભકિત સુભદ્રાભર્તા.
આત્મનિવેદન બલિએ કીધી, ગોપીજને પ્રેમલક્ષણા લીધી

આ પદથી સમજાશે કે શ્રીગોપીજનોની ભકિત નવધા પ્રકારની થી. પરન્તુ નવધાથી અતીત પ્રેમલક્ષણા છે. આ પ્રેમલક્ષણાની ણને બદલે ચાર અવસ્થા કવિશ્રી વર્ણવે છે.

પ્રેમ આસકિત વ્યસન એ ત્રણે રૂપ સ્નેહનાં લહીએ,
તે ઉપર ચોથી તન્મયતા તે થકી કાંઇએ ન કહીએ.

આ પ્રકારે ચાર અવસ્થા વર્ણવી પ્રત્યેકનું લક્ષણ આપે છે:—

કહીએ પ્રેમનું લક્ષણ એહ, જ્યારે મળે ત્યારે તેનો તે સ્નેહ,
વિયોગ થાય ત્યારે તપે તન ત્યાંનું ત્યાં વળગ્યું રહે મન.
એકવાર પણ આખા દિવસમાં મલ્યા વિના નવ રહેવાયે,
જો ન મળે તો વિકલ થાય આસકિત એ કહેવાય.
કહેવાય વ્યસન આવું જ્યાંએ સામસામી રૂપ આવી ધાએ
તન્મયતા મૃત્યુસમાન એ **એ ચારે આવે આપે હરિદાન**

પ્રથમની નવધા ભકિત જીવકૃતિસાધ્ય સાધનરૂપ છે, જ્યારે પ્રેમ, આસકિત, વ્યસન અને તન્મયતા જીવકૃતિસાધ્ય નથી, પણ પ્રભુદત્ત છે, ફલરૂપ છે. કવિશ્રી અહિં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના ભકિત-વર્ધિની ગ્રન્થને અનુસરે છે. નવધા ભકિત મર્યાદિક છે, ને દશમી

ભક્તિ અને તદન્તર્ગત પ્રેમ, આસક્તિ, વ્યસન, અને તન્મયતા પુષ્ટિ છે. પુષ્ટિમાર્ગ એ પ્રેમમાર્ગ જ છે.

अव्यावृत्तो भजेत् कृष्णं पूजया श्रवणादिभिः
व्यावृत्तोपि हरौ चित्तं श्रवणादौ यतेत सदा ।
ततः प्रेम तथासक्तिर्व्यसनं च यदा भवेत् ॥

પ્રથમ જીવ શ્રવણાદિ નવધા ભક્તિમાં પ્રવર્તે છે, તે સિદ્ધ થયા પછી પ્રભુ પ્રેમ, આસક્તિ ને વ્યસનનું દાન કરે છે. કવિશ્રી તન્મયતા ઉમેરે છે પરન્તુ તે વ્યસનનો એક પ્રકાર જ છે. મેઘદૂતાદિમાં, કાદમ્બરી વગેરેમાં દર્શાવેલી પ્રેમની દશ અવસ્થાઓ કવિ પછી ગણાવે છે. આ સર્વ અવસ્થાઓ પ્રેમાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછીની છે તેથી રા. ગોવર્ધનરામનો આનો નવધાભક્તિ સહ સંભ્રમ, તે પણ ભિન્ન ખંડ હોવા છતાં, અજ્ઞાનનું કાર્ય લાગે છે.

પ્રેમલક્ષણા વલી દગ્રુચિ, સ્મૃતિ, અભિલાષા ઉદ્વેગ ચાર,
વ્યાધિ પ્રલાપ ને ઉન્માદ ત્રણે આસક્તિના પ્રકાર,
પ્રકાર વ્યસનતણા બે કહીએ જડતાને વળી મૂર્છના લહીએ.
તન્મયતાનું લક્ષણ એક મૃત્યુ સદૃશ પણ મરણ નહિ છેક,

આની સાથે કવિશ્રીનું ૫૭ અને ૫૮ મું પદ રસિકવલ્લભનું સરખાવો તો માલૂમ પડશે કે દયારામભાઇને વર્ગીકરણ અને ક્રમશુદ્ધિ એના ટીકાકાર કરતાં વિશેષ પ્રિય હતાં.

આસક્તિ રાખી શ્રવણ કરે છે શ્રવણ પહેલી ભક્તિ,
કીર્તન સ્મરણ પછી પાદસેવન અર્ચન વંદન વ્યક્તિ.
દાસત્વ ભક્તિ સખ્યતા આત્મનિવેદન નામ,
તે ઉપર દશમી પ્રેમભક્તિ અતિપ્રિય ઘનશ્યામ.

પરીક્ષિત શુક પ્રલ્હાદ શ્રીપૃથુ અક્રૂર ને હનૂમાન,
અર્જુન બલિ શ્રીગોપીજન અનુક્રમે ભક્તિ દાન.
તે ઉપર આવે આસક્તિ પછી વ્યસનાવસ્થા થાય,
તે ઉપર તન્મયતા ખરી વળતી ન કાંઇ કહેવાય.
પ્રેમની અવસ્થા ચાર છે, આસક્તિ ત્રણ વિવેક,
છે વ્યસનની બે અવસ્થા પછી તન્મયતાની એક.
એ દશ અવસ્થા થઇ તેનાં પ્રકટ ભાખું નામ,
જન દયાપ્રિતમ કૃષ્ણહિતુ ભોગવી છે વ્રજવાસ.
દગ્રુચિ સ્મૃતિ અભિલાષોદ્વેગજી પ્રેમ અવસ્થા એ ચોનેગજી,
આસક્તિ ત્રિ વ્યાધિ પ્રલાપજી, ઉન્માદ ત્રીજી આલાપજી.
વ્યસન અવસ્થા જડતા એકજી, અપર મૂર્છના રહિત વિવેકજી,
તન્મયતાની અવસ્થા એહજી, મૃત્યુસદશ પણ છૂટે ન દેહજી.

આ ઉપરથી સમજાશે કે કવિવર ભક્તિપોષણમાં જે ક્રમને અનુસરે છે તે જ ક્રમને રસિકવલ્લભમાં અનુસરે છે. સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનના અભાવમાં અન્ય રીતે વિદ્વાન હોવા છતાં પણ કવિશ્રીનું હાર્દ સમજવું સુદુર્લભ છે. ગોવર્ધનરામના 'અક્ષરદેહમાં' આવા અનેક દષ્ટાન્તો છે કે જેમાં કવિશ્રીનું વિપરીત સ્વરૂપ કલ્પાયું છે. અક્ષરદેહના અવલોકનમાં અને રસિકવલ્લભમાં તેનાં સવિસ્તર નિરૂપણનાં સ્થાન છે.

દયારામભાઇનું પાંડિત્ય એમના પોતાના જ શબ્દોથી જાણી હવે બીજી વાત ઉપર આવીએ.

દયારામભાઇને પાંડિત્યાદિની પ્રાપ્તિ એમને બ્રહ્મસંબંધ કરાવનાર ગુરુ શ્રીમદ્દવલ્લભલાલજીદ્વારા જ થઇ હતી, એમ કવિશ્રી સ્પષ્ટ રીતે

જણાવે છે, અને એ પાંડિત્યના કારણભૂત સમાગમનું કારણ એમને થયેલો ઇચ્છારામજીનો સમાગમ હતો. દયારામભાઇના સ્પષ્ટ શબ્દોનો અનાદર ન કરીએ તો એક બે વાત બીજી સમજાય છે ૧. તે સમયના ગોસ્વામીઓ વિદ્વાન્ હતા એટલું જ નહિ પણ નીતિમાન અને કૃષ્ણસેવૈકનિરત હતા, આ જ કારણથી દયારામભાઇએ સ્વકાવ્યોમાં અસંખ્ય સ્થલે ગોસ્વામિબાલકોને પૂજ્ય ગણ્યા છે એટલું જ નહિ પણ સર્વને ભગવદ્રૂપ માન્યા છે. સર્વ વાક્યોનું અવટંકન અત્ર અનાવશ્યક લાગે છે, છતાં પણ ગુર્જર સાહિત્યમાં નર્મદાદિએ આ વિષયમાં અસત્યદૂષણરૂપ નિન્દ્ય કર્મ કર્યું છે, અને તે તદનુસારી વર્ગે (અમને તો નિશ્ચય છે કે દયારામભાઇનું એક પણ કાવ્ય વાંચ્યા વિના જ) નેત્રનિમીલન કરીને સ્વીકાર્યું છે. જે શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજના સંબંધમાં આ ગપ્પું નર્મદાદિએ માર્યું છે તેને જ વાસ્તે દયારામભાઈ સ્વકૃત અનુભવમંજરીમાં શું કહે છે તે જોઇએ:—

શ્રીપુરુષોત્તમલાલ રીઝી મો ગહે દબાઇ,
શ્રીમુખ બોલે સખા હમારે હો શક નાહી.
ઓર વચન ઇક કહ્યો અસંભવ કયોં ઉચ્ચારૂં?
તુમરી કાવ્ય રસિક પર મેરો શ્રીઅંગ વારૂં. (૧૪–૧૫)(પ્રત્યક્ષાનુભવ)

× × ×

ઇકદા પ્રત્યક્ષ શ્રીપુરુષોત્તમજી ગોસ્વામી,
હિત સો ઇતને વચન કહ્યો મોહી અન્તર્યામી.
દ્રવ્ય કામલાયક રાખનો સંગ્રહ ન અયાસ (આશ)
સબ વિધિ સમર્થ શ્રીપ્રભુ રાખનો દૃઢ વિશ્વાસ.

યહી એક કર્તવ્ય ઔર કછું રહ્યો ન કરતો,
તાતેં ચિન્તા દુહુ લોકકી ટરી નહિ ડરનો.
મેરો સબ પ્રભુ ભલહી કરેગો યહ ભરોસો ૬૯.
અવિશ્વાસ કછુ કરનો હેં એહી બાધક બડ.(૪૪–૪૭)(પ્રત્યક્ષાનુભવ)

મુદ્રિત ગ્રન્થોમાં પણ કવિશ્રીની મહારાજો પ્રતિ નિરતિશય ભક્તિ સર્વત્ર કાવ્યદ્વારા પ્રકાશે છે.

એ સાતે લાલનો વંશ સદા સંસારમાં પ્રકટ વિરાજે પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મજો
દયો દાસ અધમ છે આદ્યનો એ શું જાણે શ્રીવલ્લભકુલનો મર્મજો,

જે વલ્લભકુલનું કીર્તન કરે, તેના ચરણ ચારે મુક્તિ ધરે.
વલ્લભકુલ હરિરૂપ છે જાણી સાધી સેવ,
દેવ તણા એ દેવ છે ટાળે મન અહમેવ.

પ્રભુ દર્શાવતી આવીયા વલ્લભકુલ મણિકેતુ, (સારાવલી.)

પુષ્ટિપથરહસ્યાદિ ગ્રન્થોમાં પણ આ પ્રકારનો ઉલ્લેખ દૃષ્ટિએ પડે છે. આ દયારામભાઇના આવા સ્પષ્ટ શબ્દો ઉપરથી એ જ અનુમાન નિકલે છે કે જે લોકો એમ કહે છે કે દયારામભાઇ મહારાજોને નહોતા માનતા તે દયારામભાઇનો અભિપ્રાય નથી પરન્તુ તેમનો પોતાનો જ છે, જેનો આરોપ અજ્ઞાનતાથી વા હૃદયમાલિન્યથી કવિશ્રી ઉપર તેઓએ કર્યો છે.

શત વર્ષ ઉપરનો શિષ્ટ કવિ મહારાજોને વાસ્તે આવો ઉત્તમ અભિપ્રાય દર્શાવે છે, જ્યારે ત્રણ શતક ઉપરનો માયાવાદી અખો પુષ્ટિમાર્ગના સ્તંભરૂપ શ્રીગોકુલનાથજીને વાસ્તે વિપરીત અનુમાન બાંધે છે. તે પ્રભુનું લીલાવૈચિત્ર્ય જ સિદ્ધ કરે છે. અધિકારિભેદદ્વારા. અખો લખે છે કે:

[1]ગુરુ કર્યા મેં ગોકુલનાથ ઘરડા બલદને ઘાલી નાથ;
ધન હરે ધોખો ન હરે એ ગુરુ કલ્યાણ શું કરે?

દયારામભાઈ લખે છે કેઃ—

શ્રીવલ્લભના વંશમાં સર્વે શ્રીવલ્લભરૂપ,
સ્વવંશે સ્થાપન કર્યું તે પેખ્યું પ્રકટ અનૂપ.

× × + ×

શ્રીવલ્લભકુલ પ્રકટીઓ શ્રીપુરુષોત્તમનો વંશ,
આચાર્યભાનુ વૈશ્વાનર દિવ્યાગ્નિ કેરો અંશ,
તિલકાયિત શ્રીમત્સદ્ગુરુ ગોસ્વામિવલ્લભલાલ,
બ્રહ્મવિદ્યા દાન દઇ દાસને કરીઓ ન્યાલ.

× × × ×

પરોક્ષ બ્રહ્મ તે પ્રકટ પેખ્યા શ્રીગુરુની કાણી,
પરમ દયાલુ શ્રીગુરુની અગાધ બુદ્ધિ જાણી;
નિઃસ્પૃહી ને નિર્લોભી અતિ એક શ્રીહરિ રંગ,
અન્તર વિમલ ઝરે પ્રેમભકિત ક્ષણ ક્ષણ અધિક ઉમંગ.
અપાત્રને સત્પાત્ર કીધો સોંપ્યો મુને શ્રીનાથ
આર્ત પ્રપન્ન લહી મુને મેલવ્યો તાદૃશી સાથ;
શ્રીકૃષ્ણકીર્તન ગાન કરવા શીખ ગુરુએ દીધી,
મેં સાદરે તે પ્રમાણી માથે ચડાવી લીધી.

× × × ×

---

૧. સાક્ષરવર્ય શ્રીયુત નર્મદાશંકરભાઇનાં છેલ્લાં સંશોધન પરથી લાગે છે કે અખાને નામે ચાલુ થયલો આ દોહરો શુદ્ધ નથી. તેનો શુદ્ધ પાઠ નીચે મુજબ છેઃ—

"ગુરુ કીધા મેં ગોકુલનાથ, નગુરા મનને ઘાલી નાથ;
મન મનાવી સગુરુ થયો, પણ વિચાર નગુરાનો રહ્યો."

ઉપરના શુદ્ધ પાઠથી જણાય છે કે અખાને નામે પુષ્ટિમાર્ગની નિંદા કરવા માટે કોઇ ધર્મદ્રોહીએ ઉક્ત દોહરો લખ્યો હશે.—વસંતરામ શાસ્ત્રી.

ગુરુશિષ્યસંવાદે કરી તે વરણીયા પદબંધ,
ઉત્તર વચન આખર તણા સંલગ્ન હરિ સંબંધ;
હવે રહી નહિ કો કામના એક ઇષ્ટ ગુરુ પ્રતિ હેત,
દયે વર્ણવી નિજકૃતિ અન્તર્વૃત્તિ સમેત.

શ્રીગોકુલનાથજી પછી શતદ્વય પછીના ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભલાલજીને વાસ્તે કવિશ્રીનો આ અભિપ્રાય છે, શ્રીગોકુલનાથજીને વાસ્તે સમકાલીન વૈષ્ણવ કવિઓ શ્રીગોપાલદાસજી અસારવાવાલા જે ઉત્તમ વૃત્તાન્ત બોધે છે તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે અખાનો અભિપ્રાય અબોધમૂલક વા દુરાગ્રહમુલક હોવો જોઇએ, સ્વરુચ્યનુસાર પ્રાપ્તિ નહિ થવાથી વિપરીત અનુમાન આવે એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રીગોકુલપતિ અતિગુણનિધિ તાતતણો પ્રતિબિંબરે રસના;
શ્રીપાર્વતીપતિ પ્રેમસુ શોભા સકલ કુટુંબ રે રસના. શ્રીનવાખ્યાન.

મહારાજસંબંધી કવિશ્રીનો અભિપ્રાય જાણી કવિશ્રીએ યાત્રા શા કારણથી અને કેમ કરી ? તે જોઇએ.

પૂર્વ જન્મ કૃતિ મ્હારી કહી સુણી ધરી આહ્લાદ,
વ્રજયાત્રા કરી આવ તું બ્રહ્મસંબંધ તુજને થાશે;
મેં કહ્યું નથી દ્રવ્ય તેટલું શી પેર મ્હારી થાશે ?
કૃપાકટાક્ષે અવલોકીને દીધી પ્રસાદી વસ્ત.
તેણે કરી મેં યાત્રા ખર્ચે ન થઈ તે અસ્ત.

ગુરુશિષ્યસંવાદ.

દયારામભાઇને યાત્રા કરવાના પ્રેરક આ પ્રકારે ઇચ્છારામ ભટ્ટજી છે. કવિશ્રી પાસે અપેક્ષિત દ્રવ્યનો અભાવ હોવાથી, ઇચ્છારામ ભટ્ટજીએ એમને પ્રસાદી વસ્તુ આપી જેને પરિણામે વિના ખર્ચે

સકલ યાત્રા કવિશ્રીએ કરી. માત્ર વ્રજયાત્રા કરી. એટલું જ નહિ પરન્તુ ભારતવર્ષમાં સર્વત્ર પવિત્ર સ્થળે જઇ આવીને પુનઃ વ્રજમાં ગયા, જ્યાં એમને શ્રીવલ્લભલાલજીદ્વારા બ્રહ્મસંબંધ પ્રાપ્ત થયો. " ભગવદીય જનની કૃપાથી ભવના બંધન છુટયાં " કારણ કે તે સ્થળોમાં પ્રભુનો સંબંધ પ્રકટ હતો, સર્વાત્મનિવેદન કરીને કૃષ્ણને સર્વ સમર્પ્યું અને તેથી આ લોક અને પરલોકની સર્વ તૃષ્ણા છૂટી ગઇ.

પુનિત કરી તીર્થાવલી ત્યાં પ્રકટ પ્રભુ સંબંધ,
ભગવદીય જનની કૃપાએ છૂટયા ત્યાં ભવના બંધ
સર્વાત્મનિવેદન કર્યું સર્વ સમર્પ્યું કૃષ્ણ,
આ લોક ને પરલોકની છૂટી ગઇ સહુ તૃષ્ણ, (ગુ. શિ. સં.)

આ પુનિત તીર્થાવલીનું જ્યાં જ્યાં કવિશ્રી યાત્રા ગયા હતા તેનું વર્ણન એમણે સ્વકૃત રસિકવલ્લભનાં પદ ૩—૧૦ સુધીમાં કર્યું છે.

મેં પ્રથમ શ્રીયમુના પુનિત જલ કર્યું શુદ્ધ સ્નાન,
શ્રીગોકુલ મથુરા વૃન્દાવન ગિરિરાજ દરશ મહાન્.

+ + +

એ કહી પુનિત તીર્થાવલી શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય;
તો દયાપ્રિયતમ કૃષ્ણ રીઝે સહુ તીર્થ ફલ થાય.

તેર ચૌદ વર્ષે ઇચ્છારામભટ્ટજીનો સમાગમ કવિશ્રીને થયો અને બાર વર્ષ કવિશ્રીએ યાત્રામાં ગાળ્યાં. ત્યાં વ્રજમાં શ્રીવલ્લભલાલજીદ્વારા કૃષ્ણને સર્વાત્મનિવેદન કર્યું અર્થાત્ કવિશ્રીને બ્રહ્મસંબંધ થયો. કવિશ્રી અત્રે આ લોક અને પરલોકની તૃષ્ણાત્યાગ સ્વયં જણાવે છે તે યુક્ત જ છે. જગત્માં અનર્થનું કારણ જગત્ નથી; તે ભગવદ્રૂપ જ છે,

પરન્તુ જગતઉપર આરોપેલી અહંતામમતા છે, જીવનું અજ્ઞાનને લીધે, સ્વસામર્થ્ય ન્યૂન થાય છે, અને તેનું પ્રિયત્વ "સાધૂનાં વસુધૈવ કુટુંબકં" થી ઉલટે ન્યાયે સંકુચિત થાય છે, વસ્તુમાત્ર બ્રહ્મરૂપ નહિ દિસતાં તદ્ભિન્ન ભાસે છે. બ્રહ્મજ્ઞાનથી આનું નિવારણ થાય પરન્તુ નિવેદનથી પણ સરલતાથી થાય તેથી આચાર્યશ્રીએ બ્રહ્મ સંબંધથી જીવોની અહંતામમતાનો નિવૃત્તિ પ્રકાર સિદ્ધ કર્યો છે. સ્વદેહ એ અહંતાનું અધિષ્ઠાન છે ને વિત્ત એ મમતાનું સ્થાન છે. તે ઉભયનું જો પરમતત્ત્વ કૃષ્ણને સમર્પણ થાય તો જીવની અહંતામમતા પ્રાકૃત ટળીને અપ્રાકૃત ભગવદીય થાય. અર્થાત્ જીવન્મુક્તતા ફલ સંપાદન થાય અને પ્રભુસેવા સર્વભાવથી નિશ્ચિન્તતાથી થાય. દયારામભાઇને આવો ફલાત્મક બ્રહ્મસંબંધ પ્રાપ્ત થયો, અને તેથી આ લોકની પરલોકની સર્વ ચિન્તા છૂટી ગઈ. એવી છૂટી ગઈ કે પુનઃ ઉદ્ભવી નહિ. એમના ગુરુ શ્રીવલ્લભલાલજીએ એમને શિર શ્રીમદનમોહનજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપ્યું. કવિશ્રીને બ્રહ્મસંબંધથી સેવાધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો તેમાં વળી શ્રીમદનમોહનજીનું સ્વરૂપ સ્વશિરે ગુરુકૃપાથી પધરાવ્યું એટલે નિશ્ચય થયો કે,

એક વર્યો ગોપીજનવલ્લભ નહિ સ્વામી બીજો.

શ્રીમદનમોહનજીની સેવા મરણપર્યન્ત કવિશ્રીએ કરી ને તેમના ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે તેઓએ અક્ષરશઃ અનુસરીને 'અવ્યાવૃત્તો ભજેત્ કૃષ્ણં' એ વાક્ય પ્રમાણે નિરન્તર કૃષ્ણકથા કૃષ્ણકીર્તન કર્યાં અને કરાવ્યા, અને તેથી નિજવૃતતા સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કરી.

તિલકાયિત શ્રીમત્ સદ્ગુરુ ગોસ્વામિવલ્લભલાલ,
બ્રહ્મવિદ્યા દાન દઈ દાસને કર્યો ન્યાલ.

શ્રીવલ્લભના વંશમાં સર્વ વલ્લભરૂપ,
સ્વવંશે સ્થાપન કર્યું તે દેખ્યું પ્રકટ અનૂપ.
કર્મજ્ઞાનસહિત ભક્તિ યથાક્રમાનુસાર,
હિતવાત્સલ્ય સેવા એક નંદકુમાર.
શ્રીગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ આનન્દમય સર્વાંગ
ક્ષણેક્ષણે અધિકાધિક રાજે પૂર્ણ સાંગોપાગ.
અગણિત આનન્દ રસાત્મક દિસે રસિક રસાલ
નટવર લલિત ત્રિભંગ છબિ ભક્તજન પ્રતિપાલ.
શ્રીમદનમોહન પ્રકટ (મૂર્તિ નહિ) સેવ્ય કરી મુજ માથ,
પધરાવ્યા પુષ્ટિ પ્રભુ અનાથ કીધો સનાથ,
હું સદા ઋણી ગુરુદેવનો કરી કૃપા અપરંપાર,
અલૌકિક કર્યું દાન તેનો શું શું કરૂં ઉદ્ગાર;

\+ × ×

અપાત્રને સત્પાત્ર કીધો સોંપ્યો મુને શ્રીનાથ.

\+ + +

શ્રીકૃષ્ણકીર્તન ગાન કરવા શિખ ગુરુએ દીધી.
મે સાદરે તે પ્રમાણી માથે ચડાવી લીધી.

ત્યારથી આરંભીને મરણપર્યન્ત કવિશ્રીએ ગુરુ આજ્ઞા અક્ષરશઃ પાળી એ નિઃસંશય છે. ગુર્જરભૂમિમાં ભાગ્યે જ એવો કોઇ કવિ હશે કે જેની પ્રવૃત્તિ દયારામભાઇ જેટલી સુવિસ્તૃત અને ઉત્તમોત્તમ રસમય હોય. ભક્ત કવિશ્રીના જીવનના અન્ય પ્રસંગો આ વિના અન્ય કયા હોય ? પ્રભુસેવાથી જે અનેકાનેક ઉત્તમોત્તમ સ્વયં અનુભવ્યા છે તે સર્વ કવિશ્રીએ અનુભવમંજરીમાં સંગૃહીત કર્યા

છે, તે ઉપરથી આપણને કવિશ્રીના અલૌકિક કૃષ્ણસેવૈકપરાયણ જીવનનો કાંઇક ખ્યાલ આવે છે. મૂલ નામ દયાશંકર તેની વિકૃતિ દયારામ પણ પ્રભુ આજ્ઞાથી જ થઇ છે.

એક સમય એક વૈષ્ણવસોં યોં પુછે શ્રીજી;
દયલો કહા કશી હૈ? કહી રતિ અન્તર રીઝી;
તબ તિન કહી પ્રભુ દયાશંકર તીનકો તો નામ હે,
દયાશંકર તો નહિ શ્રીજી કહી દયારામ હે.(અનુભવમંજરી૪૮-૪૯)

દયારામભાઇએ અનેક અનુભવો આ ગ્રન્થમાં વર્ણવ્યા છે. આધુનિક શ્રદ્ધારહિત જનો એના પ્રતિ શંકાશીલ દૃષ્ટિથી જુએ; છતાં પણ દયારામભાઇને એવા અનુભવો થયલા એમ એઓશ્રી નિઃસંશય માનતા એમાં રતિભર પણ સંશય અમને નથી. દયારામ પોતાને અષ્ટસખામાંના શ્રીનંદદાસજીનો અવતાર માનતા.

એકદા મેરી ગોદી પોઢે બોલે શ્રીજી,
તું હે મોતે પ્રકટ સખા મેરો કહ્યો રીઝી,
નન્દદાસ હી નામ તિહારો, યોં શ્રીમુખ બોલે,
એહી નામ હૈ ચાર તિહારો, યોં ભગવદીયસોં ખોલે,
(અ. મં. ૩૯-૪૦ પરોક્ષાનુભવ.)

દયારામભાઈ એવું પણ માનતા આ એમનો અન્તિમ જન્મ છે. હવે પુનરવતાર લેવાનો નથી. અતિશય જીવન પવિત્ર ન હોય તો આ માન્યતા સ્ફુરવી દુર્લભ છે.

શ્રીગુરુ બોલે અબ તેં લહ્યો હમારો શરનો,
અન્ત જન્મ કલ્યાણ ભયો ફીર નહીં અવતરનો

દયારામભાઇના જીવનમાં કૃષ્ણકીર્તનાદિપ્રવૃત્તિ સિવાય અન્ય

કાંઇ પણ જ્ઞેય નથી. અનેક લોકોને કૃષ્ણભકિતમાં પ્રેર્યા અનેકને સન્માર્ગે દોર્યા. એમની પવિત્રતા એટલી તો પ્રત્યક્ષ હતી કે સમકાલીન સ્ત્રીપુરુષો એમને ભગવદીય જાણી એમના દર્શન કર્યા વગર અન્નજલ લેતા ન હતા. દયારામભાઇ તેઓને નેત્રનું સાફલ્ય પ્રભુદર્શનમાં જ છે એ વારંવાર ઉપદેશતા, છતાં આ લોકો સ્વાગ્રહ ત્યજતા નહિ એ દયારામભાઇના ભગવન્મય જીવનનો ઉત્કર્ષાતિશય સૂચવે છે. મરણ પર્યન્ત કવિશ્રીનું લોકપ્રિયત્વ અખંડિત જ હતું. સંવત ૧૯૦૯ ના માઘ વદિ પંચમીને દિવસે કવિશ્રી ગોકુલવાસી થયા.

અત્ર એક બે શબ્દ કવિશ્રીના રતનબાઇના સાથેના સંબંધ વિષે આવશ્યક લાગે છે.

એક સમય હરિ ઇચ્છા મહાપુરુષે કહી બાની
અબ તુમ સાચે ભગવદીય વ્હે ચૂકે હમ જાની;
લીલાપ્રાપ્તિ વ્હે ચુકી સંશય કછુ નાહિ.
ઇહ તનુ દિસત હે સો હરિ ઇચ્છાકૃત આહી.
અબ તો દિન દિન બઢત જાયગી ભક્તિ તુંમકું;
તુમકું હરિ મિલ ચુકે હે ભાસત હે હમકુ.

(અ. મ. ૫૮–૬૦.)

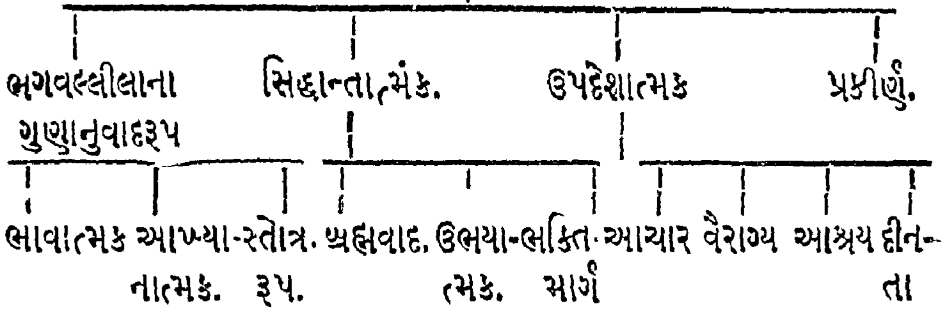
× × × ×

કરી મોહી સો બાત બ્હોર કછુ આઇ ચિત્તમે,
વહાં તે મો સહિત પધારે અતિ ઇકાન્તમે.
મેરી ટહેલ કરી તીનસું બોલે ગિરિધારી,
તું નિશ્ચય માનીયો ટેહેલ તેં કરી હમારી (અ. મ. ૧૬–૧૮)
મહાપુરુષ તે ઇચ્છારામભટ્ટજી લાગે છે. તેમને જ્યારે કવિશ્રીનું

ભગવદીયત્વ સ્ફુર્યું તો તત્કાલીન અન્યોને સ્ફુરે એમાં આશ્ચર્ય શું? સ્વસેવાનો ને કીર્તનનો પ્રભુએ સાક્ષાદંગીકાર કર્યો છે એમ દયારામભાઈ માનતા હતા તેનું સૂચન પણ અત્ર જ છે. આવા ભગવદીયની સેવા પણ પ્રભુને રુચે છે અને સ્વપ્રાપ્તિમાં કારણ થાય છે તેથી ભક્તો પ્રથમ પ્રભુને સ્થાને ભક્તોની સેવા કરે છે, ક્વચિત ભક્ત સ્વદીનતાથી એ સેવાનો અનંગીકાર કરે છે તો તેને ભગવત્સેવામાં કોઇ પણ પ્રકારે ઉપયોગી થઇ પડવામાં કૃતાર્થતા માને છે. આવા જ આશયથી રતનબાઇ ૪૫ વર્ષની વયે જાતે મર્યાદી હોવાથી કવિશ્રીને ત્યાં આવ્યાં. કવિશ્રીનું વય આ સમયે વનસાં હતું અને ગાત્ર સામાન્ય રીતે શિથિલ થયાં હશે, તેથી બાહ્ય સેવા જલાદિની સ્વયં કરતાં ક્લેશ થતો હોવાથી રતનબાઇને સોંપી. દયારામભાઇને ભગવદીય જ જાણીને આ બાઇએ મરણપર્યન્ત એમની પરિચર્યા કરી. દયારામભાઇને વાસ્તે આ ભગવદીય બાઇને એટલો તો ઉચ્ચભાવ હતો કે સ્વમરણપર્યન્ત દયારામની અનિચ્છા હોવા છતાં એમની છબીનાં દર્શનાદિ કરતા. આવા પવિત્ર સંબંધને પ્રાકૃત કામુકોના મોહની ઉપમા આપીને ઉભય ઉપર નિંદ્ય દોષારોપણ કરવું એ વિદૂષકની હૃદયનિષ્ઠુરતા વા હૃદયમાલિન્ય જ સૂચવે છે. માત્ર સ્ત્રીઓ નહિ પરન્તુ પુરુષોએ પણ આ પ્રકારે દયારામભાઇની ટહેલ કરી છે. દયારામભાઈ અવ્યાવૃત્ત સકલ જીવનપર્યત હોવા છતાં એમને લીધે જ કોઈ પણ સમયે દ્રવ્યાદિ સંકોચ અનુભવ્યો ન હતો. દયારામભાઇના દૂષકોનું એવું મન્તવ્ય લાગે છે કે સ્વાર્થ વિના સંબંધ જ ન હોઈ શકે પરન્તુ આ માન્યતા અનેક ભગવદ્ભક્તોને અપમાન કરવા જેવી છે. શુદ્ધ સ્નેહના સર્વસ્વાર્પણરૂપ મહાયજ્ઞની અવગણના જ છે. એ સંસ્કારનું સ્વઅન્તઃકરણ સ્થાન ન હોય ને તેથી એ તત્ત્વ ન સ્ફુરે

તેમાં દયારામાદિ ભગવદ્દ્ભક્તો શું કરે ? આ વિષય અનુભવૈકવેદ્ય હોવાથી વિશેષ ચર્ચા આ વિષયમાં અત્ર અસ્થાને છે.

દયારામભાઇના ઐતિહ્યનું સૂક્ષ્મમાં અવલોકન કરી તત્કૃત સાહિત્ય પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીએ. દયારામભાઇને કાવ્ય પ્રયોજવાની શિક્ષા દેનારા એમના સદ્દ્ગુરુ ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભલાલજી હતા. ઇચ્છારામ ભટ્ટજીએ કવિશ્રીને ઉત્તેજન આપ્યું. દયારામભાઇએ કૃષ્ણકીર્તન પ્રાય: કર્યો છે. સર્વ કાવ્યનો સર્વ પ્રકારે વિષય શ્રીકૃષ્ણ જ છે. શામલવત લૌકિક મનુષ્યઉત્તેજકના, વા નાયક નાયિકાના વા કેવલ નીતિનાં ડહાપણનાં કાવ્યો ગોજવામાં પ્રભુદત્ત બુદ્ધિસામર્થ્યનો દુરુપયોગ કર્યો નથી, પરંતુ જે પ્રભુને પોતે પોતાનું સર્વસ્વનિવેદન કર્યું છે તેનાં જ ગુણગાનમાં સ્વસામર્થ્યને યોજી પ્રભુને કરેલું સમર્પણ સિદ્ધ કરી બુદ્ધિસામર્થ્યનો ઉત્તમ સદુપયોગ કર્યો છે. પ્રેમાનન્દ કરતાં પણ દયારામભાઇમાં દૈવી સંપત્તિ વિશેષ છે એમ એમના કાવ્યોની કૃષ્ણૈકપરતાથી સૂચવાય છે. દયારામભાઇને વાસ્તે સમકાલીનોમાં જે માન હતું તે માત્ર કવિ તરીકે નહિ પરન્તુ મહાન્ ભગવદીય તરીકે. જ્યારે પ્રેમાનન્દને વાસ્તે માત્ર કવિ તરીકેનું માન હતું. દયારામભાઇને વાસ્તે આબાલવૃદ્ધને ભાવ હતો જ્યારે પ્રેમાનન્દને વાસ્તે માત્ર માન જ હતું. Dayarm's very personality was sacred. The divine element in him was most prominent in the minds of people why they almost adored him as a deity Premanand was respected only.' દયારામભાઈનાં કાવ્યોનું નીચે પ્રમાણે વર્ગીકરણ યોગ્ય લાગે છે.

શૃંગાર અને નીતિ ભક્તિનાં પદો એમ વર્ગીકરણ કવિશ્રીની વિશાલ પ્રવૃત્તિના કાર્યનું દર્શન કરાવતું નથી. આ કાવ્યોના બે વિભાગ પ્રાયઃ થઇ શકે એક ગુજરાતી અને બીજી વ્રજભાષા વા હિન્દુસ્તાની, કારણ કે કવિશ્રીના અનેક નાના કાવ્યો સંસ્કૃતમાં, મરાઠીમાં, મારવાડીમાં અને ઉર્દુ ભાષામાં પણ જોવામાં આવે છે. સંસ્કૃત કાવ્યો સ્તોત્રરૂપ છે તેથી જણાય છે કે કવિશ્રીને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન સારૂં હતું. કવિશ્રીના કાવ્યોના પ્રથમ વિભાગમાં એમની ગરબીઓ જેને લોકો શૃંગારમાં મૂકે છે તે આવી જાય છે, તેમ કમલલીલા, દાનલીલા, રાસલીલા, પત્રલીલા, ઇત્યાદિ અનેક લીલાત્મક કાવ્યોનો સમાવેશ એમાં થાય છે. આખ્યાનાત્મકમાં રુક્મિણીવિવાહ સત્યભામાવિવાહ કૃષ્ણોપવીત, સીમન્ત, અજામિલાખ્યાન, બોડાણાનું આખ્યાન, મીરાં ચરિત્ર ઇત્યાદિનો સમાવેશ મૂક્યા છે તે પણ આવી આખ્યાનો ભગવત્સંબંધથી ભગવાનનું જ માહાત્મ્ય બોધે છે તેથી તેમનો સમાવેશ અત્ર જ થાય છે. સ્તોત્રાત્મકમાં અનેક ધવલ ગરબા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

દ્વિતીયમાં બ્રહ્મવાદમાં શુદ્ધાદ્વૈત પ્રતિપાદન, માયામતખંડન, ઇત્યાદિનો, ભક્તિમાર્ગમાં ભક્તિવિધાન ભક્તિદૃઢત્વ વગેરેનો, ઉભયાત્મકમાં ભક્તિપોષણ સિદ્ધાન્તસાર સંપ્રદાયસાર એ વગેરેનો થઇ શકે.

ઉપદેશાત્મક કાવ્યોમાં આચારમાં પ્રશ્નોત્તરમાલિકા વગેરે, વૈરાગ્યમાં કાલજ્ઞાનસારાંશ, મનોમતિસંવાદ, પ્રબોધબાવની, અને પદોમાં દીનતાનાં પદો.

પ્રકીર્ણમાં સત્સૈયા, સારાવલી. વસ્તુવૃન્દદીપિકા, હરિહરતારતમ્ય

દયારામભાઇના કેટલાગ્રન્થો એવા છે કે જેમાં સર્વ અંશો પ્રધાન હોય છે, કયા વિભાગમાં એ કાવ્યને મૂકવું એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી. ગમે ત્યાં એનો સમાવેશ કરી શકાય. આ વિભાગસૂચન સામાન્યતઃ કરેલુ છે. પરન્તુ ભવિષ્યમાં દયારામના કાવ્યનો સંગ્રહ કરનાર એના ઉપર દૃષ્ટિ રાખી વર્ગીકરણ કરશે તો કવિશ્રીનું હાર્દ લોકમાં જેટલે અંશે સમજાશે તેટલે અંશે ધન્યવાદને પાત્ર થશે. આ વર્ગીકરણથી એટલું તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે દયારામભાઈની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ સર્વદેશીય હતી, પૂર્વના સર્વ કવિઓ કરતાં વિશાલ હતી, અને તે ઉપરથી પણ કવિશ્રીનું જ્ઞાન, અનુભવ, ભાષા વિગેરેનું સૂચન થાય છે.

દયારામભાઇના કાવ્યોની વિપુલતા જોતાં એમ લાગે છે કે આ મુદ્રિત કરતાં અમુદ્રિત ભાગ ત્રિશેક ગણો છે. એ સર્વ કાવ્યોને પ્રસિદ્ધ કરીને કવિશ્રીનું ઋણ ગુર્જર પ્રજાને વાળવાનું છે.

દયારામના કાવ્યોની વર્ગીકરણરેષા દોરી ગુર્જરસાહિત્યમાં એ કવિશ્રીને કયું સ્થાન ઘટે છે તે જોઇએ. તત્ત્વજ્ઞાની તરીકે અખા જોડે એમને સરખાવી શકાય, ઉપદેષ્ટા તરીકે શામલ જોડે, આખ્યાન પ્રબંધયોજ[illegible] ત[illegible] ભગવદ્ભક્ત કવિ તરીકે નૃસિંહ [illegible] વિ[illegible]નુ સામ્ય નૃસિંહ સાથે વિશેષ છે તેથી તેનો વિચાર સવિસ્તર કરીશું. તે કરતાં પહેલાં અન્ય સાથે સામ્ય વા વૈષમ્ય છે તેનું દિગ્દર્શન કરી લઇએ.

દયારામભાઇ અને અખા વચ્ચે કોઇ પણ પ્રકારનું સામ્ય નથી. ઉભયમાં વૈષમ્ય જ છે. દયારામભાઈને શબ્દો અને ભાષા ઉપર

ખાસ ધ્યાન છે. ઉત્તમ વિચાર દર્શાવવા એટલું જ નહિ પરન્તુ તે ઉત્તમરૂપમાં જ. અખાને શબ્દની તેમ ભાષાની કંઈ પડી નથી. 'ભાષાને શું વળગે ભૂર, જે રણમાં જીતે તે શૂર' એ અખાનું વચન દયારામભાઇ જેવા શબ્દરસિક કવિને તુચ્છ જ લાગે. અખો માયાવાદનાં ગીતો ગાય છે, જ્યારે દયારામભાઇના કાવ્યો બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના પ્રતિપદ પોષક છે. અખાને શ્રીગોકુલનાથજીના માર્ગ પ્રતિ તિરસ્કાર છે, તેમ દયારામભાઇને શંકરાચાર્યના મત પ્રતિ છે. 'શંકર શઠ ઉચ્ચારી' (સંપ્રદાયસાર.) ઉભયે બહુશ્રુત છે. સ્વતઃસિદ્ધાંતોને અભ્યાસ કરીને કાવ્યો યોજ્યા નથી. આજ કારણથી કવચિત અશુદ્ધિ ઉભયમાં જોવામાં આવે છે. અખાએ એના ઉભરા ગદ્યમાં કાઢ્યા હોત તો કાંઇક ઠીક દેખાત. જે વિચારો એણે કવિતારૂપે યોજ્યા છે, અને ભાષા પ્રતિ અદૃષ્ટિ કરી છે તે ઉપરથી કાવ્યનો ઉપહાસ કર્યો હોય એમ લાગે છે, જ્યારે દયારામભાઇએ બ્રહ્મવાદના અને પ્રેમમાર્ગના ઉત્તમોત્તમ સિદ્ધાન્તોનું સુષ્લિષ્ટ અને મનોહર પદોમાં યોજન કર્યું છે. એ વિચારો એટલા તો સરલતાથી યોજ્યા છે કે એમના કાવ્યોને ઉપર ટપકે વાંચનાર તો એમના તત્ત્વજ્ઞાનના મહાન્ ગ્રન્થોને તત્ત્વજ્ઞાનના વિસ્મરી ભ્રાન્તિથી કેવલ કાવ્ય ગણવા મંડી જાય છે. એમ. એ. માં ગુર્જર પુસ્તકોની ચુટણી કરનારે રસિકવલ્લભને Philosophic poetry માં નહિ મુકતાં કેવલકાવ્યમાં મૂક્યો છે તે પણ આવીજ કાંઈક ભ્રાન્તિથી. પાંડિત્યમાં પણ દયારામભાઈ અખાથી ચઢે છે. અખો માત્ર માયાવાદમાં ગ્રસ્ત થયો છે, જ્યારે દયારામભાઇ સંપ્રદાયસાર જેવા ગ્રન્થમાં અનેક મતોનું ખંડનમંડન કરે છે. કવિ તરીકે દયારામભાઇ ઉત્તમ છે એ નિર્વિવાદ જ છે.

અન્યને રુચો વા મા રુચો, અમને તો શામલ છેક પ્રાકૃત કવિ લાગે છે, દયારામભાઇની સાંથે એને સરખાવવો એ અયુક્ત છે.

Dayarambhai has not prostituted his genius in extolling a common bread-giver અસંગત ગ્રામ્ય કલ્પનાઓમાં વિહાર કરતા એના કાવ્યો સામાન્ય જનોને રુચે એ સ્વાભાવિક છે, ને તેમાંથી લૌકિક લાભ પણ ક્વચિત્ થાય. પણ ઇશ્વર પ્રતિનો અન્તર ભાગવાને સર્વથા અનુપયોગિ છે.

પ્રેમાનન્દ અને દયારામભાઈ ઉભય મહાન્ કવિઓ છે. ઉભયે પ્રભુના ગુણગાન કર્યા છે. પરન્તુ પ્રેમાનન્દ માત્ર કવિ છે, જ્યારે દયારામભાઇ ભક્ત કવિ છે. શબ્દલાલિત્ય, સુકોમલ ભાવો ઇત્યાદિ આલેખવામાં દયારામભાઈ પ્રેમાનન્દ કરતાં વિશેષ ઝળકે છે, પરન્તુ દયારામભાઇ પ્રાય: ભક્ત હોવાથી પ્રેમાનન્દવત્ આખ્યાન કાવ્ય desustained styleમાં લખતા નથી. પ્રેમાનન્દને ગુર્જર ભાષાની સેવા કરવાની પ્રતિજ્ઞા હતી, જ્યારે દયારામભાઈને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની સેવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. 'વલ્લભમતની કીધી સેવ.' દયારામભાઇ સ્વત: અષ્ટસખાના સૂરદાસાદિના કીર્તનોના મહાન્ અભ્યાસી હોવાથી તે મહાનુભાવીઓનાં રસાત્મક ભાવાત્મક પદોનું ગુર્જરગિરામાં અવતરણ કર્યું છે. દયારામભાઇ અને પ્રેમાનન્દને વિચિત્ર ઉપમા આપીએ તો એક મેઘદૂત વા ગીતગોવિન્દ કહેવાય, જ્યારે અન્ય નૈષધ વા રઘુવંશ કહેવાય. માનુષહૃદય વિશેષે સ્ત્રીહૃદયના કોમલ ભાવો જેવા દયારામભાઇએ રસાત્મક વાણીમાં યોજ્યા છે, તેવું પ્રેમાનન્દમાં તો ક્યાંહિએ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. પ્રેમાનન્દ તો પ્રાય: પૌરાણિક અનુવાદક કથાકાર છે. કાવ્યની વિશાલતા પણ દયારામભાઈની વિશેષ છે. સમકાલીનોમાં દયારામભાઇ અદ્વિતીય હતા. લોકપ્રિયતા પણ વિશેષ દયારામભાઇએ જ ભોગવેલી. દયારામ જેમ શ્રીવલ્લભાચાર્યના જ સિદ્ધાન્તને સર્વત્ર અનુસરે છે, તેમ પ્રેમાનન્દ નથી. વેદાન્ત ઉપનિષદ્ વગેરેમાં દયારામભાઇનું જ્ઞાન પ્રેમાનન્દ કરતા ચઢે છે એ તો ઉભયનાં કાવ્યો વાંચનારને સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે

દયારામભાઈને વસ્તુતઃ એક જ કવિ સાથે સરખાવી શકાય અને તે માત્ર ભકતકવિ નરસિંહમહેતા છે. ગર્જર સાહિત્યને આદિમાં અને અન્તમાં રસાત્મક ભાવાત્મક મનમોહન કુસુમોથી શૃંગારનાર કૃષ્ણોપાસક ભક્તકવિઓ છે એ તેનું અહોભાગ્ય છે. ઉભય ભક્તકવિઓમાં સામ્ય ઘણું છે, અને જે અન્તર છે તે પણ છાયામાત્રજ છે. એકે સંસારમાં પડીને તેનો હરીચ્છાથી નાશ થવાથી આનન્દ માન્યો અને દ્વિતીયે તેમાં પડવાનું જ અયુકત ધાર્યું, અને તેમ કરવામાં ઉભયને કારણ તો માત્ર કૃષ્ણસેવા અને કૃષ્ણકીર્તન જ હતાં. ઉભય બ્રહ્મવાદી હતા, પરન્તુ ઉભયને માત્ર રુચતી તો મન્મથમન્મથ કૃષ્ણનીજ એકાન્તભકિત. ઉભયને નિરોધ [પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસકિત] પ્રભુએ દાન કર્યો હતો. ઉભયનો નિર્વાહ પણ પ્રભુએ નિભાવ્યો હતો ઉભયે શ્રીરાસોત્સવને પરમફલરૂપ માનીને તેની વિવિધતાનો અનેક પ્રકારે સ્વવાણીદ્વારા અનુવાદ માત્ર કર્યો છે. બ્રહ્મવાદ અને ભકિતમાર્ગના સિદ્ધાન્તો નરસિંહ સ્વતંત્રતાથી અનુવદે છે, જ્યારે દયારામભાઇ શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તોનો શ્રવણાનુવાદ કરે છે. સ્ત્રી ભાવથી કૃષ્ણભકિત ઉભયને ઇષ્ટ છે. ઉભય કૃષ્ણને જ શૃંગારરસરૂપ અને તેના અધિષ્ઠાતા માને છે, પરન્તુ નૃસિંહ કવચિત્ રહસ્યલીલા ગાતાં લૌકિક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે, જ્યારે દયારામભાઇ લૌકિક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થવા દેતા જ નથી. ‘ અધર ચુંબન કરી કુચપર કર ધરી, સ્નેહસુ શામલે ગુહ્ય કીધું ’ આ પ્રકારની પંકિત દયારામભાઇના કાવ્યમાં દૃષ્ટિગોચર થતી નથી. નરસિંહમહેતા રાસસહસ્રપદીમાં શૃંગારરસ પુરુષોત્તમની ચેષ્ટાપ્રધાન લીલા ગાય છે, જ્યારે દયારામભાઇ તેજ પુરુષોત્તમની ભાવપ્રધાન લીલા ગાય છે. ઉભય ભકતકવિ કૃષ્ણલીલાનો લૌકિક શૃંગારાભાસ સાથે સંભ્રમ કરતા નથી, તેમ લૌકિકાસકતને તેમના મતે એ લીલાના શ્રવણમનનગાનનો અધિકાર પણ હોય એમ પણ લાગતું નથી; તેથી ઉભય કવિ નિર્દોષજ છે.

ઉભય કવિ એમ માનતા લાગે છે કે જેમ સૂર્ય ચન્દ્ર કોટિસૂર્યસમપ્રભ કોટિશશિસમપ્રભ પુરુષોત્તમનું અનુકરણ કરે છે ને લોકમાં પ્રકાશે છે, છે, તેમ લૌકિક મન્મથ કોટિમન્મથમન્મથનું અનુકરણ કરે છે, અને શુદ્ધ શૃંગારનો ભાસમાત્ર લોકમાં કરાવે છે. **सन्त्यज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलं प्राप्ताः** ' સર્વ વિષયમાત્રનો ત્યાગ કરીને રસરૂપ કૃષ્ણચરણૈકનિષ્ઠ થવાય ત્યારે જે નૃસિંહ કે દયારામવત્ ભકિતમાર્ગીય સંન્યાસ ગોપિકાવત્ પ્રાપ્ત થાય અને તન મન ધનથી એ કૃષ્ણલીલા ગવાય અને બ્રહ્માનન્દથી અધિક ભજનાનન્દરસ પ્રાપ્ત કરી શકાય. આ શુદ્ધ દૃષ્ટિબિન્દુ રાખવાને જ નૃસિંહ કહે છે કે ' સંસારમાં સન્મુખ કહું તો સ્તુતિ ટળી નિન્દા થાય; દયારામભાઇનું પણ આ જ હૃદય છે. આ તાત્પર્ય ધ્યાનમાં આવે તો સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે દયારામભાઈ વા નૃસિંહને બાયરન સાથે સરખાવવો એ ઉભયની હૃદયાનભિજ્ઞતા જ સિદ્ધ કરે છે. આ તાત્પર્ય લક્ષ્યમાં નહિ રહેવાથી ગોવર્ધનરામે અક્ષરદેહમાં અનેક પ્રકારે સંભ્રમ કર્યો છે, યોગના ઉત્સાહમાં નથી તેવું યોગતત્ત્વ દયારામકાવ્યમાં દર્શન કર્યું છે. અક્ષરદેહ દયારામભાઇનું હૃદય નથી સમજાવતો, પરન્તુ ગોવર્ધનરામ દયારામભાઇને કેમ સમજ્યા હતા તેટલું જ દર્શાવવાને ઉપયોગી છે. દયારામભાઇનું હૃદય સમજવાને તો બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના ગ્રન્થો સમજવા જોઈએ, શ્રીસૂરદાસ આદિ કવિકુલભૂપ અષ્ટસખાનાં કીર્તનો જેમાંથી દયારામભાઈ થોકડાબંધ અવતરણો કરે છે તેનું પરિપક્વ જ્ઞાન હોવું જોઇએ. આના અભાવમાંજ દયારામભાઇના સંબંધમાં નર્મદાદિએ ગંભીર અજ્ઞાનયુકત લેખો લખ્યા છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે દયારામભાઈ ગુજરાતના પ્રથમ કવિ છે. કોઇને આ અતિશયોકિત લાગે તો પણ કહેવું જોઇએ કે પ્રથમ નહિ તો દ્વિતીય તો કોઇથી નહિ જ.

Mulchandra T. Telivala B. A. L. L. B
Vakil, High Court,

शुद्धाद्वैतप्रतिपादन.

બ્રહ્મવાદ સ્થાપન કિયો, માયિક મતકોં ટાર;
શુદ્ધાદ્વૈત બતાય કેં, કિયો ભક્તિબિસ્તાર. ૬

શુદ્ધ કહનકો હેતુ યહ, સોચો ચિત્ત બિચારિ;
મિથ્યારૂપ મલિનતા, શંકર શઠ ઉચ્ચારિ. ૭

નિરાકાર શંકર કહે. બ્રહ્મરૂપ કહે આપ;
અંશી બ્રહ્મ, જિવ અંશ હે, સમતા યોંહિ અલાપ. ૮

બ્રહ્મ શુદ્ધ સાકાર ઇક, સોઇ કૃષ્ણ લે જાન;

(સ્વામી) રૂપે પ્રકટ થઇને વદ અને શાસ્ત્રમાં કહ્યા મુજબ બ્રહ્મવાદનું શુદ્ધ સ્થાપન કરીને માયિક (શાંકર) મતના મિથ્યાવાદપણાના પ્રકારનું ખંડન કર્યું.

૬. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ બ્રહ્મવાદ, જે પ્રમાણે ઇશ્વર સત્ય છે તે જ પ્રમાણે તે ઇશ્વરની કૃતિરૂપ જગત્ બ્રહ્મરૂપ છે, એમ સ્થાપન કર્યો, માયિક મતમાત્રનું ખંડન કરીને શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મ બતાવી ભક્તિનો વિસ્તાર કર્યો.

૭–૮. શુદ્ધ અદ્વૈત કહેવાનું કારણ એ છે કે માયિક મતમાં એથી વિરુદ્ધ એટલે જગતને મિથ્યા કહેવારૂપી મલિનતા છે, તે શઠ શંકરે કહી છે, તથા તે બ્રહ્મને ૦ શૂન્યવત્ નિરાકાર માનતા હતા, તેને બદલે શુદ્ધ અપ્રાકૃત દિવ્ય સાકાર બ્રહ્મવાદનું નિરૂપણ કરી સ્થાપન કર્યું, અંશીરૂપ મૂળ સ્વયં બ્રહ્મ (પરમાત્મા) છે, અને જીવો માત્ર તેના અંશરૂપ છે, છતાં અંશ અંશી ઉભયની સમાનતાનો આલાપ–કથન–છે, શંકર મતવાળા તો અભેદ જ માનતા હતા.

નિત્ય પરમ આનંદનિધિ, શ્રુતિસ્મૃતિ કરત બયાન. ૯
અંશકલા આવેશ કછુ, નિજજનહિત અવતાર;
કૃષ્ણ મૂલ સબ જગતકે, ક્રીડા કરત અપાર. ૧૦
જીય બ્રહ્મતેં ભયો સહી, પૈં ફિર બ્રહ્મ ન હોય;
સ્વાતિબુંદ મોતી ભયો, જ્યોં કછુ કયોહુ ન તોય? ૧૧
ક્ષમા રાખિ બદિ પ્રયોજન, સહજોચિત સંભોગ;
ભજ હરિ ઇચ્છા સબ દયા રહિન ઉદાસી રોગ. ૧૨

---

૯. વળી અનાદિસિદ્ધ શુદ્ધ સ્વયં બ્રહ્મ એક છતાં અનેક બ્રહ્મ માની બ્રહ્મથી પૃથગરૂપે અનેક બ્રહ્મ માનતા હતા. તે સર્વનું શુદ્ધ અદ્વિતીય બ્રહ્મમાં પર્યવસાન થાય છે, એમ સ્થાપન કર્યું.

૧૦. કોઇક વખતે એ બ્રહ્મ અંશાવતાર, કલાવતાર કે આવેશાવતારોને પોતાના ભક્તજનોના હિતને અર્થે ધારણ કરે છે, પરંતુ તે સર્વનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ છે, અને તે જ શ્રીકૃષ્ણ જગત્ પોતાનું ક્રીડાભાંડ હોવાથી તે પાત્ર સાથે અપાર ક્રીડા કરે છે.

૧૧. યદ્યપિ બ્રહ્મમાંથી જ સર્વ જીવમાત્રની ઉત્પત્તિ થયલી છે, તથાપિ તે જીવો બ્રહ્મ થઇ શકતા નથી. મૂળ બ્રહ્મમાં જેટલું સામર્થ્યાદિક છે, તેટલું જ પાછું જીવને પ્રાપ્ત થતું નથી. જેવી રીતે સ્વાતિનક્ષત્રના યોગમાં મેઘનું જલ સમુદ્રની છીપમાં પડવાથી મોતી ઉત્પન્ન થાય છે, તે મોતી મૂળ સ્વાતિજલની માફક કદિ પણ પાછું જલરૂપ ન થઇ શકે તેમ.

૧૨. આ પ્રમાણે સાંયિક મતવાળા જો ન કહે તે વિરુદ્ધ વચન કહે તો તેને ક્ષમા કરીને સહન કરવાં, યા જરૂર પડે તો પ્રયોજન (કારણ) જેટલો જ ઉત્તર આપવો. અને સહજ રીતે જે

હરિસેવા સ્મરનાદિક સાધન કરતા કોઇ;
તિનકો અનુમોદન કરત, બિનશ્રમ સબ ફલ હોઇ. ૧૩
બ્રહ્મ એક નિજરમણહિત, પૃથક્ નામ વપુ ધારિ;
ક્રીડત સબ જગ આપ નિત, નિગમાગમ ઉચ્ચારિ. ૧૪
તેજોમય જ્ઞાની કહે, સો અક્ષર નિજ ધામ;
નિર્ગુન નિત્ય નિજ ભક્તહિત, લીલા પૂરનકામ. ૧૫

ઉચિત હોય તેનો જ ભોગ કરવો. હે દયા (દયારામ), તું સર્વ બાબતમાં શ્રીહરિની ઇચ્છાને માનજે, એટલે જે કાળે જેવું પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષ રાખી વર્તજે. શ્રીહરિને ભજજે એટલે તને ઉદાસીરૂપી રોગ કદિ પણ નહિ થાય.

૧૩. જે શ્રીહરિની સેવા, સ્મરણાદિક ભક્તિરૂપી સાધન કરતા હોય તેને અનુમોદન આપવામાત્રથી પણ તે સાધન કર્યા બરોબર સર્વ ફળ વગર શ્રમે પ્રાપ્ત થશે.

૧૪. અનાદિ સ્વયં બ્રહ્મ મૂળ એક જ છે, તે સ્વેચ્છાથી અનેક નામરૂપ ધારણ કરી સમગ્ર જગત્ જે ભગવદ્રૂપ છે, તેમાં ક્રીડા-રમણ કરવાનાં પાત્ર સજી તેમની સાથે તે બ્રહ્મ અનેક પ્રકારની દિવ્ય લીલારમણાદિ ચરિત્રો નિત્ય કરે છે, એમ વેદ શાસ્ત્ર કહે છે.

૧૫. જ્ઞાની લોકો બ્રહ્મને તેજોમય કહે છે, પરંતુ તે અક્ષરાતીત પરાત્પર પરબ્રહ્મના ધામરૂપ અક્ષર બ્રહ્મ છે. જે ત્રિગુણાતીત (નિર્ગુણ) બ્રહ્મ છે તે નિત્ય છે અને તે પોતાના અંતરંગ ભક્તોના હિતને માટે ભક્તના મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાને સારૂ પોતે આપ્તકામ છતાં લીલા કરે છે.

ધર્મી નિત્ય કિશોર વપુ, અદ્ભુત અગમ અપાર;
સતચિદ આનંદ અમિત વ્હેં, ક્રીડત સબ સંસાર. ૧૬
આદિ પુરુષ અવતારી જો, શેષશાયી વપુ ધારી;
સો જનહિત અવતાર ધરિ, ભુવકો ભાર ઉતારિ. ૧૭
ઐશ્વર્યાદિ ષટ્ ધર્મ, વ્યૂહ ચાર અરુ કાલ;
માયા બિષ્ણુ બ્રહ્મ શિવ, ત્રિગુનરૂપ જગ ખ્યાલ. ૧૮
ઉત્પત્તિપોષન હરન, જુગજુગ ધરિ અવતાર;
અંશકલા આવેશ ક્રમ. પૂર્ણ કૃષ્ણવપુ ધાર. ૧૯

---

૧૬. ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી,જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, એ ૬ધર્મોના ધર્મી પરાત્પર પુરુષોત્તમ છે, તે ધર્મી સ્વરૂપ નિત્ય કિશોરવયાકૃતિ અદ્ભુત અચ્યુત સ્વરૂપ અતિશય અગમ્ય છે. તે સત્ ચિત્ આનંદ અપારરૂપે જગતમાં ક્રીડારમણ કરે છે.

૧૭. જે આદિ પુરુષ ધર્મી અવતારી પુરુષ તે જ પોતાનાં ધર્મ સ્વરૂપ પૈકીનું ૧ સ્વરૂપ શેષશાયી નારાયણરૂપ ધારણ કરે છે. અને તે પોતાના ભક્તજનના હિતને સારૂ અવતાર ધારણ કરી પૃથ્વીનો ભાર ઉતારે છે.

૧૮. ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય એ ૬ ધર્મ અને એ પ્રમાણે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધ એ ૪ વ્યૂહ, અને કાળ, માયા (અવિદ્યા) ૧ વિષ્ણુ, ૨ બ્રહ્મા અને ૩ શિવજી એ ૩ ત્રણે ગુણ સત્વ, રજ અને તમરૂપ જગતનો ખ્યાલ (લીલા) પરબ્રહ્મે ઉત્પન્ન કરેલો છે.

૧૯-૨૦ એ અનાદિ બ્રહ્મ તે જ યુગે યુગે અવતાર ધારણ કરી ઉત્પત્તિ, પોષણ, (સ્થિતિ) અને લય, બ્રહ્મવિષ્ણુમહેશરૂપે

બ્રહ્મરૂપ સૃજિ જગત સબ, પોષણ બિષ્ણુરૂપ;
સંહારત શિવરૂપ વ્હેં, આદિ પુરુષ જગભૂપ. ૨૦

ગુન લીલા બહુ ભાંતકી; રૂપ ધર્મ અરુ કીર્ત;
એ સબ પ્રભુકે પ્રાકટયકે, કો કહી સકે ચરિત? ૨૧

તાતેં અધિક પ્રકાર હેં, તાકો નાહિન પાર;
કોન કહે? અરુ કો સુને? કાકું હેં અધિકાર? ૨૨

કહત મીમાંસક ઓર ઇક, કર્મહી ઇશ્વર આપ;
કર્મ કિયે તેં હોત સબ, સુખ દુઃખ પુણ્ય રુ પાપ. ૨૩

કરે છે. કારણ કે પ્રભુ અંશકલા આવેશાદિરૂપે પ્રકટે છે, તથા કોઇક વખતે પૂર્ણરૂપ (પૂર્ણાવતાર) શ્રીકૃષ્ણરૂપને પણ ધારણ કરે છે. તે જ આદિપુરુષ અને અનંતકોટિ બ્રહ્માંડોના નાયક જગતના ઇશ્વર છે.

૨૧. પ્રભુના ગુણ ચરિત્ર વિવિધ પ્રકારે અનંતરૂપ ધર્મ ને કીર્તિકારક છે, અને તે સર્વને પ્રભુએ જ પ્રકટ કરેલાં છે. તે અપાર હોવાથી તેનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર કહેવાને કોઇ પણ ક્યાંથી સમર્થ થઇ શકે?

૨૨. એ કરતાં પણ વિશેષ પ્રકારનો અપાર મહિમા એ બ્રહ્મનો છે, તેથી તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને, કહેવાને કે શ્રવણ કરવાને પૂર્ણાધિકારી કોણ થઇ શકે?

૨૩. મીમાંસકોનું કહેવું એવું છે કે, કર્મ જ જાતે ઇશ્વર છે, કારણ કે સત્ કર્મ વા અસત્ (દુષ્ટ) કર્મ કરવાથી જ સુખ દુઃખ અને પુણ્ય પાપ ગણાય છે.

બાત કહી યહ સમુઝિકેં, સ્વામી સેવક ધર્મ;
તીન અનાદિ કહત હેં, તીન બ્રહ્મકો ભર્મ. ૩૧

બ્રહ્મ અનાદિ એક હેં, સો ક્યોં તીન કહાય?
તાતેં એ સંશયમયી, સમઝ નહિં મનભાય. ૩૨

તિનકે કારનરૂપ હેં, કૃષ્ણ અક્ષરાતીત;
રામાનુજકી ગમ્ય હેં, નારાયણ જગહિત. ૩૩

રામાનુજકી ગમ્ય હેં, નારાયનકે રૂપ;
તિનકે કારનરૂપ હેં, કૃષ્ણ અક્ષર કે ભૂપ. ૩૪

સો જાને જો અનુભવેં, બેદ પુરાન અગમ્ય;

---

૩૧. પ્રભુ સ્વામી અને તેના પ્રત્યે જીવાત્માનો સેવકધર્મ એ વાત સમજવા જેવી છે, પરંતુ જીવ ઈશ્વર અને માયા એ ત્રણને અનાદિ કહેવાથી વેદાંતનો સિદ્ધાંત જે ૧ અદ્વિતીય બ્રહ્મ તે મટી ૩ બ્રહ્મ થાય છે.

૩૨. તેથી એ ૩ બ્રહ્મ તો સંશયમય છે, અને એ સમજણ મનમાં ગોઠતી નથી.

૩૩. કેમકે એ ત્રણે (જીવ, ઈશ્વર ને માયા) એ ત્રણેના કારણરૂપ અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે પરાત્પર પુરુષોત્તમ લગી ન પહોંચતાં શ્રી રામાનુજસ્વામીની ગમ્ય જગતના હિતકારી શ્રીમન્નારાયણ પર્યંત જણાય છે.

૩૪. શ્રીરામાનુજાચાર્યની નારાયણના રૂપપર્યંત ગતિ પહોંચેલી છે, પરંતુ તે શ્રીમન્નારાયણ તો સત્ત્વગુણરૂપ છે અને પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ તો અક્ષરાતીત, ત્રિગુણાતીત છે.

યહૂ તો અનુભવ હે મોહિ, લેખનપર સુરમ્ય. ૩૫
સો જાને જો અનુભવે, બેદ પુરાન અગમ્ય;
યહ તો અનુભવ ગમ્ય હેં. પરાત્પર પુરુષોતમ. ૩૬

જીનકો યહૂ પ્રાગટય હેં, પૂરન જાને સોય;
કે ઇનકી કરુનાદષ્ટિ, ભગવદીયનકૂં હોય. ૩૭

એસો અરુ યહૂં ભાંતિ કરી, કહ્યો ન કહેવે યોગ;
ભગવદ્રસ આવેશતેં, બન્યો આપ સંજોગ. ૩૮

૩૫–૩૬. પરબ્રહ્મને વિષે મન, બુદ્ધિ, ઇંદ્રિયો પહોંચી શકતી નથી. વેદ પણ **નેતિ નેતિ** કહે છે, ત્યારે પુરાણોથી તો અગમ્ય હોય જ. માટે એ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ તો કેવલ અનુભવગમ્ય છે. યદ્યપિ વેદથી બ્રહ્મની પ્રતીતિ થાય છે ખરી, પરંતુ તે બ્રહ્મનું સંપૂર્ણ બોધન કેવળ જ્ઞાને કરીને યથાર્થ થઇ શકતું નથી, સંપૂર્ણ જ્ઞાન તો જ્યારે વિજ્ઞાન એટલે બ્રહ્મનો દઢ નિશ્ચય થાય એવું પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર દર્શન કરી અનુભવે ત્યારે જ તે સમજી શકાય. તેવું અનિર્વચનીય છે, કારણ કે તે અતિરમ્ય સ્વરૂપ કેવળ લેખિની (કલમ) થી પર છે, લખી શકાવું પણ અશક્ય છે. પરાત્પર પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ જેને પ્રકટ અનુભવ થાય તે જ જાણી શકે છે.

૩૭. પ્રભુ જેને પ્રકટ થઇ સાક્ષાત્કાર દર્શન આપે છે ત્યારે જ તે, જેનું પ્રાકટય છે તે પૂર્ણ જાણી શકાય, અથવા ભગવાનની કરુણાદષ્ટિ અનુગ્રહ થકી કોઇક રસિક વિરલા ભગવદીય હોય તે જાણી શકે છે.

૩૮. બ્રહ્મનું સ્વરૂપ વાણીથી વર્ણી ન શકાય તેવું છે. પ્રભુ

બાત કહી યહ સમુઝિકે, સ્વામી સેવક ધર્મ;
તીન અનાદિ કહત જ્હેં, તીન બ્રહ્મકો ભર્મ. ૩૧

બ્રહ્મ અનાદિ એક હેં, સો ક્યોં તીન કહાય?
તાતેં એ સંશયમયી, સમઝ નહિં મનભાય. ૩૨

તિનકે કારનરૂપ હેં, કૃષ્ણ અક્ષરાતીત;
રામાનુજકી ગમ્ય હેં, નારાયણ જગહિત. ૩૩

રામાનુજકી ગમ્ય હેં, નારાયનકે રૂપ;
તિનકે કારનરૂપ હેં, કૃષ્ણ અક્ષર કે ભૂપ. ૩૪

સો જાને જો અનુભવે, બેદ પુરાન અગમ્ય;

---

૩૧. પ્રભુ સ્વામી અને તેના પ્રત્યે જીવાત્માનો સેવકધર્મ એ વાત સમજવા જેવી છે, પરંતુ જીવ ઈશ્વર અને માયા એ ત્રણને અનાદિ કહેવાથી વેદાંતનો સિદ્ધાંત જે ૧ અદ્વિતીય બ્રહ્મ તે મટી ૩ બ્રહ્મ થાય છે.

૩૨. તેથી એ ૩ બ્રહ્મ તો સંશયમય છે, અને એ સમજણ મનમાં ગોઠતી નથી.

૩૩. કેમકે એ ત્રણે (જીવ, ઈશ્વર ને માયા) એ ત્રણેના કારણરૂપ અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે પરાત્પર પુરુષોત્તમ લગી ન પહોંચતાં શ્રી રામાનુજસ્વામીની ગમ્ય જગતના હિતકારી શ્રીમન્નારાયણ પર્યંત જણાય છે.

૩૪. શ્રીરામાનુજાચાર્યની નારાયણના રૂપપર્યંત ગતિ પહોંચેલી છે, પરંતુ તે શ્રીમન્નારાયણ તો સત્ત્વગુણરૂપ છે અને પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ તો અક્ષરાતીત, ત્રિગુણાતીત છે.

યહૂ તો અનુભવ હે મોહિ, લેખનપર સુરમ્ય. ૩૫
સો જાને જો અનુભવે, બેદ પુરાન અગમ્ય;
યહ તો અનુભવ ગમ્ય હેં. પરાત્પર પુરુષોતમ. ૩૬
જીનકો યહૂ પ્રાગટય હેં, પૂરન જાને સોય;
કે ઇનકી કરુનાદષ્ટિ, ભગવદીયનકૂં હોય. ૩૭
એસો અરુ યહૂ ભાંતિ કરી, કહ્યો ન કહેવે યોગ:
ભગવદ્રસ આવેશતેં, બન્યો આપ સંજોગ. ૩૮

૩૫–૩૬. પરબ્રહ્મને વિષે મન, બુદ્ધિ, ઇંદ્રિયો પહોંચી શકતી નથી. વેદ પણ **નેતિ નેતિ** કહે છે, ત્યારે પુરાણોથી તો અગમ્ય હોય જ. માટે એ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ તો કેવલ અનુભવગમ્ય છે. યદ્યપિ વેદથી બ્રહ્મની પ્રતીતિ થાય છે ખરી, પરંતુ તે બ્રહ્મનું સંપૂર્ણ બોધન કેવળ જ્ઞાને કરીને યથાર્થ થઇ શકતું નથી, સંપૂર્ણ જ્ઞાન તો જ્યારે વિજ્ઞાન એટલે બ્રહ્મનો દઢ નિશ્ચય થાય એવું પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર દર્શન કરી અનુભવે ત્યારે જ તે સમજી શકાય. તેવું અનિર્વચનીય છે, કારણ કે તે અતિરમ્ય સ્વરૂપ કેવળ લેખિની (કલમ) થી પર છે, લખી શકાવું પણ અશક્ય છે. પરાત્પર પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ જેને પ્રકટ અનુભવ થાય તે જ જાણી શકે છે.

૩૭. પ્રભુ જેને પ્રકટ થઇ સાક્ષાત્કાર દર્શન આપે છે ત્યારે જ તે, જેનું પ્રાકટય છે તે પૂર્ણ જાણી શકાય, અથવા ભગવાનની કરુણાદષ્ટિ અનુગ્રહ થકી કોઇક રસિક વિરલા ભગવદીય હોય તે જાણી શકે છે.

૩૮. બ્રહ્મનું સ્વરૂપ વાણીથી વર્ણી ન શકાય તેવું છે. પ્રભુ

અવતારી સબકો મૂલ, કાહ્ન કછુ સંપન્ન;
યહ લીલા સમુઝે કહા? જ્યું શ્રવનન એક બચન. ૩૯
સબ દેવ આશ્ચર્ય ભ્હે, ગયે જૂ બ્રહ્મા પાસ;
કહો કૌન આનંદ યહૂ? સહજ પ્રગટ સુખરાશ. ૪૦
બ્રહ્મા કછુ જાને નહીં, મન જા પૂછે ભેદ.
આનંદ પ્રગટ્યો જગતમેં, સો તુમ કછુ જાનો ભેદ. ૪૧

આવા જ છે. એમ એક જ પ્રકારે કહી શકાય તેવા નથી. માટે જેને ભગવદ્ધર્મનો આવેશ થાય એવો સદ્દાનો સંયોગ પ્રભુકૃપાથી પ્રાપ્ત થયો હોય તે જ એ બ્રહ્મના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણવાને તથા વર્ણન કરવાને યોગ્ય થઇ શકે છે.

૩૯. તે સર્વ અવતારોના અવતારીભૂત મૂળ સ્વયં અનાદિ ત્રિગુણાતીત પરબ્રહ્મ સર્વજ્ઞ છે, તેનું જ્ઞાન થવાને તેની કૃપા સિવાય કોઇ સંપન્ન થઇ શકે નહિ. માટે કેવળ શ્રવણ કર્યાથી કે વર્ણનરૂપ અધ્યયન, કે પ્રવચનથી પણ પોતાની મેળે ન સમજાય.

૪૦. વેદમાં એ બ્રહ્મને આનંદરૂપથી વર્ણન કરેલ છે. તેથી આશ્ચર્ય થઇને એક સમયે સર્વે દેવો આનંદબ્રહ્મના સ્વરૂપ વિષે પૂછવાને સારૂ પ્રથમ વેદને ભણનારા બ્રહ્માજીના સત્યલોકમાં બ્રહ્માજીની પાસે ગયા. ને પૂછ્યું કે—હે મહારાજ, તે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મ કોણ છે? જે સહજ પ્રકટ થવા માત્રથી અગણિત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૪૧. ત્યારે બ્રહ્માજીએ વિચાર કર્યો કે, હું પણ તે બ્રહ્મના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી શકતો નથી, તેથી શબ્દબ્રહ્મરૂપ વેદથી નિશ્ચય

બેદનિ બ્રહ્માસું કહ્યો, હમકું બોહોત અગમ્ય;
ઇન આનંદ કે મૂલસોં, નાહિન મેરે ગમ્ય. ૪૨

યહ આનંદ મૂલકો, નમન કરો સબ કોય;
યહ સ્વરૂપ સો જાન હેં, યહી જનાવે સોય. ૪૩

હમ યહ આનંદવૃક્ષકે, ફિરત ડાર અરુ પાન;
યહ આનંદકે મૂલકી, જાનત નાહિન બાત. ૪૪

મૂલ સબન આનંદકી, સબ ધર્મ ગુન ભક્ત;
સબેં પ્રેમ સૌંદર્યસબ. સબની પ્રાન મન મ્રત. ૪૫

કરવા ધાર્યું. સ્વરૂપાત્મક શબ્દબ્રહ્મ (વેદ) ની પાસે જઇ બ્રહ્માજીએ પૂછ્યું કે જે આનંદ જગતમાં પ્રકટ થયો છે તેનો મર્મ મને આપ સમજાવી કહો.

૪૨. ત્યારે વેદે બ્રહ્માજી પ્રત્યે કહ્યું કે મને પણ તે આનંદ-સ્વરૂપ બ્રહ્મ બહુ જ અગમ્ય છે. તેથી એ આનંદના મૂળની મને પણ ગમ્ય નથી.

૪૩. તેથી એ આનંદના મૂળરૂપ બ્રહ્મને સર્વ કોઇ નમન કરો. એ સ્વરૂપને તે જાણી શકે છે, જેને તે બ્રહ્મ કૃપા કરીને જણાવે તે જાણે.

૪૪. અમે તો આનંદવૃક્ષને ફરનારાં ડાળાં પાંદડાં જેવા છીએ, અમે પણ એ આનંદબ્રહ્મના મૂળ સ્વરૂપની વાતને જાણતા નથી.

૪૫. સર્વનું મૂળ એ આનંદ બ્રહ્મ છે, અને તે આનંદ સ્વરૂપ બ્રહ્મના જ ગુણ ધર્મ ભગવદ્‌ભક્તને વિષે હોય છે. (આવે છે), કે જેણે કરીને તે પ્રેમી ભક્ત સ્નેહસૌંદર્યથી સર્વના પ્રાણને મનની વૃત્તિને હરી લે છે એવો પરમ પ્રેમરૂપ તે આનંદ છે.

સબ મંગલ સામર્થ્ય સબ, હમ તુમ અરુ સંસાર;
યહૂ જાનતહૂ સબનિકો, જીવન ધન આધાર. ૪૬

યહ બેદકો બચન સુનિ, સબહીકે મન ભાયે;
શિવ બ્રહ્મા સબ દેવ મિલિ, કીયે દંડવત આયે. ૪૭

શાસ્ત્ર કહ્યો શ્રુતિયન લહ્યો, કહ્યો પુરાનન બેદ;
અક્ષરાતીત ત્રિગુનપર, પુરુષોત્તમ નિઃસંદેહ. ૪૮

સોઈ શ્રીકૃષ્ણ પરાત્પર, પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મ,
તિનકે અંશ સબ જગત હેં, વહ વ્યાપક સર્વાત્મ. ૪૯

---

૪૬. સર્વ પ્રકારનું મંગલ, અને તમામ પ્રકારનું સામર્થ્ય, અને અમે તમે તથા સમગ્ર જગત્ એ સર્વેને માટે એવું જાણીએ છીએ કે તે સર્વના જીવનરૂપ સર્વસ્વધનરૂપ સર્વના આધારરૂપ છે.

૪૭. એ પ્રમાણે વેદનું વચન સાંભળી સર્વના મનમાં એ ભાવ્યું. શિવજી બ્રહ્મા અને દેવતાઓએ મળીને તે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.

૪૮. શાસ્ત્રોમાં જે આનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મનું વર્ણન કરેલું છે, જેને શ્રુતિઓએ જાણેલા છે, વળી જેનું વર્ણન પુરાણોમાં અને વેદમાં છે તે બ્રહ્મ અગણિતાનંદ (પૂર્ણ પરમાનંદ), યજુર્વેદના તૈત્તિરીયોપનિષદમાં કહેલું છે તે પરમાનંદ, અક્ષરથી અને ત્રણે ગુણથી પર જેને શ્રીપુરુષોત્તમ નામે કરીને વર્ણવેલા છે તે.

૪૯. નિઃસંશય તે જ અગણિતાનંદ શ્રીકૃષ્ણ પરાત્પર પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા છે. તે તેના અંશરૂપ સર્વ જગત્ છે ને તે જ

ઇશ્વર દાસ ન હોય કબુ, દાસ ન ઇશ્વર હોય;
યાતેં ઉભય અનાદિ હેં, એક કહો મતિ કોય. ૫૫

બ્રહ્મ સોઇ શ્રીકૃષ્ણ હેં, પુરુષ પ્રકૃતિ કે મૂલ;
જુગજુગ અતિ અવતાર ધરિ, હરત ભક્ત ઉર સૂલ. ૫૬

સુની બાતે યહ મધ્વકી, શુદ્ધાદ્વૈતાચાર્ય;
બોલે બચન બિબેકસોં, સમુઝ ન મન અવધાર. ૫૭

તુમ જુ કહત હો બ્રહ્મ હેં, દ્વૈત સુબેદબિરુદ્ધ;
બ્રહ્મ દ્વૈત કબુ હેં નહિ, નિત્યાદ્વૈત સુશુદ્ધ. ૫૮

---

૫૫. ઇશ્વર કદિ પણ દાસપણું ધારણ કરી શકતા નથી, અને દાસ છે તે ઇશ્વર—સ્વામીપણું ધારણ કરી શકતા નથી, એમ દર્શાવી એ કારણથી સ્વામિસેવકભાવને અનાદિ કહી સ્વામિસેવકને એકત્વરૂપે ન કહેવાનું સમર્થન કરે છે,

૫૬. તે બ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણ જ અને તે જ પ્રકૃતિ અને પુરુષના મૂલ (પુરુષોત્તમ) છે. અને તે જ યુગેયુગે અવતાર ધારણ કરીને ભક્તના હૃદયની સર્વ પીડાને મટાડે છે.

૫૭–૫૮. મધ્વાચાર્યના મતની વાર્તા સાંભળી ગ્રંથકાર શ્રી શુદ્ધાદ્વૈત આચાર્યના સંપ્રદાયના હિમાયતી થઇ વિવેકની રીતે કહે છે કે, આપની સમજુતી મનમાં ઠસી શકે તેમ નથી. કારણ કે તમે તો કહો છો કે, બ્રહ્મ દ્વૈત છે. પરંતુ સ્વયં પ્રમાણરૂપ વેદ તો સ્પષ્ટ અદ્વૈત (એક જ) કહે છે. માટે દ્વૈત બ્રહ્મ કહેવા એ તો વેદવચનથી વિરુદ્ધ જાય છે માટે તે પ્રમાણપૂર્વક કેમ કહેવાય ?

ઉપાસનાકી રીત હિત, અંશ આપકો જીવ;
પ્રકટ કિયો નિજરૂપતેં અંશી અંશ-અભીવ. ૫૯

અંશી અંશકો મૂલ હે, યહ બિધિ જાનિ બિબેક,
અંશરૂપહૂ આપહેં, તાસોં કહિયે એક. ૬૦

ઇહાં સમઝ અતિસૂક્ષ્મ હેં, ચૂકત ગોતા ખાય;
સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ સોચે નહિ, સો શંકર મિલિ જાય. ૬૧

કદિ પણ બ્રહ્મ દ્વૈત હોય નહિ, કેમકે તે નિત્ય અદ્વૈત અને તે સારી રીતે શુદ્ધ છે, માટે અદ્વૈત બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત ત્યજીને દ્વૈત બ્રહ્મ કહેશો તો એ પક્ષ વેદસંમત નહિ ગણાય.

૫૯, બ્રહ્મની ઉપાસનાની રીતના કારણથી આપનો અંશરૂપ જીવ પોતાનાં સ્વરૂપમાંથી પ્રભુએ પ્રકટ કરેલો છે, ભગદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ કહ્યું છે કે સર્વ જીવો અનાદિકાળથી પ્રકટ થયા ત્યારથી તે મારો અંશાંશસ્વરૂપ છે.

૬૦. અંશી પરમાત્મા તે અંશરૂપ જીવોનું મૂળ છે. એવી રીતે પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો વિવેક રાખી અંશરૂપે પણ તે પરમાત્મા છે માટે તેને બ્રહ્મથી પૃથગ્ (જુદા) ન કહેતાં બ્રહ્મરૂપ જ કહો. દૃષ્ટાંતમાં જેમકે—અગ્નિ મૂળ છે ને તેમાંથી અનેક તણખા રૂપ ચીણગારીઓ જુદી નીકળે છે, તથાપિ તે સર્વ અગ્નિરૂપ જ કહેવાય. તણખા કાંઇ તે મૂળ અગ્નિથી ન્યારા નથી. જે જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય તે તેનું જ રૂપ કહેવાય.

૬૧. અહીંઆં સમજણ બહુ સૂક્ષ્મ છે. જો આ મર્મ ચૂકી જવાય તો જરૂર ગોથાં ખવાય. સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત વિચારે નહિ તો તે શંકરના કેવલાદ્વૈતમાં મળી જાય.

કૃષ્ણ ઉપાસક મધ્વ હેં, ભક્તિ કે અનુસાર,
બ્રહ્મસુરૂપ અગમ્ય હી, પાવે નહિ કો પાર. ૬૨

॥ इति मध्वसंप्रदायप्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

अथ निम्बादित्यमतप्रकरणप्रारंभः

दुहा.

નિંબાર્ક યોં કહત હે, બ્રહ્મ સુ દ્વૈતાદ્વૈત;
બ્રહ્મજીવકી એકતા, ભાષત ઉપજે ભીત. ૬૩

જીવ બ્રહ્મસેં મિલિ રહ્યોં, અલગ કિયેતેં હોય;
કબુ ભીતર કબુ અલગ, યહ સંશય મિટે ન કોય. ૬૪

ઉપાસનાકી રીત સોં, બ્રહ્મ સ્વામી જિય દાસ,

---

૬૨. શ્રીમધ્વાચાર્યજીની ભક્તિ (વૈષ્ણવ) સંપ્રદાયમાં મુખ્ય ઉપાસ્ય શ્રીકૃષ્ણની છે, અને તે ભાવભક્તિને અનુસરીને છે. એ બ્રહ્મનું રૂપ અગમ્ય છે અને તેનો કોઇ પાર પામી શકે તેવું નથી.

૬૩. શ્રીનિમ્બાર્કાચાર્યનું કહેવું એવું છે કે, બ્રહ્મ દ્વૈત પણ છે અને અદ્વૈત પણ છે. અર્થાત્ એક પક્ષે ન રહેતાં બે પક્ષ દ્વૈત અને અદ્વૈત બન્ને પક્ષનો સિદ્ધાંત કહે છે. વળી જીવ અને બ્રહ્મ બન્નેની એકતા કહેતાં ભય ઉપજે છે.

૬૪. કહે છે કે જીવ બ્રહ્મમાં મળી રહેલો હતો, તેને અલગ (જુદો) કર્યાથી તે જુદો થયો છે. વળી કોઇ સમયે તે બ્રહ્મની અંદર અને કોઇ સમયે બ્રહ્મથી પૃથક્ (જુદો) છે, એ સંશયનું નિવારણ થઇ શકતું નથી.

ઉપાસનાકી રીત હિત, અંશ આપકો જીવ;
પ્રકટ કિયો નિજરૂપતેં અંશી અંશ-અભીવ. ૫૯

અંશી અંશકો મૂલ હૈ, યહ બિધિ જાનિ બિબેક,
અંશરૂપહૂ આપહૈં, તાસોં કહિયે એક. ૬૦

ઇહાં સમઝ અતિસૂક્ષ્મ હૈં, ચૂકત ગોતા ખાય;
સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ સોચે નહિ, સો શંકર મિલિ જાય. ૬૧

કદિ પણ બ્રહ્મ દ્વૈત હોય નહિ, કેમકે તે નિત્ય અદ્વૈત અને તે સારી રીતે શુદ્ધ છે, માટે અદ્વૈત બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત ત્યજીને દ્વૈત બ્રહ્મ કહેશો તો એ પક્ષ વેદસંમત નહિ ગણાય.

૫૯, બ્રહ્મની ઉપાસનાની રીતના કારણથી આપનો અંશરૂપ જીવ પોતાનાં સ્વરૂપમાંથી પ્રભુએ પ્રકટ કરેલો છે, ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ કહ્યું છે કે સર્વ જીવો અનાદિકાળથી પ્રકટ થયા ત્યારથી તે મારો અંશાંશસ્વરૂપ છે.

૬૦. અંશી પરમાત્મા તે અંશરૂપ જીવોનું મૂળ છે. એવી રીતે પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો વિવેક રાખી અંશરૂપે પણ તે પરમાત્મા છે માટે તેને બ્રહ્મથી પૃથગ્ (જુદા) ન કહેતાં બ્રહ્મરૂપ જ કહો. દૃષ્ટાંતમાં જેમકે—અગ્નિ મૂળ છે ને તેમાંથી અનેક તણખા રૂપ ચીણગારીઓ જુદી નીકળે છે, તથાપિ તે સર્વ અગ્નિરૂપ જ કહેવાય. તણખા કાંઇ તે મૂળ અગ્નિથી ન્યારા નથી. જે જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય તે તેનું જ રૂપ કહેવાય.

૬૧. અહીંઆં સમજણ બહુ સૂક્ષ્મ છે. જો આ મર્મ ચૂકી જવાય તો જરૂર ગોથાં ખવાય. સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત વિચારે નહિ તો તે શાંકરના કેવલાદ્વૈતમાં મળી જાય.

આચાર્ય સુ ચારો ભયે બ્રાહ્મન કુલ અવતાર;
ભક્તિપંથ વિસ્તારહિત અંશી અંશ નિર્ધાર. ૬૯

શ્રીવલ્લભ આચાર્ય અરુ, સુત શ્રીવિઠ્ઠલરાય;
એ દુહું પૂરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ નિગમ ગુન ગાય. ૭૦

સુનો પુરાતન બાત ઈક, બિષ્ણુસ્વામીકી જેહ;
નિગમાગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, પુરાન પાઠી તેહ. ૭૧

મત અનુસાર પુરાનમેં, ઈશ્વર કહે અનેક;
ચિત્ત ચિંતા ઉત્પન્ન ભઈ, નિશ્ચય ભયો ન એક. ૭૨

તાતેં કિયો ઉપાય ઈક, સાજ ભોગ સબ આન;
યાકે ભોગી નહીં દિખે, સપ્તમ દિન તજ પ્રાન. ૭૩

---

૬૯. એ પ્રમાણે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ચારે મુખ્ય આચાર્યોએ બ્રાહ્મણના કુળમાં અવતાર ધારણ કર્યો. ભગવદ્‌ભક્તિમાર્ગનો વિસ્તાર કરવાને સારૂ અંશી અંશની ઉપાસનાનો પણ નિર્ધાર કર્યો.

૭૦. શ્રીવલ્લભાચાર્ય અને તેમના પુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલેશાચાર્ય એ બન્ને પૂર્ણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કે જેનું વેદમાં ગુણગાન કરેલું છે, તેમના અવતારરૂપ છે. આ વિષયમાં પદ્મપુરાણે તથા બ્રહ્માંડપુરાણે ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોમાં અનેક પ્રમાણો છે.

૭૧-૭૪. શ્રીવિષ્ણુસ્વરૂપનાં સાક્ષાત્કાર (પ્રત્યક્ષ) દર્શન થયાનો સાર છે. વિશેષ વિસ્તારરૂપ આખ્યાયિકા શ્રીવિષ્ણુસ્વામીની પરિચર્યામાં છે–શ્રીવિષ્ણુસ્વામીએ કેવી પરિચર્યા કર્યાથી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો તેનું વર્ણન છે.

બ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણ હેં, લીલા જગતપ્રકાશ.

કબહૂ સંકેલન કરે, કબહૂ પ્રકટ કરી દેત;
તાતેં કછુ કહત ન બને બ્રહ્મરૂપ કો હેત.

સંશયકી યહ બાત સુની, શુદ્ધાદ્વૈતી જુ ભાખી;
છાંડિ ભર્મ સબ ચિત્તકો, શુદ્ધાદ્વૈત હિ રાખી.

આચાર્યન સંજ્ઞાનમેં, નિંબાર્ક હેંહી નાંહિ;
ભાષ્ય કિયો ઇનહેં નહીં, યાતેં ભજની માંહિ.

---

૬૫. બ્રહ્મની ઉપાસનાની રીતથી બ્રહ્મને સ્વામી, અને જીવોનો દાસ કહી તે બ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણની એ સંપ્રદાયમાં ઉપાસના છે અને તે બ્રહ્મની લીલા જગતમાં પ્રકાશ કરી રહેલી છે.

૬૬, કોઇ વખતે તે બ્રહ્મ એ લીલાને સંકેલી લે છે અને કોઇ સમયે પ્રકટ (આવિર્ભાવ) કરે છે. તેથી કશું નિશ્ચયાત્મકપણે કહેવું સંભવતું નથી કે બ્રહ્મના રૂપનો હેતુ શો છે?

૬૭. આ પ્રમાણે સંદેહપણાની વાત સાંભળી ગ્રંથકાર શુદ્ધાદ્વૈતબ્રહ્મનો સિદ્ધાંત ગ્રહણ કરી, તે રીતે જ્ઞાન ધરાવી ઉપાસના કરો અને ચિત્તમાં જે ભર્મ (ભ્રમ=સંદેહ) છે તે ટાળો એમ કહે છે.

૬૮. આચાર્યકોટિની સંજ્ઞામાં શ્રીનિમ્બાર્કાચાર્ય કહેવાતા નથી. તેનુ કારણ એવું છે કે, તેમણે વેદાંતસૂત્રરૂપ (વ્યાસસૂત્ર) ઉપર ભાષ્ય કરેલું નથી અને સૂત્રનું ભાષ્ય કર્યા વગર આચાર્ય-કોટિમાં ન ગણાય. માટે તે “ભજની”ની ગણનામાં કહેવાય છે. નિંબાર્કનું ભાષ્ય હાલમાં છપાઇને બાહાર આવેલું છે, કદાચ કવિશ્રીને તેની માહીતી નહિ હોય.

આચાર્ય સુ ચારો ભયે બ્રાહ્મન કુલ અવતાર;
ભક્તિપંથ વિસ્તારહિત અંશી અંશ નિર્ધાર. ૬૯

શ્રીવલ્લભ આચાર્ય અરુ, સુત **શ્રીવિઠ્ઠલરાય;**
એ દુહું પૂરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ નિગમ ગુન ગાય. ૭૦

સુનો પુરાતન બાત ઈક, બિષ્ણુસ્વામીકી જેહ;
નિગમાગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, પુરાન પાઠી તેહ. ૭૧

મત અનુસાર પુરાનમેં, ઈશ્વર કહે અનેક;
ચિત્ત ચિંતા ઉત્પન્ન ભઈ, નિશ્ચય ભયો ન એક. ૭૨

તાતેં કિયો ઉપાય ઈક, સાજ ભોગ સબ આન;
યાકે ભોગી નહીં દિખે, સપ્તમ દિન તજ પ્રાન. ૭૩

---

૬૯. એ પ્રમાણે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ચારે મુખ્ય આચાર્યોએ બ્રાહ્મણના કુળમાં અવતાર ધારણ કર્યો. ભગવદ્‌ભક્તિમાર્ગનો વિસ્તાર કરવાને સારૂ અંશી અંશની ઉપાસનાનો પણ નિર્ધાર કર્યો.

૭૦. શ્રીવલ્લભાચાર્ય અને તેમના પુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલેશાચાર્ય એ બન્ને પૂર્ણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કે જેનું વેદમાં ગુણગાન કરેલું છે, તેમના અવતારરૂપ છે. આ વિષયમાં પદ્મપુરાણે તથા બ્રહ્માંડપુરાણે ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોમાં અનેક પ્રમાણો છે.

૭૧-૭૪. શ્રીવિષ્ણુસ્વરૂપનાં સાક્ષાત્કાર (પ્રત્યક્ષ) દર્શન થયાનો સાર છે. વિશેષ વિસ્તારરૂપ આખ્યાયિકા શ્રીવિષ્ણુસ્વામીની પરિચર્યામાં છે-શ્રીવિષ્ણુસ્વામીએ કેવી પરિચર્યા કર્યાથી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો તેનું વર્ણન છે.

સપ્તમ દિન દરસન દિયે, પૂરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ;
તબહીં ઉપાસન દૃઢ ભયો, પૂજી સબ મન તૃષ્ણ. ૭૪

તાકે અધિપતિ ભયે, **શ્રીબલ્લભ** પૂરનકામ,
દૈવી સબ સેવક કિયે, દાન ઉભય દે નામ. ૭૫

સૃષ્ટિ ચાર પ્રકારકી, ભગવદકી જગ જાન;
દૈવી પ્રવાહી આસુરી, દૈવી દ્વિવિધ પ્રમાન. ૭૬

મર્યાદા અરુ પુષ્ટસો મિલે, આસુરી જાય;
અનુકંપા ઉત્પન્ન ભઈ, તાહિત પ્રકટે આય. ૭૭

પુષ્ટિ સૃષ્ટિ કે જીવ સબ, **શ્રીબલ્લભકે** દાસ;

---

૭૫. એ શ્રીવિષ્ણુસ્વામિસંપ્રદાયના શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી માલીક થયા તથા આચાર્યપદ ધારણ કરી દૈવી જીવોને શરણ લઇ શરણાગતિપૂર્વક અષ્ટાક્ષર, પંચાક્ષર એ ઉભય મંત્રનું દાન દીધું.

૭૬. સૃષ્ટિ ૪ પ્રકારની શ્રી ભગવાને પ્રકટ કરેલી છે. ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે માત્ર ૨ બે પ્રકારની જ આ સૃષ્ટિ હોવાનું કહેલું છે. અહીં ૪ પ્રકાર છે. તેમાં મુખ્ય ત્રણ છેઃ દૈવી, પ્રવાહી, આસુરી. પહેલી દૈવી સૃષ્ટિ કહી તેના પેટાના ૨ બે પ્રકાર છે. (૩) મર્યાદા–વચનદ્વારાએ પ્રગટ કરી તે. (૪) પુષ્ટિ–પોતાના શ્રીઅંગથી ઉત્પન્ન કરી તે.

૭૭. મર્યાદાસૃષ્ટિ અને પુષ્ટિસૃષ્ટિ તે પણ આસુરી સંપત્તિવાળી પ્રવાહસૃષ્ટિમાં ભળવા (મળવા) લાગ્યાથી શ્રીભગવાને કૃપા કરી તેમને આસુરી સૃષ્ટિથી અલગ કરવાને સારુ તેમના હિતાર્થે શ્રીમહાપ્રભુ પ્રગટ થયા.

અસુરનતેં ન્યારે કિયે, પૂરી સબ મન આસ. ૭૮
સેવા કરી સિખાઈ સબ, શ્રુતિ ગોપીનકી રીત;
પૂરન બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણસોં, તન મન ધન દે પ્રીત. ૭૯
પિતા સરીખો પુત્ર નહિં, કહા રંક કહા ભૂપ;
પેં શ્રીબલ્લભકે બંસમેં, સબહી બલ્લભરૂપ. ૮૦
શુદ્ધાદ્વૈતાચાર્ય અરુ, માયાવાદી વાદ;
કછુક કહૂં બિસ્તાર કરી સુનતહીં ઉપજે સ્વાદ. ૮૧

---

૭૮. પુષ્ટિસૃષ્ટિના દૈવી જીવો સર્વ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને શરણે ગયા તેમને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ આસુરી સંપત્તિથી ન્યારા કરી તેમના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કર્યા.

૭૯. એ પુષ્ટિસૃષ્ટિના જીવોએ શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા કેવી રીતે કરવી તેની રીત પોતે સેવામાર્ગ પ્રગટ કરી દેખાડી. શ્રુતિરૂપા શ્રી ગોપીજનનો અપૂર્વ ગાઢ સ્નેહરસ તને મને અને ધને કરીને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા ઉપર જેવો હતો તેવી નિષ્કામ પ્રેમભક્તિ તે પૂર્ણ બ્રહ્મ ઉપર રાખવાનું શીખવ્યું.

૮૦. જગત્માં સામાન્ય રીત એવી હોય છે કે, પિતાના જેવો પુત્ર સર્વ રીતે હોઇ શકતો નથી–પછી ગમે તો તે રાંક હોય કે રાજા હોય. પરંતુ શ્રીવલ્લભાચાર્યના વંશમાં તો સર્વે શ્રીવલ્લભ-દેવના રૂપવત્ છે. કેમકે શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશાચાર્યજીએ શ્રીમદાચાર્યજીના સર્વોત્તમસ્તોત્રમાં લખ્યું છે કે પોતાના વંશને વિષે પોતાનું સર્વ માહાત્મ્ય સ્થાપન કરેલું છે.

૮૧. હવે શુદ્ધાદ્વૈતસંપ્રદાયના આચાર્ય અને માયાવાદીના

માયાબાદી કહત હેં, મિથ્યા સબ સંસાર;
જન્મ મરન ક્યોં હોત હે? માયા કે અનુસાર. ૮૨

માયા મિથ્યા હે સદા, તાકી કૃતિ સબ જગત;
બ્રહ્મ કહત તુમ જાહિકોં, સો શ્રુતિ કહે અવ્યક્ત. ૮૩

બરન નહીં કછુ બ્રહ્મ કો; નહીં કછૂ આકાર;
તાકોં તુમ ક્યોં કહત હો? પુરુષોત્તમ સાકાર? ૮૪

યહ સુનિ બોલે આપ, શ્રીવલ્લભ બચ ગંભીર;
શ્રુતિ સ્મૃતિ બેદ પુરાનમત, આગલ સુ નિર્ધારી. ૮૫

વાદનું વર્ણન કંઇક વિસ્તાર કરીને કહું છું કે જે સાંભળવાથી સ્વાદ (રસ) ઉપજશે.

૮૨. માયાવાદી કહે છે કે એક બ્રહ્મ જ સત્ય છે અને જગત્ તો મિથ્યા છે. જન્મમરણ કેમ થાય છે? તો માયાથી થાય છે.

૮૩. હમેશાં માયા એ મિથ્યા ખોટો પદાર્થ છે અને તે કારણોએ માયાની કૃતિથી થયેલું સર્વ જગત્ તે પણ મિથ્યા છે. અને તમે જેને બ્રહ્મ કહો છો તેને શ્રુતિ અવ્યક્ત કરીને વર્ણવે છે.

૮૪. તે બ્રહ્મનો કોઇ વર્ણ કે આકાર નથી, છતાં તેને સાકાર તરીકે કેમ સ્થાપન કરો છો? શ્રુતિ કહે છે કે તેને ચરણ-હાથ-કે નેત્ર કે કાંઇ પણ વર્ણ નથી.

૮૫. એવું સાંભળીને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ગંભીર વચનથી કહ્યું કે-અમે કહીએ છીએ તે મત શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ શાસ્ત્રથી નિશ્ચયપૂર્વક છે. તમે જે કહો છો કે જગત્ સર્વ મિથ્યા છે તે વગર

તૂં જુ કહત મિથ્યા સકલ, બિનુ સમુઝનકી બાત;
બ્રહ્મ નિત્ય સાકાર હેં, શુદ્ધ જગત બિખ્યાત. ૮૬

બ્રહ્મ નિત્ય હેં નિત્ય સબ, અક્ષર માયા તત્ત્વ,
માયા ગુન સબ જગત હેં, જાનિ લેહુ સબ સત્ત્વ. ૮૭

માયાવાદી કહત તબ રજ્જુ સર્પ દૃષ્ટાંત;
ગિરિ તમ રજ્જુ દેખિકે હોત સર્પકી ભ્રાંત? ૮૮

સર્પ સત્ય કછુ હેં નહીં, ભ્રાંતિસૂં ભય માનિ,
એસેં મિથ્યા જગત સબ; માયા સો બ્રહ્મ જાનિ. ૮૯

સમજની વાત છે, કેમકે બ્રહ્મ નિત્ય છે ને તે દિવ્ય સાકાર છે. અને તે જ બ્રહ્મનું કાર્ય જગત્ હોવાથી છે જગત્ પણ શુદ્ધ સાકાર છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે.

૮૭. બ્રહ્મ જેવી રીતે નિત્ય છે તેવી જ રીતે સર્વ અક્ષરાત્મક જગત્ પણ નિત્ય છે એમ વિષ્ણુપુરાણે કહેલું છે, વળી તત્ત્વ સદા અક્ષય રહે છે. અક્ષરમાંથી માયાતત્ત્વ પ્રગટ થયું છે માટે તે બ્રહ્મના ગુણ પણ જગત્માં સત્ત્વરૂપે સર્વ સત્ય છે. પરબ્રહ્મની અનંત શક્તિઓ પૈકીની અવિદ્યા (માયા) શક્તિ તે પણ સત્ય છે.

૮૮, માયાવાદી કહે છે કે-જેવી રીતે દોરડી પડી હોય તો અંધારામાં તે દોરડીને જોઇને સાપરૂપ ભયની ભ્રાંતિ થાય છે.

૮૯. પરંતુ ત્યાં કાંઇ સાચો સાપ હોતો નથી તથાપિ ભ્રાંતિ થયાથી ભય (ડર) લાગે છે એવી જ રીતે જગત પણ સર્વ માયાથી ભ્રાંતિરૂપે સાચું લાગે છે બાકી ખરેખર વાસ્તવિક રીતે તો સર્વ જગત મિથ્યા જ છે.

યહ સુનિ શુદ્ધાદ્વૈત કે, આચાર્યજી કહી બાનિ;
આગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, નિત્ય બ્રહ્મ બખાનિ. ૯૦
ઓર એક દૃષ્ટાંત સુનિ , શ્રીભાગવતકી બાનિ,
નૃસિંહ પ્રકટ જડસ્તંભતે, દૃઢ પ્રહલાદ હિં જાનિ. ૯૧
જેવરિતમ ભ્રમ યહુ, અરુ સર્પરૂપ હૂ બ્રહ્મ;
સર્પ આદિ જો હૈં નહિ, તો કયોં ઉપજયો ભ્રમ ? ૯૨

---

૯૦. એવું સાંભળી શુદ્ધાદ્વૈતાચાર્યજીએ કહ્યું કે, આગળ શાસ્ત્ર અને શ્રુતિ સ્મૃતિ સર્વે જગત બ્રહ્મસ્વરૂપ હોવાનું કથન કરે છે. બ્રહ્મમાં જગતનો આવિર્ભાવ તિરોભાવ થાય છે વળી શ્રુતિ આનંદરૂપ બ્રહ્મને અપ્રાકૃત કર (હાથ) ચરણ, મુખારવિંદ અને ઉદરાદિ હોવાનું સ્પષ્ટ કહે છે, તેથી પ્રભુ અપ્રાકૃત (દિવ્ય) સાકાર મૂર્તિમાન્ છે. માત્ર પ્રાકૃત આકારનો નિષેધ કરે છે. બ્રહ્મનાં સાકારરૂપનું પ્રતિપાદન વેદનાં પુરુષસૂકતે પ્રસિદ્ધ રીતે કરેલું છે. શ્રુતિ કહે છે કે—તે બ્રહ્મ પ્રાકૃત હાથ વગર પણ ગ્રહણ કરી શકે છે. અને પ્રાકૃત ચરણ નહીં છતાં ચાલી શકે છે અને પ્રાકૃત ચક્ષુ નહીં છતાં સર્વત્ર જોઇ શકે છે.

૯૧. વળી એક દૃષ્ટાંત શ્રીમદ્ભાગવત સપ્તમસ્કંધનું છે. શ્રીનૃસિંહ ભગવદ્‌વતાર જડ થાંભલામાંથી પ્રકટ થઇ પ્રહલાદજી ભક્તની દૃઢ પ્રતીતિ સાકાર સગુણ બ્રહ્મ સ્વરૂપની હતી તે શ્રદ્ધાને પ્રભુએ અચળ કરી હતી.

૯૨. રજ્જુસર્પના દૃષ્ટાંતના ભ્રમનો ઉત્તર કહે છે કે તમના સંયોગથી ભ્રમ થયો કે દોરડી છતાં સાપ મનાયો. એમ તમે કહો છો. પરંતુ મૂળે વસ્તુતઃ સત્યરૂપ સર્પ જો હતો તે સાચી વસ્તુ પૂર્વે

જ્ઞાનાજ્ઞાન રુ કર્મ ફલ, સુખ દુઃખ પુણ્ય રુ પાપ;
કર્તા ભોક્તા દંડદા લીલાહિત બ્રહ્મ આપ. ૯૩

સર્પ ભ્રાંતિભય ભાજ ગિરિ, લગે ચોટ ચલિ લ્હોઉ;
સો જૂઠા કે સત્ય હૈં? કહો બાત હમસોઉ. ૯૪

સ્વપ્નાંતર સ્ત્રીસંગતેં, વીર્ય સ્ખલિત વ્હૈં જાય;
સો જૂઠો કૈસેં લહે? સમુઝિ લેહુ યહ ન્યાય. ૯૫

જોઇ હતી અથવા શ્રવણ કરી હતી, ને સર્પદંશથી મૃત્યુ થાય છે એવું જ્ઞાન સાચી શક્તિના પ્રભાવનું હતુ તો જ તેના જેવી આકૃતિ-રૂપ દોરડી જોઇને સાચાની ભ્રાંતિ થઇ, પરંતુ જો મૂળે વસ્તુતઃ સત્ય વસ્તુરૂપ સર્પ જ જો ન હોત તો તેનો ભ્રમ કદિ પણ ન ઉપજત. માટે ભ્રમ પણ સત્ય વસ્તુનો જ થાય.

૯૩. જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને કર્મફળ–સુખ, દુઃખ, પુણ્ય અને પાપ તથા કર્ત્તા ભોક્તા અને દંડરૂપ શિક્ષાના કર્તા એવી સર્વ લીલા બ્રહ્મ પોતે જ કરે છે.

૯૪. દોરડીને વિષે સર્પ હોવાની જુઠી ભ્રાંતિ રાખી સાચો સર્પ હોવાથી તે સાપના ભયે કરીને નાસતાં પડી જવાથી વાગે અને તેથી લોહી (રુધિર) નીકળે છે એ જુઠું છે કે સત્ય છે?

૯૫. સ્વપ્નાંતરમાં સ્ત્રીસંગ થાય છે, ત્યારે તે પુરુષની સમીપમાં કે સંગમાં સ્ત્રી હોતી નથી, છતાં પણ તેવા સ્વપ્નસંયોગમાં પણ વીર્ય સ્ખલિત થઇ જાય છે તે શું જુઠું હોય છે? એને કોઇ પણ જુઠું નહિ જ કહે. એ જ રીતે જણાશે કે ભ્રમ પણ સત્ય વસ્તુનો જ થઇ શકે અસત્ય વસ્તુનો કદિ પણ ભ્રમ થાય જ નહિ.

ઇત્યાદિક બહુબચનતેં, સમુઝાયો સિદ્ધાંત;
કારન જાકો નિત્ય સો, કાર્ય હુ નિત્યાભ્રાંત. ૯૬

વર્ણ અવર્ણહુ શ્રુતિ કહે, બ્રહ્મ દિવ્ય શુદ્ધ સાકાર;
નિરાકાર ઇત્યાદિ સો ખોજત યે બ્રહ્મ અપાર. ૯૭

મૂલ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણકો ધામ સુ અક્ષર બ્રહ્મ;
પૂર્ણાનંદ શ્રીકૃષ્ણ ઇક પ્રકૃતિ પુરુષ કે મર્મ. ૯૮

---

૯૬. ઇત્યાદિક અનેક વચનોથી સિદ્ધાંત સમજાવ્યો કે, જેનું કારણ નિત્ય છે. તેનું કાર્ય પણ નિત્ય અને અભ્રાંત જ હોય છે.

૯૭. શ્રુતિઓ બ્રહ્મના સ્વરૂપ વિષે વર્ણ અને અવર્ણ બન્ને રીતે કહે છે, એ ઉભય શ્રુતિઓ જો કે જૂદે જૂદે ઠેકાણે લખેલી છે, તથાપિ તે ઉભયનો સત્યાર્થ નિર્ણય સમજવા સારૂ એ ઉભય શ્રુતિઓનાં વચનોને જાણે એકમેકની જોડે જ લખ્યાં હોય તેવી રીતે બન્ને શ્રુતિઓને સાથે રાખીને અર્થ કરવામાં આવે તો સ્પષ્ટ સિદ્ધાંત જણાઇ આવે છે કે–નિરાકારપરત્વની શ્રુતિનો આશય બ્રહ્મની આકારતાપરત્વે છે તથા પ્રાકૃત આકારમાત્રનો નિષેધ કરે છે, અને સાકારપરત્વની શ્રુતિઓનો આશય બ્રહ્મનું રૂપ અપ્રાકૃત=દિવ્ય સાકાર હોવાનું કહે છે. અર્થાત્ બ્રહ્મને કોઇ પણ આકારના તો કહેવા જ પડશે. અર્થાત્ બ્રહ્મ સાકાર છે એમ તો નિશ્ચય જણાય છે.

૯૮. મૂલ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ છે અને ભગવદ્ ગીતામાં અક્ષરબ્રહ્મયોગ નામના અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે કહેલું છે. પૂર્વે કહી ચૂક્યા છીએ કે–અક્ષર બ્રહ્મ પર્યંત તો ગણિતાનંદ છે અને અગણિતાનંદ તો એક શ્રીકૃષ્ણ જ છે. અને તે સ્વયંબ્રહ્મનાં જ પુરુષ પ્રકૃતિ આદિ સ્વરૂપો છે.

અક્ષર નારાયન પ્રકૃતિ દૈવી ત્રિગુનમય જગત.
ગણિતાનંદમયાદિ સબ પૂર્ણાનંદ પ્રિય ભકત. ૯૯

નિગમાગમ શ્રુતિ સ્મૃતિ સકલ, પુરાન ગીતા સાર;
સેવા હરિ ગુરુ ભકત રતિ નિશદિન નામોચ્ચાર.

જ્યોં અકાર સબ બરનમેં, ત્યોં હરિ સબ જગ જાન;
ભલો ચાહિ સબકો સદા જ્યો પોખત નિજ પ્રાન. ૧૦૦

ભકિત હે ભગવંતકી, દશધા જાની પ્રકાર;
શ્રવણ રુ કીર્તન સ્મરણ પદસેવન અર્ચન સાર. ૧૦૧

---

૯૯. અક્ષર તે નારાયણની દૈવી પ્રકૃતિ અને તે ત્રિગુણમય જગતમાં છે. અક્ષર પર્યંતનો સર્વ ગણિતાનંદ છે અને પૂર્ણાનંદ તો શ્રીહરિ જ છે માટે તેમના ભક્તજનોને તે પૂર્ણાનંદ (પરમાનંદ) જ પ્રિય હોય એ સ્વાભાવિક છે.

૧૦૦. જેવી રીતે સર્વ વર્ણ (અક્ષર) માં "અ" કાર રહેલો હોય છે તેમજ "અકાર"રૂપ શ્રીહરિ સમગ્ર જગતને વિષે વ્યાપ્તપણે બિરાજે છે.

૧૦૧ થી ૧૦૪ સુધી. શ્રીભગવાનની ભક્તિ દશ પ્રકારની છે. ભક્તિનું નામ. ભક્તિ કરનારનું નામ.

૧. શ્રવણ. (પરીક્ષિત) ૨. કીર્તન. (શુકદેવજી) ૩. સ્મરણ. (પ્રહલાદ) ૪. ચરણસેવન. રમા-(લક્ષ્મીજી) ૫. અર્ચન-પૂજન. (પૃથુરાજા) ૬. વંદન. (અક્રૂર) ૭. દાસ્ય. (હનુમાનજી) ૮. સખ્ય-મિત્રતા. (અર્જુન) ૯. આત્મનિવેદન. (બલિરાજા) ૧૦. પ્રેમલક્ષણા અથવા પરાભક્તિ. (વ્રજભક્ત).

વંદન દાસ્ય રુ સખ્યતા, આત્મનિવેદન આદિ,
નવધાકો ફલ જાનિયે પ્રેમલક્ષણાસ્વાદ. ૧૦૨

પરીક્ષત શુક પ્રહલાદ અરુ રમા પૃથુ અક્રૂર;
હનૂમાન અર્જુન બલિ બ્રજજનહિં ભરપૂર. ૧૦૩

ઔર હું નવધા ભક્તિકે પુષ્ટ ભક્ત લે જાનિ,
સુબોધિની નિજ ગ્રંથમેં **વલ્લભ** કહે બખાનિ. ૧૦૪

યહબિધ દશધા ભક્તિ કરી, પુરુષોત્તમ પ્રિય હોય;
લીલા નિત્ય નિકુંજમેં, વિલસત નિસદિન સોય. ૧૦૫

સત્ય બાત ખંડે નહીં, ધર્મવંતકી રીત;
ખંડે ખંડન હોય નિજ, હારે બાજી ઝીત. ૧૦૬

---

૧૦૫. એ પ્રમાણે દશવિધા ભક્તિ કરે, તે શ્રીપુરુષોત્તમની પ્રસન્નતા મેળવનારો પ્રિય ભક્ત થાય છે. અને શ્રીભગવાનની અખંડ લીલા નિકુંજસ્થાનમાં પ્રભુ સાથે અખંડ અલૌકિકરસાસ્વાદરૂપ વિલાસ કરે છે.

૧૦૬. ધર્મવંત પુરુષની એ રીત છે કે, જે વાત સત્ય છે તેનું કદિ પણ ખંડન ન કરે. કારણ કે સત્ય ધર્મનું ખંડન કરવા જતાં તો સત્ય ધર્મ તો ખંડિત નહીં જ થાય. પરંતુ ઉલટું ખંડન કરનારનું જ ખંડન થશે. તે કોની પેઠે કે-દૃષ્ટાંતમાં જેમ જે બાજીમાં ઝીત મેળવી પાકી સોગઠી થયલી હોય છતાં તેને ગાંડી કરી બહાર કાઢે તો તે સોગઠી જરૂર ગમે ત્યાં પણ માર ખાય તેમ.

હરિ ગુરુ હરિજન દ્રોહી, દ્વિજ સોઇ અધર્મી ભૂપ;
સંગ સકલ પરિકર લિયે, પરે નરક કે કૂપ. ૧૦૭
બિદ્યા સાધન ઉંચ કુલ, રાજ્ય દેહ ધન પાય;
જેહં મદાંધ ખંડે ધરમ, પાપરૂપ જેહે જાય. ૧૦૮
પરસ્ત્રીગમની અમલી ખલ, ચોર ઘાતી કરી સંગ;
અંતે નરક કે કુંડ પરિ, રોગી જેહે સબ અંગ. ૧૦૯
સબ સુખદાયક હરિભજન, બિનુ શ્રમ હરિ સમ હોય;
ચલ્યો જાય વૈકુંઠમેં, પલા ન પકરેં કોય. ૧૧૦

---

૧૦૭. હવે અધર્મીનો શિરોમણિ કોણ તે વિષે કહે છે કે–જે શ્રીહરિ શ્રીસદ્‌ગુરુ કે ભગવદ્‌ભક્ત કે દ્વિજ (બ્રાહ્મણ) તેનો દ્રોહ કરે તે દ્રોહી પુરુષને મહાન્ અધર્મી જાણવો અને તે અધર્મી પોતાના સર્વસંગી પરિકરને લેઇને અધોગતિરૂપ નરકકૂપમાં પડે છે.

૧૦૮. જે મદથી આંધળા જેવા બનીને સત્ય ધર્મનું ખંડન કરે છે તો તેની સર્વ કૃતિ પાપરૂપ થઇ જાય છે.

૧૦૯. અસત્ પુરુષનો સંગ ન કરવો તે સારૂ તેવા જનોનાં લક્ષણ કહે છે કે—(૧) જે પરસ્ત્રી સાથે ગમન કરતો હોય, (૨) જે અફીણાદિ દુર્વ્યસનવાળો હોય, [૩] ખળ હોય, [૪] ચોર હોય, [૫] ઘાતક (હત્યા કરનાર) હોય, આ સર્વનો અસતસંગ જાણવો અને અંતે નરકકુંડની યાતનામાં પડી પછી તે અસહ્ય કષ્ટ ભોગવ્યા પછી જયાં જન્મે ત્યાં તે સર્વ અંગે રોગિષ્ઠ રહે છે.

૧૧૦. સર્વ પ્રકારના સુખને આપવાવાળું શ્રીહરિનું ભજન (સેવન) છે. અને એમ કરવાથી વગર શ્રમે તે શ્રીહરિની સમાન પૂજ્યપણાને પ્રાપ્ત થાય છે, તે નિર્વિઘ્ને ભગવતલોકમાં જાય છે, તેને કોઇ પણ વિઘ્ન કરવાને સમર્થ નથી.

બ્રહ્મહત્યાદિક અઘી, તીનકો સંગી કોય;
પાપ કિયે બિન તાહુકોં, સબ પાતક ફલ હોય. ૧૧૧
કઠિન સુકૃતિ બની ગર્વ હુઇ, ન બની સતત સંતાપ;
શ્રેય બરદ બલ પ્રતીત નહીં, ગ્રહુ અશક્ય કર આપ. ૧૧૨
સબ બિધિ સમસી એકસી ન બસ્તુ ઔર જગ કોય;
વેંસે ઇક હરિરાધિકા, નામ માત્ર હેં દોય. ૧૧૩
હેં કલ્યાન હરિ નામ જયોં, જયોં પાસા પોબાર;
પેં પરિ હેં કે દાઓમેં, સો કાહુ ન નિરધાર. ૧૧૪

---

૧૧૧. બ્રહ્મહત્યાદિ કરનાર પાપિષ્ઠ જન હોય તેનો સંગ કરે તો તે અસત્ (દુષ્ટ) જનના દુઃસંગે કરીને વગર પાપ કરે પણ સંગ કરનારો પાતકરૂપ ફળને પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૧૨. કઠણ સુકૃતિ કરવાથી ગર્વ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સત્કર્મ ન થાય તો નિરંતર સંતાપ રહે છે. શ્રેયસ્કર બરદ ઉપર વિશ્વાસ ન હોય, ત્યારે પ્રભુ અશક્ય શરણાંગત જન જાણીને તેનો હાથ ઝાલે છે.

૨૧૩. સર્વ પ્રકારે બરોબર તેવી સદા એક સરખી વસ્તુ જગતમાં બીજી કોઇ પણ નથી. તેવા સદા સર્વદા એકરસ શરણાંગતજનને નિભાવનાર શ્રીરાધાપુરુષોત્તમ છે. શ્રીરાધા અને કૃષ્ણ એમ બે નામ તો કહેવા પૂરતાં જ છે બાકી વસ્તુતઃ કરીને ઉભય એકાત્મસ્વરૂપ જ છે.

૧૧૪. શ્રીહરિનું નામ કલ્યાણકારી છે એ નિશ્ચય છે. જેમ કે-બાજીની રમતમાં પાસા હોય છે તે પાસામાં પોબારરૂપનો પાસો હોય પણ છેજ, પરંતુ તે પોબારનો પાસો ક્યારે કિયા દાવ વખતે

સ્મરણુ નિવેદન નિરંતર, રાખિ ભાખિ હરિનામ;
તહુ ચિન્તા ચિત્ત બસિ રહે, તબ ઇચ્છા ઘનસ્યામ. ૧૧૫
જ્યહાં લગ આસા દાસ તૂ, વહાં લગ જગકો દાસ,
તૂ આસા દાસી કરે, જગ બસ બિન પ્રયાસ. ૧૧૬
સંપ્રદાયકો સાર યહ પઢે સુને સહ પ્રેમ,
માર્ગ રહસ્ય જાને અરુ મન બાંછિત ફલ ક્ષેમ. ૧૧૭

પડશે એ અગાઉથી નિશ્ચય પણ કહી શકાય નહીં. પરંતુ પાસા નાખતો રહે તો શ્રીહરિનું નામ સ્મરણ સદા કરતો રહે તો, પોબારવાળા પાસાની માફક શ્રીહરિ પોતાના નામસ્મરણના પ્રભાવનું બિરદ જાણી તે સ્મરણ કરનારનું શ્રેય કરશે જ.

૧૧૫. સર્વાત્મનિવેદન બ્રહ્મનો સબંધ કરતી વખતે કરેલું છે તે નિવેદનમંત્રનું તથા અષ્ટાક્ષરશરણમહામંત્રનું સચોટ ભાવથી નિરંતર સ્મરણ રાખીને શ્રીહરિનું નામ સ્મરણ કરવું. જો સર્વાત્મનિવેદનનું અખંડ અનુસંધાન રહે તો કદિ પણ ચિંતા થવાનો પ્રસંગ જ ન આવે. સાચું સમર્પણ કર્યાં છતાં આવા પ્રસંગે જો કદાચ ચિત્તમાં ચિંતા વસી રહે તો શ્રીહરિની ઈચ્છા જાણવી.

૧૧૬. જ્યાં સુધી આશા હોય ત્યાં સુધી તે તૃષ્ણાવંત જન તે આશાનો દાસ છે જ્યાં લગી જગતની પરવારૂપી તૃષ્ણા હોય ત્યાં લગી તે તેનો દાસ છે. માટે જો આશારૂપી દાસીનો ત્યાગ કરે તો જગત વગર પ્રયાસે તારે આધીન થશે.

૧૧૭. સંપ્રદાયોના તત્ત્વસારરૂપ આ ગ્રંથ હોવાથી એનું

શ્રીબલ્લભજી કરુનાબલ ગ્રંથ સંપ્રદાય સાર;
સેવ્ય શ્રી મદનમોહન હે, દયારામ ઉરહાર. ૧૧૮
જ્ઞાતિ વિપ્ર નાગર ભટ, હરિ હરિજન પદ આસ,
લિખ્યો ગ્રંથ પ્રેરક કરિ, બ્રજ બ્રજભૂખનદાસ. ૧૧૯

નામાભિધાન "સંપ્રદાયસાર" એવુ કહેલુ છે. આ ગ્રંથને જે કોઇ પ્રેમ રાખીને ભણે (વાંચે) અથવા સાંભળે તો તેને સંપ્રદાયનું રહસ્ય સમજાય અને તેને મનવાંછિત ફલની પ્રાપ્તિ ઉપરાંત કલ્યાણ થાય.

૧૧૮. ગ્રંથકાર પોતાના સદ્‌ગુરુ શ્રીમદ્‌ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભલાલજીમહારાજની કરુણાદષ્ટિરૂપી બળે કરીને આ "સંપ્રદાયસાર" નામક ગ્રંથ રચાયાનું કહે છે. અને પોતાના સેવ્ય પુરુષોતમ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા શ્રીમદનમોહનજી પ્રભુ પોતાને હૃદયના હારરૂપ પ્રિય હોવાનું પણ દર્શાવે છે.

૧૧૯, ગ્રંથકાર કવિવર્યે પોતાની જ્ઞાતિ સાઠોદરા નાગર ગૃહસ્થની અને ભટની અવટંક (અટક) જણાવી, આ ગ્રંથમાં શ્રીહરિ અને હરિભક્ત જનના પદની પ્રાપ્તિ થવાની અભિલાષા દર્શાવી છે. વળી ગ્રંથની રચનાને વિષે પોતાની અહંકૃતિ (હું કર્તા પણું) ન ગણતાં જે પ્રમાણે શ્રીહરિએ બુદ્ધિ પ્રેરી તે પ્રમાણે રચના થયાનું પણ કથન કર્યું છે. આ ગ્રન્થના લહીઆ (લેખક) વ્રજવાસ કરી રહેલા ભગવદીય વ્રજભૂષણદાસ છે. છેવટે "લખિતંગ વૈષ્ણવ વલ્લભી વ્રજભૂષણ નાગર બ્રાહ્મણ ગુજરાતી" લખ્યા છે, એ છેવટનું લખાણ અને કડી ૧૧૯ ની સંગતિ કરતાં જણાય છે કે

પઢે પઢાવે ગ્રંથ યહ, સુને સુનાવે જોય,
સાર સંપ્રદાય સકલકો લહિ હરિજન દૃઢ હોય. ૧૨૦

ગુજરાત પ્રાંતના ડભોઇ ગામના રહીશ (ભકત કવિવર્યની સ્વજ્ઞાતિ અને ગામના રહેનાર) ત્રવાડી રણછોડભાઇ રાજારામ જે શ્રી કાંકરોલી સ્વસ્થાનની ગાદી શાખાના આચાર્ય શ્રીમદ્ગોસ્વામિ શ્રીવ્રજભૂષણજીમહારાજના સેવક તેમણે પોતાનું પ્રકટ નામ ન લખતાં પોતાના શ્રીમત્સદ્ગુરુ શ્રીવ્રજભૂષણજી મહારાજના દાસ-પણાનો સંબંધ દર્શાવીને પોતાનું પ્રકટ નામ પરોક્ષ રીતે સંકેત વાંચક સૂચવ્યું છે.

૧૨૦. આ ગ્રંથ એવા હેતુથી લખી રાખ્યો છે કે, એનું પઠન પાઠન કરે કે કરાવે (પોતે સ્વતઃ વાંચે કે અન્ય જો સાંભળે યા બીજાને શ્રવણ કરાવે) તો તેણે કરીને સંપ્રદાયનો સાર સમજાય.

अजामिलोपाख्यान

श्रीगुरुपदपंकज प्रथम प्रणामुंजी,
श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठल अंघ्रि शिर नामुंजी,
श्रीनंदकुंवरनुं धरूं ध्यानजी जे महामंगल रूप निधानजी.

ढाळ.

मंगलरूप निधान हरि, अघ दुखना हरनार,
स्मरण करतां मात्रमां करो सेवक जननी सार. ૩
एवा श्रीगुरु गोविंद मुज ह्रदयमां पूरो रे वास,
गाउं गुण नित्य आपना, एवी सुमति कीजे प्रकाश ૪
मेधा दो महाराज तो कहुं, अजामिलाख्यान,
कारण तेनुं एह जेमां, तत्त्वनाम माहात्म्यनुं गान. ૫
श्रीमद्भागवत षष्ठ स्कन्धे गाई गाथा एह,
त्रण अध्याय आद्यना, पदबंध भाखु तेह. ૬

૧ पदपंकज चरण मल अंघ्रि–चरण. निधान स्थान ૫ मेधा–बुद्धि. ૬ गाथा–इतिहास.

છેલ્લો અધ્યાય છવીસમો, પંચમ સ્કંધનો જેહ,
તેમાં યાતના વર્ણવી, અઠાવીસ નરકની છે તેહ. ૭
સૂત પૌરાણિક કહે કથા, સુણો શૌનકાદિક મુનિ જન,
સુણી વચન શુકદેવનાં, ભય પામીઓ રાજન. ૮
પાણિ જોડી કહે પરીક્ષિત, શુકજી પ્રત્યે વચન,
સ્વામી સુણી વૃત્તાન્ત નરકનું, ભય પામે મુજ મન, ૯
જન્મ દિનથી આજ લગી મે કર્યું ચક્ર વૈરાજ,
ત્યાં પાપનું શું પુછવુ ? કર્યાં હશે કુત્સિત કાજ. ૧૦
કહો કોણ ઉપાય થકી, પ્રભુ દોષ સર્વ જાય ?
કદાપિ કો કાળ પણ, યમયાતના નવ થાય. ૧૧
સુણી વચન પરીક્ષિતનાં શુકદેવ બોલ્યા વાણી;
પ્રાયશ્ચિત્ત સહુ પાપનાં કહ્યાં છે મન નૃપ જાણી, ૧૨
જેવા ગુરુ લઘુ દોષ તેવા લખ્યા તેના ઉપાય,
ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણ આચરણ, કરેથી અઘ જાય. ૧૩
યોગ યજ્ઞ ને તીર્થ તપ વ્રત, કર્મ કષ્ટ જ્ઞાન,
દાન વેદાદિક અધ્યયન, ધર્મ નેમ ને ધ્યાન. ૧૪
ઈત્યાદિક સાધન સાધે ટળે કીધાં પાપ,
ભૂપ પરીક્ષા માટે મુનિએ, દીધો એહ જવાબ. ૧૫

---

૯. પાણિ–હાથ. ૧૦ ચક્રવૈરાજ–ચક્રવર્તી રાજ્ય. કુત્સિત–ખરાબ. ૧૧ યમયાતના–નરકદુઃખ. ૧૨ મનુરાજાએ બધાં પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યાં છે તું જાણી લે. ૧૩. ગુરુલઘુ–મોટાં નાનાં. અઘ–પાપ. ૧૫ ભૂપ–રાજા.

વૈયાસિકીનાં વચન સુણી એવું ભાંખ્યુ ભૂપ વચન,
એહ ઉપાય થકી મુનિ નવ માન્યુ મારૂં મન, ૧૬
ઉત્તર આપે કર્યો તેમાં ઉપજે સંદેહ,
પ્રકટ કહો વિસ્તારે સ્વામી, શ્રવણ કીજે તેહ. ૧૭
કયાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરે થકી, થાય કિલ્બિષ ફોક,
વળી બુદ્ધિને વશ થઈ, કલિમલ, કરે છે સહુ લોક.૧૮
વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત, તે તણો ક્યાં પાર?
કુંજર કેરા સ્નાન સરખો ઉપજે એહ પ્રકાર. ૧૯
મૂલ મહિમા રહે ને, જેમ છેદન કરિએ વૃક્ષ,
તેમાંથી પુનઃ પ્રકટ થાય, જુવો વિટપ પ્રત્યક્ષ ૨૦
વાસના જડ જયહાં લગી ત્યાં લગી શાખા કર્મ,
લિંગદેહ તો રહે એવો, એમાં કોઇ નથી ધર્મ. ૨૧
અતિકઠિન અષ્ટાંગ તે પણ, કરે ધારણ કોણ?
પવન રોધે પ્રયત્ને તો, કરે પલાયન પ્રાણ. ૨૨
મખ વિષે માને ન મન, જેમાં પશુની ઘાત;
દ્રવ્ય પાંખે ના બને, અનુકૂળ નહિ એ વાત. ૨૩

---

૧૬ વૈયાસિકી–વ્યાસપુત્ર શ્રીશુકમુનિ. ૧૮ કિલ્બિષ–પાપ. ૧૯ કુંજર હાથીનાં સ્નાન જેવો, નહાઇને તે જેમ ધૂળ ઉરાડે છે તેવો. ૨૦ વિટપ–ઝાડ. ૨૧ જડ–મૂળ, લિંગદેહ–સૂક્ષ્મદેહ. ૨૨. પવન રોકવા જાય તો પ્રાણ પલાયન કરી જાય ૨૩. મખ–યજ્ઞ.

દેશ કાલને મંત્રાદિક, અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર,
ઊણો હોય કાંઈ ઉપસ્કર તો, નિષ્ફળ થાય નિર્ધાર. ૨૪
તપ તીર્થમાં જોઇએ તન બળ તે વિના ના હોય,
થાય કદાચિત ભ્રષ્ટતા, તો કમાયું ધન ખોય. ૨૫
દાન કરતાં દામ જોઈએ, જોઇએ પાત્ર સુપાત્ર,
જાય દાન કુપાત્ર કર તો, વૃથા જાય કૃતિ માત્ર. ૨૬
ધર્મ નેમ વિષે રહ્યો ભય રહેવું અસિ ધાર,
ધ્યાન પણ દૃઢ ચિત્ત વિના, નવ બને એ નિરધાર. ૨૭
દેહાધ્યાસ ટળે મળે; જ્ઞાન ન ગોઠે ચિત્ત.
પોતે પરમેશ્વરપણું ગણી, ભજે નહિ ભગવત ૨૮
વ્રતાદિક દેહી દમન કરતાં, ઘટે વપુ ને વીર્ય,
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી જાય શુચિતા ધૈર્ય. ૨૯
વેદ ગાયત્રી કર્મનો વિપ્રને છે અધિકાર,
શુદ્રાદિકને ઘટિત નહિ, તેનો તે કેમ ઉદ્ધાર ? ૩૦
દીન દુર્બળ અદૃઢ કામી, ક્ષુધાળુ હોય અત્ય,
આળસુ અશુચિ અધમ જડ કૃપણની કેમ ગત્ય ? ૩૧
કદાપિ મહાકષ્ટથી કોઇ, સફળ સાધન થાય,
તો પણ તે થકી કંઇ, નવ પુરુષોત્તમ પમાય. ૩૨

---

૨૪. ઉપસ્કર—સાધન. ૫ તનબળ—શરીરબળ. ૨૭. અસિ-તલવારની ધાર, ૨૮. દેહજ આત્મા છે એવો અભ્યાસ. ૨૯. દેહી-આત્માને. શુચિતા—પવિત્રતા, ૩૧. અદૃઢ—મજબૂત મનનો નહિ તે. અશુચિ—અપવિત્ર.

પ્રાચીનબર્હિષ નૃપે અગણિત યજ્ઞ કીધા સત્ય,
તે થકો ઉલટ થયો ભય નારદે કીધી ગત્ય. ૩૩
દાની નૃગનૃપ સરીખો તેને, થવું પડ્યું કૃકલાસ,
વળી મખ માટે જનક દક્ષ ને, વસિષ્ઠનો થયો નાશ. ૩૩
કર્મ થકી બંધાયો જીવ તે કર્મે કેમ મુકાય ?
પંકે લેપ્યું અંગ તે કહો, પંકે કેમ ધોવાય ! ૩૪
કહ્યાં પૂર્વે કર્મ તેથી, વાસના નવ વામે,
વાસના જીત્યા વિના વળી, પાપ પ્રગટજ પામે. ૩૫
એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો, સહુ દોષ સમૂળા જાય.
નાશ પામે વાસના, ફરી પાપ મતિ નવ થાય. ૩૬
તેના તેજ ઉપાયથી, કલ્યાણ અંતે હોય,
કોઇ કાળે પણ પડે નહીં દૃષ્ટે યમ ચર કોય. ૩૭
વિના દાને વિના તપસ્યા વિના યજ્ઞ તે તીર્થ,
વિના યોગે વિના ધ્યાને શ્રમ વિના થાય અર્થ. ૩૮
ઇન્દ્રિયો જીત્યા વિના; વણ કરે શાસ્ત્રાભ્યાસ.
કોણ રીતે થાય કહો મુનિ અભય હરિપદ વાસ, ૩૯

વલણ.

અભય પદ અણ આયાસે કેમ મળે પુછ્યું ભૂપ રે ?
તેનો ઉત્તર આપશે શુકદેવ સમર્થ રૂપ રે,

કડવું પહેલું સમાપ્ત.

---

૩૪ કાદવથી ખરડાયલું શરીર કાદવથી કેમ ધોવાય ? ૩૫ વામે-તજે નહિ. ૩૭ યમચર—યમના નોકર.

કડવું બીજું.

રાગ રામગ્રી.

વળતાં બોલ્યાં તે શુકજી વચનજી, પ્રશ્ન ભલું પુછ્યું રાજનજી,
પૂર્વે બતાવ્યાં અમો સાધનજી, તે તો જોવા તારૂં મનજી,

ઢાળ (ચાલ લાંબી,)

મન તારૂં મેં જોયુ રાજા, સાધનમાં નવ લોભ્યું,
સમય સર્વ જાણીને નિર્ભય પદ પુછ્યું તે શોભ્યું. ૧
તેં પૂછી નૃપ સહજે અભયં કલ્યાણ થવાની રીત;
તે પણ છે તુજને કહું ભૂપતિ, સાંભળ રાખી પ્રીત. ૨
મુખ્ય ઉપાય તો એહજ છે નિજ મન સાથે કરવો વિચાર
આ બંધન આ મોક્ષનું કારણ આ અસાર આ સાર. ૩
એમ વિમાસે તારતમ્ય ભકિત રૂડી ભાસે.
પરમ પદાર્થ માહાત્મ્ય અપરિમિત, નામે અમંગળ નહાસે. ૪
સર્વ અંગ સહ ભકિત કરે ભદ્ર, થાય ત્યાં આશ્ચર્ય શાનું !
ભકિતતણું એક અંગ અખિલ, સુખ આપે બળ નહિ નહાનું ૫

---

૧ સભય—ભય ભરેલું. ૪ તારતમ્ય—વિલક્ષણતા. અપરિમિત માપ વિનાનું. ૫. ભદ્ર—કલ્યાણ. અખિલ-બધું.

નિર્ભયદા નવ અંગ અનુપમ, શ્રવણાદિક છે જેહ;
બીજું કીર્તન અંગ તેનું બળ, કાંઈ એક કહું ધરી સ્નેહ. ૬
એકવાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઈ પ્રાણી વદન અલાપે,
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર, કદા ન દર્શન આપે. ૭
યદ્વાતદ્વા નામ નામ નારાયણ, જે કોઇ કરે ઉચ્ચાર,
તો પણ સહેજે સદ્ય શ્રેય પામે, ભય વામે નિર્ધાર.
વ્યાસનંદનનાં વચન સુણી એમ, પરીક્ષિત રાજા પૂછે,
કહો કથા મુને તે વિસ્તારી, એવું કયહું થયું છે ? ૯
વળતા શ્રી શુકદેવ વદે સુણ, પરીક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર,
પૂર્વ તણી ઈતિહાસકથા છે, તે તુજને કહું ચરિત્ર. ૧૦
વિંધ્યાચળની તળેટી વિષે મુનિ અગત્ય કેરો વાસ,
તે નિત્ય શાલિગ્રામ સેવતા, કથા કહે એ પ્રકાશ. ૧૧
શ્રવણ કરે તે ગાથા આવી, સમીપ બેસે જેહ,
હું પણ એક સમે હતો ત્યહાં, શ્રવણ કરી કહું તેહ. ૧૨
કાન્યકુબ્જ અભિધાન દેશવિષે, રહેતો બ્રાહ્મણ એક,
કુકર્મથી નામ પાડયું અજામિલ આદિ અતિશય વિવેક; ૧૩
જ્ઞાની હતો ગુણવાન ઘણો, નિજ ધમ વિષે સાવધાન,
સુશીલ દક્ષ દયાળુ તપસ્વી, પવિત્ર વિદ્યાવાન, ૧૪

---

૬ નિર્ભયદા—નિડરપણું આપનારી, નવ અનુપમ અંગો છે. શ્રવણ વગેરે. ૭ વદન અલાપે—મુખેથી કહે. ૮. યદ્વતદ્વા—જેમતેમ સદ્યશ્રેય—તત્કાળ કલ્યાણ. ૯ વ્યાસનંદન—વ્યાસપુત્ર શુકદેવજી ૧૩ અભિધાન—નામનો આદિ—પહેલીજી દગીસાં.

દયાની નેમી ધીરજવાન, સંતોષી ને ઘણો શાન્ત,
ક્ષમાવંત મૃદુ હૃદય મધુરૂં ભાષણ કરી અભ્રાન્ત. ૧૫
મહામહત્‌કુળ કેરી કન્યા, સુશીલ રૂપનિધાન,
પાણિગ્રહણ કીધું હતું તેનું, ઘરમાં હતું ધન ધાન ૧૬
માતપિતાનું વચન પાળતો, કરતો ગુરુની સેવા.
પૂજ્ય અભ્યાગત ગોદ્વિજ અર્ચન, કરતો સર્વ દેવા, ૧૭
પિતા વચનથી સમિધ લેવા, દ્વિજ જતો હતો તે વનમાં.
અમલ અંતર હતું એનું, વિકાર નહોતો કાંઇ મનમાં. ૧૮
એવો સાધુ શુદ્ધ હતો તેને દુષ્ટ સંગે દુઃખ થાશે,
દયો કહે તે માટે ડરજો કમાયું ધન એળે જાશે. ૧૯
ભવિષ્ય વાત તદપિ કેમ ભૂલે ? થાવું લખ્યું એને ભ્રષ્ટ,
માટે માર્ગ જતાં એક શૂદ્રીશૂદ્ર ક્રીડા કરતાં પડીઆં દષ્ટ. ૨૦
વસ્ત્રગ્રંથિ કટિ મુકત થએલી ને; નાથને બાથ ભરેલા,
કામિની કંઠે ધાર્યો ભુજ પુરુષે ચંદન લેપ કરેલા ૨૧
મદ્યપાને મહામત્ત થયેલાં, બીજો કામ અંધકાર,
ત્રીજું તિમિર શિર જાત નહીં પછી, ત્યાં શો વિવેક વિચાર? ૨૨
એવી વિકલ પતિ સહિત, પુંશ્ચલી પ્રત્યક્ષ દષ્ટે દીઠી,
ત્યાર થકી અજામિલને ઉર વિષયવાસના પેઠી ૨૩

---

૧૫ મૃદુ—કોમળ, અભ્રાંત—ભ્રાંતિ વિનાનો, ૧૭ સમિધા—અગ્નિમાં હોમવા માટે વનસ્પતિ, ૨૩ પુંશ્ચલી—વ્યભિચારિણી.

સમિધ પુષ્પ કુશ આદિ ઉપસ્કર, લાવ્યો પણ મહાકષ્ટે.
ત્યારથી વિકળ થયું ચિત્ત એનું, દુષ્ટ પડયાં પેલાં દષ્ટે. ૨૪
મંદિરમાં સામગ્રી સોંપીને. એકાન્ત જઈને બેઠો.
વિરહ વિકળ થયો ભ્રષ્ટ થયું મન, પ્રાણ પુંશ્ચલીમાં પેઠો. ૨૫
જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિવેકવડે ચિત્ત, રોકયું બહુ પ્રકારે.
તો પણ મન વશ ના રહ્યું થયું લંપટ મહાબળ મારે. ૨૬
મોટા મોટા મુનિવરને ભમાવે. એવો કામ બળવંત;
તે આગળ એનું શું ગજું ? કેમ ડગે નહીં કહો ચિંત. ૨૭

વલણ,

ચિત્ત ચંચળ થયું મળવા પુંશ્ચલી તનુ સંગ રે.
અન્ય કાંઇ સૂજે નહિં, એથી વધ્યો અંગ અનંગ રે. ૨૮

કડવું ૩ જું સમાપ્ત,

કડવું ૪ જું,

રાગ–મેવાડો. ચાલ ચોપાઇની.

શુકજી કહે સાંભળ રે રાય, દુષ્ટ સંગનો જુઓ મહિમાય. ૧
પછી નીપની જે કંઇ વાત, તે તુજને કહું સુણ સાક્ષાત. ૨

---

૨૪ ઉપસ્કર—હોમ માટેની વસ્તુઓ.

અજામિલ લઇ કાંઇ દામ, પછી ગયો તે સ્ત્રીને ધામ, ૩
સ્નેહ કર્યો દ્રવ્ય આપ્યું હાથ, ભ્રષ્ટ થયા પછી તેની સાથ, ૪
દિવસે દિવસે વાધી પ્રીત, વ્યભિચારીની છે એ રીત. ૫
કોટિ પ્રકારે છુટે નહિ, જાર આસકિત વાધી જહીં. ૬

પ્રતિદિન ગુણકા માગે ધન, આપ્યું હતું તે થયો નિર્ધન, ૭
ઘરનું દ્રવ્ય ખુટયું આપતાં લજ્જા ના ધારી તસ્કર થતાં, ૮
લાવે ધન ચોરીને જેહ, ગુણકાને આપે સહુ તેહ. ૯
પછી રહી નહી એ છાની વાત, જાણી સહુ જગ થઈ વિખ્યાત ૧૦

ન્યાતજાતથી અળગો કર્યો માતપિતાદિક કેર નવ ધર્યો. ૧૧
સ્વજનમાત્રને આપ્યું ઝેર, પછી રહ્યો જઇ યુવતિ ઘેર, ૧૨
ધન માટે શ્રમ બહુવિધ કરે, પાપતણો ભય અણું નવ ધરે. ૧૩

જાયે દ્યૂત રમવાને ઠામ, ત્યાંથી પણ કંઇ લાવે દામ, ૧૪
કરે મજુરી મહેનત બહુ, લાજ ત્યજી ત્યાહાં ઘટતું સહુ. ૧૫
લાવે પૈસો કોઇ પ્રકાર પોષે પોતાનો પરિવાર. ૧૬

પુત્ર પ્રકટ નવ કીધા ત્યાંહિ, ખાનપાન સહુ તેના માંહે. ૧૭
વટલ્યો વિકળ થયો અતિ ઘણું શું કહું દુષ્ટપણું તે તણું? ૧૮
જનની જનક પામ્યાં પરિતાપ, લીધો પરણી સ્ત્રીનો શાપ. ૧૯
ભ્રષ્ટ કરી બ્રાહ્મણ નિજ દેહ ચૌરાદિક કૃતિ કીધી એહ. ૨૦

નીચ નારને હસ્તે જમ્યો, તેની સાથે (એ) રંગે રમ્યો. ૨૧
સદા રહ્યો બાંધી ઘર સૂત્ર, તેને પેટ પ્રગટયો થઇ પુત્ર. ૨૨
પાપ વરણતાં ન આવે પાર, કેવળ પાતકનો અવતાર. ૨૩

શુકજી કહે સાંભળરે રાય, પુરાણાન્તર એક ઇહાં કથાય. ૨૪
અજામિલ દ્વિજનો અવતાર, તેનું ચિન્હ કંઠે ત્રણ તાર. ૨૫
કરણી તો કુત્સિત અતિ ઘણી પણ વિશાળ હતું આંગણું, ૨૬
સ્વચ્છ ચારુ એનો ચોતરો, ત્યહાં એક તુળશી ક્યારો ખરો. ૨૭
તીર્થવાસી સાધુ કોઇ હતા, ત્યહાં આવ્યા સ્થલ શોધતા. ૨૮
ચેષ્ટા કરવા સહુ પુર જને, મોકલ્યા અજામિલ ભુવને. ૨૯
રાત્રિ માત્ર કરવા વિશ્રામ, આવી ઉતર્યા તેણે ઠામ. ૩૦
સુંદર સ્થળ દીઠું હરિજન. તુલસીજી જોઈ માન્યું મન. ૩૧
બેઠા સહુ કીધાં આસન, રામ કૃષ્ણ મુખ વદે વચન. ૩૨
દીઠો સાધુ જનનો વાસ; અજામિલ ત્યહાં આવ્યો પાસ. ૩૩
પુછ્યું પ્રભુ ક્યાંથી આવીયા ? અમો ઉપર બહુ કીધી દયા. ૩૪
સાધુએ કહ્યું નિશ વિશ્રામ, કરવાને આવ્યા આ ઠામ. ૩૫
વાત કરી એમ ઘડી અધ ઘડી, એટલે સ્ત્રી પણ દૃષ્ટે પડી. ૩૬
પડયા પુત્ર દૃષ્ટે નવ સહુ, ભગવદી આશ્ચર્ય પામ્યા બહુ. ૩૭
દીસે છે કાંઇ મોટી ખોડ, પતિ પત્ની નથી જાતિ જોડ. ૩૮
અજામિલે પણ કહી સહુ વાત. સુણી સાધુ સમજ્યા સાક્ષાત. ૩૯
સર્વે વિચારે નિજ મન માંહ્ય, આપણ ક્યાંથી આવ્યાં આંહ્ય? ૪૦
વારૂ એમ હરિ ઇચ્છા હશે પણ એની ગતિ તે કેમ થશે ? ૪૧
જો કાંઈ કરીએ જ્ઞાનોપદેશ, મલિન ચિત્ત નવ લાગે લેશ. ૪૨
તો પણ કરવો કાંઇ પ્રકાર જેથી થાય એનો ઉદ્ધાર. ૪૩
અજામિલને કહે હરિજન. ગર્ભવતી છે તુજ સ્ત્રી જન. ૪૪

પુત્ર પ્રકટ થશે એહને, નારાયણ કહે જે તેહને. ૪૫
અન્ય ધરીશ નહિ તેનું નામ, નારાયણથી થાશે કામ. ૪૬
વાત એટલી સુણીને ત્યાંહે, અજામિલ આવ્યો ઘરમાંહે. ૪૭
સંતે પણ કંઇ કીધું સેન, ગોવિંદ ગાતાં વીતી રેન. ૫૮
પ્રાતઃકાલે વૈષ્ણવ તો ગયા, અજામિલને કરીને દયા. ૪૯
નિમિષ માત્ર પણ સાધુ સંગ, અફળ જાય નહિ વચન અભંગ ૫૦
અન્ય પુરાણ તણી એ વાત, સંબંધ મળવા કહી સાક્ષાત. ૫૧

વલણ.

સંબંધ મળવા કહી કથા સત્સંગનો મહિમાયરે,
સહજે પણ કરુણા કરે હરિ ભકત અફળ ન જાય રે,

કડવું ત્રીજું સમાપ્ત.

કડવું ૪ થું.

રાગ દેશાખ.

શુકદેવજી કહે સુણો રાય, આગળ નીપની તે કહુ કથાય. ૧
સ્ત્રીને ઉદર હતો જે ગર્ભ, તે તો પ્રકટ થયો સુત અર્ભ. ૨
આપ્યું વચન વૈષ્ણવનું કામ, માટે પાડયું નારાયણ નામ. ૩
અજામિલને પુત્ર એ પ્યારો, ક્ષણું માત્ર ના મૂકે ન્યારો. ૪

---

૨. અર્ભ-બાલક

નવ સુતમું નહિ જેવો નેહ, દશમાસું થયો તેવો સ્નેહ ૫
લાડ પાલણુ કરે બહું પ્રીતે રાખે જતન પ્રાણની રીતે ૬
ખાનપાન સ્નાનાદિક સહુ, કરાવે પોતે પ્રીતજ બહુ ૭
તોતળી તોતળી સુતની વાણી, સુણીને ઘણી મન લોભાણી ૮
પામ્યો માયાના સુખમાં હર્ષ એમ વીત્યાં અઠ્ઠાસી વર્ષ ૯
એમ કરતાં આવ્યો અંતકાળ ક્ષણું પણ નવ ભજ્યા ગોપાળ ૧૦
સૂતો મંદ સજ્યાએ જહાં એ યમદૂત આવ્યા ત્રણ ત્યાંએ ૧૧
શ્યામ વર્ણ વપુ વિકરાળ, અજામિલ દીઠા તત્કાળ ૧૨
રકત નેત્ર ભયાનક દંત કેશ ભુખેરા ક્રોધી અત્યન્ત ૧૩
ગ્રહયા ગુરજ દેવા જીવ ત્રાસ, હસ્ત વિષે ધર્યા છે પાશ. ૧૪
તેણે બાંધ્યો અજામિલ તાંણી, દુષ્ટ જાણી રીસબહુઆણી ૧૫
યમદૂતે કરી એવી ગતિ અજામિલ પામ્યો ભય અતિ ૧૬
છુટી ગયું ત્યહાં મળમૂત્ર દુઃખ દેખી પોકાર્યો પુત્ર ૧૭
ઓ નારાયણ ઓરો આવ્ય મુને આ ભયથી તું મુકાવ્ય ૧૮
એક પુત્રને કરતાં પોકાર વિષ્ણુદૂત આવ્યા ધાઈ ચાર ૧૯
હાં હાં શબ્દકહેતાં હરિદાસ છોડી નાખ્યા અજામિલપાસ ૨૦
યમદૂતને કરી તિરસ્કાર મારી ધકકે ને કહાઢયા બહાર ૨૧
કોણ છો રે દુષ્ટ રહો કયાંહે ? કહો કેમ આવ્યા છો આંહે ? ૨૨
મુખે નામ નારાયણ જેને પાપી કેમ બાંધો છો ત્હેને? ૨૩
એવું સુણીને બોલ્યા યમદાસ, મૃદુ વચન ધરીને ત્રાસ. ૨૪
અમો કિંકર યમના કહેવાઈએ, પતિ પ્રેરે ત્યહાં અમે જઈએ ૨૫

૧૪, ગુરજ–હથીઆર. ૧૮ ઓહોરે–પાસે.

જે કોઇ પાપી જીવ હોય અત્ય, તેને દઇએ દંડ અમો સત્ય. ૨૬
ત્યારે વિષ્ણુદૂત બોલ્યા વાણી, એનું પાપ કશુંકહો વખાણી. ૨૭
તેનો સાક્ષી કોણ તે બતાવો, કેમ અન્યાય કરો છો આવો? ૨૮
આતો કેવળ છે અધર્મ, અરે એમ કહેવો નૃપ ધર્મ. ૨૯
જો છો દૂત ધર્મના તમો, આપો ઉત્તર પુછું (જે) અમો. ૩૦
શું છે ધર્મનું રૂપ તે ભાખો, છે અધર્મ કયો કહી દાખો. ૩૧
ધર્મવક્તાનું શું છે સ્વરૂપ, કહો શીખવ્યું હોય જેમ ભૂપ. ૩૨
બીચારા જીવ દીન અનાથ, તેને કેમ પીડે તમ નાથ? ૩૩
વિના જોયે ન્યાય અન્યાય, દુઃખ દે જીવને યમરાય. ૩૪
વિના વાંક પિતા સુત મારે, કોની આગળ જઇ તે પોકારે. ૩૫
વૃથા પીડે પ્રજાને રાય, તો પ્રજા કોને શરણે જાય? ૩૬
તેવું માંડયું તમારે રાયે, સંતાપે પ્રાણી વણ અન્યાયે. ૩૭
એમ કરતા હશો નિત તમો, દીઠું ત્યારે જાણ્યું આજ અમો. ૩૮
એવું બોલ્યા ગોવિંદના ગણ જ્યારે, યમદૂત વદ્યા પછી ત્યારે. ૩૯
સ્વામી સાંભળો વાત અમારી, આપ કોણ છો કહો વિસ્તારી. ૪૦
ચતુર્ભુજ દીસો છો રૂડા રંગે, પીત વસન ધર્યાં છે અંગે. ૪૧
મસ્તક મુકુટ કુંડલ શોભે કર્ણે સુંદર નખશિખ ઉત્તમ વર્ણે. ૪૨
તુલસી માલા તિલક શોભે સારી, શંખ ચક્ર,ગદા પદ્મ ધારી. ૪૩
ભાસો છો મહાસમર્થ દક્ષ, કરો છો અજામિલની પક્ષ. ૪૪
તમે પુછી અમોને જે વાત, તેનો ઉત્તર લ્યો સાક્ષાત. ૪૫
સ્વામી ધર્મનું રૂપ તો એહ, વેદે ભાખ્યું કર્મ કરે તેહ. ૪૬

નથી નિગમે કહ્યાં જે કર્મ, તે આચરણ થાય એ અધર્મ. ૪૭
ધર્મવક્તાનું પુછ્યું જે રૂપ, તે તો વેદનારાયણ સ્વરૂપ. ૪૮
અજામિલનાં પુછયાં જે પાપ, સાંભળો કહું તેનો જવાબ. ૪૯
હતો પ્રથમ તો પુણ્ય આચરણી, શુભ ધર્મ શકે કોણ વરણી? ૫૦
પછી બગડયો શૂદ્ર સ્ત્રીની સંગે, દુષ્ટ આચરણ કર્યાં બહુ અંગે. ૫૧
મહાદુષ્ટ ભ્રષ્ટતા અપાર, નથી પુણ્યનો અંશ લગાર. ૫૨
તેનું સાક્ષી કોણ પુછ્યું જેહ, જણ બાર પ્રત્યક્ષ તેહ. ૫૩
પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશા દેવ સૂરજ ને સોમ. ૫૪
ગાયત્રીસંધ્યાકાળનિસિ દિવસ, તેતો જાણે એહનાંકિલ્બિષ. ૫૫
ઇત્યાદિક તો પ્રકટે દુષ્ટ દેખે, એમ નાથ જ્ઞાન જ્ઞાન દ્રષ્ટેપેખે. ૫૬
પાપી પીડયાનો શો અપરાધ, મિથ્યા શિદ ધરો શિર બાધ? ૫૭
એણે નારાયણ કહ્યું જેહ, એના પુત્રનું નામ છે એહ. ૫૮
દેખી અમને એને ભય આવ્યો, નારાયણ કહીપુત્ર બોલાવ્યો. ૫૯
તમો તે સાંભળીને આવ્યા, વિના જાણે અમને દબાવ્યા. ૬૦
નથી ભાવે લીધું હરિ નામ, તમે છોડાવ્યો એને શો કામ? ૬૧

વલણ.

કામ છોડયાનું કશું, એ છે મહાપાપી ભ્રષ્ટ રે,
માટે લઈ એને, ને દેઈશું બહુ કષ્ટ રે. ૧૨

કડવું ચોથું સમાપ્ત.

૫૪-૫૫. પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, દિશા, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગાયત્રી, સંધ્યાકાળ, રાત્રિ, દિન.

કડવું ૫ મું.

રાગ સિન્ધુ.

શુકજી કહે સુણ ભૂપતિ, હરિનામ મહિમા અતિ,
સહુ ધર્મ થકી અધિકો ઘણો રે........ ૧
યમચર વાણી સાંભળી, વિષ્ણુદૂત બોલ્યાં વળી,
વર્ણવ્યો યશ હરિ નામ તણો રે. ૨

ઢાળ.

નામ હરિ મહિમા મહા મોટો, શું જાણો તમો મૂઢ,
મહદમુનિ કવિ કંઈ એક જાણે, એવો છે અતિ ગૂઢ. ૩
તમો કહ્યું એણે પુત્ર ભાવથી, ગ્રહ્યું નારાયણ નામ,
તો પણ સઘળાં પાપ પરજળ્યાં, સુધર્યાં સર્વે કામ. ૪
અક્ષર ચાર નારાયણ જેમ તેમ, પણ મુખે બોલ્યો એહ,
પ્રાયશ્ચિત સકળ કિલ્બિષનું, કીધું નહી સંદેહ. ૫
હરિ નામે અઘ એક જનમના, ગયે શું આશ્ચર્ય આણો?
એના મહાપાતક કોટિક અવતાર તણાં ગત જાણો. ૬
પૂર્ણ નામ નારાયણનું પાપ હરે સૌ ત્યહાં શું કહેવું?
એક વર્ણ હરિનામ તણો સહુ, દોષ દહે સદ્ય લહેવું. ૭
ત્યારે યમ ગણ કહે સાધારણ, પાપ નામ હરિ બાળે,
પણ એ મહાપાપીનાં મહા અઘ, મોટાં કેમ પ્રજાળે? ૮

ભયવશ થઇને સુત સંકેતે, સહજ નારાયણ ભાખ્યું,
એટલામાંજ તમો એનું કયમ, બંધન છોડી નાખ્યું ? ૯
ત્યારે હરિજન કહે કે દુર્મતિ, વૃથા શું ડહાપણ ડોહોળો,
વેદશાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ સઘળે, નામમાહાત્મ્યને ખોળો. ૧૦
ત્યારે દૂત શ્રીકૃષ્ણ નામ તમો, સાધારણ રખે જાણો,
માહાત્મ્ય અપરિમિતબળ અકલાતીત, કહીએ અમો સત્ય પ્રમાણો.
તમો કહ્યું એકજ નામથી, કયમ છુટે મહાપાપી ?
એ શું પાતક નામ તો નાંખે, અઘોર કિલ્બિષ કાપી ? ૧૨
વિપ્ર તણા ધન કેરો તસ્કર, મદ્યપાની પણ હોય,
મિત્રદ્રોહી વળી ગુરુપત્ની શું, રમણ કરંતો હોય. ૧૩
માતપિતા હણનારો ગૌ, બ્રાહ્મણ ગુરુહત્યા કારી,
શિશુ પશુ સ્ત્રી નૃપ આદિક પણ, જેણે નાંખ્યા હોય મારી.
આતતાયી ઇત્યાદિક દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચાંડાળ,
તે પણ છુટી સદ્ય શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રીગોપાળ. ૧૫
પીડાથી વા પતન થાતાં, ભય, વશ વા દે કોઇ માર,
આખડાતાં વા હાંસી વિષે, કરતાં પુત્રાદિ પોકાર. ૧૬
રાગ અલાપ કરતાં વા, ગાથા પદ સ્તંભન ઠામે,
ત્રય તાપે વા શિથિળપણે કે, પરાધીનતા પામે. ૧૭
સહજે આકૃતિ દીઠેથી ચોર એહ પ્રેતાદિક ત્રાસે,
અચ્યુત નામ ઉચ્ચાર કરે તો, અઘ દુઃખ નાવે પાસે. ૧૮

---

૧૫ આતતાયી–મારવા આવનારો ખુની.

જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને પણ, હરિ એવું કહેવાય,
હોય દુષ્ટ ચિત્ત તદપિ અશેષ, કળિમળ પ્રલય થાય. ૧૯
જાણુ અજાણુપણે પણ, જેમ અડતામાં અગ્નિ બાળે,
તેમ અનંત અભિધાન, વહ્નિ સઘ, કુકર્મ કાષ્ઠ પ્રજાળે. ૨૦
અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાને, તોહે પણ અમર થાય,
એમ જાતિગુણ કૃષ્ણ નામનો, સહજે પણ સુખદાય. ૨૧
એક અક્ષર શ્રીકૃષ્ણ તણો, જેટલાં મહાપાતક ધોય,
જન્મથી મરણ લગી પ્રાણીથી, તેટલું પાપ ના હોય. ૨૨
કોટિ વર્ષનો અંધકાર કોઇ, મંદિરમાં હોય જેમ,
એક દીપક દીઠે સઘ નાસે, નામ થકી અઘ તેમ. ૨૩
ભીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃષ્ણ કથે સુખ થાય,
ઉંમરે દીપ ધરે જયમ આંગણ, સદન તિમિર સઘ જાય. ૨૪
ઉલટું વા અરધું પણ જે કોઇ, રામ નામ આલાપે,
તોપણ સફળ થાય અઘ દુઃખ દહી, નિર્ભયપદ પ્રભુ આપે. ૨૫
અગ્નિ કેરો કડકો પણ જેમ, અગ્નિ સહદ સમ બાળે,
એમ નામ અર્ધ પણ અશેષ, અઘ કહેતામાં ટાળે. ૨૬
ગુણકા એક હતી મહાપાપી, ને દુષ્કૃતિની કરનાર,
તેણે પોપટ ભણાવતાં, રાકાર કર્યો ઉચ્ચાર. ૨૭
મકાર મુખથી કહેતાં પહેલી, પામી તે ત્યાં મરણ;
અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયાં હરિ ચરણ. ૨૮

---

૨૪ ઉંબરાપર દીવો ધરવાથી ઘરની અંદર અને આંગણે પ્રકાશ પડે છે.

અઘ નામનું પ્રકટ માહાત્મ્ય એ, સુણો અવળાનું કહીએ,
વેદશાસ્ત્ર પણ પ્રકટ પોકારે, સત્ય અમો પણ લહીએ. ૨૯
પડશું અવળું જેમ બીજ ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઉગે સત્ય,
રામનામ પણ તેમ ઉલટું ફળ, મહિમા આપે અત્ય. ૩૦
વાલ્મીકને સપ્ત ઋષિ, ઉપદેશ કર્યો કહે રામ,
તે પણ નવ આવડીયું એવો હતો તે અઘધામ. ૩૧
મરા મરા મુખ રટણ કર્યેથી, સર્વ દોષ દુઃખ વામ્યો,
શત કોટિ રામાયણ રચના, કીધી એ ગતિ પામ્યો. ૩૨
પ્રાયશ્ચિત્ત પાપ ટાળવાનાં, મનુ આદિક સહુ ભાખ્યાં,
ચાંદ્રાયણ આદિક વ્રત કષ્ટો, સાધન બહુ વિધિ દાખ્યાં. ૩૩
જે વિધિ અઘ હરિ નામ હરે, તે વિધિ તેથી નવ જાય,
મૂળ વાસના રહે છે તેથી, પુનઃ પ્રાકટ્ય થાય. ૩૪
હરિનામ સઘ પાપ હરે ને, કર્મ વાસના કાપે,
દુઃખ દહે ને સુખ સંપત દે, વળી હરિપદ નિર્ભય આપે. ૩૫
સરળ ઘણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, ને સાહિત્યનું નહિ કામ,
સામર્થ્ય બહુ બહુ સાધનથી, એવું નારાયણ નામ. ૩૬
પરમ પવિત્ર પરમ દૈવત એ, આનંદ મંગળરૂપ,
પરમભદ્ર એ પરમ ભાગ્ય, હરિનામ તે હરિસ્વરૂપ, ૩૭
બે અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ, સહુ સાધનનું ભૂપ,
સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ, ઓછાં લઘુ રત્નનું રૂપ. ૩૮
સર્વ દ્રવ્ય મણિમાં જેમ છે તેમ, નામ વિષે સાધન,
કૃષ્ણ નામ ગ્રહ્યું તેને વળતી, ન રહ્યું કરવું અન્ય. ૩૯

યજ્ઞ તપ આદિક કર્મ અન્ય, મંત્રે નવ પૂર્ણ થાય,
સંપૂર્ણ હોય તદા જદા, હરિનામ જો અંતે ગાય. ૪૦
કૃષ્ણ નામ પોતે પૂરણ, કરે અવરને પૂર્ણ,
કર્મ વિષે ન્યૂનાદિ દોષ તે, કૃષ્ણ નામ કરે ચૂર્ણ. ૪૧

વલણ.

ચૂર્ણ કરે સહુ દોષને, એવું શ્રીપતિનું નામ રે
મુક્તિ આપે મન ગમી, વળી ધર્મ અર્થને કામ રે.

કડવું ૫ મું. સમાપ્ત.

કડવું ૬ ઠું.

રાગ ભીલડી.

શુકજી કહે હરિ નામનો, નૃપ મુખ્ય મહિમા ,
વિષ્ણુદૂત બોલ્યા વળી, કહુ તેહ કથાય.
શુકજી કહે હરિનામનો. ટેક. ૧

ગોવિંદગણ કહે સાંભળો, સહુ યમના દૂત,
નારાયણના નામનો, મહિમા છે અદ્‌ભુત. શુકજી કહે. ૩

સર્વ ધર્મ સાધનનું, ફળ એક ભાખ્યું,
અચ્યુતપદ ઇચ્છા કરે, તે પણ એ દાખ્યું. શુકજી કહે. ૩

વિષયી મુમુક્ષુ મુક્તને, પણ નામજ સાર,

અંધ મુક્ત જન સર્વને, હરિનામ અધિકાર. શુકજી કહે. ૪
પરમ મહોત્સવ એહ છે, હરિ કીર્તન કરવું,
પરમ લાભ તે જાણવો, પ્રભુ નામ સ્મરવું. શુકજી કહે ૫
મહાત્મ્ય રુચિકર ઉચિત, સત્ય સત્ય તે એહ,
શોકાર્ણવ એ શોષણ કરે, નામ નહિ સંદેહ. શુકજી કહે. ૬
મહાઘોર સંસારને, પામી જન કોય,
તેને વશ થયો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય. શુકજી કહે. ૭
તે સદ્ય તેથી મુકાઇને, સહુ ભીતિ વામે.
ભય તે જનને જોઇને, ઉલટો ભય પામે. શુકજી કહે. ૮
વિષયાતુર મનકામના, ઈચ્છે વારે વારે,
ભ્રમ મતિ કાંઈ સુઝે નહિ, અજ્ઞાન અંધારે. શુકજી કહે. ૯
તરવા ભવાર્ણવ તેને, નૌકા છે એહ,
રામનામ રટણ કરે, એમાં નહિ સંદેહ. શુકજી કહે. ૧૦
કામી ક્રોધી લોભીયો, માયા આસક્ત,
નિંદક વિશ્વાસઘાતકી, વૃથા વાણીનો વક્ત. શુકજી કહે. ૧૧
અધમ ભ્રષ્ટ નિર્દય, કૃપણ હત્યારો દુષ્ટ,
મૂર્ખ દુર્બળ દરિદ્રી, પર સુખે અતુષ્ટ. શુકજી કહે. ૧૨
આળસુ કાયર કલેશીયો, કપટી દુઃખ ધામ,
એવાને પણ તારવા, સમર્થ હરિનું નામ. શુકજી કહે. ૧૩
એવું નામ શ્રીકૃષ્ણનું તેને જે નવ ગાય,
તેજ અધમ તેજ અભાગીયા, ચંડાળ કહેવાય.શુકજી કહે. ૧
તે ચાંડાળ શ્રેષ્ઠ સર્વથી, જેને મુખ રામ નામ,

તપ યજ્ઞ તીર્થ તેણે કર્યાં, સ્વધર્મનું ધામ. શુકજી કહે.૧૫
વેદશાસ્ત્ર તેણે ભણ્યાં, યોગ અષ્ટાંગ સાધ્યા,
જ્ઞાન ધ્યાન કરી ધારણા, ઇશ તેણે આરાધ્યા. શુક કહે.૧૬
તેણે સુકૃત જપ વ્રત કર્યાં, તે તે પવિત્ર ને દાની,
તે પંડિત હરિ ભકત નેતે નેમી વિજ્ઞાની. શુકજી કહે. ૧૭
જીવન્મુકત તેને જાણવો, સહુ સાધન ધામ,
સ્નેહ સહિત સદા જે જને, રટયું કૃષ્ણનું નામ. શુક. ૧૮
ગ્રહણ સમે કાશી વિષે, કરે ગો કોટિ દાન,
કોટિ માઘ માસ પ્રયાગમાં કરે ગંગા સ્નાન. શુક કહે.૧૯
અયુત સોમ યજ્ઞ પણ કરે, મેરુ સમ હેમ દાન,
તોહે ન આવે સહુ મળી, હરિનામ સમાન. શુકજી કહે.૨૦
કન્યાદાન હય ગજ, રત્ન મણિ ભૂમિ આપે,
વસ્ત્ર આભૂષણ દ્રવ્ય દેઈ, દીનનાં દુઃખ કાપે. શુક કહે.૨૧
અન્ન ઉદક સુવાસ દે, ઇચ્છા ફળ દાન,
તોપણ તે આવે નહિ, કૃષ્ણ નામ સમાન. શુકજી કહે.૨૨
પડે ચઢી ગિરિશિખરથી, કરે પંચાગ્નિ સેવા,
પૃથ્વી પરક્રિમા સહુ કરે, મખ હયમેધ જેવા. શુકજીકહે.૨૩
દેહદમન બહુ વિધ કરે, સાધન કોટિ જુકિત,
તોપણ નામ અચ્યુત વિના પામે નહીં મુક્તિ.શુકજીકહે.૨૪
સાધન છેક જુઠાં નથી, બળ સમ ફળદાય,
પણ હરિનામ પ્રતાપ બહુ, માટે સમતા ના થાય. શુક.૨૫
ચંદ્ર તારા દીપ દીપિકા, જે વિધિ તમ કાપે,

વીર્ય પોતાનાં માફકે, તે પ્રકાશતા આપે. શુકજી કહે ૨૬
પણ ના ટળે નિશા કોઇ થકી, તે સૂરજ જેમ કાળે,
તેમ હરિનામ સાધન સહુ, જુઓ જ્ઞાન અજવાળે. શુક.૨૭
કૃષ્ણ નામ ગુણ છે ઘણા, ભગવદીય જન જાણે;
સાત દિવસ ના મુકે કદા, અન્ય મન ના આણે. શુક. ૨૮
જેમાં વિચિત્ર વાણી ઘણી, પદ લાલિત્ય સારૂ,
પણ હરિનામ જેમાં નથી, તો તે સઘળું નઠારૂં. શુકકહે.૩૦
કાગ તીર્થ તેને કહે, મોટા મુનિવર જ્ઞાની,
સ્પર્શ તેને કરતા નથી, અપવિત્રતા માની. શુકજી કહે.૩૦
ગિરા અબાધ્ય અગમ્ય, છંદ ગણ દોષ ભારી,
પદે પદે કૃષ્ણ નામ છે, તો કથા તે પણ સારી. શુક. ૩૧
ભગવદીય જન તેને ભાવશું, સાંભળે ગૃહે ગાય,
જેમાં જશ જગદીશનાં, માટે મન લોભાય. શુકજી કહે. ૩૨
કૃષ્ણ નામ રસ જે પીએ, તેને અન્ય ના ભાવે,
જીવન્મુકત પણ એ જપે, બીજું મન ના લાવે. શુકકહે.૩૩
શા માટે તે સાંભળો, કારણ કહું તેનું,
સહુ મુકી હરિ નામમાં, લોભ્યું મન જેહનું. શુકજીકહે.૩૪
વારે વારે વેદશાસ્ત્રનો, જેણે કીધો વિચાર,
ઉપનિષદ્‌ના અર્થનો, જોયો છે પણ સાર. શુકજી કહે. ૩૫
તત્ત્વ તેમાંથી એ નીકળ્યું, નિશ્ચે શ્રીકૃષ્ણનામ,
એ સરખું એકો નહિ મન પૂર્ણ કામ. શુકજી કહે. ૩૬
માટે છોડી સહુ ધર્મને, હરિ નામે લોભાય,

શેષ શંકર નારદાદિક સદા હરિગુણ ગાય. શુકજી કહે.૩૭
જે નવ સમજે માહાત્મ્યને, તેણે એમજ લહેવું,
સાર માટે માટે ગ્રહવું, માટે હરિ હરિ કહેવું. શુક કહે.૩૮
વિના શ્રમે સુખ છે ઘણું, મન ભાવે તે માણો,
સર્વસ્વ ધન હરિ નામ છે, સર્વે કોઇ જાણો. શુકજીકહે.૩૯
પરમ ગુરુ હરિ નામ છે, સ્વામી પણ એ નામ,
કૃષ્ણ નામ સત્સંગ છે, નામ એજ વિશ્રામ. શુકજી કહે.૪૦
નામ વેદ નામ શાસ્ત્ર છે, નામ સર્વ પુરાણ,
હરિનામ જીવન જાણવું, નામ વલ્લભ પ્રાણ. શુકજી કહે.૪૧
કૃષ્ણ નામ સહોદર સહુ, નામ માતને તાત,
જ્ઞાતિ કુટુંબ એ નામ છે, નામ સખ્ય અને ભ્રાત. શુર.૪૨
કૃષ્ણ નામ દ્રવ્ય જાણવું, રામ નામ વિદ્યાય,
નામ ભૂષણ નામ શિરમણિ, નામે પોષણ કરાય. શુકજી.૪૩
રામ નામ જ્ઞાન જાણવું, ધ્યાન જપ તપ જોગ,
તીર્થ નેમ વ્રત નામ છે, હરિ નામ શું ભોગ. શુ.કહે. ૪૪
અચ્યુત નામ સ્વધર્મ છે, નામ બુદ્ધિ વિવેક,
કૃષ્ણનામ મંત્ર જાણવો, નામ યજ્ઞ અનેક. શુકજી કહે.૪૫
સુકૃત દાન હરિનામ છે, નામમાં સહુ ધર્મ,
સર્વે અર્થ એથી સરે, કોઇ વિરલ જાણે મર્મ. શુકજી.૪૬
એવું સમર્થ હરિ નામ તે, અજામિલે લીધું,
પ્રાયશ્ચિત્ત કોટિ જન્મના, અઘનું એણે કીધું. શુકજી. ૪૭
સર્વ એને પૂર્ણ થયું, ન્યૂન નથી અણુ માત્ર,

મન ગમી મુકિત પામવાને થયો આ પાત્ર. શુ. કહે. ૪૮
લઈ જઈએ હવડાં અમો, એને વૈકુંઠ ધામ,
પણ પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે કરીએ ના કામ. શુ. કહે.૪૯
માટે તમો જાવો યહાં થકી, આવ્યા છો તેવા,
સ્વામી પ્રેર્યા અમો આવીશું, ફરી એને લેવા. શુ. કહે.૫૦
જો યહાં ફરી કદી આવશો, તો ખાશો તમો માર,
હરિનામ લે ત્યાં તમ તણો, છે નહિ અધિકાર. શુકજી.૫૧

વલણ.

અધિકાર નહીં ત્યાં તમતણો, સાંભળો સહુ ભૃત્ય રે,
વૃથા વાકય વદતા નથી, તે તમે માનજો સહુ સત્ય રે.

કડવું ૬ ઠું સમાપ્ત.

કડવું ૭ મું પ્રારંભ.

રાગ સોરઠો.

શુકજી વળતા બોલીઆ વળી, સાંભળ પરીક્ષિતરાયજી,
ત્યાર પછી કયમ નીપન્યું તે હું કહું કથાયજી. ૧
વિષ્ણુદૂતનાં વચન સુણી, ધર્મયુકત અદ્ભુતજી,
સંયમની નગરી પ્રત્યે પછી ગયા સર્વ યમદૂતજી. ૨

શ્રીહરિજન વૈકુંઠ પધાર્યા, અજામિલ રહ્યો ત્યાંહિજી;
સુખ થયું પછી ચેતના આવી, ત્યારે વિચાર્યું મન માંહિજી.
આ મેં શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હશે કે સત્યજી,
કે મેં કોઈની માયા દીઠી કે ભ્રમ પામી મત્યજી. ૪
વળી વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ન સ્વપ્નજી,
નાના ભ્રમ બુદ્ધિ પણ નથી, થયાં પ્રત્યક્ષ દર્શનજી. ૫
ત્રણ જણ કોઈ આવ્યા ભયંકર, બાંધ્યો તેણે તાણીજી,
મેં ભય પામીને પુત્ર પોકાર્યો, કહી નારાયણ વાણીજી. ૬
તે સુણી ચાર ધાઈ આવ્યા હતા, કોઈ સજ્જન પણ સારાજી,
તેણે દુષ્ટોને અળગા કીધા ને, બંધન છોડ્યાં માહરાંજી. ૭
શ્રી નારાયણનું નામ વખાણ્યું તે મેં દીઠું પ્રત્યક્ષજી,
તે માટે મુને ભયથી મુકાવ્યો, ને કીધી મહારી પક્ષજી. ૮
વચન પરસ્પર જે જેમ બોલ્યા, તે હજુ સ્મરણ મુજનેજી;
દુષ્ટે તો મહારૂં પાપ પ્રકાશ્યું, નામમાહાત્મ્ય કહ્યું સ્વજનેજી૯
એ ને એજ નિશ્ચય થયું મુજને, ચાર પેલા હરિદાસજી,
ત્રણ ક્રૂર તે પેલા યમના કિંકર, જેણે દીધો મુને ત્રાસજી. ૧૦
તેણે મુને પીડયો તે ન્યાયે, મેં કીધા ઘણા પાપજી,
પુત્ર ભાવે પણ કહ્યું નારાયણ, છુટયો હું તેજ પ્રતાપજી. ૧૧
સુતનું નામ નારાયણ એવું, હરિભક્તે જે ધરાવ્યુંજી.
આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો, અંતકાળે કામ આવ્યુંજી.
દુષ્ટ હતો હું તે માટે મુને કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશજી.
તોહે મુને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે ટાળ્યા મારા કલેશજી. ૧૩

ધન્ય ધન્ય રે હરિના જન સાધુ, મારૂં કલ્યાણ તમે કીધુંજી
મુક્તિ કરી મને હરિ કહેવડાવ્યું, તેથી કારજ મારૂં સીધ્યુંજી
ધન્ય ધન્ય રે હરિનામનો મહિમા, પુત્ર સંકેત મેં ભાખ્યુંજી
તોપણ મહાભયથી મુકાવ્યો, પાપ બાળી ફળ દાખ્યું. ૧૫
સહજે નારાયણ કહ્યાનો, જો મહિમા આહાવોજી,
ભાવસહિત જો ભજન કરૂં તો, મળે મુને ઘણો લહાવોજી
વૃથા જન્મ મેં ખોયો સઘળો, પ્રેર્યો વિષયમાં પ્રાણજી.
હાવાં પણ હરિનામ જપું કંઇ, થાય માહારૂં કલ્યાણજી. ૧૭
એવું નિશ્ચય મનમાં ધાર્યું, પછી થયો આરામજી,
કાંઇ એક દિવસ રહ્યો ઘરમાં પછી કર્યું એણે એ કામજી.
પત્ની પુત્ર કહ્યું નહિ કોઇને. ગયો અચાનક ત્યાંહેજી,
માયાપુરી હરિદ્વાર વિષે 'શ્રી ગંગાજી' વહે જ્યાંહેજી. ૧૯
સર્વ સંસાર થકી ચિત્ત કાઢીને, જોડયું શ્રી હરિને ચરણેજી.
દીન ભાવે મન પ્રીતિપૂર્વક, ગયો શ્રીકૃષ્ણને શરણેજી૨૦
ગંગા સ્નાન કરે નિત્યભાવે, ભગવત નામ ઉચ્ચારેજી,
સર્વ વાસના શાન્ત પમાડી, ધ્યાનમાં હરિને ધારેજી. ૨૧
એમ કરતા થોડા દિવસમાં, મુકયો અજામિલે દેહજી,
વિમાન લઇ વિષ્ણુ ગણ આવ્યા, આવ્યા હુતા તેના તેહજી
અજામિલને કૃષ્ણ પાર્ષદે, બેસાડયો વિમાનજી,
લેઈ ગયા વૈકુંઠ વિષે પ્રભુ, પાસે બહુ સન્માનજી. ૨૩
અજામિલને સારૂપ્ય મુક્તિ, કૃપા કરીને આપીજી,

નારાયણ નામમાહાત્મ્યને, જાણીએ અમો બાર,
કીયા કીયા તે સાંભળો, કરૂં નામ ઉચ્ચાર. શુક કહે ૭
બ્રહ્મા નારદ શિવજી, તથા સનકાદિક જેહ,
કપિલ વ્યાસ પ્રલ્હાદજી, જનક ભીષ્મ છે તેહ. શુક કહે ૮
બળિરાજા શુકદેવજી, ને અમો એ બાર,
એટલા જાણીએ માહાત્મ્યને હરિનામે ચ્યાર, શુક કહે ૯
તે તો અમોથી જાણે ઘણું, એમાં નહી સંદેહ.
સદા શ્રીનાથ સમીપે રહે, વૃથા બોલે નહી તેહ. શુક કહે ૧૦
પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના આધિપત્ય,
કોટિ અનંત બ્રહ્માંડના, પ્રભુ અકલિત ગત્ય. શુક કહે. ૧૧
સર્વ વિધિ સમર્થ હરિ જેનો મહિમા અપાર
રાજાધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોકાર, શુક કહે. ૧૨
શેષ શંકર વિધિ સરિખડા. જેની આજ્ઞા આધીન.
કોણ માત્ર હું તે આગળે, જે બીચારો દીન. શુક કહે. ૧૩
એવું કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધર્મ રાજન,
પ્રાણ જોડી પ્રણામ કરી. કહ્યાં દીન વચન. શુક કહે. ૧૪
શ્રીપ્રભુ દીનદયાળ છે. ક્ષમા કરો અપરાધ.
અજ્ઞાની દૂત માહરા, તેણે દીધો બાધ. શુક કહે ૧૫
દૂતના દોષ તે માહરા. તેમાં નહી સંદેહ,
તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂલ્યો હું એહ શુક કહે ૧૬
મહિમા તારો અનંત છે, કોઈ પામે નહી અંત,
ઓજ તમારા નામનું, અકલિત ભગવંત. શુક કહે ૧૭

એમ સ્તુતિ બહુવિધ કરી, કર્યા કોટિ પ્રણામ,
દૂત પ્રત્યે પછી બોલીઆ, વર્ણવ્યું હરિનામ શુક કહે ૧૮
અરે પુત્ર તમે કહો મુને, પુછું છું તે સત્ય,
તે પુરુષની સામા તમો બોલ્યા તો નથી અત્ય. શુક કહે ૧૯
દંડવત કરવા તેને ઘટે તે મોટા હરિજન,
ભાગ્ય તમારાં માનજો મોટાં થયાં તેનાં દર્શન. શુક કહે ૨૦
તમો આજ થકી કોઇ દિવસ પણ, જશો ના ત્યાંહે,
અનાયાસે પણ ઉચ્ચરે, હરિ નામ કો જ્યાંહે શુક કહે ૨૧
શ્રીરામ કૃષ્ણ ગોવિંદ કહે અથવા ગોપાળ,
ત્યાં રખે તમે ઝાંખતા, નહાસજો તતકાળ શુક કહે ૨૨
ગોપીજનવલ્લભ કહે, શ્રી ગોવર્ધનનાથ,
શ્રીવિઠ્ઠલ વાસુદેવ કહે, તેથી જોડજો હાથ. શુક કહે ૨૩
પુરુષોતમ પરબ્રહ્મ કહે, વા કહે ગોકુલેન્દ્ર,
તેને તમે ના બોલાવશો. કહે વૃન્દાવન ચંદ્ર શુક કહે ૨૪
કેશવ માધવ શ્રીહરિ, પ્રભુ નંદકુમાર.
ગરુડધ્વજ કરુણાનિધિ, શ્રી જગદીશ મોરાર શુક કહે ૨૫
ઇત્યાદિક જે ઉચ્ચરે હરિનાં જે નામ,
સ્વપ્ન વિષે પણ ના જશો, તમો તેને ધામ, શુક કહે ૨૬
એવું સુણી દૂત બોલીઆ, પ્રભુ સંદેહ છે એક,
સમજાવી છેદન કરો, તે દૃષ્ટાંત વિવેક. શુક કહે ૨૭
એક અચરજ અમને અડે પડતી નથી ગમ;
સંબંધ મત્ર શ્રદ્ધાવિના; નામ તારે તે કયમ ? શુક કહે ૨૮

એમ સુણી ધર્મ બોલીઆ, ભાઇ સાંભળો વાત,
જુઓ પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ છે, રામનામ વિખ્યાત. શુકજી કહે, ૨૯
જ્ઞાન ભાવનું કારણ નથી, એ તો વસ્તુતઃ માહાત્મ્ય,
ભેદ નથી નામરૂપમાં, નામ એજ પરમાત્મ. શુક કહે. ૩૦
સંબંધમાત્રથી કેમ તરે ?, તમે પુછયું જેહ,
આશ્ચર્ય એમાં છે કશું, જુઓ દૃષ્ટે તેહ. શુકજી કહે. ૩૧
પાષાણ બુડે બોળે સદા, જેનો એજ સ્વભાવ,
તે તર્યા ને તાર્યા અન્યને, તેને ક્યહાં હતો ભાવ ? શુ.કહે. ૩૨
જડ તાર્યા તો ચૈતન્ય તરે, તેમાં શી અધિકાઇ ?
કેશવ નામ ખરેખરી, કોઈ છે નહી ભાઇ. શુક કહે. ૩૩
શ્યામ થકી પણ નામનો, મહિમા છે અપાર,
શ્યામરૂપે કોઇ કોઈ તર્યું, નામથી સૌ સંસાર. શુક કહે. ૩૪
શેષ એ નામ સદા જપે; જપે નારદ નામ,
ધ્રુવ પ્રલ્હાદ આદિ અનેકનાં, સર્યાં હરિ નામે કામ. શુ.કહે ૩૫
મુક્તામાલ હનૂમાનજી, ફોડી જોતાં શ્રીરામ,
પ્રભુ પ્રસાદીને અમૂલ્ય પણ, ના દીઠું હરિનામ. શુ. કહે. ૩૬
સમ વિભાગ ત્રણ લોકમાં, વહેંચ્યું રામચરિત્ર,
રામ વર્ણ બે અંતે વધ્યા, (તે) લીધા શિવજી પવિત્ર શુ. કહે.૩૭
તેજ બે અક્ષર નામના, રટે નિશદિન આપ,
આનંદરૂપે પોતે થયા, ટાળે જગતના તાપ. શુકજી કહે. ૩૮
કાશીમાં શંકર સહુને દે મંત્ર તારક જેહ,
મુકિત આપે મહાદુષ્ટને, તે હરિ નામ (છે) એહ. શુ. કહે. ૩૯

નામ થકી નામી મળે, નામીથી નહિં નામ,
રૂપ તે નામ આધીન છે, સરે નામથી કામ. શુકજી કહે. ૪૦
સહજ નારાયણ બોલતાં, તર્યો દુષ્ટ સંસાર.
ભાવે રટે કૃષ્ણ તે તણા, ભાગ્યનો નહિ પાર. શુકજી કહે. ૪૧
જુઓ મૂર્ખપણું જીવનું, મુકીને મળ્યું રત્ન,
કોડી મળવાને કારણે, કરે કોટિ પ્રયત્ન. શુકજી કહે. ૪૨
કૃષ્ણ કહેતાં શ્રમ થાયે નહીં, નવ લાગે દામ,
વાર ન લાગે પલકની, સહુ સુખનું ધામ. શુકજી કહે. ૪૩
જીંહા પોતાને સ્વાધીન છે, સહેજે લેવાય નામ,
અન્યનું કામ પડે નહીં, તોયે ન કરે એ કામ. શુકજી કહે. ૪૪
નિસરણી વૈકુંઠની, હરિ નામ કહેવાય,
મળી તેને મૂકી વૃથા, કરે અવર ઉપાય. શુકજી કહે. ૪૫
માથે શત્રુ ફરે મારવા, મૃત્યુ જાણે છે સત્ય,
તે સમે અમૃત આવી મળ્યું, પીએ નહિં દુર્મત્ય શુ. કહે. ૪૬
નામ સૂરજ નામ ચંદ્રમા, નામ અગ્નિ સ્વરૂપ,
કલ્પવૃક્ષ કૃષ્ણ નામ છે, સહુ વિધિ સુખરૂપ. શુકજી કહે. ૪૭
તરણિરૂપે ટાળે તિમિરને ઇંદુરૂપે ત્રિતાપ,
વહ્નિરૂપે ચતુર્વિધિતણા, નામ બાળે છે પાપ. શુ. કહે. ૪૮
મનવાંછિત આપે કામના, થઇ તે સુરતરુરૂપ,
જાપક જનને કોટિ વિધે, સુખ આપે અનૂપ. શુ. કહે. ૪૯

૪૮ તરણિ–સૂર્ય.

તેજ મહાદુઃખ જાણવું, મોહોટો તેજ અન્યાય,
મોટું લાંછન માથે તેહ છે, હાનિ પણ તે કહેવાય. શુ. કેહે. ૫૦
અમંગળ તેજ વિભ્રમપણું, તે સમે દુઃખદાય,
કૃષ્ણ કીર્તન વિના જે ઘડી, પળ ક્ષણું વહી જાય. શુકજીકહે. ૫૧
તેજ મોટો મહોચ્છવ લહો, તેજ લાભનું ધામ,
તેજ મહાદાન દે જે ક્ષણું, જપાયું હરિનામ. શુકજી કહે. ૫૨
નારદજી પ્રત્યે શ્રીમુખે શ્રીહરિ (એ) કહ્યું જેહ,
અર્થ કહું તે વચનનો, સાંભળો સહુ તેહ. શુકજી કહે. ૫૩
વૈકુંઠે હું વસતો નથી, ના યોગી ઉર માંહે,
ભકત મારા ગુણ ગાય છે, ઉભો રહું છું હું ત્યાહે. શુકજીકહે. ૫૪
દંડ મ્હારો તે ઉપર નહીં, જે મુખે હરિ ગાય,
પાપ કદાપિ તે કરે, તોયે નામે મૂકાય. શુકજી કહે. ૫૫
નામ ભરોંસે જાણીને, કરે એહી દોષ.
ખલને કૃપા નામ ન કરે, આવે મન(માં)રોષ. શુકજીકહે. ૫૬
ગૃહ કારજ કરતો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય,
તો તેને કર્મ લેપે નહીં, જેમ વારિજ તોય. શુકજી કહે. ૫૭
કૃષ્ણ કૃષ્ણ સદા જે રટે, તે કૃષ્ણની દેહ,
જે વસ્તુ અગ્નિને મળે થાય અગ્નિ તેહ. શુકજી કહે. ૫૮
નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાઇ,
શું આપું શું કરૂં એને, એવા જાય છે મહોવાઇ. શુકજી કહે. ૫૯
શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન જે કરે, તે સદા છે પાવન,
પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણીને, જેહને દે દર્શન. શુકજીકહે. ૬૦

વલણ.

દરશન દેઈ પાવન કરે, હરિનામના રટનાર રે,
ધર્મ કહે કયહાં લગી કહું? પ્રભુ નામ માહાત્મ્ય અપાર રે. ૬૧

કડવું ૮ મું સમાપ્ત.

કડવું ૯ મું પ્રારંભ.

રાગ માલકેશ.

શુકજી કહે સાંભળ રે રાજા, પરીક્ષત પુણ્ય પવિત્રજી,
ધર્મ નૃપે પણ નામ વખાણ્યું, તે તુજને કહું ચરિત્રજી.

નિશ્ચય જાણજો હું પણ કહું છું, સર્વ સાર હરિ નામજી,
વિના શ્રમે સુખ સહુ વિધિ આપે, ને મેળવે સુંદર શ્યામજી. ૨

અન્ય યુગે તો અન્ય સાધન પણ, ફળતાં સાચી વાતજી,
તે કોઈનું બળ કળિમાં નવ ચાલે, નામ ફળે સાક્ષાતજી. ૩

કળિકાળરૂપી આશૌચ પડયું, કોઇને ધર્મનો નહી અધિકારજી,
અરે નહિ સૂતક કૃષ્ણના નામને, કરીએ સુખે ઉચ્ચારજી. ૪

સત્યયુગે જે ફળ ધ્યાનથી થાતું, ત્રેતાએ યજ્ઞથી જેહજી,
દ્વાપરે જે પૂજન થકી "કલિ, કૃષ્ણ કીર્તનથી" થાય તેહજી. ૫

સર્વ સાધન ધર્મ રહિત હોયે, જો કથે કૃષ્ણનું નામજી
શ્રીકૃષ્ણની પદવી તે પામે, ધર્મ અર્થ ને કામજી. ૬

કૃષ્ણતણું કીર્તન જેને મુખે, કલિમાં તેજ કૃતાર્થજી,
કહે કૃષ્ણ (ને) અન્યને કહેવરાવે, તેજ મ્હોટા પરમાર્થજી. ૭

હરિનામ હરિનામ હરિનામ મારું જીવનજી,
અન્યે ગતિ નથી નથી નથી કળિમાં એ વેદવ્યાસ વચનજી. ૮

વેળુ પીલતાં જો તેલ નીકળે, જલ મથે નવનીત ન હોયજી,

પણ કેશવ કીર્તન વિના ભવ કળિમાં તરે નહિ હોયજી. ૯
મ્હોટા ભાગ્યશાળી સહુ કોથી, જાણો કલિના જનજી,
મહાદુર્લભ હરિ સહેજે નામસ્મરણ થકી દે દર્શનજી. ૧૦
કયહાં લગી કહું હરિનામનો મહિમા ? કહેતાં ન આવે પારજી,
શેષ સદા બે સહસ્ર રસનાથી કથે, તોએ કહે છે અપારજી. ૧૧
અવનિ રજકણ વર્ષાધાર વળી, તારા મંડળ છે અનતજી
તેવું પણ કોઇ લેખુ કરે, નામ મહિમા પોહોચે ના અંતજી. ૧૨
શુકજી કહે પુછયું પ્રશ્ન તમો નૃપ તેહનો ઉત્તર એહજી,
કૃષ્ણ નામ મહિમા છે અપરિમિત, નિશ્ચે નહી સંદેહજી. ૧૩
સત્ય છે સત્ય છે સત્ય કહું છું, હરિનામ મોટુ સત્યજી
સાર સર્વ સિદ્ધાંત તણું, એ એમ કહે મુજ મત્યજી. ૧૪
શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ સ્નેહ સહિત કહો
ત્રણ વસ્તુને તજ તત્ક્ષણ અવિશ્વાસ દ્રોહ ને ગર્વજી. ૧૫
શ્રીહરિ શ્રીગુરુ ભગવદીય બ્રાહ્મણ, તે શું રાખજો ભાવજી.
નિન્દા ઇર્ષ્યા કોઇની ના કરશો લેશો પરમ પદ લ્હાવજી. ૧૬
સંવત અષ્ટાદશ તેસઠમાં માસ ભાદ્રપદ સારજી,
શુકલ પક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભિષા બુધવારજી. ૧૭
પૂરણ કથા તે દિવસે થઈ છે, શ્રીગુરુ કૃષ્ણ કૃપાએ [illegible]
અજામેળનું આખ્યાન કર્યું એ મહદ પુરુષ [illegible]
શ્રીહરિનામ મહાત્મ્ય જેમાં, વર્ણવ્યું શ્રી[illegible]
અન્ય પુરાણનાં વચન થકી પણ પુષ્ટિ [illegible]
ચોપાઇ ચતુર અષ્ટોત્તર ૨ તનું [illegible]
પરમ પુનિત પ્રતિપદ પરબ્રહ્મ. [illegible]

મહારુદ્ર રેવા શ્રી નર્મદા, ઉત્તર તટની સમીપજી,
રેવેરી સંગમ દક્ષણ પ્રાગ તે, તીર્થ જ્યાં ક્ષેત્ર અધિપજી. ૨૧
ચંડી ગ્રામ છે નામ જ્યાંહાં, શેષશાયી પ્રભુ વાસજી,
ગુર્જર દેશ વિષે તે પુરીમાં, વસે કવિ કૃષ્ણનો દાસજી. ૨૨
શ્રીવંતભટ શુભ વંશ વિષે, સુત પ્રભુરામનો કહાવેજી,
વલ્લભી વૈષ્ણવ ભટ દયાશંકર, નામે સરવ બોલાવેજી. ૨૩
જ્ઞાતિ નાગર સાઠોદરા બ્રાહ્મણ, તેણે શ્રીનાથ કૃપાએજી.
એ ચરિત્ર મહાપવિત્ર રચ્યું, ભરી કૃષ્ણ નામ મહિમાયેજી. ૨૪
એ કથા સદા જે કહે અવલોકે, ને શીખે સાંભળે ને ગાયજી,
મન વાંછિત ફળ તે જન પામે, પ્રસન્ન થાય જદુરાયજી. ૨૫
ધર્મ અર્થને કામ મોક્ષ પણ, દુર્લભ છે નહી તેહેનેજી.
આ આખ્યાનનું શ્રવણ કરીને, હરખ આવશે જેહેનેજી. ૨૬
સર્વ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ, શ્રમ પાખે તેહેને થાયજી,
પરમ પવિત્ર ચરિત્ર શ્રી કૃષ્ણનો નામ મહિમા જો ગાયજી,૨૭
દાસ દયાને દયા કરી શ્રી પ્રભુ આપો નામ આસક્તિજી,
દૃઢ વિશ્વાસ અચળ સાધુ સંગતિ, પ્રેમલક્ષણ ભક્તિજી. ૨૮
પૂરણ થયું આખ્યાન સર્વ કોઇ, શ્રોતા શ્રીહરિ બોલોજી,
કરો સદા શ્રીકૃષ્ણની સેવા, પ્રેમમગ્ન થઇ ડોલોજી, ૨૯

વલણ

પ્રેમ મગ્નમાં ડોલજો, રટજો મૂળ કૃષ્ણ નામરે.
સત્ય દયાશંકર કહે, સમર્થ સુંદર શ્યામરે.

इति श्रीमद्भागवतषष्ठस्कंधे लखेलुं अजामिलाख्यान सम्पूर्ण.

ક્લેશકુઠાર

દૂહા.

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ પ્રભો, શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીનાથ;
પદપંકજ બંદન કરૂં, ધરિયે મમ સિર હાથ. ૧
શ્રીયમુના ગિરિરાજ, શ્રીકૃષ્ણ સખા જે અષ્ટ;
નિજ સેવક મોકો લહી કરિયે કરુના દષ્ટ. ૨
શુભ મતિ દિહુ સુંદર રચૂં, ગ્રંથ ક્લેશકુઠાર;
જે સુનિ ચિત્ત ચિંતા ટરે, ભાવે નંદકુમાર, ૩

---

૧. શ્રીમત્ સદ્ગુરુ શ્રીવલ્લભલાલજી મહારાજ તથા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીવિઠ્ઠલેશાચાર્યજી અને શ્રીનાથજીનાં ચરણકમલનું વંદન કરૂં છું અને વિનવું છું કે આપનો શ્રીહસ્ત માહારા મસ્તક ઉપર ધારણ કરો.

૨. શ્રીયમુનાજીને શ્રીગિરિરાજજીને, શ્રીકૃષ્ણના આઠ સખા તે સર્વે મને પોતાનો દાસ જાણીને મારા ઉપર કરુણાદષ્ટિ કરો.

૩. મને જો આપ સુબુદ્ધિનું દાન કરો તો ક્લેશકુઠાર નામનો સુંદર ગ્રંથ રચી શકું, જે શ્રવણ કરવાથી ચિત્તની ચિંતા (ઉદ્વેગ) ટળે, અને શ્રીનંદકુમાર (શ્રીકૃષ્ણ) ઉપર પ્રીતિ ઉપજે.

આ ક્લેશકુઠાર ગ્રંથના ત્રણ દૂહા પૂરા થયા પછી ગદ્યમાં દયારામભાઈએ સ્વતઃ જે લખેલું છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

શ્રીમહાપ્રભુજીએ નવરત્નગ્રંથમાં કહ્યું છે કેઃ—**चिन्ता कापि न कार्या.** એ વચને કરીને જે ભગવત્દાસને ચિંતા લૌકિક કે અલૌકિક કોઈ પણ પ્રકારની પણ કરવાની જરૂર નથી. "કોઇ સમયે પણ,"

તે શા માટે કે શ્રીવલ્લભકુલ પરમ જગદ્‌ગુરુએ શ્રીપૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જોડે જે જીવને બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યો છે, તે જ આત્મનિવેદન જાણવું. તેના દેહ, પ્રાણ, ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, ધર્મ, સ્ત્રી, ગૃહ, પુત્ર, આપ્ત, વિત્ત, આત્માદિ સર્વ શ્રીઠાકોરજીનું થયું, અને પોતે પણ દાસ થયો, એટલે પ્રભુ તેના સ્વામી થયા, એ પુરુષોત્તમ સર્વેશ્વર છે, તે સર્વાત્મા છે, તેને જે ગમશે તે કરશે. તેમને કોઈનું ભુંડું થવું તો ગમતું જ નથી, જગતમાત્રના તે બંધુ છે, ને જગન્નાથ છે. જે સ્વામી હોય ને જે બંધુ હોય, તે તો સદા સર્વનું રૂડું જ કરે, એ પ્રમાણે જે અખિલ વિશ્વનું રૂડું કરે છે, ત્યારે તે શું તારૂં કયમ નહી કરે? અર્થાત્ કરશે જ. કેમકે, તું તો ઘરનો ગુલામ ઠર્યો, તેથી તે વિનતિ કર્યા વિનાજ રૂડું નિશ્ચે કરશે જ કરશે. જેમ નેત્રને વિના કહ્યે પલક રક્ષણ કર્યા જ કરે છે તદ્‌વત્ હરિ પોતાના નિજ જનનું એટલે સ્વકીય જનનું કહ્યા વિના પોતાના આપથી જ રક્ષણ કરે જ છે. એવો પ્રભુનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. ત્યારે તું કહી શકે કે જ્યારે પ્રભુ તો સર્વનું સદા રૂડું જ કરે છે ત્યારે કોઈ કોઈ સમયે ભુંડું કેમ થાય છે? તેનો પ્રતિ ઉત્તર એ છે કે, હરિ તો કદાપિ પણ દાસનું ભુંડું કરતા જ નથી, પણ પ્રભુના હૃદયનો આશય અતિશે ગૂઢ છે, તે તુર્ત તારા સમજ્યામાં આવતો નથી, તેમનું હિત કરવું બહુ જ વિલક્ષણ રીતનું ને ઉત્તમ પ્રકારના રહસ્યનું ભરેલું હોય છે, તથાપિ જીવને તેનું જ્ઞાન હોતું નથી, માટે તે તુર્ત તારા સમજ્યામાં ન આવ્યાથી તું દુઃખ માને છે. બાકી તે ઉપરથી જણાતાં કથનમાત્રના દુઃખમાં પણ પરિણામે હિતકારી સુખ જ સમાયલું હોય છે. માટે પ્રભુ સહન કરે છે. બાકી દાસને તો દુઃખ ન જ થવા દે.

अहितं निजभक्तानां न विदधाति कर्हिचित् इत्यादिवचनात्.

એવા પ્રભુ છે, તદપિ દાસને કાંઇ દુઃખ આપે છે તેનો એ હેતુ જણાય છે કે જે જીવે હરિનું શરણ લીધું ને યથાશક્તિ ભગવદ્ભજન સ્મરણ કર્યું તેનું સંચિત અને ક્રિયામણ તો ભસ્મીભૂત થઇ ગયું પણ પ્રારબ્ધ માત્ર દેહમર્યાદા રાખવાને માટે બાકી રહ્યું, તે શૂળી જેવા મહાન્ કષ્ટરૂપી ભોગ તેને સ્વલ્પ કાંટા જેવું કરીને મટાડે છે. અથવા મહાદુસ્તર અપરાધ શ્રીગુરુનો વા ભગવદીયનો, પૂર્વનો યા આ જન્મનો હોય, તે અપરાધનું ફળ તો ભોગવ્યા વિના તે છૂટતો જ નથી; માટે દુઃખ આવે તે શ્રીહરિની ઇચ્છા માનીને ભોગવે છૂટકો; બાકી બીજા એ વિનાના સઘળા દોષ તે તો શ્રીહરિનાં નામસ્મરણથી બળી જાય છે. વળી ભગવદીયને એક બીજી રીતનું દુઃખ પણ થાય છે, તે કીયું કે જીવબુદ્ધિએ કરીને અનિષ્ટદાતા માયાજનિત પદાર્થ સ્ત્રી, દ્રવ્ય, યશ, માન, મોટાઈ, વૈભવ, ગુણ, રૂપ, વિદ્યા, કુલ, જાત્યાદિકને વિષે અતિલુબ્ધ થઇને ભજન ભુલી જાય છે, ત્યારે પ્રભુ જાણે છે જે એ થકી એનો બિગાડ થશે, ને પરિણામે દુઃખ ઘણું પામશે, ને એ તો મારો છે, મારે એને બચાવવો. એ મારી ઉપર દુઃખ લગાડશે, તો તે ભલે લગાડે, પણ એનું બગડવા ન દેવાય. એવી દયા વિચારીને એના બિગાડની વસ્તુ બલાત્કારે પ્રભુ છોડાવે છે. તેણે અજ્ઞાને કરીને મોહથી અનિત્ય પદાર્થોને વિષે પોતાની આસક્તિ બાંધી અહંતામમતાપણું ધારણ કર્યું છે માટે તેને એવા સાંસારિક પ્રપંચથી મુક્ત કરવો—એ હેતુ સમજાવવાનેઃ—

देशत्यागो महान् व्याधिर्विरोधो बंधुभिः सह ॥
धनहान्यपमानं च मदनुग्रहलक्षणम् ॥ इति वचनात् ॥

દૃષ્ટાંતમાં જેમ કોઇ અજ્ઞ બાળકને, સર્પ અથવા અગ્નિ કે વિષવત્ પદાર્થો ઇત્યાદિ અહિતકારક પદાર્થોને મુગ્ધતાએ ઝાલતો દેખીને તેના

હિતકારી વાત્સલ્યકર્તા માતપિતા નિષેધ કરે છે, ત્યારે બાળક તે વેળા રુદન કરે છે. વળી બીજું ઉદાહરણ બાળકને કઠિન ગ્રંથિ ગળામાં ભરાઈ હોય અને તે દુઃખમાંથી તેને મુક્ત કરવાને સારૂ તેના મુખમાં વેલણ વગેરે ઘાલે છે. વળી ત્રીજો દાખલો અસાધ્ય રોગ મટાડવા સારૂ કડવું ઔષધ તે બાળકને તેની મરજી વિરુદ્ધ પાય છે, ઇત્યાદિ ઉદાહરણ વેળાએ તે બાળક રુદન કરે, માતપિતા ઉપર દુઃખ માને, પણ તે પછી તે જ્યારે પોતાના હિતકારી માતા પિતા છે એમ સમજણો થાય ત્યારે સમજ્યા પછી સુખ માને. તદ્વત્ શ્રીહરિનું સમજવું. દૃઢાશ્રય ભરોસો તે હિતકારીનો રાખીને સદા તે પ્રભુનું ભજન સ્મરણ ભુલવું નહી.

शिक्षाश्लोकीग्रंथे मयि चेदस्ति त्रिश्वासः श्रीगोपीजनवल्लभे इत्यादिवचनात् ।

શ્રીઠાકોરજી દાસનું સદૈવ રૂડું જ કરે છે, કદાચ તુરત ખોટું ભાસે કે દેખીએ તદપિ દૃઢ નિશ્ચય રાખવો કે, એમાં પણ પ્રભુ સારૂં જ કરતા હશે. નિશ્ચેજ એવું માનીને પ્રભુના ગુણ માનીએ તેનું નામ તે ગુણગાન કહેવાય. તેથી શ્રીભગવાન ઘણા પ્રસન્ન થાય છે કે, મારા કર્યા ગુણને એ હાવાં સમજ્યો ખરો–કૃતઘ્ની મટયો. બાકી તરત લાભ દેખીને તો સર્વ સારું માને, તેનું આશ્ચર્ય શું ? માટે શ્રીનાથજીના ઉપર અતિદૃઢ વિશ્વાસ રાખવો તે બરાબર બીજું એક પણ સાધન નથી, જેનું શૂન્ય ભાગ્ય હોય તેને પણ એ પ્રભુ પ્રમેયબળવડે પોતાનો ગણીને સઘળા મનોરથ પૂર્ણ કરે છે. પણ તેના કોટયવધિ અપરાધો કે જે ક્ષમા કરવા સરખા ન હોય તથપિ પણ તેની ક્ષમા કરે છે. તેને ફળ આપતાં કાળકર્મમાયાદિ કોઇનો પ્રતિબંધ ચાલે નહી; કેમકે પ્રભુ कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुं સર્વ કરવાને સર્વેશ્વર સદા સ્વતંત્ર છે, માટે

ને વળી સર્વ ભકતના અંતર્યામી છે. તે સર્વના મનોભિલાષ માત્રને જાણે છે, માટે તેમને કશું કહેવું ન પડે, આ કારણથી બીજા સર્વ ભરોસા મુકીને એક અનન્યભાવે ભરોસો દ્દઢ શ્રીજીનો રાખે; તેને સકળ પદાર્થ સિદ્ધ થયેલા છે જ. શ્રીકૃષ્ણ નામ ક્ષણમાત્ર વૈષ્ણવે ભૂલવું નહી. સદા તેમનું ચિંતન કરવું ને તે ભગવાન્‌ની સેવા યથાસંપત્ શક્તિઅનુસાર મિલિત ઉપચારોથી જેમ બને તેમ કરવી. યથાશકિત કરવામાં આળસ કે પ્રમાદ ન કરવો. તેમ અન્યાશ્રય પણ ન કરવો. અસમર્પિત ખાનપાન ન કરવું. દુષ્ટ સંગથી દૂર નાસવું. સ્વમાર્ગીય ઉત્તમ ભગવદીયને મળીને અખંડ નિવેદનનું સ્મરણ કરવું તેથી ચિંતા ન ઉપજે. જો એ પ્રમાણે ન કરીએ તો અવિદ્યા બાધ કરે, આસુરાવેશ થાય, તેની નિવૃત્તિનો ઉપાય અષ્ટાક્ષરમહામંત્રનો જપ તથા શ્રીજીનું ચરણામૃત છે. સકળ પાપ, સંતાપ, વ્યાધિ, કલેશ, દુઃખ, ભય, હાનિ ઉદ્વેગાદિક મટવાનો ઉપાય શ્રીહરિની શરણાગતિ અને શ્રીહરિનું નામસ્મરણ એ વિના બીજો કશો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે જ નહિ. સર્વ પદાર્થના કર્તાહર્તા દાતા એક સ્વયમેવ શ્રીનાથજી જ છે. તેમની ઇચ્છા વિના એક પત્ર પણ હાલી શકતું નથી. બીજી સર્વ વાતો સાધારણ પક્ષની છે, પણ સત્ય સિદ્ધાંત વાત તો એજ છે. કેમકે કર્તું અકર્તું અન્યથાકર્તું સમર્થ એ પરમેશ્વર તે પ્રાણિમાત્રનું સુખ દુઃખ એમના હાથમાં છે. સદા સર્વદા શ્રીજીનું ધાર્યું જ સફળ થાય છે, તેમાં હરબ્રહ્માદિક કોઈએ અણુમાત્ર પણ ફેર પડે નહી તો બીજા જીવ ત્યાં કોણ માત્ર છે? કોટિક બુદ્ધિવાન મળીને અનંત યત્ન કરે તથાપિ પણ તે મિથ્યા કહેવા માત્ર છે. સોચના કરી મરે, તેટલો જ લાભ—જીવ હું કરતાપણું માને છે તે તો શકટનો ભાર શ્વાને તાણ્યા જેવું છે. શ્વાનને શકટને કશો સંબંધ જ નથી, તેમ જીવને પોતાના આપથી કર્તૃત્વપણાંનો સંબંધ જ નથી.

આધિભૌતિક અધ્યાત્મ દુઃખ આધિદૈવિક હુ કહાય;
તીન મૂલ શાખા અમિત, સુનત સંશય છિદ જાય ૪
કર્મકાલગ્રહમનાદિ, માનત સુખ દુઃખ હેત;
હરિ ઈચ્છા આધીન સબ અસમઝ ઇન સિર દેત ૫

છતાં અહંતામમતાથી અજ્ઞાને કરીને માને છે ખરો. એજ એની અલ્પજ્ઞતા બતાવી આપે છે. તે પણ હરિ ટાળે તો જ તે ટળે. જગત્માં કોઇ જ્ઞાની પણ નથી ને મૂઢ પણ નથી. જે સમયે જેને જેવો હરિ કરે તે સમયે તે તેવો જ થાય. તેં જેમ કાષ્ઠની પૂતળી તથા મરકટ અને શુક, યંત્ર, બાલકાદિક, પરાધીન થકા જયમ સૂત્રધાર નચાવે ત્યમ નાચે, અને કરાવ્યા ખેલ કરે છે તેમ અખિલ જગત્ શ્રીજીને વશ છે. શ્રીહરિ જંત્રી છે અને તું જંત્રવત્ છે. પુણ્ય ને પાપ તે તો બંને કહેવામાત્ર છે. જે વૃક્ષે જે લતાએ જેવું ફળ ફુલ પત્ર જે ઋતુ સમયે જેટલું હરિએ નિર્માણ કર્યું હોય છે તે પ્રમાણે તે નિમિત્તમાત્ર આપે છે. તે જ પ્રમાણે જેને જે સમયે જેટલું જોવું જેમ હરિએ લખ્યું છે તેને તે સમયે તે પ્રમાણે પ્રાપ્તિ થાય છે. તદપિ પંડિત સરખા પણ સોચ કરે છે.

૪. ત્રિવિધ પ્રકારના સંતાપરૂપ દુઃખ. ૧ આધિભૌતિક. ૨ આધ્યાત્મિક, ૩ આધિદૈવિક જે કહેવાય છે એ ૩ મૂળ તેની અપાર શાખાઓ છે તે સાંભળવાથી સર્વ સંશયો છેદન થઈ જાય. શરીરનાં રોગાદિ દુઃખ તે આધિભૌતિક અને મનનો સંતાપ તે આધ્યાત્મિક, તથા રાજકદૈવક દુઃખ આવી પડે તે આધિદૈવિક ગણાય.

૫. કર્મ, કાલ, ગ્રહ, સ્વભાવ, મન ઇત્યાદિને સુખદુઃખના હેતુ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ એ સર્વે શ્રીહરિની ઇચ્છાને આધીન છે. તેની જેને સમજ નથી હોતી તે એમને શિર દોષ દે છે.

હરિ ઇચ્છા સબતેં, પ્રબલ તા સમ ઓર ન કોય;
કર્માદિક હુ તસ કરેં, જેસી પ્રેરણા હોય. ૬
હરિશરનાગત સો સબે; હરિ કર્તા ઇક જ્ઞાન;
કર્માદિક કર કહત સો, કૃષ્ણદાસ બિન આન ૭
મૂલ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, ડોલે નહિ ઇક પાત;
એહી દૃઢ ચિત્ત રાખીયે, લક્ષ બાતકી બાત. ૮
તહુ બિબેક તો રાખીયે, તાપે જો કછુ હોય;
સો ઇચ્છા હરિકી લહો, તામેં દોષ ન કોય. ૯

---

૬. સર્વ કોઇ શ્રીહરિની ઇચ્છાને આધીન (વશ) છે. પ્રભુની પ્રબળ સત્તા છે, તેમની સમાન અન્ય કોઈ પણ નથી. કર્માદિક પણ તેટલું જ કરી શકે કે જેવી પ્રભુની પ્રેરણા હોય.

૭. એ સર્વે શ્રીહરિનો આશ્રય કરીને રહેલાં છે માટે સર્વકર્તૃપદ શ્રીહરિને જ ઘટે છે, એવું જ્ઞાન રાખવું કડી ૫ માં કહ્યાં છે તે કર્માદિક કરે છે, એમ કહેનારા શ્રીકૃષ્ણદાસ નથી, એમ સમજ છે.

૮. સર્વનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ છે, અને તેમની ઇચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલવાને સમર્થ નથી. એવું દૃઢ કરીને મનમાં રાખવું. લાખ વાતની એક સાર સિદ્ધાંતની વાર્તા એ જ છે.

૯. તો પણ વિવેક રાખી સમજવું જોઇએ છતાં ઇશ્વર ઇચ્છારૂપ પરિણામ ભાવી ફળ આવનાર છે તે જ આવશે, એવી સમજણ રાખવી. જો સર્વના મૂળરૂપ શ્રીહરિની ઇચ્છાને જ પ્રધાનપદે સ્વીકારવામાં આવે તો પછી વચલાં કારણરૂપ કર્મ, કાળ, ગૃહ, સ્વભાવાદિનું સ્વતંત્ર કાંઇ પણ સામર્થ્ય ન હોવાનું સહજ સમજાશે, અને કોઇને નિમિત્ત-કારણરૂપ દોષ પણ નહીં રહે.

આધિભૌતિક અધ્યાત્મ દુઃખ આધિદૈવિક હુ કહાય;
તીન મૂલ શાખા અમિત, સુનત સંશય છિદ જાય ૪
કર્મકાલગ્રહમનાદિ, માનત સુખ દુઃખ હેત;
હરિ ઈચ્છા આધીન સબ અસમઝ ઇન સિર દેત ૫

છતાં અહંતામમતાથી અજ્ઞાને કરીને માને છે ખરો. એજ એની અલ્પજ્ઞતા બતાવી આપે છે. તે પણ હરિ ટાળે તો જ તે ટળે. જગતમાં કોઇ જ્ઞાની પણ નથી ને મૂઢ પણ નથી. જે સમયે જેને જેવો હરિ કરે તે સમયે તે તેવો જ થાય. તે જેમ કાષ્ઠની પૂતળી તથા મરકટ અને શુક, યંત્ર, બાલકાદિક, પરાધીન થકા જયમ સૂત્રધાર નચાવે ત્યમ નાચે, અને કરાવ્યા ખેલ કરે છે તેમ અખિલ જગત્ શ્રીજીને વશ છે. શ્રીહરિ જંત્રી છે અને તું જંત્રવત્ છે. પુણ્ય ને પાપ તે તો બંને કહેવામાત્ર છે. જે વૃક્ષે જે લતાએ જેવું ફળ ફુલ પત્ર જે ઋતુ સમયે જેટલું હરિએ નિર્માણ કર્યું હોય છે તે પ્રમાણે તે નિમિત્તમાત્ર આપે છે. તે જ પ્રમાણે જેને જે સમયે જેટલું જેવું જેમ હરિએ લખ્યું છે તેને તે સમયે તે પ્રમાણે પ્રાપ્તિ થાય છે. તદપિ પંડિત સરખા પણ સોચ કરે છે.

૪. ત્રિવિધ પ્રકારના સંતાપરૂપ દુઃખ. ૧ આધિભૌતિક. ૨ આધ્યાત્મિક, ૩ આધિદૈવિક જે કહેવાય છે એ ૩ મૂળ તેની અપાર શાખાઓ છે તે સાંભળવાથી સર્વ સંશયો છેદન થઇ જાય. શરીરનાં રોગાદિ દુઃખ તે આધિભૌતિક અને મનનો સંતાપ તે આધ્યાત્મિક, તથા રાજકદૈવક દુઃખ આવી પડે તે આધિદૈવિક ગણાય.

૫. કર્મ, કાલ, ગ્રહ, સ્વભાવ, મન ઇત્યાદિને સુખદુઃખના હેતુ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ એ સર્વે શ્રીહરિની ઇચ્છાને આધીન છે. તેની જેને સમજ નથી હોતી તે એમને શિર દોષ દે છે.

હરિ ઇચ્છા સબતેં, પ્રબલ તા સમ ઓર ન કોય;
કર્માદિક હુ તસ કરેં, જેસી પ્રેરણા હોય. ૬
હરિશરેનાગત સો સબે; હરિ કર્તા ઇક જ્ઞાન;
કર્માદિક કર કહત સો, કૃષ્ણદાસ બિન આન ૭
મૂલ કૃષ્ણ ઇચ્છા બિના, ડોલે નહિ ઇક પાત;
એહી દૃઢ ચિત્ત રાખીયે, લક્ષ બાતકી બાત. ૮
તહુ બિબેક તો રાખીયે, તાપે જો કછુ હોય;
સો ઇચ્છા હરિકી લહો, તામેં દોષ ન કોય. ૯

---

૬. સર્વ કોઇ શ્રીહરિની ઇચ્છાને આધીન (વશ) છે. પ્રભુની પ્રબળ સત્તા છે, તેમની સમાન અન્ય કોઈ પણ નથી. કર્માદિક પણ તેટલું જ કરી શકે કે જેવી પ્રભુની પ્રેરણા હોય.

૭. એ સર્વે શ્રીહરિનો આશ્રય કરીને રહેલાં છે માટે સર્વકર્તૃપદ શ્રીહરિને જ ઘટે છે, એવું જ્ઞાન રાખવું કડી ૫ માં કહ્યાં છે તે કર્માદિક કરે છે, એમ કહેનારા શ્રીકૃષ્ણદાસ નથી, એમ સમજ છે.

૮. સર્વનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ છે, અને તેમની ઇચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલવાને સમર્થ નથી. એવું દૃઢ કરીને મનમાં રાખવું. લાખ વાતની એક સાર સિદ્ધાંતની વાર્તા એ જ છે.

૯. તો પણ વિવેક રાખી સમજવું જોઇએ છતાં ઇશ્વર ઇચ્છારૂપ પરિણામ ભાવી ફળ આવનાર છે તે જ આવશે, એવી સમજણ રાખવી. જો સર્વના મૂળરૂપ શ્રીહરિની ઇચ્છાને જ પ્રધાનપદે સ્વીકારવામાં આવે તો પછી વચલ્યાં કારણરૂપ કર્મ, કાળ, ગૃહ, સ્વભાવાદિનું સ્વતંત્ર કાંઇ પણ સામર્થ્ય ન હોવાનું સહજ સમજાશે, અને કોઇને નિમિત્ત-કારણરૂપ દોષ પણ નહીં રહે.

બિબેકતેં ભાવી ન ટરેં, સોચ કરો જિન કોય;
બિબેક કો ગુન એહી હેં, પાછેં તાપ ન હોય. ૧૦
કીયો હોત સબ કૃષ્ણુકો, તૂ મતકર પરિતાપ;
જો અપનોહૂ બલ ચલે, તો કરે બુરો કો આપ? ૧૧
હરિકૃતિમેં હૂપદ દીખે, એહૂ હરિકૃતિ માનિ;
સૂધિ સમઝ જાકો મિલી, તાહિ દઈ કો આન. ૧૨

---

૧૦. અગાઉથી વિવેકબુદ્ધિ પુરઃસર વર્તતાં છતાં પણ ભાવી થનાર વસ્તુ તે કદિ પણ મિથ્યા થઈ શકનાર નથી, માટે ભવિષ્ય પદાર્થરૂપ પરિણામિ ફલને માટે કદિ પણ શોચ (ચિન્તારૂપ પરિતાપ) કરવાનું પ્રયોજન નથી. અગાઉથી વિવેકયુક્ત વર્ત્યાનું ફળ એટલું જ કે જગતના લોકો એવો ઠપકો ન આપે કે, પ્રભુએ બુદ્ધિ અને સાધનો આપ્યા છતાં તેનો ઉપયોગ ન કર્યો. જે પ્રમાણે જે કાળે કરવું ઘટતું હતું તે તો મેં અગાઉથી કર્યું હતું, પરંતુ પ્રભુ ઇચ્છા પ્રમાણે જ ફળ આવ્યું એમ જાણી હર્ષ કે શોકરૂપ ચિંતાદિ ક્લેશપરિતાપ ન થાય, માટે વિવેક રાખી શ્રીહરિની ઇચ્છા પ્રમાણે થયું છે, થાય છે, અને થશે, એમ નિશ્ચય રાખી ચિન્તાક્લેશથી નિવૃત્ત થવું.

૧૧. સર્વ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું જ કર્યું થાય છે, એમ જાણીને પરિતાપ દૂર કરવો. જો પોતાના બળથી થતું હોય તો પોતાનું બુરૂં કોઇ કેમ કરે?

૧૨. શ્રીહરિની કૃતિ છતાં તે કૃતિમાં હું કર્તા છું એમ લાગે તે પણ શ્રીહરિની પ્રેરિત કૃતિ જાણવી. એવી જેને સીધી સમજણ મળેલી છે તેને બીજો શું કરી શકશે? અથવા તો તેને તે કોણ આપનાર છે?

જિયકી ચિતવનિ ઓર, અરુ પ્રભુકી ચિતવનિ ઓર;
કાકતાલીય ન્યાય કછુ, કબુ આવે ઈક ઠોર. ૧૩
દારુ પૂતરી યંત્ર શુક, મરકટ પરબસ બાલ;
ત્યોં હરિકે બસ જકત સબ કરે કરાયે ખ્યાલ. ૧૪
સુખ દુઃખ નહિ જિય જતનતેં મિથ્યા રહિ મનભ્રાંત;
કનકકશિયપુ પ્રલ્હાદ કો, દેખિ લેહુ દષ્ટાંત. ૧૫

---

૧૩. જીવનું ચિંતવેલું બીજું હોય ને પ્રભુએ બીજું નિર્ધાર કરેલું હોય છે. પરંતુ કોઇ સમયે જે જીવે ધાર્યું છે તે પ્રભુ ઇચ્છાને અનુકૂલ હોય તે કારણથી તે કાર્ય સિદ્ધ થાય તો કાકતાલીયન્યાય જેવું ગણાય છે. કહેવત છે કે, “ કાગડાનું બેસવું, ને સાલીયાનું ભાગવું.” સાલીયો જીર્ણ થવાથી કે વાવાઝોડાં આદિ કારણથી પડવા જેવો થઇ રહ્યો હોય ને એટલામાં તેની ઉપર કાગડા જેવું હલકું પ્રાણી બેસતાં પડી ગયો, એમાં કાગડાને કારણ ન ગણાય.

૧૪. જે પ્રમાણે કાષ્ઠની પૂતળીવાળું યંત્ર, યંત્રીને આધીન છે. અને માંકડાં મદારીને આધીન છે અને મુગ્ધ બાલક માતા ઇત્યાદિ પાલકને આધીન છે, તે જ પ્રમાણે સમગ્ર જગત્ શ્રીહરિને વશ વર્તી રહેલું છે, તે બ્રહ્મની જે પ્રમાણે ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે જીવ કરી શકે છે. બધા ખ્યાલો કરી મૂકેલા હોય છે.

૧૫. સુખ યા દુઃખ એ કાંઈ જીવના પ્રયાસથી પ્રાપ્ત થતા નથી. છતાં જે સ્વતંત્ર રીતે પુરુષ પ્રયત્નને જ મુખ્ય માને છે તેમની બુદ્ધિ ભ્રાંતિવાળી છે. દષ્ટાંતરૂપ—જેમકે હિરણ્યકશિપુએ પોતે બચવાના, તેમ જ ભક્ત પ્રલ્હાદજીનું અહિત થવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં તે હિરણ્યકશિપુ બચ્યો નહીં અને પ્રલ્હાદજીનું લેશ માત્ર પણ ન બગડ્યું.

સબહિ હોત હરિકો કીયો, કછુ મિસ પેદા હોય;
જ્ઞાની તાકું ના ગિને, સુમરિ સુમરિ જડ રોય ૧૬
દુઃખ મૃત્યુ કાહુ ન રુચિ, સહજ સમય પર આય;
સુખહુ ત્યોં બિરલા સમઝ કહવે માત્ર ઉપાય. ૧૭
સર્વેશ્વર સર્વાત્મ બિભુ, નાગર કૃષ્ણ કૃપાલ;
નિજ ઇચ્છાસું હી કરે, તૂં કયોં સોચત બાલ ? ૧૮
ઈશ કૃતિમેં અહંપદ, શકટ નિચે જયોં શ્વાન;
સકલ સૃષ્ટિ મંડાન યોં, બિરલ જુગત યહ જાન ૧૯

---

૧૬. સર્વ કાંઈ જે થાય છે તે શ્રીહરિનું કરેલું જ થાય છે. માત્ર તેમાં મિષ એટલે બહાનું નિમિત્ત કારણ પ્રભુ પેદા કરે છે. પરંતુ જ્ઞાની જન તે બહાનાંને કથનમાત્ર જાણી તે વચલ્યા પદાર્થનો કાંઇ પણ હિસાબ લેખતા નથી. પરંતુ જડ બુદ્ધિના જન તે નિમિત્ત કારણને સંભારી સંભારીને રડે છે.

૧૭. જુઓને દુઃખની કે મૃત્યુની કોઇ પણ ઇચ્છા રાખતું નથી, છતાં તે જેમ અનાયાસે જે તે સમયે આવીને પ્રાપ્ત થાય છે તે જ પ્રમાણે વગર માગે સુખ પણ અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આ મર્મને કોઇક વિરલ જન જ જાણે છે. તેમાં ફેરફાર કરવાના પ્રયત્ન તો કહેવા પૂરતા જ છે.

૧૮. જે સર્વેશ્વર, સર્વના આત્મા, વિભુ અત્યંત ચતુર અને ધર્મી કૃપાળુ શ્રીકૃષ્ણ છે તે સ્વેચ્છાથી જેમ ગમતું હશે તેમ કરશે, માટે હે બાલક સરખી બુદ્ધિવાળા અજ્ઞાની, તું શા માટે ચિંતા કરે છે ?

૧૯. ઇશ્વરની સર્વ કૃતિ છતાં જે મિથ્યાભિમાનથી હું કર્તાપણું માને છે તે તો જે પ્રમાણે ગાડાંનો ભાર ખેંચવાને કુતરૂં લેશ માત્ર

સૂધો કરત ઉલટો પરત, ઉલટો સુધો હુ હોત;
ભરત બ્યાધ દૃષ્ટાંત લખિ, મૂરખ કાહે રોત? ૨૦
ઈહિતો બિગર્યો ચૂકતે, અબ ચાલિ ચેતિ ચતુર;
ફિર કબુ રોયો તબ ભવિશ, કે તૂં ફિરકે મુહુર. ૨૧
ન કર તહુ હોનિ ન મિટે, કરિ અનહોનિ ન હોય;
પરીક્ષિત સુત પ્રલ્હાદ પિતુ, દેખિ બિચારી દોય. ૨૨

પણ સમર્થ નહી છતાં ગાડાની પાછળ અમળાતું અમળાતું ચાલી મિથ્યાભાર ખેંચવાપણાનું અભિમાન રાખે તેવું છે, કેમકે સર્વ જગત્નું મંડાન એ જ પ્રમાણે ઈશ્વરની સત્તાથી થાય છે, આ સિદ્ધાંતને કોઇક વિરલા પુરુષ જેવી રીતે છે તે પ્રમાણે યથાર્થ યુકિતએ કરીને જાણે છે.

૨૦. ઇશ્વરની ગતિ અકળિત છે એ સમજવાને સારૂ કહે છે કે, જુઓ સીધે માર્ગે ચાલતાં ઉલટું પરિણામ આવ્યું. જેમ કે ભરતજીએ કેવલ દયાની ખાતર હરણીના ગર્ભથી શ્રવી ગયેલા બાલકનું પાલન પોષણ કર્યું તેમાં ત્રણ જન્મ લેવા પડયા: અને ઉલટ કૃતિ કર્યા છતાં સુલટ ફળ પ્રાપ્ત થયું, જેમકે બ્યાધે (પારધિએ) શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને બાણ માર્યું છતાં તે પારધિને સ્વદેહે સ્વર્ગે મોકલી સ્વર્ગ પદ આપ્યું. એ દૃષ્ટાંતો જોઇને હે મૂર્ખ, તું શા માટે રડે છે?

૨૧. કોઇ કહે કે, એ તો ચૂક ભૂલથી કાર્ય બગડયું, પરંતુ હવે તો ચતુરાઇથી ચેતીને ચાલજે કે જેથી કરીને પછીથી પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે. છતાં બનવાનું તે તો બનશે જ, ત્યારે પણ તું આવી અજ્ઞાની-પણાની સમજ રાખીશ તો પાછું ફરીથી તને રડવારૂપ પશ્ચાત્તાપ કરવાનો પ્રસંગ આવશે જ.

૨૨. યત્ન ન કરે તો પણ થનાર નહીં મટે, અને પ્રયત્ન કરે તો પણ જે નહીં થવાનું તે તો નહીં જ થાય. જેવી રીતે પરીક્ષિતના

તુર સુખિ હોય સબ, તબ મૂરખકો દોસ,
ર દુઃખાતુર અતિ, કા મૂરખ અફસોસ ૨૩
ઘુ જાનત દુઃખ યહ કીયે, તહુ કિય બિન ન રહાય;
ઇચ્છાબલ પસ્તાય પુનિ, તાકો કોન ઉપાય ? ૨૪
રામ બ્રહ્મ સિવ મુખ સુને, સયાની ન સંસય ભાગ;
બુદ્ધિપ્રેરક કૃષ્ણ સબ સ્યાનપ કામ ન લાગ. ૨૫

પુત્ર જન્મેજયને ભગવતજ્ઞાનાવતાર વેદવ્યાસજીએ અગાઉથી ભવિષ્યવાણીરૂપે થવાના પદાર્થ વિષે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે ન થવાને સારૂ તેણે ઘણા પ્રકારની યુક્તિઓ કરી છતાં પણ થવાનું હતું તે થયું જ. વળી અગણિત પ્રયત્ન પ્રલ્હાદજીને મારી નાખવાને પિતા હિરણ્યકશિપુએ કર્યા હતા, છતાં પ્રલ્હાદજીનું લેશ માત્ર પણ અહિત ન જ થયું. આ બન્ને દાખલા જોઇને તું વિચાર કર.

૨૩. જો ચતુરાઈપણાના કારણથી સદા ચતુરજનને સુખનો નિશ્ચય હોય તો મૂર્ખ ને અજ્ઞાનનાં કારણરૂપ દોષ દેઇ શકાય. પણ તેમ તો છે જ નહીં. ચતુર નરો પણ અતિશય દુઃખાતુર હોય છે, એમ જાણીને મૂર્ખે પણ તેનો અફસોસ કરવાનું કારણ રહેતું નથી.

૨૪. ડાહ્યા પુરુષો જાણે છે કે, આવું અસત્ કર્મ કર્યાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં તે નહીં કરવા યોગ્ય કર્મ કર્યા સિવાય રહેતા નથી, તે પરથી તેમને અસતકર્મનાં પરિણામરૂપ દુઃખ ફળ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેનો પશ્ચાત્તાપ કરીને, પછી તે પ્રભુની ઇચ્છાને મુખ્ય બલિષ્ઠ ગણે છે. ભવિષ્ય પદાર્થને મટાડવાને કોઇ પણ ઉપાય છે ખરો? જવાબ એ કે પ્રભુ ઇચ્છા એ જ મુખ્ય છે.

૨૫. શ્રીરામચંદ્રજી બ્રહ્મસ્વરૂપ છે એમ સાક્ષાત્ શંકરે પાર્વતીજીને ઉપદેશ કર્યા છતાં, સયાની [શાણાં] શ્રીપાર્વતીજીનો સંશય નિવૃત્ત ન

જનમેજય મુનિ મુખ સુન્યો, ભવિશ કહ્યો કર યોં ન;
તો હૂ વહકો વહ ભયો બહ્યો ગયો અભિમાન. ૨૬
સકલ સુરાસુર મહામુનિ, શિવ બ્રહ્માદિ સયાન;
ત્રિકાલજ્ઞ ભુલે ભવિષ હરિ ઇચ્છા બલવાન. ૨૭

થયો ને શ્રીરામચંદ્રજીની પરીક્ષા કરવાને દોડયાં. સર્વની બુદ્ધિના પ્રેરક શ્રીભગવાન્ છે એમાં શાણા જનનું પણ ડહાપણ ચાલતું નથી, શ્રીપાર્વતીજીનું ભાવી શ્રીમહાદેવજીથી છુટા થવાનું હતું તે ફળ આવ્યું. આ કથા શ્રીરામાયણમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૨૬. જન્મેજયે શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના મુખ થકી શ્રવણ કર્યું હતું કે તારા પ્રારબ્ધમાં ૧૮ અઢાર બ્રહ્મહત્યાઓ છે, માટે તું કહે છે કે હું ડાહ્યો છું, વળી આપના મુખ થકી ભવિષ્ય વાર્તા મેં જાણી છે તેથી હું તે ન કરવા માટે જરૂર અગમચેતીથી સાવધ રહીશ. છતાં ભાવી પ્રમાણે થનાર હતું તે થયું જ ને કરેલું વ્યર્થ અભિમાન મિથ્યા ગયું.

૨૭. સર્વે સુર અને અસુરો તથા મ્હોટા મ્હોટા મુનિએ છતાં તે પણ ભાવી પદાર્થને આધીન થઈ પોતાનું ભાન ભૂલ્યાના દાખલાઓ છે. જેમ કે, (૧) ઇંદ્ર અને ચંદ્ર જેવા દેવોએ ગુરુપત્નીસાથે ગમન કર્યું. (૨) મુનિ પરાશરે ગંગાની મધ્યમાં ઢીમરને ત્યાં ઉછરેલી કુમારી કન્યા પ્રત્યે બલાત્કારે ગમન કર્યું છે. (૩) શિવજી જેમણે આધિભૌતિક કામને પ્રજાળ્યો તે મોહિનીસ્વરૂપમાં મ્હોવાયા. (૪) બ્રહ્માજી પિતામહ પુત્રી સરસ્વતીજીની પછવાડે કામવિકારથી દોડયા હતા. (૫) વસિષ્ઠજી, કે જે ત્રિકાળના જ્ઞાની તેમણે દશરથ રાજાને શુભ મુહૂર્ત રાજ્યાભિષેકનું કાઢી આપ્યું હતું છતાં જે સમયે રાજ્યારોહણ થવાનું તે સમયે વનવાસ પ્રયાણાદિએ દુઃખ ક્લેશ પેદા થયું વગેરે દાખલા અનેક છે.

બોલે બિહંસિ મહેસ તબ, જ્ઞાની મૂઢ ન કોઈ,
જિહિં જસ રઘુપતિ કરહિ જબ, સો તસ તિહિ છન હોઈ ૨૮

ચોપાઇ.

ઉમા દારુ જોષિતકી નાંઇ, સબહિન ચાવત રામ ગુસાંઇ;
નટ મરકટ ઇવ સબહિ નચાવત, રામ ખગેસ બદ અસ ગાવત ૨૯

દોહા.

ફિર ફિર મનમેં વહિ બસે, હોનહાર જો હોય;
અનહોની ભાવે ન જો, લાખ સિખાવે કોય. ૩૦

સૌનો સિદ્ધાંત એ સમજવાનો છે કે શ્રીહરિની ઇચ્છા બળવાન છે. તે પ્રભુની ઇચ્છા શી છે તે જાણવી અશક્ય છે.

૨૮. આ કડીઓ ગ્રંથકાર કવિની નથી પણ ભક્ત કવિવર્યે સ્વોક્તિમાં પ્રમાણ તરીકે મહાત્મા શ્રીરામભક્ત તુલસીદાસજીના રામાયણનો અંગીકાર કરેલો છે. જેનો ભાવાર્થ સાર અનુક્રમે દરેક કડીનો એ છે કે, શ્રીમહાદેવજી હસીને કહે છે કે કોઇ જ્ઞાની નથી તેમ કોઇ મૂઢ નથી. જે સમયે શ્રીરામચંદ્રજી ભગવાનને જેવું કરવાની ઇચ્છા હોય છે તે વખતે તેવું થાય છે. હે પાર્વતીજી, જે પ્રમાણે કાષ્ઠ પુતળીને સૂત્રધાર નચાવવા ઇચ્છે છે તેમ તે નાચે છે. તેમ શ્રીહરિ યંત્રી છે અને યંત્રરૂપ સમગ્ર જગત્ છે.

૨૯. જે પ્રમાણે મદારી માંકડાને નચાવે છે તેમ તે નાચે છે, તેવી જ રીતે પ્રભુ પોતાની માયાથી સમગ્ર જગતને નચાવે છે, તેમ શ્રીરામચંદ્રજી છે. શ્રીરામચંદ્રજી અને ખગ (પક્ષી) તેના ઇશ (રાજા) ગરુડજીના સંવાદનું વેદમાં કહ્યાના ઇસારાવાળું આ વચન છે.

૩૦. ફરી ફરીને મનમાં એ જ આવીને વસે છે કે, જે થવાનું

સબ સંજોગ તૈસો જુરે, જૈસો હોનો હોય,
નહિં હો, તબ કરિ ના સકે, કોટિ જતનતેં કોય. ૩૧
કરે કામ સબ સમજકે, લગે ભવિશ ભલ ઠીક;
સો મત ભલ ફિર સોચ ક્યોં, અભલ લગ્યોં ક્યોં નીક? ૩૨
ક્યોં હૂ ચૂક પરે નહી, જો સુખ હોનો હોઈ,
જો કછુ હોનો દુઃખ તબ, સૂધો બને નહિ કોઇ ૩૩
અકર કરે અઘટિત ઘટે, અતર્ક અમિલ મિલાપ;
બને મિટે નહિ ભવિશ કછુ ક્યોં હૂ તબ કહા તાપ? ૩૪

છે તે થશે જ. અને જે નથી થવાનું નિર્માણ કર્યું ને તે લાખો ઉપાયે પણ નથી જ થનારૂં.

૩૧. જે કાળે જેવું થવાનું હોય તે કાળે તેવો સંયોગ આવી મળે છે. અને જે નહિ થવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું હોય તે કોટિ ઉપાયે પણ નહીં જ થાય.

૩૨. હરેક મનુષ્ય પોતાને મળેલી બુદ્ધિ અનુસાર વિચારીને કરે છે અને તે ભાવિબળના યોગે ઠીક લાગે છે, તે જો ભલું ન થાય તો તેનો શોચ ફરી કેમ થાય છે? તે પણ જો તે વખતે ન થયું હોત તો બહુ સારૂ એમ શા માટે પાછળથી કહે છે?

૩૩. જેને જે રીતે સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે, તેમાં કાંઇ પણ ચૂક કદિ પણ થનાર નથી, અને તે સુખને પ્રાપ્ત થનારો હમેશાં સતધર્મે જ ચાલતો રહેશે, અને એ જ પ્રમાણે (એથી વિરુદ્ધ) નો દાખલો જેને જે કારણથી જે રીતે દુઃખ પ્રાપ્ત થવાનું છે તેને તે કષ્ટ પ્રાપ્ત થવામાં પણ કાંઇ ફેરફાર થનારો નથી જ કારણ કે જેને દુઃખ પ્રાપ્ત થવાનું છે તેને હાથે કદિ પણ સીધી કૃતિ (સત્કૃતિ) થવાની નથી.

૩૪. પ્રભુ કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથાકર્તુ સર્વ કરવાને સંપૂર્ણ

ભવિશ ભૂત જો હિય ધર્યો, સો કરિ વહુ જુ કરાય,
રુચિ સમ રચન રચાયકે, નિકસે નિજ મતિ પાય. ૩૫
બુઝિ બિગારકી બાત તહુ, મિલ્યો ન સુધરન જોગ;
દિખત દિખત દુઃખ વ્હે ગયો, હોનહાર યહ રોગ ૩૬.

સામર્થ્યવાન્ છે એટલે નહીં થવા યોગ્ય હોય તો પણ તે કરી શકે, અને જે ઘટિત નથી, તેને ઘટિત કરે. જેનો તર્ક પણ થઇ ન શકે, ને જે મળી શકવું દુર્લભ છે, તો પણ તે મેળવી શકે છે. તથાપિ પ્રભુએ જે બનવાનું નિર્ધાર કરેલું છે તે તો નહિં જ મટે, ત્યારે તાપ શા માટે કરવો?

૩૫. જેના હૃદયમાં એવો નિશ્ચય થયો છે કે–જે પ્રમાણે ભાવી પ્રભુએ નિર્મ્યું છે તે જ પ્રમાણે થયું, થાય છે, અને થશે જ. અને તે જેવું કરાવે છે તેવું જ થાય છે. તેમણે સમગ્ર જગતની રચના નિજ રુચિ પ્રમાણે રચી રાખી છે. અને બુદ્ધિ પણ તેમણે આપેલી છે. જે કાળે જે થવાનું થયું હોય તેવી બુદ્ધિના પ્રેરક પણ તે જ છે. જેના કલેવરમાં ભૂતપ્રેતાદિએ પ્રવેશ કર્યો હોય તો તે કલેવરે કરીને તે ભૂત જેવું કરાવે તેવું થાય છે તે ભૂત પોતાની રુચિ પ્રમાણે કૃતિ કરાવીને જ્યારે નિકળી જાય ત્યારે પેલા કલેવર વાળાને પછીથી ભાન આવે છે.

૩૬. કેટલાક ત્રિકાલદર્શી પુરુષો જાણે છે કે આ અસત્ કૃતિ કરવાથી બિગાડ થાય છે છતાં તેને સુધારવાનો તેને યોગ મળતો નથી, જેથી જોતા જોતામાં દુઃખરૂપ અસત્ જે થનારૂં હોય તે થઈ જાય છે જેમ રોગ જોત જોતામાં વૃદ્ધિ પામી મહાન્ દુઃખ થાય છે તેમ અગાઉથી વિચાર કર્યા છતાં પણ બુરૂં થાય છે.

સુધી બાત સમઝિ તહૂ, બની ન લગિ કછુ ખાંચ,
બિચાર કરત બિગાર જ્યોં, હોનહાર હી આંચ. ૩૭
સુલટિ બાત ઉલટી લગે; ટેડી સૂધી લાગ.
હોનહાર હિય દ્દઢ બસે, અનહોની મતિ ભાગ. ૩૮
હોની પ્રથમ હિય બસિ રહે, પ્રકટ ઉરોજ ન કોય;
ફિર ફિર ઓઢનિ ઉર ઢપે, કન્યા તહુ નર જોય. ૩૯
હોનહાર હિય બસિ રહે, ચિતઉ બહીકે બચ્છ;
ચલત અંખુ પ્રતિ પલ લખે, પૃષ્ઠ જદપિ નહિ પચ્છ૪૦

---

૩૭. સુધી (સીધી) વાત સમજ્યા છતાં પણ તે પ્રમાણે ન બને. એટલે સીધે માર્ગે પ્રવર્તવા ઇચ્છે, તથાપિ તેમાં પ્રતિબંધ આવે, તે કાર્ય ન થવા દે. અને વિચાર કર્યા છતાં પણ બીગાડ થાય છે તે ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે કે, જે થવાનું છે તે થશે જ એ નિશ્ચય સત્ય છે.

૩૮. સ્પષ્ટ છે. ટેડી–વાંકી. હોનહાર–થનાર.

૩૯. જેવું પરિણામે થવાનું છે તેવું જ અગાઉથી ચિહ્ન હૃદયમાં સ્ફુરે છે તે સમજવાનું દ્દષ્ટાંત–જેમકે કુમારિકા કન્યાના ઉરોજ (સ્તન) ખીલેલાં નથી હોતાં તેવી વયે પણ તે કન્યા ફરી ફરીને પોતે ઓઢેલી ઓઢણીને ખેંચીને પોતાના ઉરસ્થળને આચ્છાદન કરે છે.

૪૦. આ કડીમાં બીજું દ્દષ્ટાંત આપે છે કે–જે પરિણામે થનાર છે તેવું જ તેના અંતરમાં ઠસી રહે છે ને તેમ થવાને તે ચિંતવે છે. જેમકે મોરની જાતિમાં માદા (સ્ત્રી) ને "ઢેલ" કહે છે, તેને ન્હાનપણમાં પીછાં આવેલાં હોતાં નથી. છતાં તે તે સમયથી એવી ઇચ્છા રાખે

અનહોની હોવે ન કબુ, હોની મિટે ન કોઈ,
વહાં મરો પચ લાખ સુઘર, આખર હોની સુહોઈ ૪૧
સફર સૌભરી મૃગ ભરત, કલિનલ અમલ મિલાપ;
ભાવી જોગ મિલાય દે', ભજ હરિ તજ સંતાપ. ૪૨

છે કે મને પીછાં આવશે. હા, પરિણામે તે આવશે એ વાત તો સત્ય જ છે પરંતુ પીછાં આવ્યા પહેલાં જ તે જ્યારે જળમાં ચાલે છે ત્યારે તે વખતે જાણે પોતાને પીછાં આવ્યાં હોય તેમ માની તે પીછાં આવવાની જગ્યાને એ પીંછ ફુટેલાં જ છે એમ માની પોતાના પીઠનો ભાગ પીછાંવાળો માની સંભાળ રાખીને ચાલે છે.

૪૧. જે થવાનું નથી તે કોઇ કાળે કોઇ પણ ઉપાયથી નહીં જ થાય, અને જે થવા કાળ છે, તે કોઇનાથી કદિ પણ મટી શકનાર નથી. કદાચ લાખો ચતુરાઈના પ્રયોગો અનેક યત્નથી ચતુર પુરુષો કરશે, તો પણ આખરે જેવું થવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું છે તેવું જ થશે.

૪૨. કડી ૪૧ નું રૂપક સમજાવવાને શ્રીમદ્‌ભાગવત પુરાણના ૨ દાખલા આપે છે. (૧) સૌભરી ઋષિ પૃથ્વી ઉપર માયાની વિશેષ ઉપાધિ માની અસંગ બ્રહ્મચર્યમાં રહેવાને દુઃસંગથી ડરીને શ્રીયમુનાજલમાં પેઠા, ને તે જળમાં (૬૦૦૦૦) સાઠ હજાર વર્ષપર્યંત સમાધિ કરી, તથાપિ પછીથી ભાવી રૂપ જે ગૃહસ્થાશ્રમ, તેનો યોગે, જળમાં માછલું અને માછલીનો સમાગમ જોઇ, વિહ્વલ કામાતુર થયા. સ્ત્રી સંગ પ્રાપ્ત થવા માટે માંધાતા રાજાને ત્યાં ગયા, વયોવૃદ્ધતા જાણી એ રાજાને ત્યાં ૫૦) પચાસ કન્યાઓ હતી, તે પોતાને સુરૂપ નહી હોવાથી વરશે નહી, એમ જાણીને પેલી હજારો વર્ષની તપશ્ચર્યારૂપ પુણ્ય ફળ વટાવી નાખી સ્ત્રીસંગ મટે સુંદર રૂપવાન બન્યા, અને એક કન્યા તો શું

કબિત ૧.

પુન્ય શ્લોકી નલ કૈસે સભવે કલિ પ્રવેશ?
ધર્મ રૂપ ધર્મ કૈસે ખેલે દ્યૂત દાવ રે?

પણ એ માંધાતારાજાની ૫૦ પચાસે કન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડયા. ભાવી પદાર્થ થનાર હતો તે આખરે થયો જ. (૨) ભરતજી ઉપાધિ જાણીને અરણ્યમાં સરિતા કાંઠે પર્ણકુટી આશ્રમ બાંધી રહ્યા હતા. છતાં ત્યાં એવું પરિણામ આવ્યું કે-એક હરણી જે કે ગર્ભવતી હતી, એ હરણીએ સિંહનો નાદ સાંભળ્યો તથા તેને પોતાની તરફ દોડયો આવતો જોયો, તે હરણી અત્યંત ભયાતુર થઇ, જે નદીની તેડની ભેખડ હતી, તે ઉપરથી છલંગ સામી તેડની ભેખડ ઉપર જવાને તેણે મારી; પરંતુ તે ગર્ભવતી હોવાથી ધાર્યા પ્રમાણે છલંગ ન વાગી, ને જ્યાં ભરતજી નદીમાં સ્નાનસન્ધ્યાદિ કર્મ કરતા હતા તે સરિતામાં તેનો ગર્ભ શ્રવી ગયો અને ગર્ભ શ્રવતાં જ તે હરણી પણ મરણ પામી. આ પ્રમાણેની ગર્ભની અનાથ સ્થિતિ જાણી ભરતજીએ તેને કેવલ દયા-દૃષ્ટિથી નદીમાં ખેંચાતી બાહાર કાઢી તેને ઉછેરી લાલનપાલન કર્યું. આખરે પોતાનો અંતસમય આવ્યો ત્યારે મનમાં વાસના રહી ગઇ કે હવે મ્હારી પાછળ આ મૃગના બચ્ચાનું રક્ષણ કોણ કરશે? એવી દૃઢમતિ તેમાં રહી ગઇ. તે વાસનામૂળથી ભરતજી સરખા મુનિને ૩ જન્મ ધારણ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. (૩) ત્રીજો દાખલો પુણ્યશ્લોકી નલરાજાનો છે જે સત્યવાદી પુણ્ય પવિત્ર હતા, તેમાં કલિયુગનો પ્રવેશ થયો, જે મળરહિત નળ-રાજા તેને મળરૂપ (દોષના ભંડારરૂપ) કલિયુગનો પ્રસંગ (સંયોગ) નડયો. આ ૩ ત્રણે દૃષ્ટાંતો આપી છેવટે એનો સારરૂપી સિદ્ધાંત લખે

બીધના બિબેકી કેસી દુહિતા પે દુષ્ટ મતિ; ?
ચંદ્રમાકે ચિત્ત કેસોં ગુરુપત્ની ચહાવરે ?
બૈષ્ણવ બિષ્ણુરાત કણુ, બિપ્ર કંઠ સાપ ધરે ?
ભરત ભકત મૃગ મોહે ભૂલી કૃષ્ણ પાવરે.
દયા એ બિચારોં બાત, પાછે પરિતાપ કરો,
ભુલાયો ભવિષ્ય ના તો કહા સભી ભયે બ્હાવરે ? ૧.

છે કે ભાવી સંયોગ અવશ્ય આવી બને છે, તેટલા માટે સર્વ સંતાપને છોડીને તું શ્રીહરિને ભજ.

૧ **રસિક રંજન**—નામનો ગ્રંથ આ ભક્ત કવિવર્યનો છે, તેમાંનાં ૩ કવિત્ત આ કલેશકુઠારગ્રંથમાં દાખલા સમજાવવા સારૂ મૂકેલાં છે. (૧) પુણ્યશ્લોકી પવિત્ર નળરાજા, ધર્મમાર્ગે ચાલનારા, તેનામાં કલિયુગરૂપી અધર્મ દોષે પ્રવેશ કર્યો. એ કેમ બને ? (૨) ધર્મરાજા યુધિષ્ઠિર સદા ધર્મમાર્ગે જ ચાલનારા હતા, છતાં તેઓ (જુગાર રમ્યા. તેમાં રાજ્ય હાર્યા અને સ્ત્રી દ્રૌપદી હાર્યા. (૩) વિવેકી જ્ઞાની બ્રહ્મા તે પોતાની કન્યા સરસ્વતીના રૂપ ઉપર મોહિત થયા, દુર્બુદ્ધિ કરી. (૪) ચંદ્ર દેવકોટિમાં સૌમ્ય છતાં, તેણે ગુરુપત્ની સાથે ગમન કરવાની ઇચ્છા કરી. (૫) વૈષ્ણવ વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિત રાજા) સર્વ રીતે ધર્મપરાયણ રહેતા હતા, છતાં તેમણે શમિક ઋષિ ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં બિરાજેલા હતા તે સમયે તેમની પરીક્ષા જોવાને સારૂ તે ઋષિના કંઠમાં મરેલા સર્પને નાખ્યો.

(૬) ભક્તિ કરનારા, રાજર્ષિ ભરતજીને મૃગના બાળક ઉપર આસક્તિ વધી પડી મોહને પામ્યા. આ ૬ છ દૃષ્ટાંતોથી દયારામભાઇ કહે છે કે, એ વાતોનો વિચાર પ્રથમ કરો, તો સમજાશે કે, ભાવી

કબિત ૨.

મન્તિકે પતિ ગનેસ કોટિ બ્રહ્મહત્યા કરી,
ભાવજસો ભ્રષ્ટ ભયે ગુરુ દક્ષ સચે હે;
નારદસે ભકતરાજ શ્રીહરિકો શાપ દીને,
ખર દે દુ:ખ પાયે કા સિવ યોગી કચે હે ?
નિમિઓર બસિષ્ઠ દોહૂ પરસ્પર શાપિ મરે;
એસે જ્ઞાની મનિ સોહૂ ભાવી બસ નચે હે,
દયારામ સોચે કયોં સાવધ એક નાથ તેરો;
તાકે બીન ચૂક સોં તો કોહૂ નહી બચે હે. ૨

જ્યારે ભૂલાવે છે ત્યારે કોઇનું ડહાપણ ચાલતું નથી. શું ઉપર જણાવેલા બધા બહાવરા (ગાંડા) હતા ?

૨ (૧) સ્કંદપુરાણમાં કથા છે કે, બુદ્ધિના પતિ ગણપતિ, તેમણે કરોડો બ્રહ્મહત્યાઓ કરી. ગણપતિનું મૂળ મસ્તક હતું તે શ્રીમહાદેવજીએ છેદી નાખેલું હતું, તેને બદલે એ જ શ્રીમહાદેવજીએ તે ઠેકાણે (ગળાની ઉપર) એક હાથીનું મસ્તક ચોટાડેલું, તે હાથીના ગુણોનો, પરાક્રમાદિનો ગણપતિમાં આવિર્ભાવ થયાથી તેમણે અસંખ્ય ઝાડોને સૂંઢથી પાડી નાખ્યા, જેણે કરીને તે વૃક્ષની નીચે બેઠેલા અનેક મુનિઓ ચગદાઇ મરણ પામ્યા. તેની અનેક બ્રહ્મહત્યાઓ ગણપતિને લાગી હતી. (૨) ગુરુ (બૃહસ્પતિ) અતિશય ડાહ્યા ચતુર હતા છતાં તે ભોજાઇ સાથે સંગ કરી ભ્રષ્ટ થયા. (૩) નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી દેવર્ષિ નારદજી હતા. તેમણે કન્યા વરવાની બ્રહ્મચારીના ધર્મવિરુદ્ધ ઇચ્છા કરી, પ્રભુએ તેનું બ્રહ્મચર્યપણું નષ્ટ ન થાય તે સારૂ, (કન્યા તેને ન વરે તે માટે) મરકટનું

પુત્ર પરીક્ષિતકે કહિ વ્યાસસોં મૂઢ હમાર બડીલ અબીચારી.
નાતર દ્યૂત રમે કસ સજ્જન ! ભાવી મુનિ કહી ના ટરિ ટારી.
વે તો નહી ભલ, તુ બડ દક્ષ બિચારિ ચલી કહું હોનિ પુકારી;
જ્હોત પચો ન ભવિષ્ય મિટયો ભઈ અંત દયાગતિહુઇ હોનહારી૩

મુખ નારદજીનું કરેલાની ખબર નારદજીને થઇ ત્યારે નારદજીએ શ્રીવિષ્ણુભગવાનને શાપ દીધો. (૪) શ્રીમહાદેવજી અસુરને વરદાન આપી દુઃખી થયા. તે શું કાચા યોગી હતા કે વૃકાસુરથી નાસવું પડયું?

(૫) જ્ઞાનમાં શિરોમણિ એવા નિમિરાજા=જનકવિદેહી અને વસિષ્ઠ ઋષિ મહાત્મા સહજ યજ્ઞ કરવા કરાવવાની બાબતમાં ગોર યજમાનપણાંના હક્કનો ભંગ થતાં પરસ્પર એકમેકને શાપ દઈ શરીર છોડયાં. આ પાંચ દૃષ્ટાંતો આપી સાર વચન કહે છે કે એવા જ્ઞાનમાં મણિ જેવા જ્ઞાની જનો પણ ભાવી બળને વશ થઇને ભગવાનની માયામાં ફસાઈ ગયા છે, નાચ્યા છે તેટલા માટે દયારામભાઇ કહે છે કે તું શોચ શા માટે કરે છે? તું અસાવધ છે, તારો સ્વામી પ્રભુ તે તો સદા સાવધ છે. તે ન ભૂલાવે તો જ બચી શકાય. બાકી સર્વ કોઇ તેની માયામાં ભૂલ્યા છે. પ્રભુ સિવાય સર્વ કોઈ ભૂલ ખાય છે.

૩. એક સમયે પરીક્ષિત રાજાના પુત્ર જનમેજયે ભગવતજ્ઞાનાવતાર શ્રીવેદવ્યાસને કહ્યું કે—અમારા વડિલો પાંડવો મૂઢ અને અવિચારી હતા. કેમકે તેઓ જો જ્ઞાની અને ડાહ્યા હોત તો કદિ પણ જુગારની રમત ન રમત. આવું સાંભળીને શ્રીવ્યાસભગવાને જનમેજયને કહ્યું કે ભાઇ તેઓ ભક્ત હતા, ડાહ્યા હતા. પરંતુ ભાવી જે કાળે જે થવાનું નિર્મ્યું હોય છે તે થયા કરે છે ને તેમાં શાણા પુરુષોનું પણ શાણપણ રહેતું નથી. પરંતુ એ નિર્ણય સિદ્ધાંત જનમેજયના મનમાં

ન ડર્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે જો ડહાપણથી બુદ્ધિનો વિવેક રાખી વર્તીએ તો એવું કદિ પણ અનિષ્ટ પરિણામ ન આવે. ત્યારે વ્યાસજીએ પ્રત્યુત્તર દીધો કે ભલે કદાચ તે ડાહ્યા નહીં હોય. પરંતુ હવે હું તને તારા ભવિષ્યની અગાઉથી ચેતવણી આપીને કહું છું કે, તમે તો ડાહ્યાપણાનો ખોપ રાખો છો ત્યારે તમે પોતે ચેતીને (વિચારીને) ચાલજો. તમારા પ્રારબ્ધમાં ૧૮ અરાઢ બ્રહ્મહત્યાઓ છે. એવી અનેક બ્રહ્મહત્યાઓની વાત સાંભળને જનમેજય દિંગમૂઢ થઇ ગયો, ને વિનંતિ કરીને પુછવા લાગ્યો કે મહારાજ ! શી રીતે મારાથી બ્રહ્મહત્યાઓ થશે? અને હું ન થવા માટે કેવી કેવી રીતે વર્તુ ? ત્યારે વ્યાસજી મહારાજે કરુણાવંત થઇને તેને ભાવી દુઃખ આવશે તેની વાર્તા કહી બતાવી તથા જે જે પદાર્થો નહીં કરવાની કાળજી રાખવાનું કહ્યું તે તે સર્વ તેણે બરોબર દૃઢ ચિત્ત રાખીને શ્રવણ કર્યું ને તેમ વર્તવા મા? એ સદા પ્રયત્નપૂર્વક અત્યંત કાળજી રાખતો હતો. છતાં જે જે થવાકાળ હતું તે તે તે સમયે સર્વ થયું ને ૧૮ બ્રહ્મહત્યાઓ થઇ. (૧) યજ્ઞારંભ કદિપણ તું ન કરીશ એમ વ્યાસજીએ કહ્યા છતાં યજ્ઞ કરવા પ્રવર્ત્યો. વૃદ્ધકાલ થયો પણ જનમેજયને ત્યાં કાંઇ પણ પ્રજા ન થઇ. છેવટ નગરવાસી જનોના અને રાજ્યહિતચિંતક વૃદ્ધ ગુરુજનોના અતિ આગ્રહથી પુત્રેષ્ટિયજ્ઞ કરવો પડયો, યજ્ઞારંભ ન કરવાની પુષ્કલ હઠ કર્યા છતાં આખરે થવા કાળ મિથ્યા ન થવારૂપ યજ્ઞારંભ કરવા પ્રવૃત્ત થયા. વળી વ્યાસનારાયણના કહેવા પ્રમાણે તે યજ્ઞ કરાવવા માટે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ કરી યજ્ઞ કરાવવાના કાર્યમાં વરણમાં નોતર્યા. તેમણે વેદમંત્રોથી યજ્ઞ ચાલુ કર્યો. પરંતુ તેઓના દાંત પડી ગયલા હોવાથી મંત્રોચ્ચાર સ્પષ્ટ ન થવા લાગ્યો. ત્યારે યજ્ઞ કરાવવામાં નિપુણ જ્ઞાની જનોએ જનમેજયરાજાને કહ્યું કે, જો મંત્રોચ્ચારણ શુદ્ધ અને

સ્પષ્ટ સ્વરથી ન થાય તો એ મંત્રો યજમાનને વિપરીત ફળ આપશે. માટે યુવાન્ બ્રાહ્મણોને વરણમાં યોજો. તે પ્રમાણે ન બદલવા એ રાજાએ પુષ્કળ આગ્રહરૂપ પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે જ્ઞાતા પુરુષોએ સમજાવીને યુવક બ્રાહ્મણોને પણ યજ્ઞની વરણમાં જોડયા. આ પણ નહીં બનવાની સાવચેતી રાખ્યા છતાં બન્યું. (૩) ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા રાજાની એ હતી કે એ યુવાન્ બ્રાહ્મણો ઉપર ગમે તેમ થાય તો પણ ક્રોધ ન કરવો–છતાં તેથી વિરુદ્ધ વર્તવાનો બનાવ આવ્યો. જ્યારે યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ થઈ તે વખતે અશ્વના લિંગની પૂજા જનમેજયે પોતાની પત્નીસહિત કરવા માંડી, ત્યારે વરુણીમાં પધારેલા યુવક બ્રાહ્મણો પૈકી કોઈ એકાદે સહજ હાંસીરૂપ વાણી કરી જે ઉપરથી જનમેજયને હું સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી રાજા છતાં મ્હારી મર્યાદા પણ ન રાખતાં મશ્કરી કરી જેથી અત્યંત ક્રોધી થઇ ગયો. પણ શ્રીવ્યાસ ભગવાનની ભવિષ્ય ચેતીની અગમ વાણી સંભાળી ક્ષમા રાખવા ક્રોધને માર્યાનો પ્રયત્ન કરવા માંડયો છતાં પણ સહનશીલતા ગુણ ન રહ્યો. (૪) વ્યાસનારાયણે અગાઉથી કહ્યું હતું કે, કદાચ તને ક્રોધ ઉપજે તો તે બ્રાહ્મણને પૂજ્ય જાણીને સહન કરજે. તેમને તું કાંઇ પણ શિક્ષારૂપ માર મારવા તૈયાર ન થઇશ. છતાં ક્રોધ સ્વાધીનમાં ન રહેવાથી ૮ અષ્ટદિગ્પાલના સ્થાપનનાં ૮ કોડીયાં હતાં તે પૈકી ૧ કોડીયું લેઇ તે મશ્કરી કરનારા બ્રાહ્મણ તરફ ફેંકયું (માર્યું). તે મંત્રસ્થાપિત દેવ હોવાથી તે અસ્ત્રશસ્ત્રરૂપ થઇ ફર્યું ને અરાઢે બ્રાહ્મણોનો શિરચ્છેદ કર્યો. એ પ્રમાણે ૧૮ બ્રાહ્મણોની હત્યારૂપ દોષ જનમેજયને બનવા કાળ આવી લાગ્યો. અનેક પ્રયત્નો રોકવા માટે કર્યા છતાં ભવિષ્ય તો થવાનું હતું તે થયું જ. હવે એ ૧૮ બ્રહ્મહત્યાઓને લીધે એ જનમેજય રાજા બહુ જ કલેશાતુર થયો ને બહુ જ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે અહો! મને શ્રીવ્યાસનારાયણે

પ્રથમથી આવી ભવિષ્યરૂપની સર્વ કથા કહી હતી, ને મેં તે પ્રમાણે કદિ પણ ન થાય તે સારૂ અનેક પ્રકારના પ્રયત્નપૂર્વક કાળજી પણ રાખી હતી છતાં ભવિષ્ય પદાર્થ મિથ્યા નથી જ થતો એવી મહાત્મા પુરુષની વાણીને મેં તે જ વખતે ન સ્વીકારી એ મેં બહુ જ ખોટું કર્યું. એમ વારંવાર વિચારીને પુષ્કળ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી કોઇ સમયને વિષે ફરતાં ફરતાં શ્રીવ્યાસનારાયણનો મિલાપ દૈવેચ્છાથી એ જ જનમેજય રાજાને ફરી થયો. ત્યારે શ્રીમદ્‌વેદવ્યાસજીએ જનમેજયને કહ્યું કે–તમે તમારા વડીલોની નિંદા કરી, તેથી આવું અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું. હવે જો તમને ખરેખર દૃઢ વિશ્વાસ મ્હારા વચન ઉપર હોય તો હું તમને કહું તે પ્રમાણે તમે કરો. તમારા પૂર્વજોની તમે નિંદા કર્યાથી આટલું વિપરીત ફળ ભોગવવાનો સમય આવ્યો તે જ તમારા વડીલોની સતકીર્તિરૂપ ચરિત્રોને તમે સાભળો. એક એક પર્વે ત્હારી ૧–૧ હત્યા નિવૃત્ત થશે, ને જો તને કાંઈ પણ સંદેહ રહેશે તો ત્યાંથી ત્હારી બાકી રહેલી હત્યા તને લાગુ રહેશે. પછી વ્યાસજીમહારાજે તે કથા તેને કહેવા માંડી. ને ૧૭ પર્વ જનમેજય રાજાએ શ્રીવ્યાસનારાયણના મુખારવિંદથી શ્રવણ કરી દરેક પર્વે પર્વે એક એક હત્યા પ્રમાણે ૧૭ હત્યાઓથી નિવૃત્ત થયા. હવે છેવટે ૧ બ્રહ્મહત્યા મટવાને માટે છેલ્લું અરાઢમું પર્વ ચાલતું હતું, તે સ્વર્ગારોહણવાળા ૧૮ અરાઢમા પર્વમાં ભીમસેનનું ૯–૧૩ નવતેરૂ યુદ્ધ થયલાનો કથા-પ્રસંગ શરૂ થયો, તેમાં અત્યંત સામર્થ્યવાળા ભીમસેને એક હાથમાં ૯ અને એક હાથમાં ૧૩ એમ હાથી રાખીને ગદા યુદ્ધ કર્યું. તે હાથીઓનાં ખોખાં આકાશમાં અદ્યાપિ પર્યંત ભ્રમણ કર્યા કરે છે, એટલો બધો ભીમસેનની ભુજાનો પરાક્રમ છે. એ વાત રાજા જનમેજયને અતિશયોક્તિપણાની અસંભવિત લાગી, ને મનમાં સંશય આવ્યો, તે

હરિ ભુલવેં તબ કો બચે, હરિ રાખે છલિ કોન ?
બૂઝિ બૂરો નિજ કો કરે, અશક્ય પાવે હોન. ૪૩

સંશય ન રાખવો જોઇએ એમ પણ જનમેજયરાજાએ મનમાં વિચાર કરવા માંડયો, ને એ સંશય પ્રકટ ન કહેવાનો મનમાં સંકલ્પ પણ કરવા માંડયો, પરંતુ બનવા કાળ સંયોગને લીધે જનમેજયે વ્યાસજીને શંકા નિવેદન કરી કે–હે મહારાજ, એ વાત મ્હારા માન્યામાં કેમ આવે? કારણ કે મ્હારા તે વડીલોને બહુ કાળ વીત્યો, ૩ પેઢી થઇ, ત્યાં સુધી શું તે યુદ્ધવાળાં હાથીનાં ખોખાં નભમાં આજ સુધી ભ્રમણ કર્યાં કરે? એ પ્રમાણે સત્પુરુષના સત્યવચનમાં સંદેહ રહ્યાથી જનમેજયે શ્રીવ્યાસને તેવું કહ્યું એટલે શ્રીવેદવ્યાસજીએ તેનું ભાવી ધારીને કહ્યું કે, તને સંશય રહ્યો તેથી હવે તારી ૧ બ્રહ્મહત્યા બાકી રહેશે. એમ કહ્યા છતાં પણ જનમેજયે તે ભાવી પદાર્થ પ્રમાણે જે થવાનું તે થશે, પણ આપની વાત અસંભવિત લાગે છે એમ કહ્યું. જેથી તાત્કાલિક શ્રીવ્યાસભગવાને મંત્રાંજલિ ભરી આકાશમાર્ગે ફેંકી એટલે તે મૃત હસ્તીઓના શરીરનાં ખોખાં (કલેવર) તરત નીચે પૃથ્વીપર આવીને પડયાં. આવું જનમેજયે પ્રત્યક્ષ જોઇને મહર્ષિ વ્યાસજી પ્રત્યે દીન વચને પ્રાર્થનાથી બહુ જ કરગરીને કહેવા માંડયું કે મહારાજ, મેં આપ મહાત્મા પુરુષના વચનમાં ફરીથી પણ શંકાથી અશ્રદ્ધા આણી, હું આપનો અપરાધી છું. આ ઉપરથી પણ નિશ્ચય થાય છે કે જે પ્રમાણે બનવાનું હોય છે તે જ પ્રમાણે બુદ્ધિ થાય છે.

૪૩. શ્રીહરિ પોતાની અવિદ્યાશક્તિથી ભૂલાવામાં પાડે ત્યારે તેમાં કોણ ન ભૂલે? કોઈ પણ તેથી ન બચે. અને જેને શ્રીહરિ તેથી બચાવે (રક્ષણ કરે) ત્યારે તેને કોણ છળી શકે? કોઈ પણ નહીં.

ચિંતયો કછુ બન્યો કછુ, ઇશ્વરસત્તા યેહી,
ભવિશ જ્ઞાન જો હોય તો ભલો ન કરી સબ દેહિ
દુઃખ ભવસેં સુખ ભજનમેં, સબકો હૈ યહ જ્ઞાન;
સોહુ ન બનત દેખો સબી બિન ઇચ્છા ભગવાન. ૪૪
સુખ દુખ લાભ અલાભ સબ, સહજ હોય મત રોય
લિખિ રાખ્યો નદલાલસો મેટી સકે ન કોય. ૪૫

કોઈ પણ જાણી બુજીને પોતાને હાથેજ પોતાનું બુરૂં ન કરે. એતો જ્યારે પોતાની મેળે જે બાબતમાં અશક્ય હોય તે જ વખતે પોતાનું બુરૂં થવા દે. અથવા પોતાનું બુરૂ (ખોટું) થશે એવું કોઇને પણ ભવિષ્ય જ્ઞાન હોતું નથી. જ્યારે તે બાબતમાં જે અશક્ય થાય ત્યારે તે બાબતમાં તે પોતાનું અશક્ય થવા દે છે.

૪૩. કારણ કે જીવ કાંઈ ઇચ્છે છે તેથી વિપરીત પરિણામ આવે છે. એમાં મુખ્ય સત્તા શ્રીહરિની જ રહેલી છે. જો પોતાને પોતાના ભવિષ્યનું જ્ઞાન હોય તો તે જ પ્રમાણે કૃતિ કરી પોતાનું ભલું પોતાની મેળે સર્વ કોઇ કરી લે. પરંતુ જીવને તેવી સત્તા કે ભવિષ્યનું જ્ઞાન હોતું નથી.

૪૪. સર્વ કોઇમાં પ્રભુએ જ્ઞાન મુકેલું છે કે સંસારમાં (અહંતામમતા માનવામાં) દુઃખ છે અને પ્રભુને ભજવામાં સુખ રહેલું છે તથાપિ તે ભજન સર્વ કોઇ કરતું નથી. માટે શ્રીહરિની ઇચ્છા વગર કોઇથી તે સર્વ સુખદાયક શ્રીભગવાનનું સેવન બની શકતું નથી.

૪૫. સુખ, દુઃખ, લાભ, હાનિ (ખોટ) એ સર્વે સહજે પ્રાપ્ત થાય છે માટે તે સારૂ ચિંતા કે આક્રંદ કરવું નહિ. કારણ કે જન્મ થતાં અગાઉથી પ્રભુએ દરેકનાં પૂર્વ જન્મનાં સંચિત ક્રિયમાણને

સમઝ કિયો તબ દુઃખ કહા ! ભાવી બન્યો ન ઉપાય;
સરન જાય હરિનામ ગા ન મિટયોં રુચિ બ્રજરાય ૪૬
હરિ ઇચ્છાતેં હોત સબ, એસો દૃઢ બિશ્વાસ
સો તો હરિ દે જબ મિલે, નહી કાહુકે પાસ. ૪૬
દુઃખ હે સંત અસંત કો, સુખ હે સંત અસંત,
કહત બને ન કહે કહા, હરિ ઇચ્છા બલવંત. ૪૭

અનુસારે તેનું ભાવી રૂપ પ્રરબ્ધ રચી રાખેલું જ છે, માટે તેમાં કોઇના કંઈ પણ ફેરફાર થઇ શકતો નથી.

૪૬. સમજી વિચારીને જ કરેલું છે; એ કારણથી દુઃખ માનવાનું કારણ નથી. વળી પ્રભુએ ભાવી નિર્માણ કર્યું છે તેમાં ફેરફાર કરવાનો કાઇના ઉપાય ચાલી શકતો નથી. ત્યારે શ્રીહરિને શરણે જઇને તેમનું નામસંકીર્તન ગાવું, એ જ એક ઉપાય સર્વ દુઃખ જવાનો છે. એ ઉપાય કર્યા છતાં પણ જ્યારે પ્રભુ તેમાં કાંઈ ફેરફાર ન કરે, એટલે ભાવીને ભોગવાવે ત્યારે એમ જ માનવું કે વ્રજરાય (શ્રીકૃષ્ણ)ની ઇચ્છા દુઃખ ભોગવવામાં જ મ્હારા હિતકારીપણાની છે એમ નિશ્ચય મનમાં કરવો.

૪૬. સર્વ જે કાંઈ થાય છે તે સદા શ્રીહરિની ઇચ્છા પ્રમાણે જ થાય છે એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો. પણ એવો દૃઢ નિશ્ચય તે પણ શ્રીહરિ કૃપાવંત થઇને જેને આપે છે, તેને જ તે આવે છે કારણ કે તે નિશ્ચય-વિશ્વાસ આપવાનું સામર્થ્ય બીજા કોઇમાં નથી.

૪૭. એવું પણ કાંઇ નિશ્ચય ધોરણ જણાતું નથી કે સંત માત્રને સુખ હોય, અને અસંત (અસત્ પુરુષ)ને જ દુઃખ હોય. દુઃખ પણ સંત અને અસંત ઉભયને હોય છે અને તે જ રીતે સુખ પણ સાધુ

કર્મ કાલ ગ્રહ પ્રકૃતિ મન, જિય હુ ન સુખદાઇ;
એકહિ હરિ જિમિ રહમિ ગિરિ, કહું બાસે મહી કહ જાઈ ૪૮
સમ સંયોગ તાકે જુરે, હોનહાર જો હોય;
ઇશ્વર ઇચ્છા સમઝિકે, સોચ કરો મત કોય. ૪૯

છંદ મત્તગયંદ.

કાહુ સમે નૃપ પાંઉ પરે, કબુ નીચ્ર કરે પદપ્રહાર સુનિચ્છા;
કાહુ સમે લછમી દસહૂ બિધિ, કાહુ સમે અન આદરે ભિચ્છા.

અને અસાધુ બન્નેને હોય છે. તેથી નિશ્ચયપણે કાંઇ કહી શકાતું નથી. તેથી એવા નિર્ધાર ઉપર આવવું પડે છે કે સુખદુઃખાદિ પ્રાપ્ત થવામાં એક શ્રીહરિની ઇચ્છા એ જ બળવાન (મુખ્ય) હોય છે.

૪૮. કર્મ, કાળ, ગ્રહ, સ્વભાવ અને જીવ, એ સર્વ શ્રીહરિને આધીન રહેલાં હોય છે, તે માટે જેને માટે જેમ કરવાનું પ્રભુ ઇચ્છે છે તેમ જ થાય છે. સર્વ થવામાં મુખ્ય કારણ રૂપ તો એક શ્રીહરિને જ જાણવા. તેમને જેમ સારૂં લાગશે (ગમશે) તેમ કરશે. પ્રભુ કોઇને ગિરિ (પહાડ) રૂપ અરણ્ય જંગલની ગુફામાં રાખે છે ને તે ત્યાં સુખ માને છે, તો કોઇને તેથી ઉલટું ગૃહસ્થાશ્રમમાં પોતાને ઘેર રાખે રાખે છે તેમાં તે સુખ માને છે.

૪૯. જે કાળે જેવું થવાનું હોય તે કાળે તેવા સંજોગો તેને પ્રાપ્ત થાય છે વળી તે સંયોગો પણ ઇશ્વરની ઇચ્છાનુકૂળ આવીને મળે છે. પ્રભુ ઇચ્છાને મુખ્ય માનીને કોઇને ચિંતા કરવાનું કારણ નથી. ઉદ્યમરૂપ પ્રયત્ન તો નિમિત્તમાત્ર કથનમાત્ર જ છે

૫. એકજ પુરુષને કોઇ સમયે મોટા રાજાઓ પણ પગે પડે છે. વળી તે જ પુરુષને કોઇ વખતે કોઈ નીચ લાત મારે છે, એટલે

કાહુ સમે ચિત્ત ચાહિસુ હાજર, મિત્ર કરે કબુ તાડિ પરીચ્છા;
તું જિન હર્ષ રુ શોક દયા ધરિ, જાનિ સબે ગિરિધારિકી ઇચ્છા
જો નલદેવ પ્રસંસ કરી, કબુ સો કરિ કાહુકીટહલ જિયો હે;
જો અરજુન જિત્યોં હરકોં, ઈકદા સહુ કાબન લૂંટ લિયો હે;

શિક્ષા (દંડ) કરે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે જુઓ મહાત્મા જડભરતજીને રાજાના અનુચરોએ બાંધીને પાલખી ઉંચકવાને માટે આણ્યા ને પાલખીવાહનમાં જોડયા હતા. વળી ક્ષુદ્ર ભીલ્લો (શૂદ્ર) જાતિના રાજાએ શક્તિ આગળ વધ કરવાને ખડા કર્યા હતા વળી રહૂગણ રાજાએ પાલખી બરોબર ન ચાલવાથી હલકાં વચન કહ્યાં હતાં, વળી છેવટે જ્યારે જડભરતજીના ધર્મજ્ઞાનરહસ્યનાં વચને રહૂગણ રાજાએ સાંભળ્યાં ત્યારે ભરતજીને પાલખી ઉંચકવામાં રોકયાને પશ્ચાત્તાપ કરી એ રાજા જડભરતજીને પગે લાગ્યો હતો. અહંતામમતાની આસક્તિ છોડી પ્રીતિપૂર્વક શ્રીહરિનું ગુણગાન કરવું એમ વસ્તુવૃંદદીપિકા ગ્રંથે ભક્તકવિવર્યે જ લખેલું છે. કોઇ સમયે તેને ભિક્ષાવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તે ભિક્ષા માગવા જાય છે, તે વખતે કોઈ વખતે તેનો અનાદર પણ થાય છે. કોઇ સમયે જે ચિતવે તે તેને હાજર હોય છે. કોઇ સમયે એનો મિત્ર તે પણ તેને તાડન (મારકુટ કરી) તેની પરીક્ષા લે છે. એટલા માટે હે દયારામ, તું હર્ષ અને શોક રખે કરતો. જે કાળે જે કાંઇ થાય તે સર્વમાં શ્રીહરિની ઇચ્છાને જ મુખ્ય કારણરૂપ જાણ.

૫. એક સમયને વિષે જે પુણ્ય શ્લોકી નળરાજા તેની પ્રશંસા (કીર્તિ) જગતમાં થઇ હતી. તે જ નળરાજાને એટલે સુધી સમય

જો હર અંતક અંતકકે, તિનકો હુ કબૂ બ્રક ત્રાસ દિયો હે;
જો મરજી જગનાથ દયા સુ ખરી ઉબર્યો ઉદબેગ કિયો હે ૫

કબિત્ત.

જો જાને યુધિષ્ઠિર તો, ઘૂતખેલ ખેલ હી કયોં ?
જાને કબુ ઇંદ્ર તો રૂઠાવ હિ કયો જીવકો ? *
જાને દુરવાસા તો અંબરીષપે કોપ હી કયો ?
જાને મકરધ્વજ તો પીડહી કયોં સીવકો ?

આવ્યો કે બીજાની ચાકરી કરી ને તે વડે ભરણ પોષણ કરી જીવતર પૂરૂં કરવું પડયું. જે અર્જુને મ્હોટા મ્હોટા સમર્થ બાણાવલીઓને જીત્યા હતા તે અર્જુનને એવો સમય આવ્યો કે કાબા (લૂંટારૂ) એ લૂંટી લીધો. જે હર (શ્રીરુદ્ર) જેને સંહાર કરવાની પ્રબળ સત્તા છે; નેત્રમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થતાંજ સમગ્ર વિશ્વને લય કરવાને સમર્થ એવા શ્રીમહાદેવજીને કોઇ સમયને વિષે વૃકાસુરે છળ કરી ત્રાસ આપ્યો હતો. આ ઉપરથી ભક્ત કવિવર સારરૂપ વચન કહે છે કે શ્રીનાથજીની જેવી મરજી હોય તે ખરી. અર્થાત્ પ્રભુની ઇચ્છા જે સમયે જેવું કરવાની હોય છે તે કાળે તેવું થાય તે એમ નિશ્ચલ મતિ રાખવી. છતાં જો એમ નહીં સમજે તો પણ થશે તો તેજ પ્રમાણે, (શ્રીહરિની ઇચ્છા પ્રમાણે) ત્યારે ઉદ્વેગ (ચિંતા=પરિતાપ=કે કલેશ) કરી તું રડીશ તો પણ તેથી કરીને શું કાંઇ પ્રભુ ઇચ્છામા ફેરફાર થશે ? ફેરફાર તો નહીં જ થાય અને વગર કારણે ત્હારે ઉદ્વેગ કરવો પડશે.

જાને રાવન તો ક્યોં સીતાકો હરન કરે?
જાને બાલી તબ કિત ત્યાગહિ સુગ્રીવકો?
કોહૂ જિન સોચ કરો ભવિશ બાત ભૂલે ના;
દયો કહે કરતા કહો પલ્લાકે પીવકો. ૬

૬. જો પોતાના અનિષ્ટ ભવિષ્યરૂપ ભાવી (પ્રારબ્ધ) પદાર્થને જાણતો હોત તો અથવા તેને ટાળવાને તે સમર્થ હોત તો, (૧) ધર્મમૂર્તિ યુધિષ્ઠિર રાજા-જુગાર રમવારૂપ કર્મ કદિ પણ કરત જ નહીં. (૨) ઇંદ્ર કોપ કરીને ગિરિરાજ ઉપર છ દિવસ પર્યંત મૂસલધારા વૃષ્ટિ વ્રજભક્તજનોને અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને હાનિ થવારૂપની કૃતિ કદિ પણ કરત નહીં. (૩) ભગવદ્‌ભક્ત અંબરીષ રાજા ઉપર શંકરના અંશાવતાર દુર્વાસા ઋષિ કદિ પણ કોપ કરી કૃત્યાનળ પ્રકટ કરત જ નહીં. (૪) મકરધ્વજ (કામદેવ) પોતાનાં પાંચ બાણ (અશોક અરવિંદ, મલ્લિકા, આમ્ર, નીલકમલ એ પ્રમાણેનાં શોષણ, મોહન, તાપન, ઉન્માદન અને સંદીપનરૂપ) પંચ બાણોથી થતી પાંચ પ્રકારની અસર કરનારાં શ્રીમહાદેવજીને પીડા આપવા રૂપ તે શ્રીમહાદેવજી ઉપર ચલાવત નહિં. વળી બીજો દાખલો રામાયણમાં અહીરાવણ મહીરાવણના સ્થાનમાં જેનાં વચ્ચે માર્ગમાં મકરધ્વજની ચોકી હતી ને તે ચોકી ઉલંઘી હનૂમાનજીને જવું હતું, પુત્ર પિતાને કોપતા પુત્રને ઓળખતા ન હતા તેથી પરસ્પર યુદ્ધ થયું. આખર પિતા પુત્ર સંબંધ જાણ્યો. જો પ્રથમથી જ બન્ને જાણતા હોત તો પિતા પુત્ર અરસપરસ ઘોર યુદ્ધ કરતજ નહીં. (૫) જો રાવણ જાણતો હોત તો જગત્‌માતારૂપ શ્રીજાનકીજીનું કદિ પણ હરણ ન કરત. (૬) વાલી જો જાણતો હોત તો પોતાના નાના ભાઈ સુગ્રીવનો ત્યાગ કરીને

દ્રૌપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સબી કહે;
ત્યોં માગધ કાલયવન બ્રહ્મશાપ હેતુ હે;
ત્યોં રાવન રેનુકા નિમિત્ત માત્ર પેદા કીયે,
પરાધીન સબ જ્યોં જાહિય પેઠો પ્રેતુ હે.
ત્યોંહી ભગીરથ પારથ બિષ્ણુરાતાદિ સબ,
ગંગા ગીતા ભાગવત કિય નલ નીલ સેતુ હે;
યાહી લાગી યહ યાને કીયો **દયા** કહિવેકો,
પ્રેરી સબ કરાવે કૃષ્ણ પે ન સીસ લેતુ હે. ૭

તેની સ્ત્રીને રાખત નહિ. માંટે કોઇએ પણ ચિંતા કરવાનું કારણ નથી—ભવિષ્ય પદાર્થ કોઇથી ટાળી શકાતો નથી. તેથી કવિ કહે છે કે કર્તા અને કારણરૂપ શ્રીપદ્માજીના નાથ શ્રીનારાયણ ભગવાનને કહો.

ટીપ:—છઠ્ઠી કડીમાં "જીવકો" એવો શબ્દ છે. "જીવ" એવું ગુરુ "બૃહસ્પતિ"નું નામ છે. જાને કછુ ઇંદ્ર તો રૂઠાવહિ ક્યોં જીવકો ? એ મૂળ કડીનો ભાવાર્થ—જો દેવોના રાજા (ઇંદ્ર રાજા) ઇશ્વરઇચ્છારૂપ ભવિષ્ય પદાર્થને જાણતા હોત તો પોતાના ગુરુ બૃહસ્પતિનું અપમાન કરી તેમને રૂઠાવવાનું કદિ પણ કરત જ નહીં.

૭ (૧) દ્રૌપદીજીનાં વસ્ત્ર દુઃશાસને દુર્યોધનના કહેવાથી ખેંચ્યાં અને તેણે કરીને કૌરવપાંડવની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું એમ નિમિત્તકારણ કહેવાય છે. (૨) માગધરાજા (જરાસંધરાજા) અને (૩) કાલયવન, આ બન્નેને બ્રાહ્મણોનો શાપ હતો, એમાં બન્ને નિમિત્ત કારણ કહેવાય છે. (૪) તેજ પ્રમાણે રેણુકાને પેદા કર્યાનું નિમિત્ત કહેવાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતાં શ્રીહરિની આગળ યાવતજીવમાત્ર પરાધીન છે. જેવી રીતે કોઇ મનુષ્યના કલેવરમાં

કંચનકૂં જરિવો કહા ? પાહનકૂં તરિવો કહા ?
હરિપદતેં પરિવો કહા ? કથા ન હે દંતકી.
બ્રહ્મશાપ નાશ કહા ? શિવજીકો ત્રાસ કહા ?
આપે અહિપાસ કહા ભ્રમી ધી અનંતકી.
સનકાદિક ક્રોધ કહા ? બ્રહ્મા અવબોધ કહા ?
સોસન અબોધ કહા ? મતિ ચલે ચંતકી;
અગ્નિકુ અજીર્ણ રહ્યો અનહોનો સબેં ભયો,
તબ જાનો કહેં દયો ઇચ્છા ભગબંતકી. ૮

બીજા ભૂત પ્રેત પિશાચાદિકે પ્રવેશ કર્યો હોય અને તેના યોગે કરીને તે જેમ પરવશપણે કૃતિઓ કરે છે તે જ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણિમાત્રના હૃદયગુહાપ્રદેશમાં સર્વાન્તર્યામી ઇશ્વરનો ગુપ્ત રીતે પ્રવેશરૂપ નિવાસ છે; એ પ્રભુની ચૈતન્યસત્તા ને પ્રેરણાથી સર્વ કોઇ તેને વશવર્તી (આધીનપણે) રહે છે. (૧) એ જ પ્રમાણે ભગીરથ રાજા શ્રીગંગાજીને ભૂતળમાં પધરાવી લાવવાના નિમિત્ત કારણરૂપ છે. (૨) પારથ (અર્જુનના) મિષે કરીને શ્રીગીતાજીનું જ્ઞાન પ્રકટ થયું. (૩) વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિતરાજા)ના નિમિત્તે કરીને શ્રીમદ્‌ભાગવત શુકદેવજીદ્વારાપ્રસિદ્ધ થયું. (૪) નલ અને નીલ નામના શ્રીરામભક્તને હાથે સમુદ્રમાં સેતુ (પાળ) બંધાઇ એમ એઓ નિમિત્તરૂપ કારણ કહેવાય છે. આ કારણને લેઇને આવા પ્રકારે અને આ કામ અમુકે કર્યું એમ કહેવા માત્રે કરીને નિમિત્તરૂપ કારણ કથન માત્ર છે. બાકી ખરી રીતે તો એ સર્વ તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ પ્રેરણા કરાવે છે.

૮. (૧) કંચન (સુવર્ણ) તેને બળવાપણું શું ? સુવર્ણમય લંકા હતી તેને મારુતિએ (હનમાનજીએ) પ્રજાળી (બાળી.) (૨) પાષાણ

(પત્થર) કદી પણ તરે નહીં, છતાં નલનીલભક્તદ્વારાએ સેતુબંધ રામેશ્વરથી લંકામાં જવાને સમુદ્રમાં પત્થરની પાળ બાંધી. વિષ્ણુધામ વૈકુંઠથી પડવાપણું નહીં છતાં જયવિજય પાર્ષદો ત્યાંથી પૃથ્વી ઉપર પડયા. (૩) આ ત્રણે વાતો કાંઇ દંતકથારૂપ (જોડી કાઢેલી વાત) નથી, પરંતુ રામાયણમાંની કથા છે. (૪) આખા યાદવકુળને બ્રાહ્મણનો શાપ થયલો હતો, ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વતઃ તેને માન આપ્યું, છતાં એ યાદવો પૈકી ઉદ્ધવ, વજ્રનાભ, અક્રૂરજી વગેરેને બ્રહ્મશાપ ન લાગવા દેતાં બચાવ્યા. (૫) ત્રિગુણ બ્રહ્મરૂપ સદાશિવ, જે કાળ (સંહાર)ના નિયામક છે છતાં તેને વૃકાસુરનો ભય થયો। (૬) શ્રીરામચંદ્રજી પૂર્ણમર્યાદાબ્રહ્મ છતાં તે મંત્રરૂપ નાગાસ્ત્ર બાણથી બંધાયા હતા. આવી આવી વાતો સાંભળી શેષજી સરખાની બુદ્ધિમાં ભ્રમણા થાય છે શેષજી સરખા પણ પ્રભુનાં અટપટાં અકલિત ચરિત્ર જોઇને વિમોહિતબુદ્ધિ થાય છે. (૭) નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી અને બ્રહ્માના માનસી પુત્ર સનકાદિક ઋષિ અત્યંત શાંત છતાં તેમને વૈકુંઠભુવનમાં જ્યાં રાગમાયા ક્રોધાદિનો સંભવ પણ નથી એવા સ્થાનમાં ક્રોધ થયો, ને તે ક્રોધાવેશથી જયવિજય નિકટવર્તી પાર્ષદોને શાપ દીધો. (૮) મહાબુદ્ધિવંત કે જે, બ્રહ્મા રજોગુણબ્રહ્મસ્વરૂપ જેમને શ્રીનારાયણે પ્રથમ વેદ આપી જ્ઞાન દાન દીધું છે, તે અજ્ઞાનીની પેઠે મોહિત આસક્ત થઈ પોતાની કન્યા સરસ્વતીજી ઉપર ગયા. (૯) સમુદ્રજલનું શોષણ થઇ શકે નહીં છતાં અગસ્ત્યઋષિએ તે સમગ્ર જલનું એક અંજલી (ખોબા)માં પાન કર્યું. આવાં વૃત્તાંતો સાંભળીને બુદ્ધિમાન પુરુષોની બુદ્ધિ પણ ભ્રમિત થઈ ચલાયમાન થાય તેમ છે. (૧૦) સર્વભક્ષણો હુતાશનઃ અગ્નિ સર્વ ભક્ષણ કરે છે. અગ્નિમાં ગમે તેટલું હોમીયે તો પણ તે સર્વ ભસ્મ કરી નાંખે. અગ્નિને કદિ પણ અજીર્ણ ન

મત્ત ગયંદ.

સાધન ભરત કિયો પરિપૂરન, સૌભરિ સંગસું દૂર રહ્યો હે;
સંગ સુચિ પ્રિયવ્રત કિયો, ગોદાન દિયો નૃગ બ્હોત કહ્યો હે;
યજ્ઞયજન્નતિ પ્રાચિનબર્હિશ, કૌશિક બહુ કષ્ટ સહ્યો હે,
તાસું ભયો બિપરીત સબૈં ફલ નાથ દયા તુમ હાથ લહ્યો હે. ૯

થાય છતાં અગ્નિને અજીર્ણ થયું અને તેની ઔષધિરૂપ અર્જુને ઇન્દ્રનું ખાંડવ વન તેની વનસ્પતિ (ઔષધિ) બાળી તેનું અજીર્ણાશ વિકારનું દુઃખ ટાળ્યાની કથા મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ઉપર લખી સર્વ વાતો નહીં થવા સરખી છતાં પણ તે સર્વે થઈ એમ ગ્રન્થકાર કહે છે, આ ઉપરથી એમ જાણી શકાય છે કે, નહીં થવા યોગ્ય પણ કરી શકવાને શ્રીભગવાન્‌ની સ્વતંત્ર પ્રબળ સત્તા રૂપ ઇચ્છા મુખ્ય છે.

(૧) ભરતજી રાજઋષિએ વિવિધ સાધન પરિપૂર્ણ કર્યા હતાં (૨) સૌભરીઋષિ દુઃસંગ ન લાગવા માટે શ્રીયમુનાજીના જળમાં રહેતા હતા. (૩) પ્રિયવ્રત રાજા પવિત્ર અને સુસંગ કરવા લાયક હતા છતાં તે દુઃસંગે કરીને માયાની બલામાં પડયા હતા. (૪) નૃગરાજાએ અગણિત ગાયોનું દાન કરવારૂપ મહત્પુણ્ય કર્યું હતું છતાં અજાણે તે પૈકીની ૧ ગાય ગૌશાળામાં આવેલી તેનું દાન એ રાજાએ ભૂલથી વગર જાણે બીજા બ્રાહ્મણને કર્યું તેથી દાન લેનારા બન્ને બ્રાહ્મણોની વચમાં અત્યંત કલહ ઉપજ્યો જેથી ગોદાનપુણ્યના બદલામાં બ્રાહ્મ-ણની આંતરડી કલ્પાયાથી કાંચીડાનો અવતાર લેવો પડયો હતો. (૫) પ્રાચીનબર્હિષ રાજાએ અતિશય યજ્ઞો કર્યા હતા, કે મખાંકિત યજ્ઞે કરીને સમગ્ર પૃથ્વી ચીતરી વળ્યા હતા. (૬) કૌશિક (વિશ્વામિત્ર)

દોહા.

સુલટી સો ઉલટી કરે, ઉલટી સુલટ બનાય;
જો ચાહે સોઇ કરે, સમર્થ શ્રીવ્રજરાય. ૫૦
અનહોની હોવે ન કછુ, હોની મિટે ન કોય;
જૂઠ જતન જિયકો પરે, હરિ કરે તબ હોય. ૫૧
કનક જર્યો પાહન તરે અપતપાત અધિમોખ,
કૃષ્ણ કરે તબ સમ બને, નહિ બલ ગુન અરુ દોખ. ૫૨

ઋષિએ અનેક પ્રકારનાં વિવિધ તપ આરાધી કષ્ટ વેઠીને કર્યાં હતાં છતાં તે પુણ્યકૃતિના બદલામાં તેણે વગર અપરાધે અનેક જનોને દુઃખ (હરિશ્ચંદ્ર રાજા ઇત્યાદિને) આપ્યાથી તપશ્ચર્યાનું ફળ પ્રાપ્ત ન થયું. ઉપરના તમામ દાખલાઓ ઉપરથી જણાશે કે, દરેક પ્રકારનાં સાધન કર્યાનું ફળ તે તે સુલટું ન આવતાં ઉલટું (વિપરીત) આવ્યું છે. માટે સર્વ સાધનમાત્રનું ફળ હે નાથ (શ્રીનાથજી) તમારા હાથમાં છે.

૫૦. પ્રભુ સુલટાનું ઉલટું કરવાને, અને ઉલટાને સુલટું કરવાને સ્વતંત્ર સત્તાધીશ છે. ચાહે તે કરી શકવાને એ શ્રીવ્રજરાય (શ્રીકૃષ્ણ) સદા સમર્થ છે.

૫૧. જે થવાનું પ્રભુએ નિર્ધારેલું છે તે ભાવી પદાર્થમાં પણ કોઈથી કદી ફેરફાર કરી મટાડી શકાતું નથી. માટે પ્રભુએ નિર્મિત કરેલું ફેરવવાને માટે જો જીવ પ્રયત્ન કરશે તો પણ તે મિથ્યા પરિશ્રમ માથે પડશે. શ્રીહરિ જો કરશે તો જ થશે.

૫૨. જુઓ કનક કદી પણ ન બળે છતાં તે સોનું બળી ગયું (લંકામાં) અપતિતને પતિત અને પતિતને તે પાતકથી અથવા દુઃખથી મુક્ત કરીને તેમને મોક્ષ આપ્યો. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણભગવાન કરે ત્યારે જે

કબિત.

ઇશ્વરકી ઇચ્છ.હિતેં હોતવ્યતા હોય જેસી;
તેસોહી સંયોગ સબ મિલે આપ આપતેં;
જાકો જબ જેસો જેસેં હોનહાર સો હી હોવે;
સુખ દુઃખ લાભ હાનિ જહાં જો મિલાપ તેં;
પાર્થ કપિ ભરત મૃગકી સેં ગીધ નલ કલિ,
અમિલ્યો મિલાપ દેખો કહાં પુન્ય પાપતેં?
સબી બિશ્વ ભાવી બસ, સો ન કાહૂ કેયોં હૂ ટરે;
દયા મિથ્યા સોચે કિત છૂટી કૃષ્ણજાપતેં? ૧૦

નહીં થવા યોગ્ય હોય તે પણ થઇ શકે (બની શકે) છે. પરંતુ કાંઇ પણ બળ કે ગુણ દોષનું ચાલતું નથી.

૧૦. હોતવ્યતા થવાનું છે તે પ્રભુઇચ્છાથી થશે જ. જેમકે, (૧) પાર્થ (અર્જુન) મહાપરાક્રમી બાણાવલી યોદ્ધો છતાં તેને પ્રસંગે શંઢ (નપુંસક) થવું પડ્યું, તથા કાબા લૂંટારાએ લૂંટ કરી જીતી લીધો. (૨) કપિ હનૂમાનજી સમર્થ છતાં અર્જુનથી હાર્યા માટે અર્જુનના રથ ઉપર રહેવું પડ્યું. (૩) ભરતજી મૃગલીના બચ્ચાની દયા પાળતાં મોહથી સપડાયા. (૪) ગીધ પક્ષી, જટાયુ. (૫) પુણ્યશ્લોકી આ નળરાજાને કલિયુગે પ્રવેશ કરી ઘણું દુઃખ દીધું હતું. આ ઉપરથી પુણ્ય પાપ એ તો કહેવા પૂરતું નિમિત્તમાત્ર છે. ખરેખર તો આખું જગત ભાવી પદાર્થને વશ છે, ને તે કોઇનાથી ફેરવ્યું ફેરવી શકાતું નથી. માટે મિથ્યા શોચ (ચિંતા) કરવાની જરૂર નથી. શા માટે તું શ્રીકૃષ્ણમંત્રના જપને છોડીને વ્યર્થ સંતાપ કરે છે?

જો કછૂ બન્યો અને બનેગો સબ હરિ ઈચ્છા તામેં,
હર બ્રહ્મા હૂ તેં ઘટે બઢે નાહિ હે.
કર્મ કાલ ગ્રહ સુભાવ મન જીવ કરતા ના,
એ સબકી દોરી, કેસોકે કરમાંહિ હે.
તેરા કીયો હોગ નો, કયેં અપનો કયોં બૂરો કરે ?
...ચિત્ત તો ન ચાહિ હેં.
...સોહૂ માન માધો મરજી;
...પ્રભુ ગહે બાહિ હેં. ૧૧

બ ૧ તે જ પ્રમાણે જે કર...
૨ પણ તે મટાડવાને સ...
સજી કરે છે કે, એવા
મ્હારા ...શમાં છે તે

૧૧. જે કાંઈ બનેલું છે, અને બનશે. એ સર્વમાં એક શ્રીહરિની ઇચ્છા જ મુખ્ય છે. અને તેમાં હર (મહાદેવજી)થી કે બ્રહ્માદિકથી પણ ઘટવધરૂપનો કાંઇ પણ ફેરફાર થઇ શકતો નથી. ૧ કર્મ, ૨ કાળ, ૩ ગ્રહ, ૪ સ્વભાવ, ૫ મન યા ૬ જીવ, એમાંનું કોઇ પણ કર્ત્તા નથી. કારણ કે એ સર્વેની દોરી કેશવ (ભગવાન)ના હાથમાં રહેલી છે. જો ત્હારૂં કર્યું થતું હોય તો તું પોતાની મેળે પોતાનું બુરૂ (ભુંડું) કેમ થવા દે છે? દરેક મનુષ્ય પ્રભુથી મળેલી સત્તા પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાનું સુખ થવા, અને કોઈ પણ વાતે દુઃખ ન થવા દેવાનું ચ્હાય છે, છતાં પ્રભુ ઇચ્છા પ્રમાણે જ પરિણામ થતું હોવાથી બુરૂં (ખોટું) પણ પ્રભુની મરજીથી જ થાય છે એ નિશ્ચય છે. આ પ્રમાણે છતાં જો ચિંતા ન થાય તો તું માધવ એટલે શ્રીલક્ષ્મીપતિની ઇચ્છા તે જ મુખ્ય માનજે. કેમકે તે ખોટું (ભુંડુ) મટાડવાને સમર્થ તે શ્રીહરિ છે. અને તે પ્રભુએ હે દયા (દયારામ) ત્હારો હાથ ઝાલ્યો છે માટે સર્વ ચિંતાને તું છોડી દે.

શિક્ષા બચ મુનિવો કરો, અંતર ધરો ન એક;
હરિ કરાવનો જબ જસો તસ તિહિ ઉપજિ બિબેક. ૪
તુલસી સંત સમાગમ, તાબિનુ મોહ ન ભાગ;
મોહ ગયે બિનુ રામપથ, હોહિ ન દૃઢ અનુરાગ. ૫

ટચલી આંગળી ઉપર ધારણ કરી રાખનારા અદ્દ્ભુતસામર્થ્યવંત શ્રીકૃષ્ણનું જ ધાર્યું (ઇચ્છયું) થાય છે. ને તેમાં ન્યૂનાધિક કરવાને કોઇનું પણ કાંઇ બળ ચાલતું નથી.

૪. આ પ્રમાણે પ્રભુનું સ્વતંત્ર સત્તારૂપ પ્રબળ સામર્થ્યરૂપ માહાત્મ્યજ્ઞાનાદિ સમજવા માટે ગ્રંથકાર કવિવર્ય ઉપાય બતાવે છે કે, શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુવિરચિત શિક્ષાપત્ર ગ્રંથના વચનામૃત સાંભળવાં, અથવા એવા શિક્ષારૂપ વચનો સાંભળતાં છતાં પોતાના હૃદયમાં દૃઢ નિશ્ચયપણે તે ઠસાવી રાખતા નથી. જેથી શિક્ષારૂપ વચનો શ્રવણ કર્યાં છતાં તેનું મનન અને નિદિધ્યાસન ન કરવાથી તે વચનો સદા સ્મરણમાં રહેતાં નથી. અને તેણે કરીને શ્રીપુરુષોત્તમનાં અદ્દ્ભુત દિવ્ય નિર્દોષ ચરિત્રોનો અર્થ સમજી શકતા નથી. જે વખતે જેમ કરાવવાનું શ્રીહરિને હોય છે તે જ પ્રમાણે તેને વિવેકરૂપ બુદ્ધિ ઉપજે છે.

૫. શ્રીરામભક્ત મહાત્મા તુલસીદાસજીની સાખી છે કે, જ્યાં સુધી સત્પુરુષનો સમાગમ ન રાખે, એટલે તેમના સદુપદેશરૂપનાં સાર અમૃતરૂપ વચનોનાં શ્રવણાદિ ન કરે ત્યાં સુધી અજ્ઞાને કરીને અનિત્ય પદાર્થોમાં થયલી મોહાસક્તિ ભાગે નહીં. અને જ્યાં સુધી તે મોહ ન ટળે ત્યાં સુધી ભગવત્માર્ગ ઉપર તેની દૃઢ રુચિ પ્રીતિ પણ ઉદય ન થાય.

એકે દુઃખ સુખ એકકો, સો સુમરી મત રોય;
બિચિત્ર લીલા કૃષ્ણકી, ધનિકો ધની ન કોય. ૫૩

કરતુમકરતું અન્યથાકરતું સંમ્રથ ઈશ;
અજામિલ દુર્વાસા ભરત ઉદાહરન ત્રિદીસ. ૫૪

---

૫૩. એકને સુખ હોય છે તો બીજાને દુઃખ પણ હોય છે. એવું સુખ દુઃખનું જોડું અનાદિ કાળથી ચાલ્યું આવેલું છે માટે સુખે કરીને હર્ષિત થવું કે દુઃખે કરીને આક્રંદાશ્રુ પડવારૂપ રડવાનું કે ગભરાઇ હર્ષ મટી જવાનું કારણ નથી. દરેક બાબતમાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની અકલિત અદ્ભુત ગૂઢ લીલા જાણવી. તથા એ પરબ્રહ્મ જ સર્વના સ્વામી સ્વતંત્ર હોવાથી ગમે તે કરી શકવાને સમર્થ છે તે સર્વેશ્વર પુરુષોત્તમથી પર કોઇ પણ નથી.

૫૪ કર્તુમ્ લક્ષણ—અજામિલની કથા શ્રીમદ્‌ભાગવતના ષષ્ઠ-સ્કંધમાં છે કે, તે બ્રાહ્મણપુત્ર હતો, છતાં દુઃસંગને લીધે તે દુરાચરણી થયો હતો. તો પણ પ્રભુએ તેનું કલ્યાણ કરવાનું ધારેલું હતું તેથી તેને ઉત્તરાવસ્થામાં પ્રભુએ સુસંગ મેળવી તેમણે કરેલા ઉત્તમોત્તમ સદુપદેશથી પુત્રનું નામ નારાયણ પાડી તેમાં અત્યંત આસક્તિ રાખી. અંતે તેનુ સ્મરણ કરવા છતાં પણ પ્રભુએ પોતાનું નામસ્મરણ કર્યાનું માની યમદૂતથી મુકાવી શુદ્ધિ લીધી. (૨) અકર્તુમ્ લક્ષણ–દુર્વાસા ઋષિ શંકરનો અંશાવતાર હોવાથી મહાત્મા પુરુષ હતા છતાં પણ તેમાં અસહ્ય (તીવ્ર) ક્રોધ હતો અને અનેક જનોને ક્રોધ કરીને શાપાદિ દઈ દુઃખી કરતા હતા છતાં તે ક્રોધરૂપ દુર્ગુણને પ્રભુએ ન

હરિસત્તા તે ભલ અભલ, કૃતિ સબહીતેં હોઈ;
પે જિમિ દિનમનિ દીપ ત્યોં અલગ ઉભય ફલ સોઇ. ૫૫

કેડયો. (૩) અન્યથાકર્તુમ્ લક્ષણ—ભરતજી રાજઋષિને હરણનાં બચ્ચામાં રહ્યાનું નિમિત્ત માની તે વાસનાથી તેને ૩ ત્રણ જન્મ લેવડાવ્યા.

૫૫ શ્રીહરિની સત્તાથી સારી અથવા નઠારી કૃતિ સર્વ કોઇ કરી શકે છે. પરંતુ તેથી કરીને પ્રભુમાં કોઇ રીતે વિષમતા કે ક્રૂરતા રૂપ કોઇ પણ દોષ નથી. (૧) દૃષ્ટાંતમાં જેમકે—દિનમણિ–(સૂર્ય)ના અજવાળારૂપ પ્રકાશથી સર્વ કોઇ નેત્રો દ્વારાએ જોઇ શકે છે ને તેના અજવાળાના બળે કરીને સ્ત્રીનું સુંદર સુરૂપ જોઈ તેમાં કેટલાક મોહિત થઇ જાય છે, અને કેટલાક તે નેત્રોનો ઉપયોગ શ્રીહરિનાં, શ્રીસદ્ગુરુનાં, કે સત્પુરુષનાં કે સદ્ગ્રંથોનાં દર્શનાદિક કે સત્કૃતિમાં કરે છે. પરંતુ તેથી કરીને સૂર્યનારાયણને કાંઇ દોષ લાગી શકતો નથી, કે તમારી હાજરીમાં અથવા તમારા પ્રકાશરૂપ અજવાળાના સંયોગથી સ્ત્રીમાં આસક્ત થયો માટે હું દોષવંત નથી એમ ન સમજવું. (૨) તે જ પ્રમાણે દીપકના અજવાળાના પ્રકાશયોગે કરીને પણ સમજવું. (૩) વળી એ જ પ્રમાણે ચંદ્રમાના પ્રકાશરૂપ અજવાળાનું પણ સમજી લેવું. જેવી રીતે સૂર્ય—ચંદ્ર, ને દીપક એ ત્રણે એ ફળ ભોગવવાથી સદા અલગ (અલિપ્ત) રહે છે તેમ સુકૃતિ દુષ્કૃતિનું ફળ ઇશ્વરને ભોગવવું પડતું નથી. તેમ તેમના ઉપર વિષમતાનો કે ક્રૂરતાનો દોષ લાગી શકતો નથી.

અહુ બિગર્યો અતિ સુધરે, જો ધારે હરિ મન્ન;
અતિ સુધર્યો સો અતિ બિગરિ, શ્રીહરિ જો અપ્રસન્ન. ૫૬
હરિ રક્ષક કછુ કહું ન ડર, જાય જંગલમેં બેઠ,
સો કોપત નહિ બચેગો સત પતાલ તર પેઠ. ૫૭

છપ્પય.

પાવન પતિત હુ પતિત પાવન કરિ નસ ધરની;
ધર્મ સ્વરૂપ એનો [illegible] અધર્મ કોરે અકરનિ કરની;
બિંદુ સરત્વે છે [illegible]ગુન સિંધુ બિંદુ રતિ શૂન્ય સફલ કરી.
અઘટિત ઘટિત હુ ઘટિત અઘટિત કરે મન ધરિ હરિ;

---

૫૬. ગમે તેટલું બગડી ગયલું હોય, જે કોઇથી કદિ પણ ન સુધરી શકે તેવું હોય છતાં તે અતિશય સારી રીતે સુધરી શકે છે, પરંતુ તે ક્યારે, કે જ્યારે શ્રીહરિ તેમ કરવા મનથી ઇચ્છે ત્યારે જ. વળી કોઇ કામ અતિશય સુધરેલું હોય, કે સુધરવા યોગ્ય થયલું હોય તથાપિ જો શ્રીહરિને અપ્રસન્ન કરે તો તે સર્વ સુધરેલું પણ બગડી જાય છે. માટે સુધારવા બગાડવાને સ્વતંત્ર સામર્થ્યવંત તો ૧ શ્રીહરિ જ સ્વતંત્ર સત્તાધીશ છે

૫૭. શ્રીહરિ જેના રક્ષક હોય તેને કોઈ પણ સ્થળે કોઈનો ડર ભય કદાપિ પણ થાય નહી. કદાચ તે જંગલમાં (અરણ્યમાં) હોય તો ત્યાં પણ તેનું રક્ષણ થાય જ. અને જો શ્રીહરિ રૂઠયા (કોપ્યા) હોય (અપ્રસન્ન થયા હોય) તો તેથી બચવાને માટે કદિ ૭ સાતમા પાતાળમાં પેઠો હોય તો પણ તે નહીં જ બચે.

પ્રભુ ચાહે સોહી ઇશ્વર કરે, અચિંત્ય અતર્ક્ય અકલગતિ.
મત સોચી ફૂલિ મત તૂં દયા, અચલ સરન શ્રીકૃષ્ણ પતિ ૧૦

મત્ત ગયંદ.

કોઉ ન જ્ઞાની અજ્ઞાનિનકો જગ ઇશ્વર આધીન સજ્જન જોવે,
જાકો જબેં કરિ કૃષ્ણ જસોં સો તા છનુ તે બિધિકોં બસ હોવે;
સ્યાંનપ કાહુકિ કામ લગે ન સુહી બુધ ચિત્ત હરિપદ પ્રોવે,
નાથ દયા સબકી મતિ પ્રેરક, જો સમુઝે સુહંસે નહિ રોવે. ૧૧

---

૧૦. પવિત્રને પતિત અને પતિતને [illegible] રીતે વિષમતા કે [illegible]શ. ધરતી—પૃથ્વી. ધર્મને અધર્મ કરે છે અને [illegible]—દિન[illegible] શકે એવું પણ કરવા સમર્થ છે. એક [illegible] કરે છે અને સમુદ્રને બિંદુસમાન બનાવે છે. ભાગ્યશ[illegible]વશાળી બનાવે છે. અતર્ક્ય ન તર્ક કરી શકાય તેવી.

૧૧. કદી પણ કોઇએ જ્ઞાનીપણાને ફાંકો અભિમાન ન રાખવો. તેમ જ કોઇને પણ તું અજ્ઞાની જાણીને તેની અવજ્ઞા ન કરીશ, કારણ કે પ્રભુના જેવું કોઇ પણ જ્ઞાની નથી એમ જાણી જ્ઞાનીપણાંનો દાવો રાખી ગર્વિષ્ઠ ન થઇશ,—' કારણ કે આખું જગત ઇશ્વરને આધીન છે. એમ સજ્જન પુરુષો સર્વત્ર બ્રહ્માત્મદૃષ્ટિથી ભગવદ્રૂપપણાંથી જુએ છે.' જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં પણ કારણરૂપે ૧ બ્રહ્મ જ હોય છે. જેને જે વખતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જેવો કરવા ઇચ્છે છે તે પ્રમાણે તે ક્ષણે તે તેવો થાય અને નિશ્ચે કરીને તેવી વિધિ (રીત) તે વખતે થાય છે. એમાં સ્યાનપ (ડહાપણ) કોઇનું કામ લાગતું નથી એમ માની બુદ્ધિમાન્ જનો શ્રીહરિના ચરણકમલમાં પોતાની બુદ્ધિને પ્રોવે છે (પરોવે છે) ગ્રંથકાર કહે છે કે, મારા નાથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર

સાંપ સુને દ્રગતેં ઉરતેં ગતિ ઘ્રાન ગ્રહે કરિ ઓર ન કોઈ,
પુચ્છ પિયે જલ પાંઊ ભખે, ગુલમ્હેરિ અજબ અલીક ન સોઈ;
અગ્રહિતેં ઉત્પત્તિ મયૂરકી બીછુ ડસે પુછસોં જગ જોઈ;
નાથ દયા સઘરી બિધ સગ્રથ્ર કૃષ્ણ કરે તબ કા નહિ હોઇ ? ૧૨

ભગવાન્ તે જ સર્વની બુદ્ધિના પ્રેરક છે. આ પ્રમાણે જે સમજે છે તેઓ પ્રભુની જૂદી જૂદી અનેક રચનાઓ જોઇને હર્ષ કે શોકને પામતા નથી. અર્થાત્ સુખ જોઇને હર્ષિત થતા નથી, અને દુઃખ જોઇને રુદન કરત[illegible] પ્રભુની [illegible] અદ્ભુત કૌતુક=અતિ આશ્ચર્ય. ૧૩. એને [illegible] છે. [illegible] ને કોઇ [illegible] હેમકશ્યપ

૧૨. [illegible]પને શ્રવણ ક્રિયારૂપ [illegible]રવાને પ્રભુએ કર્ણ (કાન) ન રચતાં તેની દગમાં ([illegible]) શ્રવણ કરવાની સત્તા ધરી છે. વળી સર્પને ચાલવા સારૂ પ્રભુએ તેને ચરણ (પગ) કર્યા નથી. ત્યારે તેના ઉરમાં (પેટમાં) ચાલવાની પ્રબળ શકિત મુકી છે કે જેણે કરીને (પેટ વતે) તે ચાલે છે. વળી સાપને ઘ્રાણેંદ્રિય (નાસિકા) કરેલી નથી. તથાપિ તે નાસિકા દ્વારાએ જે સુંઘવાનું કામ થાય તેવું તેને ઉરમાં એટલે અંતરમાં પ્રભુએ સુગંધ દુર્ગંધ સમજવારૂપ ગતિનું જ્ઞાનદાન કરેલું છે. આ ઉપર લખ્યા સર્વ પ્રસંગો સામાન્ય ક્રમના બંધારણથી ઉલટા પ્રભુએ રચ્યા છે, એવું અન્ય કોઈ પણ પ્રાણીમાં નથી. અજબ ગુલ મ્હેરી નામનું પક્ષી થાય છે. તે પુંછડેથી પાણી પીએ છે, અને તેને તેના ચરણમાં એવાં મુખ કર્યા છે કે જેથી એ પગે કરીને તેનાથી ચલાય ખરૂં અને ચાલતાં ચાલતાં ચરાય પણ ખરૂં. આ વાત મિથ્યા નથી, પણ સત્ય છે. વળી નવાઈની વાત એ છે કે, સામાન્યક્રમ એવો છે કે ૧ અંડજ (ઇંડામાંથી) ૨ ઉદ્ભિજ. (પૃથ્વી-

કબિત.

અહો હેમકસ્યપ પ્રલ્હાદ પુત્ર ઉગ્ર કંસ,
કાજલકો હેતુ દીપ મનિ ફની જાત હે;

માંથી) ૩ જરાયુ (ઓર) માંથી) ૩ શુક્ર (વીર્ય) માંથી. ૪ સ્વેદજ (પરસેવા માંથી) માંકણ એમ ૪ પ્રકારની મનુષ્ય અને પશુ પક્ષી વગેરે જંતુમાત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. છતાં પ્રભુએ અજબ પ્રકારની નવીન રીત પણ કરેલી જણાય છે જેમકે, (૧) અશ્રુનાં બિંદુમાંથી મયૂર (મોર) ની ઉત્પત્તિ થ[illegible] નૃત્ય કરે છે, ત્યાર પછી તેની આંખન[illegible] ની ઉપર પડે છે, તેને તેની સ્ત્રી-[illegible] છે તેથી મોર અવતરે છે. (૨) જ[illegible] મચ્છરાદિ[illegible] છે (૩) દરેકને પોતપોતાનો બચાવ (સંરક્ષણ) કરવાને [illegible] સામો ઉપદ્રવ કરે તો તેને શાસન (શિક્ષા) કરવા રૂપ જૂદ[illegible] જૂદી રીતે સાહિત્ય (ઉપસ્કર) પ્રભુએ આપેલું છે જેમકે-હાથ-પગ વડે મારે છે મોઢેથી દાંતવડે બચકું ભરે છે, સીંગડાં મારે છે, (ઘોચે છે) ચાંચ ભોંકે છે, (મારે છે) જનાવરો કરડે છે. પરંતુ નવાઇની રીત પ્રભુએ પુંછડાંથી મારવારૂપની પણ મુકેલી છે, જેમકે-વીંછીને પુછડે અણી-દાર કાંટો (ડંખ) રહે છે તે પુંછડાવડે બીજાને કરડે છે, વળી તેજ પ્રમાણે વધારે પાણીમાં પડી રહેનારા મગરોનાં પુંછડામાં પણ તીક્ષ્ણ તલવારની ધાર કરતાં પણ અતિશય તીખી ધાર પ્રભુએ રચેલી છે. આ દાખલાઓ જગત્માં જોઇ શકાય તેવા છે. હવે એ દ્દષ્ટાંતમાત્રનો સિદ્ધાંત કહે છે કે, દયારામના માથે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર તે સર્વ રીતે સદા સમર્થ છે. તેથી તે સર્વ કરવાને સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર સત્તાધીશ છે. તે કરે ત્યારે શું ન થાય ? અર્થાત્ સર્વ થાય જ.

અજામેલ પુત્રભાવ નામ લેત ધામ પાયો,
પ્રેમ રામ કહત મરે પિતાદિ વિખ્યાત હે,
દયા ધર્મ પાલ્યો દોષ રૂપ ભયોં ભરત ભૂપ,
ખિષ દીનોં બકી કૃષ્ણ દીની ગતિ માત હે.
નિજ પાંડવ દુઃખી સુખી કૌરોં સો જગ જાને,
દયા નાથ તિહારી ગતિ લખી નાહિ જાતહે, ૧૩

---

૧૩. એનો સાર પ્રભુની ગતિને કોઇ જાણી શકવાને સમર્થ નથી એ પરત્વે છે. જુઓ. (૧) હેમકશ્યપ (હિરણ્યકશ્યપુ) આસુર ને ત્યાં શુદ્ધ દૈવી સંપત્તિરૂપ પ્રલ્હાદજી ભગવદ્ભક્તરાજનું ં. (૨) ઉગ્રસેન રાજા ભગવદ્ભક્ત શુદ્ધ દૈવી સંપત્તિવાળા ને ત્યાં પુત્ર આસુરી બુદ્ધિવાળો કંસ ઉત્પન્ન થયો. તે ઉજ્જવળ પ્રકાશવંત છતાં તે દીવામાંથી ઉત્પન્ન કાજળમાં પિતારૂપ દીપકનાં ગુણ પ્રકાશવાળો મણિ ગુ નીચ કૃતિ જંતુ મારવાની નાગ કરે છે, નાગને માથે મણિ હોય છે એવો ઉત્તમ નાગ છતાં તે પેલા મણિરૂપ ુરુપયોગ કરે છે. અથવા વિષધર (નાગ) તેને માથે પ્રભુએ મણિ ઉત્પન્ન કર્યો છે એ કૌતુક પણ સૂચવે છે. (૧) વળી અજામેલે પુત્ર (નારાયણ)નું નામ દીધું છતાં નારાયણ ભગવાને પોતાનું નામસ્મરણ કર્યાનું માની તેને ભગવત્‌ધામની પ્રાપ્તિ કરાવી. (૨) અને શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર ગાઢ સ્નેહે વાત્સલ્ય કરનાર પિતા દશરથરાજાએ અંતે તે શ્રીરામ રામ કહેતાં શ્રીરામના વિયોગે પ્રાણત્યાગ કરી દીધા છતાં તેને સ્વધામ ન આપ્યું. (૩) દયારૂપી ધર્મ ભરતજીએ

પ્રશ્ની સુતપા ચોયુગ તપે ધ્રુવ આધોં વર્ષ,
મહૂરત ખટવાંગ પાયે દેખો કેતો અંત્ર હે;
એક નામ અજામેલ ગુનિકા ત્યોં આધો નામ,
પારધિ સ્વદેહ સ્વર્ગ સમરે બિના મંત્ર હે,
બુદ્ધિમેં કસર કછૂ કહે હરિ મહામૂર્ખ,
સહજ ચલ્યો જાય જાકો કીનો ભવ યંત્ર હે;

પાળ્યા છતાં તે દોષરૂપ ગણાઈ ૩ જન્મ થયા. (૪) બકી (પૂતના) એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું અહિત (પ્રાણાપહાર) ઇચ્છીને પોતાના સ્તનને વિષે (ઝેર) ચોપડેલું, તેનું પાન શ્રીકૃષ્ણને કરાવ્યું છતાં તેને જનનીની પદવી ગણી પોતાની માતાને જે પદ તે પદવી પ્રાપ્તિનું કામ પ્રભુએ કર્યું. (૫) શ્રીકૃષ્ણે નિજ ભક્ત પાંડવોને અનેક વાર દુઃખ ભોગવાવ્યું હતું. (૬) અભક્ત કૌરવોને સુખ આપ્યું હતું, હે દયાનાથ, દયારામના ઇષ્ટદેવ સ્વામિન્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર! ઉપર લખ્યા પ્રકારોવાળી આપની વિવિધ ગતિ તે સર્વ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે ઉપરથી તમારી ગતિ જાણી શકાતી નથી.

૧૪. પ્રશ્ની સુતપાનો અગાધ પરિશ્રમ કે જે ૪ ચાર યુગપર્યંત તપે કરીને તપ્યાં હતાં. ત્યારે તેમને દર્શન આપીને વરદાન પ્રભુએ આપ્યું કે હું તમારે ત્યાં પુત્રરૂપે અવતરીશ (પ્રકટ થઇશ) ધ્રુવજીએ માત્ર ૬ મહિના તપ કર્યું તેટલામાં તેને પ્રભુએ દર્શન દીધાં અને ખટ્વાંગ રાજાને ૧ એક મુહૂર્તમાં (બે ઘડીમાં) દર્શન આપ્યાં. જુઓ કેટલું બધું અંતર (ભેદ=તારતમ્ય)? એક જ નામ અજામેલે લીધું હતું, ગુણિકાએ માત્ર અર્ધું નામ લીધું હતું. પારધિએ શ્રીકૃષ્ણને

દયાનાથ કૃષ્ણગતિ અતિ ગૂઢ કોન લહે ?
અથવા ચાહે સોઇ કરે ઇશ્વર સ્વતંત્ર હે. ૧૪

દુહા.

કિયો કરેંગે કરત સબ, ભલો હી શ્રીવ્રજરાય;
હરિ હારદ અતિગૂઢ હે તુરત ન સમઝયો જાય. ૫૮

બાણ મૂકાયું જે ઉપરથી પ્રભુ (શ્રીકૃષ્ણ)ને કલેવર છોડવું પડયું, છતાં તેવા અપરાધીને સ્વદેહે કાંઇ પણ સ્મરણ કે મંત્ર જપ કર્યા વગર સ્વર્ગે મોકલ્યો. આવા દાખલા જોઇને કોઈ મૂર્ખ મનુષ્ય એમ કહેવા તૈયાર થશે કે 'પ્રભુની બુદ્ધિમાં કાંઇ કસર (ખામી) હશે તો તે મહાન્ મૂર્ખ છે," કારણ કે અજ્ઞાની (મૂઢ) જન પણ શ્રીહરિનું આવું કર્મ પ્રાકૃત નથી પણ દિવ્ય છે એમ જાણે છે. તેને સ્મરે તો તે પણ સહજ રીતે ધર્મપદને પહોંચે છે, કેમકે સંસારની અનેક પ્રકારની રચના શ્રીહરિએ કરેલી છે તે રચના જોતાં પણ કલ્પના કરી શકાય છે કે પ્રભુમાં અપાર બુદ્ધિ. દયાનાથ, દયારામના ઇષ્ટદેવ સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ગતિ અતિશય ગૂઢ છે માટે તેમની ગતિને કોઇ પણ જાણી શકવાને સમર્થ નથી, કારણ કે ઇશ્વર ગમે તે કરવાને સંપૂર્ણ રીતે સદા સામર્થ્યવંત અને સ્વતંત્ર છે.

૫૮. શ્રીહરિનું હારદ (અંતરનો અભિપ્રાય) કોઇથી કળી શકાય તેમ નથી માટે તે અમુક રીતે જ છે એમ નિશ્ચય કરી કાંઇ કહી શકાય તેમ નથી. શ્રીવ્રજરાયે સર્વ ભલું જ કરેલું છે, અને કરશે.

દૂહા.

તન તપાય કહુ મન હૂ ભજન માનિ ભગવંત,
ગુન એકેક વર દુહુન મે રુચિ પ્રમાન બનિ સંત. ૧
જાકે હિય હરિ બસિ રહે સો હરિ સમ નિર્લેપ
કદા મનસ્વી કૃતિ બને તહૂ ન ચોટે ચેપ. ૨
કેવલ કૃષ્ણ પ્રેમેયબલ આત્મસાત્ કિય જાહિ,
તાકી કૃતિ સબ કૃષ્ણકી નૃપ કુમાર સો આહિ. ૩

---

૧. કોઇ તન તપાવે છે ને કોઇ મન તપાવે છે, [illegible] તન અને મન એ ઉભયને પોતાના વિરહે કરીને તપાવે છે એ તાપકલેશને પણ પ્રભુ પોતાનું ભજન માની લે છે. એક એક ગુણ બન્નેમાં શ્રેષ્ઠ છે પણ એવી વિરહાત્મક સ્થિતિ સંતની ભગવાનની રુચિ (ઇચ્છા) પ્રમાણે થાય છે.

૨. જેના હૃદયમાં શ્રીહરિ બિરાજી રહે તે શ્રીહરિની સમાન નિર્લેપ હોય છે, એમ છતાં એવા સંત જનથી કોઇ વખતે મનસ્વી કૃતિ થઇ જાય તો પણ તે સંતને શુભાશુભ કર્મનો ચેપ અડકતો નથી. કેમકે તે અહંકૃતિથી રહિત હોય છે અને તેની બુદ્ધિના પ્રેરક પણ કારણરૂપે શ્રીહરિ જ રહેલા હોય છે.

૩. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કેવળ પોતાના પ્રેમેયબળવડે કરીને જે જનને પોતાના આત્મસાત્ (પ્રાણસમર્પિત) કરેલા હોય તેવા સત્પુરુષની સર્વ કૃતિ શ્રીકૃષ્ણના સરખી જાણવી. જેમ કાંઇ રાજાના કુમારની કૃતિ હોય તે પણ રાજાના જેવી જ ગણાય છે, તેમ પુત્રમાં અવગુણ હોય છતાં સ્નેહ વાત્સલ્યના કારણથી પિતારૂપ રાજામાં તે પુત્રના અવગુણ નથી તેમ સમજવું. એમ થવામાં પણ શ્રીભગવાનનો કાંઇ હેતુ (હાર્દ) હોય છે, કારણ કે બાળકથી અણસમજે પણ

નાહિ હોય હેતુ કછુહુ કૃપા સહજ બ્રજરાય;
જો કછુ હેતુ હોય તો કેસે કૃપા કહાય? ૪

દોષ પરે તહુ બસિ ન ઉર, નિજ જનકે નંદલાલ,
જયોં જનની પ્રિય સુચિ લગે અતિ અપરાધિ હુ બાલ. ૫

અજામેલ ગનિકા લહે, ડેઢ નામ અપવર્ગ,
સરતિ રામ રટિ તનુ તજયો, દશરથ અજહૂ સ્વર્ગ. ૬

કાંઇ થઇ ગયું હોય તો પણ તે બાળકનું વચન તેના પિતા પાળે છે તેમ [illegible] પુત્રનું વચન પણ શ્રીહરિ પાળે છે.

[illegible] કોઇ

૫. યદ્યપિ અજ્ઞાન સ્થિતિ વયના બાળકરૂપ ભક્ત જનની કાંઈ કૃતિ દોષ રૂપની હોય તથાપિ પરમ સ્નેહી પરમ દયાળુ પિતાવત્ પરમ હિતકારી નંદલાલ (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) પોતાના નિજજન પોતાને પુત્રસમ પ્રાણ પ્રિય વહાલા હોવાથી તે વ્હાલપણાના કારણથી પિતારૂપ પ્રભુ તે પુત્રરૂપ ભક્તના કાંઇ પણ દોષ મનમાં આણતા જ નથી. જેવી રીતે જનનિ ને પોતાનો પુત્ર ગમે તેટલો અશુચિ (ગંદો) હોય તો પણ માતાને પુત્ર ઉપર સંપૂર્ણ વ્હાલ હોવાથી તે ગંદો ગોબરો છતાં પણ પ્રિય અને શુચિ (ચોખ્ખો=પવિત્ર=શુદ્ધ) જ ભાસે છે. વળી એ જ પ્રમાણે તેના અગણિત અપરાધ હોય તો પણ જેવી રીતે માને સંપૂર્ણ વ્હાલ હોવાથી તે બાળક પુત્રના દોષ ભાસતા જ નથી. તે પ્રમાણે પુત્ર સ્થાને ભકત અને પિતા સ્થાને પુરુષોત્તમ પણ તે નિજભકતના અપવિત્રપણાંને કે એના અપરાધરૂપ દોષોને ગણતા નથી,

૬. એના દાખલા આપે છે જુઓ. (૧) અજામિલ અતિશય દુરાચારી અને પરસ્ત્રીલંપટ અનેક પ્રકારના અપરાધવાળો હતો છતાં

કોન ભાંતિ પ્રભુ તુમ પ્રસન, સો ન કાહુ કે જ્ઞાન,
કહૂ નીતિમેં દુઃખ દીખે, કહૂં અનીતિ સુખ દાન. ૭
પૂરવ કરનિ સબ સ્થલ, દેખિ અસંભવ બાત,
ઇશ્વર સ્વતંત્ર કૃપાનિધિ, નામ અલીક વ્હેં જાત. ૮

પ્રભુએ તેના કોઈ પણ દોષ ન ગણ્યા. ને તેને નિજપદની પ્રાપ્તિ કરાવી (૧) નામ ચાર અક્ષરનું (નારાયણ) કહેવા માત્રથી પ્રભુએ તેની શુદ્ધિ લીધી. (૨) ગણિકા (બાળકી વેશ્યા) અત્યંત દુરાચાર ને અઘ (પાપ) નું ધામ છતાં તેને પણ પરમપદ આ[illegible] જારરૂપ [illegible] ભણાવવા વિષે ૦ાા અર્ધું નામ (૨) કહેવા માત્રથી શ્રીરામે [illegible] તે[illegible] આરંભ કર્યો તે પૂર્ણ નામવત્ ગણ્યું (માની લીધું) [illegible] મળી ૧ાા નામ લેતા માત્રથી અપવર્ગ (મોક્ષને) બન્ને પામ્યાં છે. જુઓને શ્રીરામચંદ્રજીના પિતા દશરથરાજાએ સન્રતિ (એટલે સ્નેહસહિત) શ્રીરામવિયોગે હા રામ, હા રામ, એમ કહેતાં કહેતાં પ્રભુના વિરહે તપીને શરીર છોડી દીધું, તેવા સ્નેહી પિતા ભકતને પણ પ્રભુએ સ્વર્ગ આપ્યું અને સમગ્ર પ્રજાને અને કુતરો જેમાં અનેક જંતુ (કીડા) પડેલા પડેલા હતા તે સહિતને પરમપદ સ્થાન આપ્યું

૭. હે પ્રભુ આપ કોઈ રીતે પ્રસન્ન થાઓ છો. તેનું કોઈને યથાર્થ જ્ઞાન થઇ શકતું નથી.

૮. જો સર્વ સ્થળે (એટલે સર્વ જગ્યાએ સર્વની બાબતમાં) કેવળ પૂર્વ જન્મનાં સંચિત ક્રિયમાણરૂપ પૂર્વની કરણી કહીએ તો તે પણ સંભવી શકતું નથી. કારણ કે વેદાદિક સત્ શાસ્ત્રોમાં ઇશ્વિરને સ્વતંત્ર (કર્તુમ્, અંકર્તુમ્, અન્યથાકર્તુમ્ સર્વ કરવાને સદા સંપૂર્ણ સામર્થ્યવંત કહેલા છે તથા કૃપાસાગર કહેલા છે. તે પ્રભુનાં નામગુણમાં મિથ્યારૂપ દોષ લાગે. પ્રભુ તો સદા નિર્દોષજ છે.

કોટિ યત્નતેં હોય નહિ, ચાંડાલી નૃપનારી,
કબુ ભઇ સાધન સંભવિત તે બલ કૃપા બિચ્ચારિ. ૯.
જબ ગોવિંદ કૃપા કરે, તબ તો સબ બનિ આવે;
સુખ સંપત્તિ આનંદ ઘનો, ઘર બૈઠે વે પાવે. ૧૦
પૂરવકી જાને પ્રભુ, કછુ હૂ કહી ન જાત;
સ્વપચરાની અતિઅસંભવ, કો લહિ નૃપહિય બાત. ૧૧

---

૯. કોટાનકોટિ (કરોડો) પ્રયત્ન કરે તો પણ કોઇ ચાંડાલણી તે રાજાની રાણી થવાને કદિ પણ યોગ્ય થઇ શકે જ નહિ. છતાં કદાચ કોઇ કારણ નિમિત્તથી રાજા જ પોતાના આપથી જો તેનો સ્વીકાર કરે તો તેમાં તે ચાંડાલણીનું કાંઈ પણ સાધન ન કહેવાય. એતો રાજાની કેવળ કૃપાદષ્ટિરૂપ અનુગ્રહનું જ કારણ કહેવું પડે. આ દષ્ટાંત સ્વસાંપ્રદાયિક અંતઃકરણપ્રબોધ ગ્રંથે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ શ્લોક બીજામાં આપેલું છે તે આશયથી ભકત કવિવર્યે લખેલું છે.

૧૦ જ્યારે ગોવિંદ કૃપા કરે છે ત્યારે સર્વ અશકય વાતો પણ સારી રીતે શકય થઇ જાય છે. ત્યારે સર્વ પ્રકારની સુખ સંપત્તિ અને અતિશય આનંદ તેને ઘેર બેઠાં પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૧ પૂર્વ જન્મમાં કોણે કેવી કૃત કરેલી છે તે જાણવાને પણ પ્રભુ જ સમર્થ છે પરંતુ ભૂતકાળનું (ગયા જન્મનું વૃત્તાંત) જાણવાને અન્ય સમર્થ હોતા નથી, તેમ તે કૃતિ કરનારને પણ પોતાની પૂર્વ જન્મની કરણીની ખબર હોતી નથી. કડી ૯ માં કહ્યા પ્રમાણે જેમ ચાંડાલણી (અંત્યજ જાતિની) છતાં તે રાજાની રાણી થઇ શકે એ કેટલું બધું અસંભવિત છે. છતાં જ્યારે રાજા તેનો પોતાની ઇચ્છાથી તેનું પાણિગ્રહણ કરી પટરાણી તરીકે સ્વીકારે ત્યારે તે રાજાએ કિયા

સબ સુત સમ પ્રિય સ્વકીય હું, ન ગુન છબ ન બિચાર;
સમઝ પરે નહિ હેતુ કહા, અધિક એક કછુ પ્યાર. ૧૨
અપનો કિયો તજે ન બડ બનિ કછુ દોષ અનેક;
હરિ સહિષ્ણુ અતિ કૃપાનિધિ, સો કયોં છાંડે ટેક ? ૧૩

કારણથી એવી અપાત્ર સ્ત્રીને રાણી તરીકે સત્પાત્રરૂપ ગણીને સ્વીકારી છે તે રાજાના અંતરાશય (મનના હેતુ) ને જાણવાને અન્ય સમર્થ નથી. એમ પ્રભુ રાજારૂપ અને ચંડાલણી છતાં રાણીરૂપ બન્ને દોષવંત અપાત્ર જીવને મુક્તરૂપ સત્પાત્ર ગણી અંગીકાર કરે છે એમાં કિયા કારણથી પ્રભુએ સ્વીકાર કર્યો તે પ્રભુના હૈયાની વાત અન્ય શું કલ્પી શકે ?

૧૨. સમગ્ર વિશ્વની પ્રજા પ્રભુને પુત્રની માફક વ્હાલી છે, તેમાં પણ વિશેષ પ્રિય (પ્રાણાધિકપ્રિય) પોતાના સ્વકીય ભક્તજન વ્હાલા છે. એ ઉપરથી કોઇએ એમ ન સમજવું કે પ્રભુ તેના કોઇ ગુણ કે રૂપને લીધે તેના ઉપર વ્હાલ રાખે છે. રૂપ કે ગુણનો વિચાર કરવાનો નથી એ તો નિમિત્તરૂપ કહેવા માત્ર છે. કારણ કે અનંત કોટિ બ્રહ્માંડોના નાયક પ્રભુ તે તુચ્છ જીવ ઉપર આટલી બધી કૃપા અત્યંત પ્યારપણાની શા હેતુથી કરે છે તે સમજી શકાતું નથી.

૧૩. મ્હોટા પુરુષોમાં સ્વાભાવિક ગુણ એવો હોય છે કે, જે જીવને તે પોતાનો સ્વીકૃત (અંગીકૃત) કરી લે છે તેવા જીવથી પછીથી ગમે એટલા દોષ થાય તો પણ એકવાર પોતાનો કર્યાના કારણથી છોડી (મૂકી) દેતા નથી. ત્યારે મ્હોટા જે શ્રીહરિ જેનું નામ સહિષ્ણુ છે તથા અતિશય કૃપાની ખાણરૂપ છે તે પોતાના દાસના દોષને સહન કરે છે અથવા દોષો માફ કરે છે, કે દોષરૂપ કલ્પતાજ નથી. સામાન્ય

કૃપાપાત્ર મહાપતિતકો, કરિ પ્રભુતા અધિકાઈ;
તરન યોગ્ય તારે પ્રભુ, તામે કોન બડાઇ ? ૧૪
નટ નાચત નારી બની સબ સમુઝત હિય પુરુખ,
તહુ ધન દે મન વિકલ હુઇ જાન અજાબલ મૂર્ખ. ૫૯

મોટા પુરુષોની ટેક પ્રતિજ્ઞા હોય છે કે એકવાર જેને પોતાનો કર્યો (માન્યો) તેને તે કદિ પણ તરછોડી મૂકતા નથી, ત્યારે પ્રભુ જે સર્વ મોટાના પણ મ્હોટા છે તે તો પોતાના જનોને કેમ જ છોડી દેશે ? અર્થાત્ નહીં જ છોડે.

૧૪. પૂર્વે મહાપતિત જનો હતા તેવા જીવોને પણ પ્રભુએ અત્યંત અનુગ્રહ કરીને કૃપાપાત્ર કર્યા છે એમાં જ પ્રભુની વિશેષ મ્હોટાઈ છે. કારણ કે જે તરવા યોગ્ય કૃતિવાળા જનો છે, તેને પ્રભુ તારે એમાં કાંઈ પ્રભુની બડાઇ ન કહેવાય, પણ અધમ જીવોને તારવાથી જ પ્રભુનો યશ અધિકાધિક પ્રકટ થાય છે. બીજો અર્થ એવો પણ થાય છે કે, પ્રભુના કૃપાપાત્ર જનોને પ્રભુના અપાર યશ ગુણની પ્રતીતિ હોય છે કે અધમ જીવોને કૃતાર્થ કરી પ્રભુ પોતાની પ્રતીતિ વિશ્વમાં જણાવે છે. કારણ કે સુકૃતિવંત જનો કે જે તરવા યોગ્ય હોય તેને તારે એમાં કાંઇ વિશેષ વડાઇ ન કહેવાય. પતિતપાવન, અધમોદ્ધારણ, ઇત્યાદિ અનેક બિરદ વાળાં નામો શ્રીભગવાનનાં પ્રસિદ્ધ છે.

૫૯. નટવો પુરુષાકૃતિ છતાં તે જ્યારે સ્ત્રીનો ભેખ ધારણ કરી, નૃત્ય (નાચ) કરી, તેમાં હાવ ભાવ કરે છે, ત્યારે પ્રેક્ષક મંડળી સર્વને તે નટવો આ સ્ત્રીવેશ ધારણ કર્યાથી કાંઈ વાસ્તવિક રીતે તે સ્ત્રી નથી એમ સર્વના હૃદયમાં નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન હોય છે, તોપણ તેને તેની સ્ત્રીના ભાવવાળી ચેષ્ટા જોઇને દ્રવ્યાદિક આપે છે અને તેનું

માયા રચના મોહન હિત હૂ તોહુ મન ન હાથ
સો બલ તાકો જિન લહો બલ દીનોં બ્રજનાથ. ૬૦

શત્રુ મિત્ર બિષ પથ્ય સબ અધરમ સુધરમ હોય,
ઉલટો હૂ સુલટોં બને કૃષ્ણકૃપાદૃગ જોય. ૬૧

બિબેક સાધત દુઃખ લહે સો પુનિ ના પછતાય,

મોહિત સ્ત્રીરૂપ અને હાવભાવ કટાક્ષાદિ જોઇને જોનાર પુરુષનાં મન પણ વિકળ થઈ જાય છે. જાણીતા છતાં પણ મૂર્ખ માણસ તે અજા (માયા) રૂપી વેશંમાં આસક્ત થઇ જાય છે.

૬૦. મોહનની માયારૂપ રચનાએ કરીને જેતી મોહની લાગે છે. એ માયાની રચના ઇશ્વરે જગતના હિતાર્થે કરેલી છે તોપણ જે તે માયાના સૂત્રધાર બ્રહ્મ તેનું સ્વરૂપ જ આ માયા છે એમ જાણે છે, સમગ્ર વિશ્વરચના ભગવદ્રૂપ છે એમ જાણે છે, તેને તેનું મન હાથમાં રહે છે. પરંતુ એમ ન સમજવું કે તે જીવનું બલ (સામર્થ્ય) છે. એ મનને સ્વાધીન કરવારૂપ જે બળ તે પણ તે પ્રભુનું છે, એમ જાણવું. કારણ કે મન ઇત્યાદિ સર્વ બળ શ્રીવ્રજનાથે જ આપેલું છે. મનના અધિષ્ઠાતા પણ તે પ્રભુ જ છે.

૬૧. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જેના ઉપર અનુગ્રહ કરીને કૃપાદૃષ્ટિથી અવલોકન કરે તો તેને શત્રુ પણ મિત્ર થાય, વિષ (ઝેર) પણ (વિકાર) ન કરતાં પથ્યરૂપ (અનુકૂળ ગુણ) દાખવે. અને અધમ હોય તે પણ ધર્મરૂપ થાય. અને ઉલટું (વિપરીત) હોય તે પણ સુલટું થઇ જાય છે.

પે બિબેક સૂઝે પ્રથમ જો હરિ હોઇ સહાય. ૬૨
સૂલીકો કંટક કરે હોય જુ દૃઢ નિજ ભક્ત,
કે હરિ સમૂલ મિટાય દે ન્યાય ન યહ સબ જક્ત. ૬૩
હરિ જીનકો અપનો કિયો સો ફિર કેસો હુ હોય,
નિજ બલ તાકો સબ ભલો કરે દોષ નહિ જોય. ૬૪

---

૬૨. નિત્યાનિત્ય પદાર્થનો તથા સાર અસારનો વિવેકરૂપ મર્મ જાણે અને **પુરુષપ્રયત્ન** નિમિત્ત માત્ર પુરુષપ્રયત્નરૂપ જાણી કર્ત્તવ્ય કર્મ કરે, દુઃખ વગેરેનો વિવેક સમજી તેમ વર્તે. યથા સંપત્ શક્તિ અનુસારે વિહિત કર્મ કરી અવિહિતનો ત્યાગ કરી વિવેકપુરઃસર વર્તાય તેવાં સાધનોરૂપ ઉપાય કર્યા છતાં પણ જો કદિ તેમાં પરિણામે દુઃખરૂપ વિપરીત ફલ આવે તો તે વિવેકી જનને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે પરંતુ એવો વિવેક પ્રથમથી તો ક્યારે સૂઝે છે કે જ્યારે તેને પહેલેથી શ્રીહરિ સહાય હોય તો જ.

૬૩. સૂળી (ફાંસી) જેવું મહા સંકટ પ્રાપ્ત થવાનું હોય તેના બદલામાં જુજ કાંટો વાગવા જેટલું ક્ષુદ્ર દુઃખ પ્રભુ પોતાના નિજના દૃઢ અંતરંગ ભગવદીયને ભોગવાવે અગર શ્રીહરિ તે સમૂળગું (મૂળસહિત) વગર ભોગવે પણ મટાડી દે આવો ન્યાય કાંઇ આખા જગતને માટે પ્રભુ કરતા નથી એવું તો કોઈ વિરલા સ્વકીય નિજ ભક્તને જે દૃઢાશ્રયી હોય તેને જ માટે કરે છે.

૬૪. જેને શ્રીહરિએ પોતાનો દૃઢ નિજનો ભક્ત કર્યો હોય, તે તે જો કદિ પાછળથી ગમે તેવો થાય તોપણ પ્રભુ પોતાના બિરદ રૂપ અનુગ્રહથી તેનું સર્વ રીતે ભલું જ કરે છે અને તેના કોઇ પણ દોષ હોય તો તે તરફ પ્રભુ જોતા નથી, અર્થાત્ ચખ્મપોશી (આંખ

સુકંઠ બિભીષન કુંતિસુત ધ્રુવાદિ કીનિ અનીત.
સો સુપને હુ સર્વજ્ઞ હરિ હિયતેં હઠયો ન હિત. ૬૫

અલ મલ કો સર્વજ્ઞ હરિ અવિજ્ઞાત નિજ દોષ,
નામ જનાર્દન દુષ્ટ લખિ, નિજજન દાયક મોક્ષ ૬૬

આડા કાન, દોષ છે એમ જાણતાં છતાં જતાં) કરે છે.

૬૫. સુકંઠ સારી રીતે ગળે વળગે એવા, જેના ગળામાં પ્રભુ હાથ નાખી બીરાજેલા એવા, કંઠમાં ધારણ કરી રાખવાના હાર રૂપ પ્રિય એવા ભક્તો વિભીષણ, કુંતાજીના પુત્ર (પાંડવો) અને ધ્રુવ પરાશર-બ્રહ્મા, શ્રીમહાદેવજી, અને એકલશૃંગાદિ તેમણે અનીતિ કર્યા છતાં તેમને પ્રભુએ સ્વપ્ને પણ અળગા નથી કર્યા અને તેમના વિષે શ્રીહરિનું અંતરથી જે વ્હાલ અને હિતકારીપણું હતું તેમાં લેશ માત્ર પણ પ્રભુએ ફેરફાર કરેલા નથી.

૬૬. જુઓ સર્વ માસ માત્રના મળરૂપ (ક્ષય, વૃદ્ધિ તિથિઓના સમુદાયવાળો મળ માસ) હતો, ખળરૂપ (દોષના ભંડારરૂપ) તેને સર્વજ્ઞ શ્રીહરિ (પુરુષોત્તમ) જાણતા હતા. પ્રભુ કાંઇ તેના દોષથી અવિજ્ઞાત (અજાણ) ન હતા મળ માસને પોતાની સર્વ રીતે અધમતા (અપાત્રતા) જણાઇ અને સર્વ ઠેકાણે તિરસ્કારપણાને પામ્યાથી ગ્લાનિ પણ આવી, ત્યારે આર્ત્તનાદપૂર્વક પુરુષોત્તમને તે અનન્ય ભાવે શરણ ગયો ત્યારે જનાર્દન શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવાને તેની સર્વ અયોગ્યતારૂપની અધમતા મટાડી સર્વ માસમાં શ્રેષ્ઠ (પુરુષોત્તમ માસ) એવા નામની ઉચ્ચ પદવી આપી છતાં દુષ્ટ જનો તે જનાર્દન ભગવાનને શરણે થતા નથી. તે તો નિજજનને મોક્ષ આપવાવાળા છે.

હર બિધિતેં હૂ ના સુધરિ અસ બિગર્યો જો કામ,
દયા સુ સુધરે સહજ સદ્ય જો બેલી ઘનસ્યામ. ૬૭
દહન દુઃખ દુસ્તર હુ સદ જો કરતબ હરિ આપ,
બજ્રનાભ ઉદ્ધવાદિકન ક્યોં ન લગ્યો દ્વિજશાપ ? ૬૮
અક્રૂર અર્જુન ચતુસ્સનક કિયે ભક્ત અપરાધ,
કૃપાસિંધુ હરિ નિજ લહી લગન ન દીને બાધ. ૬૯
નિજજન રક્ષક બિનતિ બિન બનિહિ રહે બ્રજરાય,
જદપિ નેંન ગાફલ સદા પલ જિમિ લેત બચાય. ૭૦

---

૬૭. હર અને બિધિ (એટલે બ્રહ્માજી) થી પણ જે કામ બગડી ગયલું હોય તે સુધારી શકતું નથી. બગડેલું સુધારવાને તો હે દયારામ ! એકજ માર્ગ છે તે એ કે એવું બગડેલું કામ સહેજમાં સદ્ય (શીઘ્ર) પણે શ્રીઘનશ્યામસ્વરૂપ (મેઘશ્યામરૂપ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ) જો દયાદૃષ્ટિ કરીને સહાયભૂત થાય તો તે જલદી સુધરી શકે.

૬૮. જે દુસ્તર અગાધ દુઃખ હોય તેને તાત્કાલિક દહન કરનાર બાળી નાખનાર શ્રીહરિ છે. માટે તે અસહ્ય દુઃખ મટાડવાની જો શ્રીહરિ ઇચ્છા કરે તો તે તરત મટી શકે છે. દૃષ્ટાંતરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને આખા યાદવ કુલને દ્વિજ (બ્રાહ્મણ) નો શાપ થયો હતો તેમ છતાં તેમાંથી ઉદ્ધવજી વજ્રનાભ અને અક્રૂરને, તે ન લાગવા દીધો

૬૯. અક્રૂર, અર્જુન, સનકાદિક ૪ ભાઇ, એ સર્વેએ શ્રીભગવાનના ભક્તનો અપરાધ કર્યો હતો છતાં કૃપાસાગર શ્રીહરિએ એ સર્વેને પોતાના ભક્ત જાણીને તે ભકતોને અપરાધરૂપ દોષ (બાધક) ન થવા દીધો.

૭૦. વ્રજરાય (વ્રજના રાજા=શ્રીકૃષ્ણ) સદા સર્વ સ્વકીય

દુર્વાસા ક્રોધી અતિ સજ્જનકે દુઃખદાય;
બચે જ્ઞાનતેં ક્યોં ન બચિ? કરુના શ્રીબ્રજરાય. ૭૧.

કબિત.

બૈરી સોહૂ મિત્ત હોત માહૂર અંમ્રીત હોત,
અનીતિ સો નીત હોત સુલટી બિગારેકી.
કાયરકી જીત હોત બિપ્રત સુપ્રત હોત,
દાહક સો સીત હોત સેત કૃતિ કારેકી

ભક્ત જનની વગર વિનંતિએ રક્ષા કર્યા જ કરે છે કારણ કે ભક્ત-જન તો કોઈ વખતે ગાફલ પણ હોય છે પરંતુ પ્રભુ તેની રક્ષા કરવાને માટે અખંડ સાવધ રહે છે, તે કોની પેઠે તેનું દૃષ્ટાંત કે જેવી રીતે નેત્ર (ચક્ષુ=અથવા આંખ) ગાફલ હોય છે પણ પલક સદા સાવધ રહે છે તે સદા નેત્રનું રક્ષણ કર્યા જ કરે છે.

૭૧. દુર્વાસામુનિ (શંકરનો અંશાવતાર) અતિશય ક્રોધી, અને સત્પુરુષોને દુઃખ દેનારા હતા. જો તે ખરેખર જ્ઞાની હોત તો તે પોતે ક્રોધને રોકત. માટે ક્રોધાદિ દુર્ગુણોથી કોણ બચી શકે છે કે, જેને વ્રજરાય (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) કરુણા (દયા) કરીને બચાવે છે ત્યારે જ તે બચે છે.

૧૫. (૧) કોઈ સમયે વૈરી (દુશ્મન) હોય તે પણ મિત્ર થાય છે. (૨) માહુર (વિષ=ઝેર) હોય છતાં તે અમૃતવત્ થઇ જાય છે. (૩) કાયર (બાયલા=નપુંસક)ની જીત થાય છે. (૪) વિપરીત તે સુપરીત (અનુકૂળ) થાય છે. (૫) દાહક (દહન કરવાના સ્વભા-વવાળો અગ્નિ, તે પણ શાંત શીતળ=ઠંડો) થાય છે આ સર્વ કૃતિ કાળાની (મેઘ શ્યામ=ઘનશ્યામ શ્રીકૃષ્ણની) છે. અથવા કાળા રંગની

કિંકર સો ભૂપ હોત મુગ્ધ બુદ્ધરૂપ હોત,
તુચ્છ સો અનૂપ હોત બડી ગતિ બારેકી.
પાહન સો બનેં પોત ફૂટ દ્રગ હોત જોત;
દયારામ જબેં હોત કૃપા કૃષ્ન પ્યારેકી. ૧૫

દોહા.

ભિગર્યો હુ સુધરે સહજ સુમરત શ્રીબ્રજરાય,
ન સુધરે તો ઇચ્છા હરિ મિથ્યા ઓર ઉપાય. ૭૨

કૃતિપણ શ્રીહરિની ઇચ્છાથી સેત-શ્વેત-ધોળી થાય છે. (૬) કિંકર (ચાકર=દાસ=નોકર) હોય તે રાજા થાય છે. (૭) મુગ્ધ (અજ્ઞાની) હોય તે બુદ્ધિમાન્ (પંડિત) થાય છે. (૮) તુચ્છ (હલકા ક્ષુદ્ર) જન હોય તે અનૂપ (અનુપમ જેને બીજાની ઉપમા ન આપી શકાય) તેવા થાય છે. એવી બહુ મ્હોટી ગતિ બાલ (બાલકૃષ્ણ) ની છે. (૯) પાહન (પથ્થર) જેવા ભારવાળા તે પાંદડા જેવા હલકા થાય છે. (૧૦) ફૂટી ગયલાં નેત્રવાળા (આંધળા) જે કે બન્ને નેત્રે અંધ છતાં ધૃતરાષ્ટ્ર જેવા છતાં તેને સૂર્ય જેવું જ્ઞાન ચક્ષુની જ્યોતિરૂપ દિવ્ય પ્રકાશરૂપ જ્ઞાન થાય છે. ઉપર લખ્યું ઉલટું તે સર્વ સુલટું થવામાં દયારામભાઇ એ કારણ કહે છે કે, જેના ઉપર શ્રીકૃષ્ણની કૃપા થાય ત્યારે ઉલટું હોય તે પણ સર્વ સુલટું થઇ જાય છે.

૭૨. ગમે તેવું બગડી ગયલું કારજ હોય તો પણ શ્રીવ્રજરાયનું સ્મરણ કરવાથી સહેજમાં સુધરી જાય છે. સ્મરણ ચિંતવન કર્યા છતાં ન સુધરે તો તેમાં શ્રીહરિની ઇચ્છા માનવી. તે બગડેલું સુધારવા માટે બીજા ઉપાય તો કહેવા પૂરતા છે. શ્રીહરિ સિવાયનો બીજો કોઇ પણ ઉપાય રામબાણરૂપ સત્ય નથી,

સુધરેગી ન કબુ સોચતેં બિગર ગઇ જો બાત,
જાકો કછુ હુ ઉપાય નહિ સો સુધરે હરિ ગાત. ૭૩
જાન્યો જો દુઃખ રૂપ યહ ચલિ ન જતનકો જોર,
તબ સાહસ તજિ લીજીયે સરનો નંદકિસોર. ૭૪
સબ બલ તજિ હરિ નામ રટિ દૃઢ ભરોસ દિન રૈન,
સત્ય સરન બિન કાહુકો અપનો કૃષ્ણ કરે ન. ૭૫

---

૭૩. જે વસ્તુ બગડી ગઇ હોય તે ન સુધર્યાથી શોચ (ચિંતા) કરવામાં આવે તો પણ તે સુધરશે નહી. જે જે બાબતમાં બીજો ઉપાય ન હોય તેવી તેવી સર્વ બગડેલી વસ્તુઓ સુધારવા માટે શ્રીહરિના ગુણાનુવાદ ગાવા એ જ મુખ્ય શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. હિમ્મત રાખીને આ સર્વોપરિ ઇલાજ કરવો.

૭૪. એમ જાણ્યું કે, આ સઘળું દુઃખરૂપ છે અને તેને માટે બીજા સર્વ પ્રયત્યરૂપ ઉપાયોનું કાંઇ પણ જોર ચાલી શકે તેમ નથી. ત્યારે સાહસ કર્મ (પરિણામે પાછળથી પસ્તાવું પડે એવું) કદિ પણ ન કરવું. કેટલાક લોકો ગભરાઈ જઈ આત્મઘાત (પ્રાણમુક્ત) ઇત્યાદિ કરે છે તેવું સાહસ કામ કદિ પણ ન કરવું. પરંતુ તેવી વિપત્તિ સમયે નંદકિશોર (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન) નું જ અનન્ય શરણાગતિપણું લેવું.

૭૫. બીજા કોઈ પણ બળ ઉપર આધાર ન રાખતાં શ્રીહરિનો અહોરાત્ર દૃઢ ભરોસો ધારણ કરી અખંડ શ્રીહરિનામ સ્મરણનું રટણ કરવું. જ્યાં સુધી મને કર્મ વચને સત્ય સંકલ્પે શ્રીકૃષ્ણનું સાચું શરણ ન સ્વીકારે ત્યાં સુધી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ પોતાનો સ્વકીય (અંગીકૃત) ભકત જન ન ગણે.

અ [illegible]થ કષ્ટ આયો કછુ ચલ્યો પ્રયત્ન ન કોય,
ત્યા સબ તજિ હરિ રટત સુખ, હોય હોય ફિર હોય ૭૬
ન [illegible]ગરી જાન અજાનવા તહુ સુધારિ હરિનામ,
સ[illegible]રનાગતકો અહિત કછુ કયોં હુ કરે ન શ્યામ. ૭૭

કવિત.

કહુ[illegible]ંતુ મહાદુઃખ કોશ હાનિ મહાપાપ તાપ,
[illegible]ય, આફત ઘોર હોત દોરા ભયો કામકો
પ્રમા[illegible]ક્તાદિક દોહ કોપ શેષ શંકરાદિ જકત
[illegible]કય વા અસકય ઓર આસરો ન કામ કો
ઉભય લોક કામના અપૂરન ઉદ્વેગ ચૂક;
અતિ અનુચિત કૃતિ અરુ સોસ દામ વામકો

---

૭૬. જો કદિ બહુ જ ભારે સંકટનું અગાધ દુઃખ (જે સર્વ કષ્ટોનું વર્ણન પણ થઈ ન શકે તેવું પુષ્કળ અપરંપાર) આવી પડતું હોય ને તે મટાડવા માટે કોઇ પણ પ્રયત્નનું બળ (જોર) ચાલી શકે તેમ ન હોય ત્યારે તે સર્વ અગણિત અસહ્ય દુઃખોમાંથી મુકત થવાને સારૂ બીજા સર્વ ઉપાયો છોડી દેઇને શ્રીહરિનું રટન કર્યા કરવું તો એણે કરીને સર્વ દુઃખોથી મુકત થઇ સર્વ પ્રકારનું સુખ થશે. થશે ને થશે જ એમ ૩ વારનું વચન સંપૂર્ણ નિશ્ચયાત્મકપણાંથી કહે છે.

૭૭. જાણે અથવા અજાણે કોઈ વસ્તુ બગડી હોય તો પણ તે સર્વને સુધારવાને માટે ૧ શ્રીહરિનું નામસ્મરણ જ મુખ્ય છે શ્રી હરિ પોતાના શરણાગતનું કદિ પણ લેશમાત્ર અહિત નહીંજ થવા દે. કારણ કે શ્રીમદ્ ગોસ્વામીશ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુનું વચન છે કે કદાપિ પણ પ્રભુથી પોતાના ભક્તજનનું અહિત થઇ શકતું જ નથી,

તો હુ દયારામ ઓર ત્યાગિકે ઉપાય સબી
સરનો ગહે એક હરિહરિ નામ કો. ૧૬
ગઈ સુ ગઇ ગ્રહી લે રહી, હરિ ગુન મન ૫
મુહૂર્ત્તમેં ખટ્વાંગ જ્યોં બહી સહીસી હોય. ૧૭

કારણ કે તે સર્વેશ્વર પ્રભુ પોતાના ભક્તજનના સખા (મિત્ર) છે.

૧૬. કદિ અત્યંત દુઃખના ભંડારરૂપ અપાર અસહ્ય કષ્ટ, કે હાનિ, કે મહાપાપ, કે ત્રિવિધ પ્રકારના તાપ, કે ભય, યા [illegible] આફત (આપત્તિ સંકટ)નું દાવાદળ દુઃખ હોય કે કામાદિક શત્રુ ભ[illegible]ર વધી પડયું હોય, ભક્ત ઇત્યાદિનો દ્રોહ થયો હોય, કે કોઇ[illegible]ના કોપ થયો હોય, (એટલે શેષજી કે શંકરે જેવા રુષ્ટ થયા હોય) ને તેમાંથી બચવાને માટે તે શકયવંત (બળી) હોય, કે અશકય હોય તો તે સમયે પ્રભુ સિવાય બીજા કોઇનો આશ્રય (અન્યાશ્રય) ન કરવો. અતિશય અનુચિત (કરવા યોગ્ય નહીં એવી) કૃતિ પશ્ચાતાપ કરી દેહનું શોષણ કરે તેવી કે ત્રિયાદિને વિષે કામાદિ શત્રુ પરાભવ કરતાં હોય તેવી સ્થિતિમાં સદાકાળને માટે પરવશ પડયો હોય તો પણ હે દયારામ (દયારામભાઈ કહે છે કે) તું બીજા સર્વ સર્વ ઉપાયોને છોડી દઈ ને તું એક શ્રીહરિનું શરણાગતપણું ગ્રહણ કરીને શ્રીહરિના નામનો જપ ચિંતન કર.

૧૭ શ્રીહરિના ગુણોરૂપ મણિને તાહરા મન રૂપી દોરમાં પરોવતો રહે. અને જે વાત વીતી ગઈ (અથવા બની ગઇ) તેની પણ ચિંતા તું ન કરીશ ને હવે જે કાંઈ શેષ બાકી રહ્યું હોય તેટલાને સંભાળી રાખ. જુઓને ભાગવતમાં કથા છે કે, એક મુહર્તમાં (બેઘડીમાં) ખટવાંગ રાજાનું મૃત્યુ થવાનું બાકી રહ્યું હતું તેટલામાં તે આ

દુહા.

હરિ ત્રાતક ઘાતક ન કો, ઘાતક ત્રાતક નાહિ,
બલ ન ચલે વહાં કાહુકો સાંચિ સમુઝ મન માંહિ. ૭૮
સહ બિબેક સનમુખ હરી સુમરિ કરો સબ કામ,
તહુ ફિર દુઃખ તામેં ભયો જાનિ રુચિ ઘનશ્યામ. ૭૯
સોચેતેં સુખ હોત નહિ સોચે દુઃખ નહિં જાત,
પે જડ જિયકી પ્રકરતી સોચે બિના ન રહાત. ૮૦

પ્રમાણે જો ચેતીને ચાલ્યો તો આખો જન્મ, કે જે વ્યર્થ વ્યતીત થઈ ગયો હતો તે પણ સુધારી લીધો.

૭૮. જેના ત્રાતક (સહાય=બોલી શ્રીહરિ થાય તેનો ઘાત કરવાને કોઇ પણ સમર્થ ન થાય. તેમજ શ્રીહરિએ જેનો ઘાત થવાનું નિર્માણ કરેલું હોય તેને ઉગારવાને પણ કોઇની સહાયતા ચાલી શકતી નથી. પ્રભુએ જેને માટે જેમ ધાર્યું હોય તે પ્રમાણે થવામાં અટકાવવારૂપી કોઇનું કાંઈ પણ બળ ચાલી શકતું નથી. આ પ્રમાણે તું ત્હારા મનમાં સત્યપણે સમજી રાખજે.

૭૯. માટે શ્રીહરિની સન્મુખ રહી વિવેક રાખીને સર્વ કામ કરજે. જો એ પ્રમાણે વિવેક પુરઃસર વર્તતા છતાં પણ જો કદિ કષ્ટ આવી પડે તો તેમ કરવાની શ્રીહરિની ઇચ્છા માનજે. પણ તેને માટે તું સોચ ન કરીશ.

૮૦. સોચ કરવાથી કાંઈ સુખ થતું નથી. તેમજ દુઃખ પણ જતું નથી. પરતું જડ બુદ્ધિવંત જીવની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)ને લીધે તે અજ્ઞાની જન સોચ કર્યા વગર રહેતો નથી.

નહિ કરએકી ભઈ કબૂ સોહુ હુતબતા જાનિ,
બ્હોર ન બલ કલ કહાઢિયે જિમિ પાહન તર પાનિ. ૮૧
કરનો હે જો કૃષ્ણ સો મેટિ સકે નહિ કોય,
નહિ કરનો સો કયોં હુ કબુ કાહૂ સો નહિ હોય. ૮૨
કો જાનેં સુખ ધૈર્યસેં કિધોં ભયે તે બેગ,
ભવિશ ભયે પાછે દિખે હરિ ભજ તજ ઉદ્દેગ ૮૩

---

૮૧. જ્યારે કોઇ પણ કામ નહીં કરવાનો દૃઢ નિશ્ચયવાળો ઇરાદો હતો છતાં તે કામ થાય, ત્યારે સમજવું કે એ પ્રમાણે થવાનું ભાવિ હતું માટે તેમ થયું. હવે એ પ્રમાણે નહિં કરવા યોગ્ય છતાં પ્રારબ્ધ વશાત્ બની જાય ત્યારે ત્યાં બહુ બળ ન કરતાં કળે કળે (યુક્તિએ કરીને) તે કામમાંથી બચવું. જેમકે ભારે પથ્થર નીચે હાથ આવ્યો હોય ને તે ઠેકાણેથી જો બહુ જોરે કરીને બળાત્કારે કાઢવા જઈએ તો હાથને નુકસાન પહોંચે. માટે પત્થર નીચે હાથ આવેલો હોય ત્યારે તેમાંથી નીકળવા ધીમે ધીમે (હળવે હળવે) યુક્તિથી તે કામ કાંઢી લેવું.

૮૨. જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કરવું નિરધાર્યું છે તે કોઇથી મટાડી શકાય તેમ નથી. તેમજ તે પ્રભુએ જે કરવાનું નિર્માણ કરેલું નથી તે કદિએ કોઈ પણ ઉપાયથી કોઇ થકી પણ થઇ શકનાર નથી.

૮૩. કોઇને પણ પરિણામક ફળ (ભાવી)ની ખબર નથી કે સુખ શામાં છે ? ધીરજ રાખવામાં કે ઉતાવળ કરવામાં તેની ભવિષ્યની ખબર કોઈને પણ હોતી નથી, પરંતુ તેનું છેવટે ભવિષ્યરૂપ પરિણામિક ફળ આવે ત્યારે જ એટલે તે દેખાય ત્યારે જ સમજી

દેનો લેનો પૂર્વકો જાતેં જિતનો હોય,
સો લે દે કાહૂ તરહ મિલે જોગ સબ સોય. ૮૪
ભસ્માંગદ ભય ભવ ડરે, અર્જુન લુટે ગંવાર.
તાકો દુઃખ ધરિયે નહી હરિકૃતિ સમય બિચાર. ૮૫.
હરિશ્ચંદ્ર નલ યુધિષ્ઠિર અતિ દુઃખ સત્ય નિધાન,
તોકોં કષ્ટ કુકરમતેં તેરી ગિનતી કોન ? ૮૬

શકાય, તેટલા માટે ઉદ્વેગ (ચિંતારૂપી તાપ કલેશ) તેને છોડીને તું શ્રીહરિને ભજ.

૮૪. પૂર્વ જન્મ કર્મના સંચિત પ્રમાણે જેવું જેટલું જે પ્રમાણે લેહેણું કે દેવું હોય તે તે પ્રમાણે તે તેની પાસેથી કોઇ પણ રીતે (પ્રકારથી) લેવા આપવાનો પૂર્વ યોગ (પ્રસંગ) આવી મળશે.

૮૫. જુઓ ભસ્માંગદના ભયથી સમર્થ ભવ (શંકર) ડર્યા હતા. અથવા અર્થ એવો પણ નીકળી શકે કે–ભસ્માંગદ અસુરના ભયથી ભવ (સંસાર) અથવા જગતને થરથરાટરૂપનો ત્રાસ ઉપજ્યો હતો. વળી અર્જુન સરખો મહાવીર બાણાવળી તેને ગમાર જાતિવાળાએ (લુંટારા કાબાએ) લૂંટી લીધો હતો આવી વાતો સાંભળીને તેનું દુઃખ ધારણ ન કરીએ. એવા પ્રસંગે (સમયે) શ્રીહરિની ઇચ્છારૂપ કૃતિ જાણવી.

૮૬ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર રાજા તથા પુણ્યશ્લોકી નળરાજા તથા ધર્મના અંશાવતાર યુધિષ્ઠિર રાજા કે જેઓ સત્યમાર્ગે ચાલવાને સત્ય-ધર્મ રૂપ હતા છતાં તેમને પણ અતિશય દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે તું તો કુકર્મને લીધે જ કષ્ટ ભોગવે છે માટે ત્હારી તો તેની આગળ ગણતી જ શી ?

સબ ઈંદ્રિય સ્વતઃસિદ્ધ જ્યો બિના પ્રાન જડરૂપ,
તેસે સબ સાધન ખલુ બિના કૃપા બ્રજ ભૂપ. ૯૨
હરિ દીનો સુખ યોં મિલે જ્યોં શ્રીફલમેં તોય,
ગજ કપિત્થકી નાંય ત્યોં સમુઝ હાનિહૂ હોય. ૯૩

સ્વામિત્વ કે હક્ક રહેલો જ નથી, જ્યારે તે સર્વના માલીક તે પરબ્રહ્મને કર્યા છે તેમ છતાં તને શા માટે આંચ (પરિતાપ=ચિંતાગ્નિ) થાય છે? અને જ્યારે તને તેવી ચિંતા રહે છે ત્યારે તે મનકર્મ વચને સત્ય સંકલ્પે સર્વ બ્રહ્માર્પણ નિવેદન કરેલું જ નથી અર્થાત્ પ્રભુને છેતરવારૂપ તેં કૃતિમાત્ર (ક્રિયારૂપનું ફકત) નિવેદન કરેલું હશે.

૯૨ જેવી રીતે ઈંદ્રિયો માત્ર તેમાં પ્રાણ હોવા વગર કાંઇ પણ કાર્ય કરવાને તે જડ હોવાથી સ્વતઃસિદ્ધ શકિતમાન ન થાય, તેવી જ રીતે સર્વે સાધનો પણ શ્રીકૃષ્ણની કૃપા વગરનાં પોતાની મેળે કાંઇ પણ ફળ આપવાને શકિતમત્ ન થાય એ નિશ્ચય છે. અર્થાત પ્રાણરહિતની ઈંદ્રિયો જેમ જડ છે તેમ પ્રભુકૃપા વગરનાં સાધનો કૃતિમાત્રવાળાં તે પણ જડ છે.

૯૩ શ્રીહરિએ કૃપા કરીને આપેલા સુખના દાનના ફળ વિષે દૃષ્ટાંત. જુઓ શ્રીફળ નાળીયેરના ગર્ભમાં પાણી શી રીતે ભરાઈ રહે છે? પાણી તો જડમૂળ બીજમાં પડી સીંચાય છે, તે બીજની અંકુરિઓમાં કે તે વૃક્ષમાં કે તેના પાંદડાં ડાળાં ડાળીમાં કાંઇ પણ જળ હોતું નથી, છતાં એ દ્રુમના શિખરે (ઉંચી ટોચે) લાગેલા ફળ (નાળીયેર)માં તે ઉપર છોડાં ને તેમાં શુષ્ક જડરૂપ કાચલાં તે સર્વને ભેદીને તથા કાચલીની અંદર એ જળ શી રીતે અને કયારે ભરાય છે તેની ખબર પડતી નથી, તેમ પ્રભુ કાંઇ અતુલિત સુખદાન પોતાના નિજ

જો તેરી સો ઓરકી બસ્તુ કિહૂં નહિ હોહિ,
દુઃખ પ્રયત્ન તજિ ઓર કિન ત્યો પ્રાપત કબુ તોહિ. ૯૪

ભકતોને આપે છે છતાં તેની સર્વ જનોને સૂક્ષ્મ સમજણ ન હોવાથી ખબર પડતી નથી. હવે તેથી વિરુદ્ધનું દુઃખરૂપ જવા કાળનું દૃષ્ટાંત આપે છે કે જુવો ગજ (હાથી) આખું કોઠું ગળી જાય છે અને તે ગુદા દ્વારા લીદમાં પાછું બહાર મળ શ્રવે છે ત્યારે નીકળે છે, એમાં પણ પ્રભુની એક અજબ તરેહની યુકિત ભાસે છે કે એ આખું કોઠું જેવીને તેવી સ્થિતિમાં છોડા સહિત બહાર નીકળે છે. તેના છોડારૂપ કચલાને જઠરાગ્નિની આંચ ન લાગતાં તે કાચલાની અંદરનો ગર્ભ તેનેજ માત્ર તે જઠરાગ્નિ બાળી નાખે છે. એમાં વિચાર કરો કે એ કોઠામાં અગ્નિએ શી રીતે પ્રવેશ કર્યો કે તેમાં રહેલો ગર્ભજ માત્ર કેમ દહન થયો? અને તેની ઉપરના પડરૂપનું મજબુત છોડારૂપ કાચલું પ્રથમ કેમ ન બળ્યું? સાર એ ગ્રહણ કરવાનો છે કે–સુખ શ્રીહરિનું આપ્યું આવે છે અને દુઃખરૂપ જવાકાળ પદાર્થ તે પ્રભુ ઇચ્છા પ્રમાણે જાય છે અને તે જ પ્રમાણે સુખરૂપ લાભ કે દુઃખરૂપ હાનિ પ્રાપ્ત થવામાં પણ ઇશ્વરઇચ્છારૂપ પ્રબળ સત્તાનું કારણ સમજવાનું છે.

૯૪ પ્રભુ તો સમગ્ર જગત્‌ના અનંત પ્રાણીઓનું એ પ્રમાણે કરે છે. અને તારાથી (જીવથી) તો બીજા કોઇની વસ્તુ કદી પણ થઇ શકતી નથી. માટે તથા ઇશ્વિરઇચ્છાએ પ્રાપ્ત થતા દુઃખને ટાળવામાં કેવળ પુરુષપ્રયત્નરૂપ શ્રમ ઉપર આધાર રાખતો હોય તો તે છોડી દે. તું જે પ્રમાણે બીજાનું દુઃખ ટાળવાને અશક્ત છે તે જ પ્રમાણેનું ત્હારૂં દુઃખ પણ ત્હારી મેળે મટાડવાને કદિ પણ સુશક્તતા ન માનીશ.

છલબલ કરિ કર્યો હૂ લઇ, અધટિત કાહુકી બસ્ત,
કર્યો વાહિપેં જાયવે, કપટી ધર્મ ધન અસ્ત. ૯૫
ખલ હથગત તહુ મિલેગી બસ્તુ જુ તેરી આહિ,
સાત સંદૂક નિસંક ધરિ જાય જુ તેરી નાંહિ. ૯૬
ક્ષમા રાખિ અતિ બોલિ મતિ હરિ સુમરન જિન ભૂલ;
બને સુ હરિઇચ્છા સબહુ સમુઝિ હિયે મત ડુલિ. ૯૭
ભલો અરિહૂ કો ભલ કરે દુષ્ટ મિત હુ હતિ જાય,
કૃષ્ણા સુત રિપુ છુડાયો અહિ પોષકકો ખાય ૯૮

---

૯૫. છળ (કપટ) થી અથવા બળ વાપરીને (ઝુંટી લેઈને) કેમ બીજાની વસ્તુ લેવાની અઘટિત ઇચ્છા કરે છે ? કેમકે તું કુમતિથી તેની પાસે જઇશ તો તને કપટી કહેશે વળી તારી ધર્મરૂપી દોલત તેનો પણ એ કુકર્મથી અસ્ત થઇ જશે.

૯૬. નિશ્ચે કરીને કહું છું અથવા હે પુરુષ, તને કહું છું કે–જે ત્હારી વસ્તુ ખળના હાથમાં ગયલી હશે તો પણ તે તને પુનઃ પ્રાપ્ત થશે (આવી મળશે). વળી એમ છતાં પણ જે જવા કાળ વસ્તુ છે તે કદાપિ સાત તાળાં મારીને તે ભરી હશે, સાત પેટીમાં રાખી હશે, પણ તારી નહિ હોય તો જશેજ.

૯૭. માટે તું ક્ષમારૂપી સદ્‌ગુણી ધર્મને ધારણ કરજે. અતિશય બોલીશ નહીં (એટલે અવશ્ય જરૂર પુરતું બોલજે) અને કદિ પણ શ્રીહરિનું સ્મરણ ન ભૂલીશ. અને જે કાળે જે કાંઇ થાય તે સર્વમાં શ્રીહરિની ઇચ્છા માનજે. એવું તું ત્હારા મનને કદિ પણ ડોલાવીશ નહીં.

૯૮. ભલા મનુષ્યો હોય છે તે પોતાના વૈરીનું પણ સારૂં કરે

બુરો બને નહિ સજનતેં ખલ ભલ કિયો ન જાય,
દેખિ સુધા કાહુ ન દુખદ બિખ કાહુ ન સુખદાય. ૯૯
જિય કૃતિ કરિ ફલ હાથ હરિ. ભલ અભલ ન કુછ જ્ઞાન.
નાંતર કો અપનો બુરો કરે કરો અનુમાન. ૧૦૦

છે અને નાદાન (નઠારા) માણસની મિત્રતામાં જીવની ખુવારી થાય છે. જુઓને કૃષ્ણા (દ્રૌપદીજી) એ પોતાના પુત્ર અભિમન્યુનો વૈરી (દ્રોણાચાર્ય)નો પુત્ર અશ્વત્થામા તેનો નાશ થતાં (પ્રાણ લેતાં) અટકાવી તેને મૂર્છાના ભયથી છોડાવ્યો. જુઓને નાગની ભક્તિ કરનારા તે નાગને દરરોજ દુધનું પાન કરાવી તે નાગને ફુલની શય્યા કરીને તેમાં તેને સુવાડે છે પણ તે વિષરૂપ જનાવરમાં તે અમૃતરૂપ દુધ તે વિષ (ઝેર) વૃદ્ધિકારક થઇ જાણે જો તે પાલન પોષણ કરનારાથી તેના ઉપર પગ પડયો હોય તો તે પ્રસંગે પૂર્વના પેલા પોષકના અપાર ગુણ ઉપકારને ભૂલી જઇ તેને કરડી તે પોષણ કરનારના પણ પ્રાણ લેવા પર્યંતનું અસહ્ય દુઃખ આપે છે. આ પ્રમાણે સજ્જન અને દુર્જનના સ્વભાવો હોય છે.

૯૯. સજ્જન પુરુષથી કદિ પણ અસતરૂપ નઠારી કૃતિ ક શકતી જ નથી. અને ખળ (દુષ્ટ) માણસથી કોઇનું પણ ભલું (સારૂ) થઈ શકતું નથી. સજ્જન પુરુષનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે, જેવી રીતે અમૃત કોઇને પણ દુઃખરૂપ ન જ થાય. સમગ્ર વિશ્વને તે સુખદાયી જ હોય છે (થાય છે).

૧૦૦. વળી કેવી કૃતિ કરવાથી શું ફળ (કેવું ફળ) પરિણામે આવશે તેની સારા માઠા પરિણામિક ફળની અગાઉથી કોઇને માહિતી હોતી નથી. કેમકે દરેક માણસ દરેક કૃતિ તેનું સારૂં ફળ આવવાનં

કબિત્ત.

સદા કાલ એકસી ના નિભે રીત્ત કાહૂકી,
જો ભોગી કિધોં યોગી કિધોં રંક ભૂપ કહિયે,
નલ જૈસો હતો ગયો, સુગ્રીવકો ગયો અયો,
યાકો કહા હોય જાય નહી હોય પૈયે
હર્ષ શોષ યત્ન કીયે આવે નહી જાય કછૂ,
બિન માગ્યો દુઃખ મૃત્યુ સુખ હૂ ત્યોં લહીયે.
ધીરજ ના તજિયે દયા રાધાબર ભજીયે સુ
કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહિયે પ્રભુ રાખે ત્યોં રહિયે. ૧૭

ધારીને જ કરે છે પરંતુ તે કૃતિનું કોને શું ફળ આપવું ક્યારે, કેવું, કેટલું કેવી રીતે? એ સર્વે કર્મફલપ્રદાતા ઇશ્વરના હાથમાં હોય છે જો કર્મ કરતી વખતે જ તેનું પરિણામિક ફળ ખોટું આવશે એમ ખબર હોય તો કોઇ પણ પોતાની મેળે પોતાનું બુરૂં થાય એવું કેમ જ કરે ? એમ સહેજ અનુમાન કરવાથી સમજી શકાય તેવું છે.

૧૭. સદા સર્વદા એક સરખી રીત નભી શકતી નથી. (અર્થાત્ કાળે કરીને બદલાયા જ કરે છે). ભોગી હોય, કે યોગી હોય, રાંક હોય કે રાજા હોય, તો પણ સર્વને આ નિયમ સામાન્ય રીતે લાગુ પડે છે. જુઓ પુણ્યશ્લોકી નળ રાજાને ત્યાં કેટલો બધો વૈભવ હતો ? છતાં તે કાળે કરીને જતો રહ્યો. સુગ્રીવ (વાળીનો ભાઇ) રામભક્ત થતા પહેલાં સ્ત્રીસહિત રાજ્ય વૈભવી હતો. બળવાન મોટા ભાઈએ તેને મારીને કાઢી મુકયો એટલું જ નહીં તે સુગ્રીવની

દ્રૌપદી જુ પાયે દુઃખ, સહિ હે પ્રલ્હાદ પીડા,
અંબરીષ રુકમાંગદ દુઃખતેં અઘાયે હેં;
ભીશમ જૂ બિભીષન જૂ પાંડો નલ હરિશ્ચંદ્ર,
ધ્રુવ કુંતા ચંદ્રહાસ દુઃખી ભયે ગાયે હેં;
મહેતાજી, મીરાં, જયદેવ, જની, તુકારામ,
માધોદાસ, તુલસી, પીપાદિક પીરાયે હેં;

સ્ત્રીને પણ તે મ્હોટાભાઇ વાળીએ ભોગવવા માંડી જેથી તેને પાહાડમાં નાસવું પડયું હતું. આ પ્રમાણે અસહ્ય દુઃખથી તે પીડિત હતો છતાં તે શ્રીરામચંદ્રભગવાનને શરણ ગયો તો શ્રીભગવાનના સમર્થ બળ પ્રભાવવાળા આશ્રયથી ગયલી સર્વ વસ્તુઓ પુનઃ પ્રાપ્ત થઇ. વળી વધારામાં મ્હોટા ભાઇ વાળીના રાજ્ય ગાદીના માલીકરૂપ પણ થયો. માટે ચલાયમાન એવા ક્ષુદ્ર વૈભવો જાણીને તે આવ્યાથી હર્ષ ન કરવો. તેમ ગયાથી શોક પણ ન કરવો. કારણ કે ગયલું પણ મળી શકે છે અને હોય છે તે પણ જાય છે, કાં તો એ વૈભવાદિકને છોડીને આપણને જવું પડે, કે કાં તો તે વૈભવો આપણને છોડીને પણ જાય છે. વળી પ્રયત્નરૂપ શ્રમ કર્યાથી કાંઇ આવે નહિ અને માગ્યા છતાં પણ મળે નહીં. એમ નિર્ધાર કરી પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે જેવી રીતે વગર માગે પણ દુઃખ અને મૃત્યુ આવે છે તે જ પ્રમાણે સુખ પણ પ્રભુની ઇચ્છા હશે ત્યારે વગર માગે આવીને પ્રાપ્ત થનાર હશે તે પ્રાપ્ત થશે જ. માટે દુઃખરૂપ આપત્તિ કે હાણ મૃત્યુને પ્રસંગે ગભરાઈ ન જતાં ધીરજ રાખવી. કદિ પણ ધીરજને છોડવી નહિ અને શ્રીરાધાવરને ભજી અને મોઢેથી સદા શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ એમ ભગવતનામનો જપ કરીએ અને જે કાળે જેવી સ્થિતિમાં પ્રભુ રાખે તે કાળે તેમાં સંતોષ માનીએ.

કુંડલિયા.

કોઇ બસ્તુ અપની ન હે સબકે ધની બ્રજરાય.
જબ લગ જયોં રાખે રહે ફિર પઠવે વ્હાં જાય.
ફિર પઠવે વ્હાં જાય કછુ ન અપની લહિયે
મમતા દુ:ખકો મૂલ સુ બિછરત મહાદુ:ખ પૈયે.
કહે દયો હરિદાસ રહો સાખીવત્ હોઇ
આયે હર્ષ ન લહો ગયે તબ સો[ગ]... [illegible] ૨૦

ઇચ્છારૂપ ભાવી પદાર્થ માની એ સર્વ તાપસહિ[ત] ... [illegible] કરવા માટે શ્રીહરિનું નામસંકીર્ત્તન કરવું તથા શ્રીહરિનું પા[illegible] (શ્રીપાદતીર્થ =ચરણામૃત) નું પાન કરવું અને શ્રીહરિના દૃઢ આશ્રયપૂર્વ[ક] શ્રીહરિની અનન્યશરણાગતિ ગ્રહણ કરવી.

૨૦ કોઇ પણ વસ્તુ વાસ્તવિક રીતે આપણી છે જ નહિ, કારણ કે સર્વના ધણી તે શ્રીકૃષ્ણ જ છે. માટે તે પ્રભુ જ્યાં લગી જે સ્થાને રાખે ત્યાં લગી જ તે ત્યાં રહી શકે છે. તેને જ્યારે (જે સમયે) જ્યાં મોકલે ત્યાં જાય છે એમ જાણી કોઇ પણ પદાર્થને વિષે આપણી (પોતાની) માલકી કે સત્તા કે સ્વત્વ માનવું એ બરોબર નથી. કારણ કે પરાયી વસ્તુ ઉપર આપણે મમતા મ્હારી છે એવું માનવું એ જ દુ:ખના મૂળરૂપ છે અને પોતાની માન્યતાને લીધે જ તેનો વિયોગ થતાં અત્યંત દુ:ખી થાય છે. માટે શ્રીહરિના દાસ દયારામ કહે છે કે, જગતમાં સાક્ષીવત્ રહેવું. જેમ કોઇ સાક્ષીદાર હાજર હોય તેટલા કારણથી કાંઈ તે પક્ષકારના કાર્યના સારા માઠા પરિણામના જવાબદાર થઇ શકતા નથી એટલે પક્ષકારને લાભરૂપ ફળ આપવાથી કાંઈ સાક્ષીને હર્ષ પણ ન થાય. તેમ તે પક્ષકારોને નુકસાનરૂપ થઈ કાંઇ ખોટ જાય

છપ્પય.

તિથિ વાર નછત્ર ચોગ કરનાદિ અનિષ્ટ હુઇ,
બામ પૃષ્ટ સસી કાલવાર સૂલ દોસ નહીં કુઈ,
બ્યતિપાત બૈધ્રત બિષ્ટિ મ્રત્યુયોગ સબ ટરિ
કાલ પાસ યમઘંટ અપસુકન અમંગલ હુ ડરિ,
ભય સંકટ ચિંતા ચોર રિપુ તાપ સબ થર હરત
સબ [illegible] દયાપ્રભુ કૃષ્ણ નામ સુમરન કરત. ૨૧

તો તે ખોટરૂપીનો શોક પણ કાંઇ સાક્ષીને ન થાય તેમ વર્તવું એટલે પ્રાપ્ત થયાથી હર્ષ ન કરવો, અને ગયાથી શોક ન કરવો.

૨૧ સવ અશુભને મટાડી સર્વ પ્રકારનું શુભ થવા માટે ઉપાય રૂપનો આ છપ્પો છે. ૧ તિથિ, ૨ વાર, ૩ નક્ષત્ર, ૪ યોગ, ૫ કરણ ઇત્યાદિ અનિષ્ટરૂપ કુયોગ હોય અથવા ડાબા પાસા તરફ કે પાછલા પીઠ ભાગ તરફ ચંદ્રમાનું ઘર હોય અથવા શૂલ દોષ હોય કે વ્યતિપાત યા વૈધૃત કે વિષ્ટિ યોગ હોય કે મૃત્યુયોગ હોય એવા કુયોગો સર્વ જ્યોતિષ શાસ્ત્રાદિકમાં શુભાશુભ શુકન અપશુકનના વર્ણવેલા છે, વળી મૃત્યુ (કાળ) કે યમદૂતના પાશમાં સપડાવા જેવું હોય, કે યમઘંટ કે અપશુકન અમંગલ ચિહ્નસૂચક હોય, વળી ભય કે સંકટ યા ચિંતા ચોર, વૈરી, અગ્નિ ઇત્યાદિક રૂપથી હોય, કે પાપે કરીને સંતપ્ત રહેતા હોય તો એ સર્વે અશુભ યોગમાત્રથી ન ડરતાં, એ સર્વ ઉલટ રૂપનાં ટળવા, તથા સર્વ વાતે શુભરૂપ સુખકારી શ્રેયસ્કર થવા ઇચ્છનારે સદા સર્વદા (અખંડ) શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું સ્મરણ ચિંતન કરવું કે જેણે કરીને તે ભયરૂપ પદાર્થમાત્રને પણ થરથરાટ ઉપજી તે

દોહા.

અકથ કષ્ટ આયો કછૂ ચલ્યો પ્રયત્ન ન કોય,
તબ સબ તજિ હરિ રટત સુખ હોય હોય ફિર હોય. ૧૦૧
જાહિ જિતો જબ જ્યોં લિખ્યો તાહિ તિતો તબ ત્યોંહિ;
દેખિ મિલત ફલ ફૂલ જ્યોં ઋતુ દ્રુમ લત બિન ચોંહિ. ૧૦૧
રે જન જન જિન ત્રષ્ણ ધરિ ધરધરધર ધરિ આસ
શ્રંગિ શ્રંગ સાખી હરે ઉપબન પરસિ [illegible] પ્રકારના ૧૦૨

સર્વ અશુભ અમંગળ ટળી જાય છે. આપસહિ [illegible] રીતે શુભ રૂપ યોગ થાય છે.

૧૦૧ જ્યારે કથન પણ ન કરી શકાય (એટલે ઘણાં અગણિત હોવાથી તે સર્વનું વર્ણન પણ ન થઇ શકે તેવું અપરંપાર) કષ્ટ આવી પડયું હોય, અને તે મટાડવામાં બીજો કોઇ પણ ઉપાયરૂપ શ્રમવાળો પ્રયત્ન પણ ચાલી શકતો ન હોય એવી નિરુપાય સ્થિતિમાં આવી પડયા હોય તેને તે સર્વથી મુક્ત થવાને સારૂ બીજા આળપંપાળરૂપના ક્ષુદ્ર ઇલાજોને છોડીને શ્રીહરિનું રટણ કરવું. શ્રીહરિના નામચિંતને કરીને જરૂર સુખ થાય, થાય ને થાય જ એમ ત્રણવાર દ્દઢ નિશ્ચય પણે કહે છે.

૧૦૧ જેહેને, જેટલું, જ્યારે, જેવી રીતે, ભાવિરૂપ પ્રાપ્ત થવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું હોય તેને, તેટલું, ત્યારે, તે પ્રકારે થઇ આવી મલે છે એવું જોઈ લે. જેમકે ફલ-ફુલ જુદી જુદી ઋતુમાં ને જૂદાં જૂદાં વૃક્ષોમાં વિવિધ અનંત લતાઓમાં વગર માગે થાય છે.

૧૦૨ હે મનુષ્યો હે કૃષ્ણભક્તજનો, તમે રખે અન્ય કોઇ પણ તૃષ્ણા રાખતા, પણ તમે સર્વ પૃથ્વીને ધારણ કરનારા શેષજી, તે

નામ બિસંભર કૃષ્ણ કો જિન મન સોચે રંચ,
ચિંતા ધરિ દૃઢ કરિ હરિ, ચુગની રચિ કે ચંચ. ૧૦૩

શેષજીસહિતને ધારણ કરનાર શ્રીકૂર્માવતાર કે જે અંશાવતાર છે તે અંશાવતારના પણ અવતારી શ્રીગિરિરાજધરણ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા છે [illegible]નીજ એક આશા રાખો, કારણ કે વસ્તીમાં તો કોઇ પણ વૃક્ષાદિકને [illegible]ળ રેડનારા મનુષ્યાદિકની સહાયતા હોય છે પણ જ્યાં વસ્તી હોતી નથી એવા અરણ્યમાં [illegible] પ્રત્યેક પર્વતો સુદ્ધાંમાં અને ગિરિની ગુફાએ ૧૦૬ તું [illegible] સહિતમાં પ્રવૃક્ષો બારે માસ લીલાં ને લીલાં રહે છે, કારણ કે તેને [illegible] અન્ય કોઇ પણ જળ સિંચવા જતું નથી. અને ઉપવન (વાડીઓ) તે મનુષ્યનો આશ્રય કરીને રહેલાં છે ત્યારે તેને મનુષ્યો તરફથી જળ સિંચાતા છતાં પણ તેનાં પાંદડાં સુદ્ધાંત પણ ઉદાસ (નિરાશ) થઇને સુકાઇ જાય છે.

૧૦૩ જે શ્રીકૃષ્ણનું નામ વિશ્વંભર છે તે વિશ્વમાત્રનું પોષણ કરે છે માટે તે વિશ્વંભર કહેવાય છે. એવું શ્રીભગવાન્‌ના નામનું બલ છે માટે તું રખે ખાનપાનાદિકનો શોક કરતો. જેને તું માતુશ્રીના ગર્ભમાં હતો ને ત્હારો જન્મ પણ થયો ન હતો તે વખતે એ વિશ્વંભરે ત્હારી અગાઉથી ચિંતા ધારણ કરી ત્હારે માટે ત્હને ચંચુ (દાંત) આવતા પહેલાંથીજ પ્રભુએ અજબ યુક્તિથી તારી માતાના સ્તનને વિષે માદક, પાચક ને સ્વાદિષ્ઠ મધુર દુધ ત્હારે ધાવવાને સારૂ પ્રભુએ મુકયું છે, કોઇ કહેશે કે એમાં તે વળી અજબ યુક્તિ શી છે? પણ લગાર ઝીણી બુદ્ધિએ વિચાર કરી જોશો તો જણાશે કે આખા અંગમાં કેવા કેવા પ્રકારનાં ગંદાં અપવિત્ર પદાર્થોનું સાહિત્ય ભરેલી છે. મળ, મૂત્રસ્થાન કફ, વીર્ય, પરૂ, લોહી, રુધિર, મેદમજ્જા, માંસ,

જીવત લગ ભચ્છન બસન, ઓર મરન તજિ તાપ,
અહાર યોગ રચ્છન મરમ કરિ હે આપુર આપ. ૧૦૪
હોત હિ હરિ પય પાન દિય જબ મતિ ગતિ બચ નાંહિ,
સો અબ તો કો ભૂલિ હે જો સોચત મન માંહિ ૧૦૫

વિષ્ઠા, લાળ, ચામડી, હાડકાં, કૃમિ, ઇત્યાદિ દુર્ગંધમય પદાર્થોથી ભરપૂર ઉદર ભરેલું છે તેમાં આવું અમૃતરૂપ દુધ આવે એવી તે શી યુક્તિ તે વખતે રચી હતી? કાંઈ જ નહિ. તેવ[illegible] તે પ્રભુએ તને સ્તનપાન કરવાની બુદ્ધિ આપી માતાના [illegible]માં તે પ્રભુએ [illegible] અમૃત ભરી મુકયું. વળી તે દરરોજ તાજું અને પ્રે[illegible] રીતે ભરાઈ શકે તેટલું અને તને પથ્યરૂપી પચી શકે એવું હલકું અને સ્વાદિષ્ઠ એવું તું ઇચ્છે તે વખતે આઠે પ્રહર તાત્કાલિક હાજર રહે એવી ગોઠવણ તે પ્રભુએ કરી મૂકી હતી. ત્હારે માટે એ ચુગણી તને દાંત પણ આવ્યા (ઉગ્યા) ન હતા એવા સમયથી ભરી રાખી હતી તેનો તું બીજા બાળકોનો દાખલો જોઇને વિચાર કરજે.

૧૦૪ જીવતાં સુધી ભોજન અને વસ્ત્ર તથા મરણ એનો તાપ (કલેશ) રહે છે તેનો ત્યાગ કરવો કારણ કે ખાનપાન માટે યોગાયોગ સંબધ, તથા રક્ષણ એ સર્વે ભાવી પદાર્થ (ઇશ્વરઇચ્છારૂપ પ્રબળ સત્તાથી) પ્રાપ્ત થાય છે એવો મર્મ સમજ અને ત્હારા જીવતપર્યંત તને પ્રભુએ નિર્મેલા પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સર્વ પ્રાપ્ત થશે જ.

૧૦૫ જન્મ થતાં જ શ્રીહરિએ માતાના સ્તનમાં અમૃતરૂપ દુધ મુકેલું હતું, તે વડે ત્હારૂં ખાનપાન શરૂ કરી આપેલું હતું જ, જે વખતે ત્હારામાં કોઇ પણ બુદ્ધિ કે કાંઇ પણ વિચાર કરવાની શક્તિ કે તને કાંઇ પણ ગતિ (ખબર) ન હતી, તેમ તને વાચા બોલવારૂપ

તૂ ચિત્ત ચિંતા કયોં કરે બિશ્વંભર બ્રજપાલ
સક્કર સક્કરખોર કો દે દધિ મધ્ય દયાળ. ૧૦૬

વાણી સરખી પણ ન હતી. તે વખતથી જે વિશ્વંભરે વગર માગે અને વગર પ્રયાસે ત્હારે માટે આહારની અગાઉથી કાળજી રાખી તને મેળવી આપ્યું હતું તે પ્રભુ શું તને હવે ભૂલી જશે કે છોડી દેશે? કદિ પણ નહીં ભૂલે અને ત્યાગ પણ નહીજ કરે. ત્યારે તું ભોજનવસ્ત્રાદિકની શા માટે ચિંતારૂપ સોચ[illegible] કરે છે?

૧૦૬ તું મ[illegible] કૃપા દૃષ્ટિ[illegible]રીકર કરે છે? આખા વિશ્વનું પાલન પોષણ કર[illegible] તેના વિશેષ કારણ[illegible]) શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર કે જેને વ્રજપાલ કહે છે તે પ્રભુનો વિશ્વાસ [illegible] તું રાખ્ય, જુઓને ઉદધિ સમુદ્રમાં એ એ સાગરના દ્વીપ (બેટ) માં સક્કરખોર પક્ષી થાય છે તે અનન્ય ભાવે સદા શ્રીહરિનો આશ્રય દૃઢ રાખીને શ્રીભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરે છે તો તેને પ્રભુ ત્યાં એટલે સમુદ્રના બેટમાં જ્યાં ચારે પાસે સમુદ્ર છે ત્યાં સમુદ્રના મધ્ય[illegible] તેને ખાવાનો આહાર માત્ર સાકર હોવાથી સાકર મેળવી આપે છે એવો વિશ્વાસ તું પણ રાખ ને ભોજનવસ્ત્રાદિની ચિન્તાનો પરિત્યાગ કર.

ચાલતા પ્રસંગને જરાક થોડીવાર મુલતવી રાખીને વચમાં શ્રીહરિમાં વિશ્વાસનું પ્રતિપાદન કરવા સારૂ કહે છે કે જો તું એ પ્રભુનો દૃઢ વિશ્વાસ છોડીને પુરુષપ્રયત્નરૂપ સાધનરૂપ બળનો આધાર રાખીશ તો તેનું ફળ કેવું આવે છે તે સમજવાને સારૂ બે દાખલા છે.

(૧) જુઓ પ્રાચીનબર્હિષરાજાએ અગણિત યજ્ઞો કર્યાં હતા, કે જેણે યજ્ઞે કરીને સમગ્ર પૃથ્વી ચીતરી નાખી (છાઇ નાખી) હતી, છતાં તેને તે સાધને કરીને ઉલટો ભય થયો હતો. નારદજીએ એને

દુહા.

પ્રાચીનબર્હિષ નૃગાદિક અતિ સાધન ભય કષ્ટ.
ગીધ ગનિકા વ્યાધાદિ હરિપદ સહજહિ સુનિ સ્પષ્ટ.

યજ્ઞમાં તેં અનેક પશુઓની હિંસા કરેલી છે તે ત્હારા મરણની વાટ (રાહ) જોઇને માર્ગમાં ત્હારૂં વૈર લેવાને હાથમાં અસ્ત્રશસ્ત્રાદિ ધારણ કરીને બેસી રહ્યા છે, એમ કહી તે સર્વ પશુઓને બતાવ્યાં, તે જોઇને પ્રાચીનબર્હિષરાજાને યજ્ઞકૃતિ[illegible]. તેવ[illegible]દિ પદ મેળવવાની વાત તો બાજુ ઉપર રહી પણ[illegible] માટે [illegible]ાના [illegible]માં તે પ્રભુએ [illegible] (૨) વળી નૃગાદિકની પણ કથાઓ[illegible]ર (ભગવાને [illegible] બ્રાહ્મણોને [illegible] કર્યું હતું. એક વખતે [illegible]એ એક ગાય એક બ્રાહ્મણને દાનમાં આપેલી છતાં તે ગાય ભૂલથી તે બ્રાહ્મણને ઘેર ન જતાં એ રાજાની ગૌશાળાની ખીરક હતી તે ગાયોની કોઢયમાં તે આવી ગયલી હશે, તેની એ નૃગરાજાને ખબર ન હતી. જેથી [illegible]થી અજાણે તે દાન કરેલી ગાયનું દાન બીજે દિવસે બીજા બ્રાહ્મણને ભૂલથી અપાઈ ગયું, જેથી દાન લેનારા બન્ને બ્રાહ્મણોની વચમાં ભારે કલેશ પેદા થયો. જે કલેશના યોગે કરીને એ નૃગરાજાને અનેક ગાયોના દાનરૂપ પુણ્યને બદલે આ સહજ પાપરૂપ કૃતિનું ફળ તેણે પ્રથમ ભોગવ્યું. કાંચીડાનો દેહ પ્રાપ્ત થયો, અને તે યોનિમાં અનેક જીવોનું તેને ભક્ષણ કરવું પડ્યું. તે કૃતિથી તે ભારે દુઃખને પામ્યો હતો. અને નિઃસાધન (સાધન રહિતના) જીવોએ પ્રભુ છે એવો દૃઢ વિશ્વાસ ધારણ કરેલો હતો તેટલા કારણથી તે પ્રભુના પદને પામ્યા હતા તેના દાખલા આપે છે જેમકે; ગીધ પક્ષી. (૨) પોપટને ભણાવનારી ગુણિકા. (૩) વ્યાધ (પારધિ) આ સર્વે શ્રી હરિના પદને સહજમાં પ્રાપ્ત થયા છે

મત્તગયંદ.

શ્રીમદબલ્લભકો દઢ આશ્રય, શ્રમ બિનાહિ સબે સુખખાનિ;
કૃષ્ણ કૃપા સો બલ સમ્રથ હુ અયોગ્યકુ યોગ્ય કરે અઘ હાનિ.

એવી કથાઓ છે તે તું સ્પષ્ટપણે સાંભળીને પ્રભુ ઉપર દઢ વિશ્વાસ ધારણ કર. પ્રભુ સ્વકીય જનના સાધનની અપેક્ષા રાખતા નથી. તદીય (ભગવદી) જનને માટે કોઇ પણ કાળ કે કર્મનું નિયામકપણું હોતું નથી. કેવળ પોતાની કૃપા દૃષ્ટિથી પ્રભુ અવલોકન કરે છે. કૃપાપાત્ર જનને માટે તેના વિશેષ કારણરૂપ પ્રભુ થાય છે.

૧૩. શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીનો દઢ આશ્રય રાખવાથી વગર શ્રમે સર્વ પ્રકારના સુખની ખાણ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માનું કૃપારૂપ સમર્થ બળ હોવાથી અયોગ્ય જન પણ યોગ્ય થાય છે તથા સર્વ પ્રકારનાં અઘ (પાપ=અથવા દુઃખ)ની હાનિ થાય છે એટલે પાપ તથા કષ્ટથી મુક્ત થાય છે. વળી અન્ય સાધનની પણ પ્રભુ અપેક્ષા રાખતા નથી. પોતાની મેળે કર્યા બરાબર માની લે છે. એ પ્રભુ કીયા તે વિષે કહે છે કે-જે પ્રભુએ શ્રુતિરૂપાને, તથા દંડકારણ્યવાળા અગ્નિકુમાર ઋષિઓને (ઋષિરૂપાને) તથા યજ્ઞરૂપા, ગોપકુમારિકાઓને રાસલીલામાં દાન આપવાનાં પ્રથમ વરદાને આપેલાં તે પ્રમાણે રાસ વિહાર કરી અગણિત સુખનું દાન કર્યું તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કદિ અપરાધ ન જોતાં શ્રીગુરુદેવની કાહાણી વિચારી દયા કર્યા જ કરે છે. અથવા એવો પણ અર્થ થઇ શકે છે કે, એવાં જે શ્રીગોપીજને તેસણે એ રાસલીલાવાળું વરદાનનું સુખ પ્રાપ્ત થતી વખતે માન કરેલું હતું તોપણ તેમનો તે કાંઇ પણ અપરાધ ન ગણતાં કેવળ શ્રીગુરુની

સાધન ઓર અપેક્ષ રખે નહિ આપહિ સો કરિ લે નિજમાની.
રાસલીલા કરિ માન તજે ન કબુ અપરાધિ દયા શ્રીગુરુ કહાની.
અનાયાસ બિશ્વાસબલ, અજગર પાવે અહાર,
ત્યોં તોકો સૂબ મિલહિગો ખુસિ ભજિ નંદકુમાર. ૧૦૭

કહાણી (સીફારસ)નું સમર્થ બલ માનીને દયારામ ગ્રંથકાર કહે છે કે–મારા અપરાધો (દોષો)ને પ્રભુ ગણતા નથી.

૧૦૭. અન+આયાસ (કાંઇ પણ પ્રયાસ વગર) જુઓ કેવળ પ્રભુ ઉપર સુદૃઢ વિશ્વાસ (આધાર) અજગર રાખીને તે કાંઈ પણ પ્રયત્નરૂપ ઉદ્યોગ નહીં કરતાં આળસુની પેઠે પડી રહે છે. તો પણ તેને પણ પ્રભુ ત્યાં આહાર મેળવે છે. તે જ પ્રમાણે તને પણ સર્વ મળશે જ. માટે તું પ્રસન્નતાપૂર્વક એ શ્રીનંદકુમાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ભજ.

૨૨. જુઓને અજગરને વગર ઉદ્યમે દયાળુ પ્રભુ તે આહાર મેળવી આપે છે અને શૃંગી પર્વતના શૃંગ (શિખર) ઉપર ઉગેલાં દ્રુમ (વૃક્ષ)નું પોષણ પ્રભુ તેના ઉપર મેહેર (દયા) કરીને તે ઝાડોને બારે માસ લીલાં રાખે છે. પૃથ્વી ઉપર પગ મુકવાની પણ ત્હારામાં સત્તા ન હતી–આંખો પણ ત્હારી ઉઘડેલી ન હતી, દાંત પણ ઉગ્યા ન હતા, શક્તિ–ત્હારી મેળે તું ઉઠી શકવાને પણ એવી અવસ્થામ એટલે તું માના ગર્ભથી પૃથ્વી ઉપર બહાર પ્રસવ્યો તેવી છેક અશકય સ્થિતિ વખતે તારો જન્મ થતા અગાઉથી પ્રભુએ તારા આહાર માટે ત્હારી માતુશ્રીના સ્તનમાં અમૃત જેવો આહાર પયામૃત ભરી મુકયું હતું. તું વિચાર કરી જો કે તે વખતે તેં શો ઉદ્યોગ (પુરુષ-પ્રયત્ન) કર્યો હતો? કાંઇ જ નહીં–છતાં તે વખતે પણ પ્રભુએ તને

કબિત.

અજગરકો અનાયસ અહાર દેત હેં દયાલ.
શ્રંગી શ્રંગ દ્રુમજ પોખેં એસી જાકી મહેર હે;
ઉદ્યમ તેં આજ લીયો હોત હિ પયપાન દીયો,
બિન માગે જાને દોષ દેખે નહિ જહેર હે;
બ્યાધ કો સ્વદેહ સ્વર્ગ પૂતના કો અંબ ગતિ,
તિનહૂપેં દયા દેખો કિયો જાને કહેર હે;
વિશ્વકૂં ભરત દયા નાથ નામ વિશ્વંભર.
બિસરેંગે તો કૂં એક તોપેઁ કા બેર હે? ૨૨

રુચે પચે તેવો સ્વાદિષ્ટ પાચક એવો ખોરાક–તને પયપાન–આપ્યું. તેં તે વખતે સ્તુતિ પ્રાર્થના કે માગણી પયપાન કરવાને માટે કાંઇ કરી હતી કે ? અર્થાત્ કંઇ પણ કરેલી ન હતી છતાં પણ પ્રભુએ પોતાને આશ્રયે તું રહેલો છું એમ માનીને ત્હારા ખોરાકની કાળજી રાખી હતી. વળી પ્રભુની અગણિત દયાલુતાનો તું વિચાર કર કે કેવળ મહાપાપકર્મ કરવાને પ્રવૃત્ત થયલી બકી (પૂતના) તેણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રાણાંત કષ્ટ દેવાની દુર્બુદ્ધિ મનમાં ધારણ કરી પોતાના કુચ ઉપર વિષ (ઝેર)નું લેપન કરીને તે વિષપાન કરાવવાને શ્રીગોકુળમાં પ્રભુને ત્યાં આવી. પ્રભુને પયપાન કરવાની ક્ષુધા ન હતી છતાં બળાત્કારે શ્રીકૃષ્ણને પોતાના ખોળામાં લેઇને તે વિષ (ઝેર) વાળું પયપાન કરાવવા લાગી, ને પ્રભુને તે પાયું છતાં પણ પ્રભુએ તેનું કાંઇ પણ મનમાં ન આણતાં તેના કુભાવને સદ્દભાવરૂપ ગણ્યો કે જે પ્રમાણે મને મ્હારી માતા શ્રીયશોદાજી ખોળામાં લઈને પ્રીતિ-

મત્તગયંદ.

જો ચુગની હરિ દેનિ ન હોય તુ ચાતુર કાહિકુ ચંચુ બનાવે?
પોષન બિશ્વ પ્રભુ બલ ના તબ નામ બિસંભર કાહિ ધરાવે?
જીવન જ્યોં દઈ દીન અમંત્રન બેઠકિ દોરિ તહૂ વહિ પાવે,
રે જડ રાખિ પ્રતીત દયા તજિ તાપ હરિ ગુન કયો નહિ ગાવે?

પૂર્વક સ્તન્યામૃતપાન કરાવે છે તે પ્રમાણે એણે મને કરાવ્યું એમ જાણી જે શ્રેષ્ઠ ગતિ માતાને આપેલી તેવી ગતિ આ દુષ્ટ કર્માચરણી પૂતનાને પણ શ્રીકૃષ્ણે આપી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્‌માં અપાર ક્ષમા અને અપાર દયાલુતા જણાય છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વધામમાં પધારવાની ઇચ્છા કરી હતી. તે વખતે પ્રભુના વામ (ડાબા) ચરણારવિંદ ઉપર એક વ્યાધે બાણ તાકીને મુકયું; જે ચરણકમળના તળીયામાં વાગ્યું, અને પ્રભુ એ નિમિત્ત ધારણ કરી નિજધામમાં પધાર્યા; છતાં એ પારધિને પણ કૃપા કરી તેને દેહસહિત સ્વર્ગે મોકલ્યો. તું તો તે શ્રીકૃષ્ણનો દાસ છે, માટે ત્હારી સંભાળ તો પ્રભુ અવશ્ય લેશે જ. કેમકે જેમનું વિશ્વંભર એવા બિરદનું નામ છે તે આખા જગતનું ભરણપોષણ કરે છે ત્યારે શું તે પોતાના દાસને જ વિસરી જશે? ત્હારા ઉપર કૃપા કરે એમાં કાંઇ વાર લાગે તેવું નથી એમ નિશ્ચ-ચતા સૂચવે છે.

૨૩. જો ચુગણી (ખાનપાન આહાર) શ્રીહરિને આપવો ન હોત તો તે ચતુરશિરોમણિ પ્રભુ ચંચુ જ મૂળમાં શા માટે કરત? સમગ્ર જગતનું પોષણ તે વિશ્વંભર પ્રભુના બળથી જ થાય છે. જો પ્રભુના બળથી પોષણ થતું ન હોય તો તે પ્રભુનું નામ “વિશ્વંભર” છે એવું નામ પ્રભુએ શા માટે ધરાવ્યું છે? દૃષ્ટાંત આપે છે કે, જેવી

દુહા.

આરબ્ધ ન્યોત દિયો, જબ લગ રહે સરીર,
તેરો તોકૂં પોચહી નિચિંત ભજિ બલબીર. ૧૦૮

રીતે કનકવા અથવા પતંગ કે તુક્કલને કોઇ મનુષ્ય આકાશ તરફ ચઢાવે છે તો પણ તેની દોરી તે ચઢાવનારે પોતાના હાથમાં જ ધારણ કરી રાખેલી હોય છે. યદ્યપિ તે કનકવા કે પતંગ કે તુક્કલ તે ધારણ કરનારના હાથથી દૂર ગયલો છે, તથાપિ તેની દોરી તે ચઢાવનારના હાથમાં જ રહેલી હોવાથી તે આકાશ માર્ગે પતંગાદિ ઉડતા છતાં પણ તે ધારણ કરનારના સ્વાધીન (વશ) જ રહેલ હોય છે અને જ્યારે ત્યારે તે ઉડાવનારની ઇચ્છામાં આવશે ત્યારે તેના ચરણ-કમળમાં આવશે જ. તેમ જ સર્વ જીવમાત્ર પ્રભુમાંથી ઉત્પન્ન થયલા હોવાથી તે તમામ જીવોની જ્યાં સુધી તે પ્રભુ હયાતી રાખશે ત્યાં સુધી રહી આખરે તે પ્રભુને જ પામશે અને જે પ્રમાણે પતં-ગાદિ તે ઉડાવનાર મનુષ્યના સ્વાધીન (વશ) રહે છે, તેમજ જીવો પણ સદા શ્રીહરિને શરણે જીવન પર્યંત રહેલા છે. જે જીવ એ પ્રમાણે પ્રભુ સાથે દૈન્ય ભાવ રાખી તેમના આધીન થઇ પ્રભુને પરાયણ રહેલા છે, તે જીવોને પણ જરૂર પ્રભુ આમંત્રણરૂપે પોતાની પાસે બોલાવી પોતાની નિકટે રાખશે. એ પ્રમાણે હે જડ સ્વભાવવાળા, તું પ્રભુની પ્રતીતિ રાખ, અને હે દયારામ, તું સર્વ તાપ છોડી દઈને તે શ્રીહરિનું ગુણ ગાન કેમ કરતો નથી ? અર્થાત્ તે પ્રભુના ગુણા-નુવાદનું ગાયન કર.

૧૦૮. જ્યાં લગી શરીર વિદ્યમાન રહેવાનું પ્રભુએ ભાગ્ની મુકરર કરેલું છે, (દૃષ્ટાંત)રૂપ પ્રારબ્ધે નોતરૂં (આમંત્રણ) દીધેલું છે, તે

મત્તગયંદ.

જો ચુગની હરિ દેનિ ન હોય તુ ચાતુર કાહિકુ ચંચુ બનાવે?
પોષન બિશ્વ પ્રભુ બલના તબ નામ બિસંભર કાહિ ધરાવે?
જીવન જ્યોં દઈ દીન અમંત્રન બેઠકિ દોરિ તહૂ વહિ પાવે,
રે જડ રાખિ પ્રતીત દયા તજિ તાપ હરિ ગુન ક્યો નહિ ગાવે?

પૂર્વક સ્તન્યામૃતપાન કરાવે છે તે પ્રમાણે એણે મને કરાવ્યું એમ જાણી જે શ્રેષ્ઠ ગતિ માતાને આપેલી તેવી ગતિ આ દુષ્ટ કર્માચરણી પૂતનાને પણ શ્રીકૃષ્ણે આપી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્માં અપાર ક્ષમા અને અપાર દયાલુતા જણાય છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વધામમાં પધારવાની ઇચ્છા કરી હતી. તે વખતે પ્રભુના વામ (ડાબા) ચરણારવિંદ ઉપર એક વ્યાધે બાણ તાકીને મુક્યું; જે ચરણકમળના તળીયામાં વાગ્યું, અને પ્રભુ એ નિમિત્ત ધારણ કરી નિજધામમાં પધાર્યા; છતાં એ પારધિને પણ કૃપા કરી તેને દેહસહિત સ્વર્ગે મોકલ્યો. તું તો તે શ્રીકૃષ્ણનો દાસ છે, માટે ત્હારી સંભાળ તો પ્રભુ અવશ્ય લેશે જ. કેમકે જેમનું વિશ્વંભર એવા બિરદનું નામ છે તે આખા જગતનું ભરણપોષણ કરે છે ત્યારે શું તે પોતાના દાસને જ વિસરી જશે? ત્હારા ઉપર કૃપા કરે એમાં કાંઇ વાર લાગે તેવું નથી એમ નિશ્ચ-ચતા સૂચવે છે.

૨૩. જો ચુગણી (ખાનપાન આહાર) શ્રીહરિને આપવો ન હોત તો તે ચતુરશિરોમણિ પ્રભુ ચંચુ જ મૂળમાં શા માટે કરત? સમગ્ર જગતનું પોષણ તે વિશ્વંભર પ્રભુના બળથી જ થાય છે. જો પ્રભુના બળથી પોષણ થતું ન હોય તો તે પ્રભુનું નામ “વિશ્વંભર” છે એવું નામ પ્રભુએ શા માટે ધરાવ્યું છે? દૃષ્ટાંત આપે છે કે, જેવી

દુહા.

આરબ્ધ ન્યોત દિયો, જબ લગ રહે સરીર,
તેરો તોકૂં પોચહી નિચિંત ભજિ બલબીર. ૧૦૮

રીતે કનકવા અથવા પતંગ કે તુક્કલને કોઇ મનુષ્ય આકાશ તરફ ચઢાવે છે તો પણ તેની દોરી તે ચઢાવનારે પોતાના હાથમાં જ ધારણ કરી રાખેલી હોય છે. યદ્યપિ તે કનકવા કે પતંગ કે તુક્કલ તે ધારણ કરનારના હાથથી દૂર ગયલો છે, તથાપિ તેની દોરી તે ચઢાવનારના હાથમાં જ રહેલી હોવાથી તે આકાશ માર્ગે પતંગાદિ ઉડતા છતાં પણ તે ધારણ કરનારના સ્વાધીન (વશ) જ રહેલ હોય છે અને જ્યારે ત્યારે તે ઉડાવનારની ઇચ્છામાં આવશે ત્યારે તેના ચરણ-કમળમાં આવશે જ. તેમ જ સર્વ જીવમાત્ર પ્રભુમાંથી ઉત્પન્ન થયલા હોવાથી તે તમામ જીવોની જ્યાં સુધી તે પ્રભુ હયાતી રાખશે ત્યાં સુધી રહી આખરે તે પ્રભુને જ પામશે અને જે પ્રમાણે પતં-ગાદિ તે ઉડાવનાર મનુષ્યના સ્વાધીન (વશ) રહે છે, તેમજ જીવો પણ સદા શ્રીહરિને શરણે જીવન પર્યંત રહેલા છે. જે જીવ એ પ્રમાણે પ્રભુ સાથે દૈન્ય ભાવ રાખી તેમના આધીન થઇ પ્રભુને પરાયણ રહેલા છે, તે જીવોને પણ જરૂર પ્રભુ આસંત્રણરૂપે પોતાની પાસે બોલાવી પોતાની નિકટે રાખશે. એ પ્રમાણે હે જડ સ્વભાવવાળા, તું પ્રભુની પ્રતીતિ રાખ, અને હે દયારામ, તું સર્વ તાપ છોડી દઈને તે શ્રીહરિનું ગુણ ગાન કેમ કરતો નથી? અર્થાત તે પ્રભુના ગુણા-નુવાદનું ગાયન કર.

૧૦૮. જ્યાં લગી શરીર વિદ્યમાન રહેવાનું પ્રભુએ ભાગ્રી મુકરર કરેલું છે, (દષ્ટાંત)રૂપ પ્રારબ્ધે નોતરૂં (આસંત્રણ) દીધેલું છે, તે

હરિ સુમરન અતિ દુઃખમેં સુખ મન ભવ જંજાલ,
કુંતા યાચ્યો કૃષ્ણપેં દીજે દુઃખ દયાલ. ૧૦૯
તબ મન છુટિ સંસારતેં દુઃખ પાવેં સબ ઠોર,
નાતર લગિ રહિ લાલસા, જન્મ બહુર ફિર બહુર. ૧૧૦

પ્રમાણે તને પહોચશે, માટે તું નિશ્ચંત થઇને બલબીર એટલે બળરામજીના વીર ભાઈ શ્રીકૃષ્ણ અથવા અગાધ બળવાનને વીર=સમર્થ કહે છે, તે પ્રમાણે અત્યંત પરાક્રમી શ્રીકૃષ્ણને ભજ.

૧૦૯. જ્યારે અતિશય કષ્ટ આવી પડે છે ત્યારે અન્ય સર્વના આધાર છૂટી જઈ અનન્ય ભાવે શ્રીહરિનું સ્મરણ થાય છે. કહેલું ભજન સુખસંપત્તિરૂપ સંસારની જંજાળમાં થઇ શકતું નથી. આવું મર્મ જાણીને શ્રીકૃષ્ણભક્ત કુંતાજીએ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાસે માગણી કરેલી છે કે, હે દયાનિધિ, મારા ઉપર આપનો અનુગ્રહ છે, માટે આપના વિષે મ્હારી સદોદિત વૃત્તિ (લાગણી) કાયમ રહે તે સારૂ સદા મને કષ્ટ (વિપત્તિ) જ આપજો. કે જેણે કરીને મ્હારૂં મન અખંડ આપનું જ સ્મરણ ચિંતન કર્યા કરે.

૧૧૦. કેમકે દુઃખ પ્રાપ્ત થયલું હોવાથી સંસાર ઉપરથી મોહાસક્તિ છૂટી જાય છે. સંસારમાં (અજ્ઞાને કરીને–મોહે કરીને થયલી અહંતામમતા) ક્યારે છુટે છે કે, જ્યારે તે સર્વ ઠેકાણે દુઃખ દુઃખને દુઃખરૂપ વિપત્તિઓ જ પામે છે, ભોગવે છે, ત્યારે તેને એ સંસાર ઉપર આપોઆપ અરુચિ ઉપજે છે તીવ્રતર વૈરાગ્ય ઉદય થઇ, તેનો ત્યાગ કરી દે છે.

૧૧૦. (૧) કનક (સોનું) (૨) મુક્તા (મોતી) (૩) કાષ્ઠ સુખડ કેસર ચંદનાદિ પદાર્થને તેના ધણીના અંગને સંગ થઈ શકતો

દુહા.

કનક મુક્ત ચંદનાદિક ધનીકો વૈ ઘરમાંહિ,
તસ છેદ ઘરસ બિના, અંગ સંગ તો નાહિં. ૧૧૦
જાતેં અઘ દુઃખ જ્ઞાન તહુ ફિર ફિર ક્યોં કૃતિ વેહિ,
અસકય બનિ કરતા ન તૂ હરિ ઇચ્છા હે એહિ. ૧૧૧

નથી. એટલા પદાર્થો કોઈ માલીકના ઘરમાં હોય પણ તેને છેદ (છિદ્ર) પાડયા વગર કે ઘર્ષણ (ઘસ્યા) વિના, સુવર્ણ તાપે તપાય, એરણ ઉપર હથોડાના અનેક ઘા સહન કરે, જતેડામાં ઘાલે તેણે કરીને એંચાય, સોનું છેક નરમ કરી તેનાં અંગ વાંકાં ચુકાં મરડીને ચીમટામાં ઘાલી ચુંટીઓ ખણવા જેવું કષ્ટ સહન કરે ત્યારે તે ભૂષણરૂપ આભૂષણ થએથી તેને તેનો ધણી પોતાના અંગ ઉપર ધારણ કરે છે. (૨) મોતી થતા પહેલાં સ્વાતિ નક્ષત્રનું બુંદ છીપાણો ઝીલી તે છીપાણમાં રહેનારો જીવડો તેને પોતાના ઉદરમાં ધારણ કરી રાખી મ્હોઢું બંધ કરી સમુદ્રના અપાર જળમાં ભોંયતળીયે બેસી રહે ને તે પરિપક્વ પૂરેપૂરૂં મોતી પાકીને સિદ્ધ થાય, તેને સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢીને પછી તે સાચું હોવાની ખાત્રી કરે. પછી તેનું અંગ બહાર પાડીને છેદે ત્યારે તે પણ સહન કરે ત્યારે તે "મુક્ત" (મુક્તા=મોતી) થઈ આભૂષણરૂપ થાય છે. જો એટલાં કષ્ટો સહન ન કરે તો તે આભરણરૂપ ન થાય, ને ધણીના અંગનો સંગ કરવાને લાયક (પાત્ર) ન થાય.

૧૧૧. જે અઘ(પાપરૂપ) કર્મ કરવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત. થાય છે એવું જ્ઞાને કરીને (જાણતા) છતાં પણ અને કેટલીકવાર તે અસત્ કર્મના આચરણનું દુઃખરૂપ અનિષ્ટ ફળ ભોગવતા છતાં પણ પાછી

અભલ કાહુકો હરિ ન કરિ—તૂ તો ઘરકો દાસ,
દીખત અભલ હિતુ ગૂઢ પ્રભુ તૂ ધરિ દૃઢ વિશ્વાસ. ૧૧૨
ઈક દુ બેર કબુ ડરિ બચ્યો, પેં કિત સદા બચાવ?
પ્રકૃતિ પલટની હાથ હરિ, તેરો કછુ હૂ ન દાવ. ૧૧૩

ફરીફરીને તેવા પ્રકારની કૃતિ થાય છે. વળી પોતાની તેવું કર્મ કરવાની ઇચ્છા નહીં હોવાથી તે અસતકર્મ ન થવાને બનતા ઉપાયરૂપ પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ બલાત્કારે અથવા બુદ્ધિ ભ્રમિષ્ઠ થઈને પણ તેવું કાર્ય થઈ જાય છે એવા પ્રસંગે ભવિષ્યરૂપ પ્રભુની ઇચ્છા માનવી. કેમકે પરાણે બળજોરીથી=વગર ઇચ્છાએ તે ટાળવાને અશક્ય થઇ બની જાય છે માટે તેવા પ્રસંગે તું કર્તાપણાનું અભિમાન ન રાખતાં ઇશ્વરઇચ્છા એમજ હતી એમ માન. જે કુકૃતિ પોતાને અણગમતી છે અને તેનો ત્યાગ કરવાને પુષ્કળ પ્રયત્ન યાને ખંત રાખ્યા છતાં પણ ભાવિપદાર્થ યોગે બને ત્યારે તેમાં ત્હારી કૃતિ માનવાની નથી પણ ઇશ્વરઇચ્છારૂપ જાણવી

૧૧૨. પ્રભુ સમગ્ર વિશ્વમાત્રના હિતકારી છે તે કોઇનું પણ કદીએ (અહિત) સર્વથા કરતાજ નથી. ત્યારે તું તો તે શ્રીહરિનો દાસ થયો છે માટે ત્હારૂં તો અહિત પ્રભુ નહિજ કરે. જેમાં આપણી ઓછી બુદ્ધિને લીધે ઉપર ઉપરના વિચારે કરીને એવું લાગે કે, આ થાય છે તેમાં અહિત દેખાય છે કે અહિત થશે એવું ભાસે છે. પરંતુ તે અહિતરૂપ દેખાતા પદાર્થમાં પણ પ્રભુએ પરમ હિતકારીપણું ધારેલું હોય છે. પરંતુ તે ગૂઢ હોય છે. એમ તું દૃઢ વિશ્વાસે કરીને મનથી માનજે, ને પ્રભુનો નિશ્ચય વિશ્વાસ ધારણ કરજે.

૧૧૩ તે પ્રમાણે એકાદ બે વાર કદિ તું તેથી ડરીને બચાવ-

જિય સંભારિ ચલિ જોર કહા સુભાવ તુરી મુખ જોર
સોહિ બચે ઇક કર ગ્રહી, રાખે નંદકિસોર. ૧૧૪
દુસ્તર દુઃખ જાતેં ભુગો ફિર ન કરે વહ કામ,

વાના પ્રયત્ન કર્યાથી બચ્યો હોઇશ. પરંતુ તેવું સદાકાળ તારાથી કેમ બચાવી શકાતું નથી ? ઘણી વખતે ઉપાય કર્યા છતાં પણ ભાવી પદાર્થ નીકળ્યાના પ્રસંગો પણ ચાલે છે. માટે એ ઠેકાણે પ્રભુનું કર્યું જ થાય છે એમ નિશ્ચય કરી પ્રભુનો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો. જેની જે પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પડેલી હોય તે કદિ બદલાતી નથી. પ્રકૃતિ પલટવી એ તો શ્રીહરિના હાથમાં છે. એમાં ત્હારો કંઇ પણ દાવ ન ચાલે.

૧૧૪ યદ્યપિ દરેક જીવ પોતાને મળેલી બુદ્ધિ અનુસાર વિચાર કરીને સંભાળીને ચાલે છે તથાપિ તેમાં જીવનું કાંઇ જોર કે ડહાપણ ચાલતું નથી. એ પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) નો વેગ તુરી (અશ્વ=ઘોડા) જેવો પ્રબળ હોય છે જેવી રીતે ઘોડાને તેના મોઢામાં લગામ ઘાલી તે લગામની રસી (દોરી) તે ઘોડા ઉપર સ્વારી કરનાર પોતાના હાથમાં રાખે છે તે સ્વાર જે પ્રમાણે જે તરફ ગતિ કરવાનું ધારે છે તે તરફ લગામની દોરી રાખી તે ઘોડાને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચલાવે છે. તેમ સર્વ જીવ માત્રની દોરી સર્વેશ્વર પ્રભુના હાથમાં (કાબુમાં) રહે છે તે જ પ્રમાણે ચલાવે છે તેમ ચાલે છે માટે જો તે ઘોડો આડે માર્ગે કોતર (ખાઇ)માં કે પાણીમાં કે આડે માર્ગે જતો હોય તો તેને સ્વારી કરનારો લગામની દોરીથી અટકાવી રાખે છે તેમ જેને તે નંદકુમાર શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પ્રકૃતિથી બચાવવા ધારે છે તેજ એ પોતાની જાતિની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)થી બદલાઇ બચી શકે છે.

૧૧૪ દુસ્તર (સહન ન થઇ શકે એવું અપાર) દુઃખ જે કારણથી

હેં યોં તહુ બનિ પરાધીન તબ ઇચ્છા ઘનશ્યામ. ૧૧૪

કબિત્ત.

સત્રાજિત દુર્યોધન ચૈદ્યકે કુબેન સહે,
સમય જાની કૃષ્ણ બિભુ સદા સુચિ ગાત્ર હે;
શ્રીરઘુપતિ કો કહી સહી ધોબી દુષ્ટ બાની,
રાવન સીતાકૂ કહી જગતકી જો માત્ર હે;
સંભુકૂ કટુ વચન દક્ષ પ્રજાપતિ કહે.
નરસિંહકો મંડલીક નમન કે જો પાત્ર હે;
પંચાલી ધ્રુવ પ્રલ્હાદાદિક બડ ભક્તરાજ,
દુરબચ સહે દયા તૂ તો કોન માત્ર હે? ૨૪

જેણે ભોગવ્યુ છે તેવું કાર્ય (કૃતિ) તે ફરી ન કરે એમ જાણે છે છતાં પણ તે તેવું કામ ફરીથી કરે છે. એ પ્રમાણે છે તો પણ જ્યારે પરવશ થાય ત્યારે તે જાણતા છતાં પણ પરાધીન થઇને કરવા પ્રવર્તે છે. ત્યારે જાણવું કે એ પ્રમાણે શ્રીભગવાન્‌ની ઇચ્છારૂપ ભાવી (પ્રારબ્ધ) છે, માટે તેમ બને છે.

કબિત.

અવાતેં ઉબારે માંજાર બાલ સુમરન તેં,
ભારત ખગ છોંના રાખે ઢાંપિ ઘંટ કરી કો,
જાલ જવાલા શ્વાન વ્યાધ ઘેરી માધો મૃગી રાખી,
શિશુ સહ કપોત રાખે નાસ તીન અરિકો;

જગતજનની) તે રાવણના ત્યાં રહ્યાં હતાં છતાં શ્રીરામચંદ્રજીએ પોતે તેમને ઘરમાં રાખ્યાનો દોષ કથન કર્યો. આ દોષ ખોટો કલ્પ્યો હતો, છતાં તે વચનને તે શ્રીરામચંદ્રજીએ સહન કર્યાં હતાં. વળી શંભુને (શ્રીમહાદેવજીને એ જ પ્રમાણે કડવાં વેણ તેમના સસરા દક્ષ પ્રજાપતિએ કહ્યાં હતાં. વળી ભગવદ્‌ભક્ત કાઠીયાવાડ પ્રાંતના જુનાગઢ ગામના રહીશ નરસિંહ મહેતા બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવને કે જે ક્ષત્રિયાદિ સર્વ વર્ણને નમન કરવા યોગ્ય છતાં તે ગામના મંડલીક રાજાએ કેટલાંક દુર્વચનો કહ્યાં હતાં. પાંચાલી (દ્રૌપદીજી મહાન્ સતીઓમાં શિરોમણિ ભૂષણરૂપનાં) તેમને ભર સભામાં અનેક દુર્વચન દુઃશાસનાદિ કૌરવોએ કહ્યાં હતાં. એજ પ્રમાણે ધ્રુવજીને પણ કડવાં અસહ્ય વેણ મેણું મારવારૂપ તેમની ઓરમાન (સાવકી) માતૃશ્રીએ કહ્યાં હતાં.

વળી પ્રલ્હાદજીને તેમના પિતા હિરણ્યકશિપુએ તથા વિદ્યાગુરુ પુરોહિત ચંડામર્કે પણ કહ્યા હતાં. તેમને પણ અસત્‌પુરુષોએ અસહ્ય કટુ વેણ કહ્યાં હતાં, તો પણ તેમણે તે સહન કર્યાં હતાં, ત્યારે તેમની આગળ તું દયારામ! જીવ તો ત્યાં કોણ માત્ર છે?

૨૫ અવાતેં એટલે મૃત્તિકાનાં વાસણ પકવવા સળગાવેલી ભઠ્ઠીથી, (કુંભાર લોકો મૃત્તિકાનાં પાત્ર પકવવાને ગ્રાર નીમા સળગાવે છે તેથી) ઉબારે (ઉગારે) માંજાર (બલાડી) તેનાં બાળ (બચ્ચાં). આ

પાંડવ સુધન્વા ગજ રાજાદિક કષ્ટ કાટયો,
સ્મૃતિ માત્ર દોરે નહિ બિલંબ પાવ ધરીકો;
આપત્તિ અતિ કબૂ ડરપે મત **દયારામ,**
સબ સંકટ ભય હારી સુમ્રન શ્રીહરિકો. ૨૫

માટે ઉગાર્યાં કે તે બીલાડીએ ભગવાન્‌નું આર્ત્તનાદે પોકારથી પ્રભુનું સ્મરણ કર્યું હતું તેથી. કથાભાગ એવો છે કે, એક બિલાડી કુંભારના ઘરમાં રહેતી હતી એણે પોતાનાં તરત પ્રસવેલાં બચ્ચાંને, કુંભારે કાદવથી તૈયાર કરવા માંડેલાં કાચાં પાત્રો ખાલી (ઠાલાં) હતાં તેમાં મૂકેલાં હતાં, તેની ખબર તે કુંભારને ન હતી તેથી તે કુંભારે અણજાણે પેલાં મૃત્તિકાનાં પાત્ર નીમા (ભઠી) માં તે પાત્રો પાકે તે સારૂ મુકયાં અને ભઠ્ઠીને ચારે બાજુએ અગ્નિ સળગાવ્યો, તે અગ્નિવાળી ભઠ્ઠીમાં પેલાં તુરતનાં પ્રસવેલાં બાળકો પણ પેલા પાત્રના સંગે કરીને ભઠ્ઠીમાં મુકાયાં છે ત્યાર પછી પેલાં બચ્ચાંની માતા આવીને પોતાનાં બચ્ચાં જે પાત્રમાં જે સ્થળે મુકયાં હતાં ત્યાં તેને ખોળવા લાગી. પણ તે પાત્ર કે પોતાનાં બચ્ચાં કોઇ પણ ન જડયાં જે પછી તેણે મનથી જાણ્યું કે આ મૃત્તિકાનાં પાત્રો, કુંભારે આ ભઠ્ઠીમાં મુકયાં છે તેમાં તે પોતાનાં બચ્ચાંવાળું પાત્ર પણ એ નીમામાં મુકાયું છે તેથી હવે એ બાળકોને ઉગારવાનો હું શો ઉપાય કરૂં? પછી તેણે પોતાની વાણીથી પુષ્કળ મ્હોર બકોર કરવા માંડયો, ને આંખમાંથી અશ્રુ પાડી રડવા લાગી. વિચારવા લાગી કે હે પ્રભુ, જો આ ભઠ્ઠી સળગી ઉઠશે તો મ્હારાં બચ્ચાં પણ બળી જશે માટે હે પ્રભુ, તમે હવે એ બચ્ચાનું રક્ષણ કરજો. ઇશ્વરઇચ્છાએ તે કુંભારે પેલી ભઠ્ઠી (નીમા) સળગાવવાને આઠે દિશા તરફ અગ્નિ મુકીને તે સળગાવવાનો ઉપાય

પુષ્કળ સોહિત્ય અગ્નિ સંદીપન થવાને કર્યો. પણ પ્રભુઇચ્છાએ જે તરફ પેલાં બચ્ચાંવાળુ પાત્ર હતું તે તરફ લેશ માત્ર પણ ઉની આંચ સરખી પણ ન લાગી ને અગ્નિ થવામાં સહાયક જે પવન એ દિશા તરફ તદ્દન બંધ થઈ ગયો. બાકીની સર્વ દિશા તરફ પુષ્કળ અગ્નિથી તે ભાંડ (પાત્ર) પાકયાં પણ (બીલાડી) નાં બચ્ચાં હતાં તે તરફ જુએ તો તે નીમા કાચી રહી. પછી પેલા કુંભારને ભાન આવ્યું કે એક કાચા માટલામાં બીલાડીનાં બચ્ચાં નાનાં વાયેલાં હતાં તેને માટે આ બીલાડી, નીમાની, આજુબાજુ શોધ કરી પોતાના ન્હોર (નખ) મારીને ખોળે છે એમ જાણી સર્વ પાત્રોને બહાર કાઢયાં તો તેમાં પેલાં બચ્ચાં જેવાં ને તેવાં પ્રભુએ જીવતાં રાખી ઉગારેલાં જણાયાં હતાં. બચ્ચાંને તેની મા સાથે મિલાપ પ્રભુએ કરાવી તેને બચાવ્યાં હતાં. કુરુક્ષેત્ર સ્થાનમાં જવાના માર્ગમાં એક ખગે (પક્ષીએ) પોતાનાં ઇંડાં મુકયાં હતાં, તે માર્ગે અગણિત સૈન્ય સમીપ આવેલું જોઇને તે પક્ષીએ વિચાર કર્યો કે મહાભારત યુદ્ધ સારૂ આટલું બધું સૈન્ય મેં મુકેલાં ઇંડાં તરફ જાય છે જેથી તે ઇંડાંવાળાં બચ્ચાં ચગદાઇને મરી જશે તેથી તે ખગે તેનું રક્ષણ કરવાને માટે શ્રીભગવાનનું આર્ત્ત-નાદથી સ્મરણ કર્યું જેથી તે સૈન્યમાં ૧ હસ્તીને બાંધેલો ઘંટ ચાલતાં ચાલતાં તે ખગનાં ઇંડાં તરફ આવ્યો ત્યાં તે ઘંટ નીચે તૂટી પડયો ને તેમાં પેલાં ઇંડાંને પ્રભુએ બચાવ્યાં. વળી એક હરણી હતી તેને ચારે પાસે ૪ પ્રકારના શત્રુ [illegible] હતા. (૧) એક દિશા તરફ સિકારી કુતરાને મુકેલો તે તેને મારવા તકી રહ્યો હતો. (૨) બીજી તરફ પારધિ જાતે બાણ તાકીને મારવા ઉભો રહ્યો હતો. (૩) ત્રીજી તરફ તે પારધિએ દવ સળગાવવા સારૂ સળગાવીને લગાડયો હતો. (૪) ચોથી

દિશા તરફ જાળ પાથરીને તેમાં ફંદો તેને ઘેરવા કર્યો હતો. આવા રીતે હરણીનો શિકાર કરવા માટે પારધિએ યુક્તિ કરી હતી. આવી રીતે ચારે પાસે તે હરણીને નાસવાનો એક ઉપાય (માર્ગ) ન રહ્યો જેથી તે હરણીએ ગભરાઇ નિરાશ થઇને પ્રભુનું સ્મરણ આવો વિપત્તિ કાળ જાણીને પોતાનું રક્ષણ કરવા પ્રભુ સહાય થાય એવી લાગણીથી કર્યું ત્યારે પ્રભુએ તેને બચાવવા માટે એક અદ્‌ભુત પ્રકારની યોજના કરી તે નીચે પ્રમાણે—(૧) ઇશ્વરઇચ્છાથી વર્ષા ઋતુ નહીં છતાં અકાળે વરસાદ આવવા સારૂ પુષ્કળ વાયુ (પવન) સુસવાટ કરતો છુટયો. તેણે કરીને પારધિએ ધારણ કરેલી પ્રતંચા ધનુષ્યની દોરી તે કામઠી સહ હાથમાં સ્વાધીન ન રહ્યાથી તુટી ગઇ પેલું બાણ ચઢાવેલું તે તેના હાથમાથી છુટી ગયું અને તે બાણ પેલા શિકારી કુતરાને વાગ્યું, તેણે પ્રાણાંત દુઃખ તે પારધિએ આપ્યાનું જાણીને તે કુતરાએ તેને કરડી ફાડી ખાધો. વરસાદ પુષ્કળ થવાથી પેલો અગ્નિ પણ ઓલવાઇ ગયો. આ પ્રમાણે શ્રીમાધવ ભગવાને તે હરણીને સર્વ દિશા તરફ માર્ગો ખુલ્લા કર્યા અને તે નાશી ગઇ. અને અહિત કરવા ઇચ્છતા હતા તે જ મરણ પામ્યા. પોતાના માળામાં પોતાનાં બચ્ચાં સહિત બેઠાં હતાં તે કપોતપક્ષીને મારવાને માટે તેની પુઠળ ૩ ત્રણ દુશ્મનો હતા. તેથી તે કપોત પક્ષીએ તે ભયમાંથી મુક્ત થવાને પ્રભુનું સ્મરણ કર્યું હતું. (૧) તે કપોતપક્ષીનો શિકાર કરવા માટે ઉપર બાજપક્ષી ભ્રમતો હતો, (આકાશમાં બાજપક્ષી ઉડતો તાકતો હતો) (૨) અને નીચેથી પારધિ બાણ મારવાને તાકી રહ્યો હતો. તે બાણની પ્રતંચા ચઢાવીને તૈયાર થઇ ઉભો હતો. (૩) અને વચમાં (મધ્ય ભાગે વૃક્ષના પોલાણમાં) અજગર જેવો સાપ મ્હોટો હતો તે તેનું ભક્ષણ કરવાને તલપી (તાકી) રહ્યો હતો. પારધિએ તેને મારવાને

દૂહા.

પુત્રશોક દુઃખ ટરે સુનિ ચિત્રકેતુ ઇતિહાસ,
મુનિ સુત મૃતક બુલાઈ કે હર્યો મોહ ભવ ત્રાસ. ૧૧૫

બાણ મુકવા જતાં ઇશ્વરઇચ્છાએ પુષ્કળ પવનને લીધે તથા ઉંદરે પ્રતંચાની દોરી કરડેલી હોવાથી ધારેલા નિશાન તરફ તે ન જતાં પેલા ઉંચે ઉડતા બાજપક્ષીને તે તીર જઇને વાગવાથી તે મરણ પામી નીચે પડયો. કપોતપક્ષી પણ ગભરાટ સ્થિતિથી નીચે વેગળુ પડયું તેને તલપ મારીને પકડવાને સારૂ નાગ પણ નીચે પડયો. પેલું બાણ નીચે ભોંય ઉપર પડતાં નાગના મર્મ સ્થાન તરફ ભોકાવાથી તે નાગે પેલા પારધિને દંશ કર્યો તેથી તેના પ્રાણ નીકળી ગયા, અને એ પ્રમાણે ત્રણે મારવાને તત્પર રહેલાનો નાશ થયો અને કપોતપક્ષીને તેનાં બચ્ચાં સહિત પ્રભુએ ઉગારી લીધો. વળી ભગવદ્ભકતો પાંડવો, અને સુધન્વા, તથા હાથીના રાજારૂપ ગજેંદ્ર (હસ્તી) ઇત્યાદિકનું પણ પ્રભુએ સંકટ કાપ્યું છે, વળી તે કષ્ટ તેમણે પ્રભુને સંભારતાં માત્રમાંજ અતિશય ઉતાવળથી પ્રભુએ દોડીને તાત્કાલિક દૂર કર્યું છે. ને તેમાં ૦। પા ઘડી જેટલો પણ વિલંબ કરેલો નથી. માટે અતિશય આપત્તિરૂપ સંકષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તો પણ તેથી ન ડરતાં હે દયારામ તું તે સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટો અને ભય માત્રને દૂર કરનારા શ્રીહરિનું સ્મરણ કર.

૧૧૫ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ચિત્રકેતુરાજાના પ્રસંગમાં કહ્યું છે કે, પુત્ર ઉપર અજ્ઞાનરૂપ ગાઢ મોહે કરીને મિથ્યા ધારણ કરેલી અહંતા-મમતારૂપ આસક્તિ ટળવાના દૃષ્ટાંતરૂપની કથા ચિત્રકેતુને દેવર્ષિ નારદના સંવાદની પ્રસિદ્ધ છે કે, એ મુનિએ ચિત્રકેતુરાજાના પુત્રના મૃત કલેવરમાં ચૈતન્ય પ્રકટ કરી તે મૃતક પુત્રને બોલાવી તે દ્વારાએ વૈરાગ્યનો

પરતિય મોહ મિટે સુનત પુરૂરવા વૃત્તાંત,
સાનિ જાય દુઃખ દોષ નિધિ પરકિય હુઇ મન શાંત. ૧૧૬
પતિ બિયોગ દમયંતી સહિ નલ દુઃખ પત્નિવિયોગ
લેલી મઝનુ આદિ બિન સ્વારથ ભુગયે ભોગ. ૧૧૭

તત્ત્વોપદેશ કરાવી ચિત્રકેતુરાજાનો પુત્રપરત્વે થયલો મોહ અને ભવ (સંસાર)ના અહંતા મમતાપણાના ત્રિવિધતારૂપ દુઃખકલેશને ત્રાસ નિવૃત્ત કરાવ્યો. આ દૃષ્ટાંત પુત્ર ઉપર મોહ ધારણ કરનારનો મોહ ટળવા માટે શ્રીમદ્‌ભાગવતમાં આપેલું છે.

૧૧૬ વળી જેને પરસ્ત્રીમાં મોહાસક્તિ થઇ હોય તેને તેથી રહિત કરવારૂપનું બીજું દૃષ્ટાંત ઐલ (પુરૂરવા) રાજાનું એજ શ્રીમદ્‌ભાગવતમાં આપેલું છે કે, એ રાજાને ઉર્વશી નામની સ્વર્ગમાંની દેવાંગના (અપ્સરા) ઉપર અતિશય કામાસક્તિ હતી, એ રાજાએ ભોગ ભોગવ્યા છતાં કામાસક્તિ મંદ ન પડી. તેથી ભિક્ષુગીત આદિમાં અનેક ઠેકાણે સ્ત્રીસંગથી વિવિધ પ્રકારની અનેક અસહ્ય વિટંબણા (દુઃખ) ભોગવવી પડે છે અને એમાં દુઃખ અને દોષના ભંડાર છે એવું આ કથાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે તથા મોહાસક્તિ ટળી તીવ્ર વૈરાગ્ય ઉદય થાય છે અને પરત્રિયમાં કદિ પણ લંપટ ન થતાં મનની શાંતિ થાય એ ચરિત્ર છે.

૧૧૭. શાસ્ત્ર વિહિત પતિપત્નીનો નિયોગ (દેહસંબંધ) તે પણ જો અતિશય કે મોહાંધપણાથી હોય તો તે પણ દુઃખદાયી છે જુઓ ધર્મ પરાયણ દંપતી (નળરાજા, અને દમયંતી ઉભયનું જોડું) તેમને પણ પરસ્પર એકમેકને વિયોગ થવાથી અસહ્ય કષ્ટ ભોગવવું પડયું હતું (દમયંતીને પતિ નળરાજાના વિયોગનું, અને નળ રાજા (પતિ)

ધનહાનિ દુઃખ તબ ટરેં, સુનિયે કથા કદર્ય.
જાસેં અનરથ પંચદશ સમુઝિ ત્રાસ સુખવર્ય. ૧૧૭
શ્રી સંકરસન સિવ સતી બિધિ ગનપતિ સુરરાય;
નારદ સુપર્નાદિક મતિ ભ્રમિકા ઇતર કથાય. ૧૧૮

ને પોતાની સ્ત્રી દમયંતીના વિયોગનું દુઃખ ભોગવવું પડયું હતું. વળી "લેલી મઝનુ" ની વાર્તા જગતમાં પાક મોહોબ્બત હતી તો પણ પરકીય ભાવરૂપની મોહાસક્તિ હોવાથી ઉભયને અતિ દુઃખદાયક થઈ એ બન્નેનાં નિર્દોષ સ્નેહમાં પણ મરણ થયાં હતાં. આ વાત લેલી મઝનુની વાર્તા ફારસી (ઉર્દુ) કીસ્સાઓમાં જગત્ પ્રસિદ્ધ છે. વગેરે આવા પ્રકારના દાખલા પુષ્કળ છે જેમાં કંઈ પણ હિતુ (સ્વાર્થ) વગર પણ દુઃખ ભોગવેલું છે.

૧૧૭. જેને દ્રવ્યનું સંકટ હોય, દ્રવ્ય ગયું હોય, કિંવા મૂળમાં હોય જ નહિ એટલે દરિદ્રપણાંની સ્થિતિ ભોગવતો હોય ને તેથી કરીને તે દુઃખ માનતો હોય તેણે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કદર્યજીની કથા છે તે સાંભળવી. તે દ્રવ્યની અભિલાષા (તૃષ્ણા) ન રાખવી. કારણ કે શ્રીમદ્ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, ધનમાં ૧૫ પંદર પ્રકારના અનર્થરૂપ દોષ રહેલા છે એમ સમજવું. જે દ્રવ્યની લાલસાનો ત્યાગ કરે તો તેહેના સર્વ ત્રાસ (દુઃખ) નિવૃત્ત થાય, અને સર્વ પ્રકારનું શ્રેષ્ઠ સુખ મળે.

૧૧૮. જુઓ મ્હોટા મ્હોટા (સમર્થ પુરુષો)ની મતિ પણ મોહે કરીને ભ્રમિત થઇ ગઇ છે ત્યારે તે આગળ ઇતર ક્ષુદ્ર જનોની તો વાત જ શી કહેવી? એટલે તે તો મોહેવાય જ એમાં કાંઇ નવાઇ નથી (૧) શ્રીશંકર એટલે શેષજી, અથવા બળરામજી, કે લક્ષ્મણજી,) પણ ભગવાનની માયામાં મોહિત થઈ ભૂલાવામાં પડયા છે. (૨)

સબ શુભ ગુનનિધિ શુક મુનિ અબલોં છિતિ ન સ્વધામ,
ત્યોં ભૃગુપતિ હનૂમાન્ હૂ ભક્તિજ્ઞાનકે ગ્રામ. ૧૧૯

અને શ્રીશિવજી (મહાદેવજી) ભીલડીમાં ને શ્રીમોહિનીસ્વરૂપમાં ભાન ભુલ્યા હતા. (૩) સતી (શ્રીપાર્વતીજી) શ્રીરામચંદ્રજી તે બ્રહ્મસ્વરૂપ છે એમ શ્રીમહાદેવજીએ કહ્યા છતાં ન માનતાં પરીક્ષા લીધી અને મોહ પામ્યાં. (૪) વિધિ (બ્રહ્માજી) શ્રીકૃષ્ણાવતાર થવામાં અગાઉથી પ્રાર્થના કરવા માટે ગયા હતા, છતાં તેમણે શ્રીકૃષ્ણની ગ્વાલ, ગાય મંડળીની લીલા જોઇ ભ્રમિત થયા હતા. (૫) ગણપતિ દેવ અને દાનવોએ મળીને સમુદ્ર મથન કર્યું તેમાં મંદરાચળને બોળી નાખવા માટે તૈયાર થયા. (૬) સુરરાય (દેવતાઓના રાજા ઇંદ્ર) પોતાનું પૂજન ન થયાથી ખોટું લાગ્યું હતું તેણે વ્રજમાં પોતાનો પ્રતિવર્ષે થતો બલિયજ્ઞ શ્રીકૃષ્ણે બંધ કરાવ્યાથી ગુસ્સે થઇ ક્રોપ કરી અપાર જળની વૃષ્ટિ કરી હતી. (૭) નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી દેવર્ષિ નારદજી, છતાં તેમણે સ્ત્રી પરણવાની બ્રહ્મચર્યભંગ થવારૂપ કૃતિ કરવાને તૈયાર થઇ વળખાં માર્યાં હતાં. (૮) સુપર્નાદિ (ગરુડજી વગેરે) શ્રીરામાવતારમાં શ્રીરામચંદ્રજીએ વેદ મંત્રોની મર્યાદા રાખવા સારૂ સર્પાસ્ત્ર મંત્રથી પોતે સર્પના પાશથી) બંધાયારૂપ લીલા કરી, ને સર્પાસ્ત્રમંત્ર ઉપર ગરુડાસ્ત્ર મંત્રનું બળ ચાલતું હોવાથી પોતાના વાહનરૂપ ગરુડજીને સંભાર્યા (બોલાવ્યા) તેથી ગરુડજીને એમ ભાસ્યું કે, શ્રીરામચંદ્રજી જો શ્રીભગવાન્ હોત તો પોતે પોતાની મેળે સર્પાસ્ત્રથી મુક્ત થાત. પણ પોતાની મેળે બંધન ન છુટયું. હું આવ્યો ત્યારે જ સર્પ નિવૃત્ત થયા. એમ પોતાની ગુણાભિમાનપણાની અહંકૃતિ કરી ભુલાવામાં પડયા હતા.

૧૧૯. સર્વ સદ્દગુણના ભંડારરૂપ શ્રીશુકદેવજીમુનિ, છતાં તે હજુ

સાધનબલ નહિ પરમપદ હરિ ઇચ્છાતેં હોય,
ગીધ ગનિકા અમૃત સહજ ધનીકો ધની ન કોય. ૧૨૦
અંગદ અતિ ટટર્યો તહૂ નિકટ ન રાખ્યો રામ;
હઠિ કલ્પે મત કામના સરન ગહે ઘનશ્યામ. ૧૨૧

સુધી પૃથ્વીમાં સ્વધામને પ્રાપ્ત થયા નથી. વળી એજ પ્રમાણે ભૃગુપતિ એટલે ભગવદવતાર પરશુરામજી અને હનૂમાનજી, જે કે ભક્તિ અને જ્ઞાનના ધામરૂપ હતા છતાં તે પણ પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત ન થતાં ચિરંજીવિરૂપ થઈ ભૂતળમાં જ રહ્યા છે.

૧૨૦. સર્વ દૃષ્ટાંતોના સારરૂપ સિદ્ધાંત વચન એ છે કે, કોઈ પણ સ્વતંત્ર સાધનરૂપના બળે કરીને પરમપદને પ્રાપ્ત થયું નથી. અર્થાત્ જે કોઇ પામ્યા છે તે સર્વને શ્રીહરિની ઇચ્છા એ જ મુખ્ય કારણ (પ્રભુના અનુગ્રહરૂપ) કૃપારૂપ જ કારણ છે. એ પ્રભુઇચ્છારૂપ અનુગ્રહકૃપાબળે કરીને જુઓ ગીધ પક્ષી અને ગણિકા અપાત્ર દોષ નિધાન છતાં પરમપદને પામ્યાં છે, સત્યામૃતરૂપ બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત થયાં છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરીને વિચાર કરશો તો સહેજ જણાઈ શકે તેવું છે કે, પ્રભુ સર્વના સ્વામી સ્વતંત્ર કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્ સર્વ કરવાને સદા સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર સામર્થ્યવંત છે. એ પરાત્પર પરબ્રહ્મ તે જ સર્વના ધણી (સ્વામી) છે અને તેમને માથે અન્ય કોઇ પણ પ્રભુ નથી.

૧૨૧ કોઇ કહેશે કે–પ્રભુની સ્તુતિ પ્રાર્થના કરીએ તો તેણે કરીને તે પોતાનું પરમપદ સ્થાન આપશે જ. પરંતુ રામાયણમાં કથા છે કે, વાળીના પુત્ર અંગદે શ્રીરામચંદ્રજી આગળ સદા પ્રભુના ચરણ કમળમાં રાખવાને ઘણા કાલાવાલા કર્યા હતા, છતાં શ્રીરામચંદ્રજીએ

ઉદ્ધવ અતિ પ્રિય કૃષ્ણ મન, તહુ ન લે ગયે સાથ,
પ્રભુ ઇચ્છા જો સોઇ ભલ, દોષ રોષ નહિ નાથ. ૧૨૨
અહંકાર અન્યાશ્રય રુ હરિ ગુરુજન અપરાધ,
અકથ દોષહુ હરે, હરિ શરન પ્રભાવ અગાધ. ૧૨૩

તેની ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાની નિકટમાં તેને ન રાખ્યો માટે તું હઠાગ્રહ કરીને કાંઈ પણ કામના ન કર. ત્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી કે કેમ? એ કેવળ શ્રીહરિની ઇચ્છા ઉપર છે. માટે તે શ્રીહરિનું તું શરણ ધારણ કરજે.

૧૨૨ વળી શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં ઉદ્ધવજી જ્ઞાની ભક્તરાજ શ્રીભગવાનના અંતરંગ સખા હતા. શ્રીકૃષ્ણને તે અતિશય વ્હાલા હતા. તથાપિ તે પ્રભુએ તે પોતાના ભક્તને પોતાની સાથે જ પરમપદ પ્રાપ્ત ન કરાવ્યું. તેમને પોતાની જોડે જ ન લેઇ જતાં કંઈક વખત સુધી ભૂતળમાં રાખી તેમને પણ પોતાના અંશાવતારરૂપ બદ્રિકાશ્રમ ધામવાસી શ્રીનરનારાયણ ઋષિનો સમાગમ કરવાની આજ્ઞા કરી પધાર્યા માટે જે કાળે પ્રભુની જેમ ઇચ્છા હોય તેમાંજ ભલું માનવું, પરંતુ તેમાં કદિ પણ પ્રભુનો દોષ આણી પ્રભુ ઉપર રોષ ન કરવો.

૧૨૩ કદાચ કોઇ જીવ અહંકારી, કે અન્યાશ્રયી હોય: અથવા શ્રીહરિ, શ્રીસદ્‌ગુરુ, કે શ્રીહરિજનનો અપરાધી હોય, કે તે કથન પણ ન થઈ શકે (કહી કે ગણી શકાય પણ નહીં એવા) દોષવાળો હોય ને તેણે કરીને તે દુઃખી હોય તો તે સર્વ દુઃખમાંથી મુક્ત થવાને સારૂ શ્રીહરિને શરણે જવું. શ્રીહરિની દૃઢ અનન્ય શરણાગતિ રાખવાનું કારણ એવું છે કે, એ ભગવદાશ્રયરૂપ શરણાગતિનાં બળનો અપાર પ્રભાવ છે.

બની અવજ્ઞા સિવ સિવા ચિત્રકેતુ બડ સંત
તનક હુ સોચ ન મન ધર્યો મનિ ઇચ્છા ભગવંત. ૧૨૪
પૂછયોં શ્રીગોસ્વામિસોં, પ્રથિપત જોરી હાથ.
કહુ સાહિબ કેસે મિલે? બોલે બિઠુલનાથ. ૧૨૫
પ્રભુકો મિલવો હોય તો મિલે સહજ મેં આય,
જિય પ્રભુ મિલઓ અતિ કઠિન જદપિ અનેક ઉપાય૧૨૬

મત્તગયંદ.

હારકું ઢીલ લગી મહેતા તબ પુત્રિ ઉઠાઈ કદા બિપરીતી
ઠાકુર અચાસ ગંગ પાઇ તહુ રાખિ છુરી કદિ જો નહિં જીતી;

---

૧૨૪ શ્રીભગવાનના મ્હોટા ભક્તરાજ ચિત્રકેતુરાજા હતા કે જેમને કૈલાસ સ્થાન પર્યંત જવા આવવાની ગતિ હતી, એવા મહાનુભવી ભક્તરાજે પોતાનાં અલ્પ જ્ઞાનને લીધે શ્રીમહાદેવજી અને શ્રીપાર્વતીજીની અવજ્ઞા કરી હતી. બ્રહ્માંડોટિના શ્રીમહાદેવજી કૈલાસમાં શ્રીપાર્વતીજીને ઉત્સંગમાં લેઇ દિગંબર સ્વરૂપે બિરાજેલા જોઇ સદાશિવ સ્વરૂપને વિષે દોષ માની શિખામણ દેવા લાગ્યા જે ઉપરથી તે ચિત્રકેતુરાજાને શ્રીપાર્વતીજીએ શાપ દીધા છતાં પણ ચિત્રકેતુરાજાએ તેથી લગાર પણ ગભરાવારૂપ શોચ ન કર્યો, ને એ પ્રમાણે થવાનું શ્રીહરિએ ધારેલું હશે એમ મનમાં માન્યું હતું. આ કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૧૨૫-૧૨૬ એક સમયે પૃથ્વીપતિ (સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી) બાદશાહે શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીવિઠ્ઠલેશાચાર્યજીને હાથ જોડીને પુછ્યું કે, હે મહારાજ ! સાહેબ (ખુદા) શી રીતે મળે ? ત્યારે પૃથ્વીપતિને

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી (ગોસ્વામીજી) એ આજ્ઞા કરી કે-જો તે ખુદા (પ્રભુ) જ આપ પોતાનું બિરદ વિચારી કેવળ અનુગ્રહરૂપ કૃપા કરીને જેને દર્શન આપવાની ઇચ્છા કરે તેને જ તે પ્રભુનો મિલાપ દર્શનાદિ થાય. પરંતુ જો જીવ પોતાની મેળે અનેક પ્રકારના ઉપાયરૂપ અગણિત સાધન કરે તો પણ તે મળવા (પ્રાપ્ત થવા) બહુજ કઠણ (દુર્લભ) છે.

૧૪ શ્રીભગવાન કોઇને વશ નથી. (કારણ કે તે સદા સ્વતંત્ર છે) તથાપિ તે ભગવાન ભક્તોને વિશ્વાસ આપે છે, અને ભક્તને જાણે આધીન હોય તેમ વર્તે છે. તેના દાખલા. (૧) જુનાગઢના ભક્તરાજ કવિ શ્રીનૃસિંહ મહેતાને પ્રભુએ ઘણીવાર પોતાની પ્રતીતિ આપી હતી. (૧) શ્રીમહાદેવજીદ્વારા શ્રીવૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં રાસવિલાસનાં તેમને દર્શન કરાવ્યાં હતાં; અને પ્રેમલક્ષણાભક્તિના પ્રભાવે તેમનાં અનેકાનેક કાર્ય પ્રભુએ કર્યા હતાં. જેમકે, (૧) તીર્થ કરનારા યાત્રાળુઓને લખી આપેલી હુંડી શ્રીદ્વારિકાધીશ પ્રભુએ સ્વીકારી તે હુંડીનાં નાણાં આપ્યાં હતાં. અને પ્રભુ શામળશાહ નામ ધરાવી, એ નરસિંહ મેહેતા શેઠ, અને પોતે તો તેના ગુમાસ્તા છે એમ તીર્થવાસી જનો પ્રત્યે કહ્યું હતું. એટલે પ્રભુએ ભક્તના ભક્તપણાનું બીરદ (બદ) ધારણ કર્યું હતું. (૨) નરસિંહ મહેતાના પુત્ર શામળના વિવાહ અને લગ્ન કરવામાં સહાયભૂત (અનુકૂળ) થયા હતા. (૩) નરસિંહમહેતાની પુત્રી કુંવરબાઇના સીમંત પ્રસંગમાં મોસાળું કર્યું હતું. (૪) નરસિંહ મેહેતાને તેમની વેવાણે મ્હેણું માર્યું હતું ત્યારે પ્રભુએ મેહેતાને સ્નાન કરવા મુકેલું ઉનું પાણી ઠંડું શીતળ (સમોવડ) કરવાને માટે વરસાદથી જળની વૃષ્ટિ કરી હતી. (૫)

ચો દિનમેં મરિ ગાય જીયે ગિ, ન સંઘ કહી સુર નામ સુભીતિ,
કહત દયો હરિ ન બસ કાહુ લહી બડ ભક્ત હુ ખંડ પ્રતીતિ.૧૪

નરસિંહમહેતાના પિતાનું પ્રભુએ સ્વહસ્તે શ્રાદ્ધ કર્યું હતું. અને બ્રાહ્મણોને જમાડી દરેકને સોનાની મ્હોરની દક્ષિણા આપી હતી. ઇત્યાદિ અનેક પ્રસંગે પ્રભુએ પ્રતીતિ ઘણીવાર આપેલી હતી, છતાં જ્યારે અનેક કર્મઠ અને સંન્યાસી ઇત્યાદિ કે માંડલિક રાજાને એ મહેતાજીની વિરુદ્ધ તે અસત્ય અને પાખંડી વ્યભિચારી છે ઇત્યાદિ મિથ્યા દોષરૂપ અપવાદો કહી, જો તે સાચો હોય તો શ્રીદામોદર ભગવાનને મહેતાજી પુષ્પની માળ કંઠે ધરાવે અને ભરસભામાં તે માળા મહેતાજીને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ આપે તો તેને સાચા ગણવા અને તેમ ન બને તો મહેતાજીને ધૂર્ત પાખંડી જાણી સવારે શિરશ્છેદ કરવો એવી હઠાગ્રહપણાંની આડય વચમાં રાખી નરસિંહ મહેતાને ચારે બાજુ તરફ ઘેરો ઘાલી વચમાં રાખ્યા હતા, મહેતાજીએ પોતે સાચા હોવાથી તેમ કરવા હિમ્મત ભીડીને કહ્યું કે, પ્રભાતમાં (વ્હાણું વાતાં) મ્હારા પ્રભુ મને પોતાની માળા (પ્રસાદીહાર) જરૂર આપશે જ, એવી ભરસભામાં પ્રતિજ્ઞા કરી. પાછલી રાત્રી વ્યતીત થવા આવી તોપણ પેલી પુષ્પના હારની માળા પ્રભુએ ન આપતાં ભકતનુ વચન સંપૂર્ણ સત્ય કરવાને સારૂ વ્હાણું વાય ત્યાં સુધીની ઢીલ (વિલંબ) કરવા માંડી. જેથી તે દૃઢ પ્રતીતિમાં લગાર ખંડિતપણાંરૂપ પ્રતીતિ રાખી પોતાની પુત્રી કુંવરબાઇને કહેવા લાગ્યા કે, આપણી સહાય પ્રભુએ ઘણીવાર કરી ખરી, પણ આ હાર આપવામાં ઢીલ (વાર) લગાડે છે તેથી માંડલિક રાજા આ સર્વ સભાની વચમાં મને મારશે માટે હે બેટા, હવે હું તને આ આપત્તિ સમયે પણ શિખામણ દઉં છું

કે, કદાચ મ્હારૂ મૃત્યુ થાય તો પણ તું એ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માને જ માતા, પિતા, દાદા, મામા પીયર, મોસાળ આદિ સર્વમાં ગણીને તેમનો જ આધાર દૃઢ રાખજે. એ પ્રમાણે સંપૂર્ણ દૃઢ પ્રતીતિમાં જરાક વિશ્વાસ ખંડિત થયો હતો—જો કે પ્રભુએ તો મહેતાજીના કહેવા પ્રમાણે હાર ભકતરાજને ભકતના કહેવા પ્રમાણે વ્હાણુ વાતાં જ આપ્યો હતો. પરંતુ મહેતા સરખાની દૃઢ વિશ્વાસની પ્રતીતિમાં રંચક ખામી રૂપ જણાયું. એ આવા શ્રેષ્ઠ ભકતનાં સંપૂર્ણ લક્ષણમાં વિપરીતતા દેખાડે છે.

(૨) દાખલો સપ્તપુરી જેવું મહાધામ શ્રીદ્વારિકાપુરી ત્યાં ઘણા કાળથી શ્રીદ્વારિકાધીશ હતા ત્યાંથી એ પ્રભુ ભક્તરાજ વિજયસિંહ બોડાણાજીને માટે ભક્તની વયોવૃદ્ધતાના કારણે થયલી અશક્તિરૂપ તેના શ્રમને જાણીને પ્રભુએ પોતે પરિશ્રમ લેઇને એ પુરી છોડી બોડાણાજીને ગામે ડાકોરજીમાં પધાર્યાની વાત જગતપ્રસિદ્ધ છે. પ્રભુ ભક્તને ત્યાંજ બિરાજે છે એ પ્રતીતિ જગતને થવા સારૂ બોડાણાભકતનાં ધર્મપત્ની ગંગાબાઇને કહ્યું કે, ત્હારી સવાવાલપુર સોનાની વાળી (કાંટો=નથની) છે તેટલા વજનપૂર હું થઇશ ને તું ગુગળીઓ આગળ ચોખ્ખું સ્પષ્ટ કહે જે કે, તમને શ્રીદ્વારિકાધીશપ્રભુની મૂર્તિના તોલ બરોબર સોનું તોળીને આપીશ. એ પ્રમાણે કહ્યા છતાં એ ગંગાબાઇને સંપૂર્ણ દૃઢ ભરોસો શ્રીરણછોડરાય ભગવાનનો ન રહેવાથી કદાચ પ્રભુનાં સ્વરૂપનું વજન વધી પડશે તો હું વધારે સોનું કયાંથી લાવી આપીશ ? એવી શંકા રહી ને પ્રભુને વિષે દૃઢ સંપૂર્ણ પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) માં લગારેક (જરા) અણપ્રતીતિ આવી, ને તે કારણે જો ઉલટું પરિણામ કદિ આવશે તો હું તરત પેટમાં છરી મારીને આત્મઘાત (પ્રાણહત્યા)

કરીશ. એટલા માટે ગંગાબાઈએ ડાકોરમાં શ્રીઠાકોરજીને તોલતી વખતે પોતાના પેટ ઉપર નાભિની નીચેથી ન્હાની તેજદાર અને અણી પાણીદાર, છરી એવી પોતાની જોડે રાખી પહેરેલા લુગડાં નીચે ખોસી રાખી હતી. જો કે પ્રભુએ તો પોતાનું વચન સંપૂર્ણપણે પાળી ભરસભામાં યશ આપવાને ભક્તરાજ ગંગાબાઇની લાજ રાખી હતી. પરંતુ જીવ સ્વભાવને લીધે હું કદાચ નહીં જીતું તો આ છરીવડે મ્હારા પ્રાણ હું મ્હારી મેળે કાઢી નાખીશ એવો અવિશ્વાસ પ્રભુવચન છતાં પ્રભુ ઉપર આણ્યો હતો.

(૩) નામદેવજી ભક્તરાજનો દાખલો ભક્તમાળ ને ભક્તિવિજયાદિક ભક્ત ચરિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. કથાભાગ એવો છે કે નામદેવજી શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના ભક્તરાજ હતા, તે દરજીના દીકરા છતાં ભગવદ્‌ભક્તિમાં અગ્રણી જેવા હતા. તેથી એ ભગવદ્‌ભજન નિષ્કામ ભાવે કરતા અને પ્રભુએ તેમને પ્રત્યક્ષ (સાક્ષાત્કાર) દર્શન અને સાક્ષાત્ અનુભવના પરચા ઘણીવાર આપેલા હતા. તેમની ભજન સ્મરણ કીર્તનની ભક્તિનો યશ પુષ્કળ ફેલાયાથી તેમના ઉપર ઈર્ષ્યા રાખનારા ભગવદ્‌ભક્તિરહિત જડ કર્મવાદી ઘણાહતા, તેમણે આ ભક્તરાજનો અતુલિત યશ પ્રભાવ સહન ન થઇ શકવાથી એ ભક્તના ઉપર ગોહત્યાનો ખોટો દોષારોપ કરવાને માટે નામદેવજીભક્તના ખેતરમાં મૃત ગાય મુકી અને એ ગાયની હત્યા નામદેવજીએ કરી છે એવી ખોટી અફવા (વાત) ચલાવી—નામદેવનું માન ખંડન થાય તે માટે ઘણા લોકોને ભેગા કર્યા. ભક્તરાજ નામદેવજી શુદ્ધ નિર્દોષ હતા. તોપણ જગતમાં પ્રસિદ્ધિ સત્યની કરાવવા સારૂ નામદેવજીને મુખે એમ કહેવડાવ્યું કે એ ગાયનો વધ મેં કરેલો નથી. એ વાત જો

દોહા.

સતી આદર દક્ષ ન કિયો ગુરુકો કીયો ન શક્ર;
ભગવત ઈચ્છા માનિયે, વાકે દિન અતિવક્ર. **૧૨૯**

ખરી હોય તો ૪ ચાર દિવસમાં આ મૃતક ગાય સજીવન થજો એમ કહી પ્રભુનું નામસ્મરણ કરતા હતા. ભક્તદ્વારા બોલાવનાર પ્રભુનાં વચન ૪ દિવસની અંદર એ ભક્તખ્યાલમાં (ધ્યાનમાં) ન રહ્યાથી મૃતક ગાય કેમ ઉઠતી નથી ? એમ સંદેહ કરી પ્રતીતિમાં જરાક ખાંપણ પણ લાગે તેવી અશ્રદ્ધા રાખી હતી. ભગવત્નામ સજીવન કરવાને સમર્થ છતાં સદ્ય થવા ન કેર્યું. જો કે પ્રભુએ તો ભક્તનું વચન પૂરેપૂરૂં સત્ય કર્યું પરંતુ વચમાં જે અવિશ્વાસ લગાર ઉપજ્યો એટલું સંપૂર્ણ ભક્તના લક્ષણમાં ખામી જેવું ગણાયું. આ સર્વ દાખલાઓ આપીને દયારામભાઇ કહે છે કે, સર્વેશ્વર પ્રભુ સ્વતંત્ર છે. તે કોઇને વશ (આધીન) નથી. મ્હોટા મ્હોટા ભક્તોને પણ કવચિત્ કવચિત્ પ્રભુને વિષે પણ અવિશ્વાસ આવ્યો હતો.

૧૨૭–૧૨૮ આ બે દુહાઓ હસ્તાક્ષરની લિખિત પ્રતમાં ફાટી ગયલાં છે.

૧૨૯ (૧) સતી (શ્રીપાર્વતીજી) નો આદર તેમના પિતા દક્ષ પ્રજાપતિએ ન કર્યો. (૨) શક્રે (ઇંદ્રે) પોતાના ગુરુનું આદરસન્માન ન કર્યું. આ પ્રમાણે વિપરીત મતિ થવામાં ભગવત્ઇચ્છા માનવી. જ્યારે દિવસ વાંકા (નબળા) આવ્યા હતા ત્યારે ઉલટ કૃતિ કરવાની મતિ થાય છે. અથવા બીજો અર્થ એવો પણ થઇ શકે છે કે પૂર્વ જન્મના અનુસાર ઈશ્વરે પોતાની ઇચ્છારૂપ અનિષ્ટ ફળ આપવા ધાર્યું હોય ત્યારે તેની મતિ ઉલટી થાય છે.

પંખિરાજ શ્રીગરુડજી, લહયો કાગતેં જ્ઞાન,
સાધેંસુ બઢે યહુ ખરી ગર્વ ભંગ ભગવાન. ૧૩૦

૧૩૦ પંખી (બે પગવાળાં જનાવર પક્ષીઓ) માત્રના રાજા શ્રીગરુડજી શ્રીભગવાન્‌નું વાહન તેને ગર્વ થયો કે, અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના નાયક શ્રી ભગવાનનો ભાર હુંજ વહન કરવાને સમર્થ છું એવો ગર્વ (અભિમાન) થવાથી તથા શ્રીરામાવતારમાં શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે નાગાસ્ત્ર મંત્રનું માન રાખવાને સારૂ નાગપાશથી બંધાયા હતા ત્યારે નાગાસ્ત્રના પાશથી મુક્ત થવા ગરુડાસ્ત્ર મંત્ર શ્રીરામચંદ્રજીએ ભણી ગરુડજીને બોલાવ્યા ગરુડજી આવતાંજ નાગો (સર્પો) તરત જતા રહ્યા એ લીલા જોઈને પણ શ્રીગરુડજીને અભિમાન આવ્યું કે, હું આવ્યો તો નાગાસ્ત્રના પાશથી શ્રીરામચંદ્રજીને મેં છોડાવ્યા ત્યારે છુટયા. માટે હું શ્રીરામચંદ્રજી કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છું. આવી વિપરીત બુદ્ધિ થઈ અર્થાત્ મોહે કરીને અજ્ઞાન ભાસ્યું હતું. એવા પક્ષી માત્રના રાજા ગરુડજીને થયલું અભિ· માનરૂપ અજ્ઞાન નિવૃત્ત થવા માટે તે બ્રહ્મનું શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાની રૈયત (પ્રજા) તુલ્ય કાગાકૃતિવાળા કાક ભુશંડીજી પાસે તે પ્રાપ્ત કરવા સારૂ જવું પડયું હતું ને તેમના જ્ઞાનોપદેશે કરીને પછી પ્રભુનું યથાર્થ જ્ઞાન થયું હતું. ગર્વનો ભંગ કરાવવાને સારૂ શ્રીભગવાને આ પ્રમાણે કર્યું હતું. આવા સાધુ ભગવદ્‌ભક્ત સદા શ્રીભગવાનની પાસે રહેવાવાળાને પણ અજ્ઞાને કરીને મોહ વર્ગ વધી જાય છે ત્યારે અન્ય સામાન્ય વૈષ્ણવોને થાય એમાં કાંઈ નવાઇ જેવું ન ગણાય. પ્રભુસંબંધી સાધન સાધવાથી ઉચ્ચ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત ખરી, પણ મ્હોટા થાય છે ત્યારે અભિમાન વધે છે તે કારણે તેવાને ગર્વ હોવો એ ઉચિત નહિ એમ જાણી ભગવાન્ તે ગર્વ ભંગ કરવા માટે તે જનો ઉપર અનુગ્રહ કરે છે.

કુમૃત્યુ સ્વજન બિયોગ દુઃખ કૃષ્ણકથાતેં જાય,
ઉગ્ર ધર્મ ઇતિહાસ સુનિ સુસંગ કરિ હરિ ગાય. ૧૩૧
સુનિ ભુશંડિ મુખ શિવ કથા, મૂલ દાસકે દાસ,

---

૧૩૧ મૃત્યુ (અકાળ મૃત્યુ) દુઃખરૂપી થયું હોય. તો તે ટળવાને માટે તથા સ્વજન સગાં કુલકુટુંબીવાળાં પોતાનાં સહોદર સંબંધીનો વિયોગ થયો હોય તો તે દુઃખ દૂર થઇ તેનો પુનઃ (ફરી) મિલાપ થવાને સારૂ ઉપાય એ છે કે, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની કથા વાર્તા સાંભળવી. જુઓ પત્નીના પુત્રો દરીયામાં ડુબી ગયેલા હતા તે મૃતક પુત્રોને શ્રીકૃષ્ણે આણી આપ્યા હતા. વળી (૨) શ્રીદેવકીજીના મરણ પામેલા પુત્રોને પણ શ્રીકૃષ્ણે આણી આપ્યા હતા. અને (૩) દ્વારિકાલીલામાં બ્રાહ્મણના મરણ પામેલા પુત્રને લોકાલોક પર્વત ઓળંઘીને ભૂમાનારાયણના ધામમાં તે પુત્રો હતા ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ ૮ આઠે આવરણ ભેદીને ગયા ને ત્યાં જઇને ત્યાંથી શ્રીકૃષ્ણે તે પુત્રને આણીને તે બ્રાહ્મણને આપ્યો હતો. (૧) ઉગ્ર (ઉગ્રસેન રાજા) ને ત્યાં આસુરી બુદ્ધિવાળો કંસ પુત્ર પ્રકટ થયો હતો. (૨) ધર્મ પ્રકટ થયા હતા. એ ઉભયના ઇતિહાસની કથા સાંભળવી અને સત્‌પુરુષનો સંગ (સુસંગ) કરી શ્રીહરિને ગાવા (પ્રભુનું નામ સંકીર્ત્તન ગુણ ગાન કરવું) અથવા આ બન્ને કડીનો ભેગો અર્થ એવો પણ નીકળે છે કે, ઉગ્ર ધર્મ એટલે સાધારણ દૈહિક આ (વર્ણ અને આશ્રમના) ધર્મ વર્ણનની કથા કરતાં પણ અતિશય શ્રેષ્ઠ ધર્મ (આત્મધર્મ, અથવા ભગવતધર્મ) પરત્વની કથા, જેમાં હોય તેવા ઇતિહાસ સાંભળી (સત્‌પુરુષદ્વારાએ શ્રવણ કરી) ને શ્રી ભગવાનના ગુણાનુવાદ ગાવા એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે.

૧૩૨ ગરુડજી ભગવદ્‌ભક્ત, વાહનને (પાર્ષદરૂપ હતા તેમણે)

મોપુર એ વક્તા સુ કા નહિ માત્સર્યાભાસ. ૧૩૨
હરિશ્ચંદ્ર નલ પાર્થ સહ, પત્ની ભયે પરાધીન
પુન્યશ્લોકી ભક્ત હરિ, તું વહાં કો રતિહીન ? ૧૩૩

કાગ ભુષંડીજીના મુખ થકી કલ્યાણકારી કથા સાંભળીને નિર્ણય કર્યો કે, હું તે પરાત્પર શ્રી પુરુષોત્તમનો દાસાનુદાસ છું. મ્હારા પુરમાં આવી શ્રેષ્ઠ ભગવત્કથા કહેનારા વક્તા મારા પ્રારબ્ધ યોગે મળેલા નહિ હોવાથી મ્હારામાં અજ્ઞાને કરીને મિથ્યા માત્સર્યરૂપી દોષ આવેલો હતો અથવા મેં આવા સત્પુરુષોનો સમાગમ પ્રથમથી જો કર્યો હોત તો મને કદિ પણ આવું અભિમાન (ગર્વ) આવત જ નહિ અને હું સદા એમ જ માનત કે હું તો શ્રીરામચંદ્રજીનો દાસાનુદાસ છું તે ભગવાન ક્યાં? અને તેમની સમતાના લેખામાં હું ક્યાં ?

૧૩૩. સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજા, અને પુણ્યશ્લોકી નળરાજા સરખાને તથા અર્જુનને એ ત્રણે જણને પોતાની પત્ની (સ્ત્રી) સહિત પરાધીનપણે રહેવાનો પ્રસંગ ભાવિયોગે આવી પડેલો હતો તેઓ અન્ય સાધન માર્ગે તે સાધન ઉપર બળ રાખવાવાળા હતા. પરંતુ તું તો શ્રીહરિનો ભક્તિવાળો ભક્ત છે ત્યારે તારૂં રતિ (એટલે પ્રારબ્ધ) શું તેમના કરતાં હીણું (ઓછું=મંદ ભાગ્ય) છે ? ના નથી જ, કેમકે તારામાં એક વિશેષ રીતે પ્રભુનો અનુગ્રહ થવાનુ મુખ્ય કારણ એ રહ્યું છે કે તારી રતિ (પ્રીતિ) તો તે પ્રભુ ઉપર જ છે. અને પ્રભુ પણ ત્હારા ઉપર રતિ (સ્નેહ) રાખે છે. એ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ પ્રભુ પરત્વે રતિ (ચણોઠી) પૂર જેટલી પણ કાંઈ ઓછી નથી. બીજો સરળ અર્થ એવો થાય છે કે, મ્હોટા મ્હોટા સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજા, શ્લોકી નળરાજા અને શ્રીકૃષ્ણભક્ત સખા અર્જુન આ ત્રણેને પત્ની-

સુથરા દિલ વેસાહિ રખી જેસા આગે થા,
માનું ધાગા મૂંજકા પાયા હી ના થા. ૧૩૪

સહિત પરાધીન દશા પ્રારબ્ધ યોગે ભોગવવી પડી છે ત્યારે તેમની આગળ તું તો ભાગ્યહીન એવો, તેની તો વાત જ શી કરવી?

૧૩૪. ઉક્ત (દૃષ્ટાંત) રૂપ એવી આખ્યાયિકા છે કે, એક સુથરા નામનો ભગવદ્‌ભક્ત હતો તે હમેશાં તીર્થાટન કરતો હતો. તે હમેશાં અનેક તીર્થો પુરીઓ, ધામો, અને પુણ્ય ક્ષેત્રોમાં જઈ ત્યાં દરેક ઠેકાણે ૩ ત્રણ રાત્રિ પર્યંત રહેતો, તે ભગવાનનું ત્યાં ધ્યાન, જપ, પાઠ, સ્તુતિ ઇત્યાદિ ભગવતધર્મરૂપ કર્મો કરતો હતો. વૈરાગ્યવંત પણ હતો. પોતાની પાસે કંઈ પણ પદાર્થ માયિક પ્રપંચનો તે રાખતો નહીં હતો. એક સમયે અરણ્યમાં જતાં માર્ગમાં એક રસી (દોરડુ) પડેલી તેણે જોઇ. ત્યાં કોઇ પણ મનુષ્યની વસતિ ન હોવાથી ઘણીવાર સુધી કોઇ માલીક મળે તો તેને તે સોંપીને જવા સારૂ ત્યાં કેટલાક દિવસ પર્યંત રહ્યો. પણ કોઇ માલીક પેદા ન થયો ત્યારે તેણે તે દોરડું પોતાની પાસે રાખ્યું ને ચાલવા માંડયું. વરસાદ તે સાલ પડેલો નહી ને ઉન્હાળાનો દિવસ હતો તેથી માર્ગમાં જળાશયો (તળાવો, સરોવરો, નદીઓ વગેરે)માં પણ પાણી સુકાઇ ગયલુ હતું જેથી બહુ દૂર છેટે ગયો ત્યારે ૧ કૂવો ઉંડો જેમાં જળ હતું તે સુથરાની નજરે પડયો. ત્યાં પાણી કાઢવામાં પેલુ દોરડું સહાયક ઉપયોગી કામમાં આવ્યાથી તેણે તે દોરડાનો આશ્રય ધારણ કર્યો. ને મનથી માન્યું કે જો આ દોરડું મને જડયું ન હોત તો તૃષાતુરના ભારે કષ્ટમાંથી મ્હારૂં મરણ થઈ જાત. એમ જાણી તે દોરડાની ઉપર તેણે આધાર રાખ્યો પણ દોરડું સરજનહાર, અને દોરડું જે જે પદાર્થોથી

બને છે તે વસ્તુમાત્રને ઉપજાવનાર, તથા દોરડું મેળવી આપનાર, એવા જે પ્રભુ તેની ઉપર આધાર ન રાખ્યો. તેથી ઈશ્વર ઇચ્છાએ એવો યોગ આવ્યો કે, ખાંધે ભરાવેલું પેલું દોરડું રસ્તે જતાં અજાણે ભૂલથી કોઇ ઠેકાણે પડી ગયું કે કાં તો તે કૂવા ઉપર જ તે ભૂલી ગયો. રોજનો મ્હાવરો દોરડાને સાથે રાખવાનો પ્રથમથી ન હતો જેથી તેને તે દોરડાનું ભાન પણ ન રહ્યું. આ પ્રમાણેની સ્થિતિમાં તે દૂર ચાલ્યો ગયો. ગિરિ પર્વત ગુફા નદી ટેકરા વગેરે ઉતરીને બીજી મજલે જ્યારે પહોચ્યો ત્યારે તેને તૃષા પુષ્કળ લાગી પણ કૂવો કે વાવ ઇત્યાદિ જળાશય દૃષ્ટિએ ન પડયું જેથી તે કૂવો શોધતો હતો એટલામાં પ્રભુ ઇચ્છાએ એક કૂવો નજરે પડયો ત્યારે તેણે તેમાંથી જળ કાઢવાને માટે પેલું જડેલું દોરડું સંભાર્યું ત્યારે પોતાની પાસે દોરડું ખોળવા લાગ્યો તો દોરડું ન મળે. ત્યારે તે બહુ નિરાશ થઇ ગયો, અને તે દોરડું કયાં પડી ગયું કે કાં તો તે કૂવા ઉપરજ ભૂલથી રહી ગયું તેનો વિચાર ઉંડો કરવા લાગ્યો—છેવટે તેને સ્મૃતિ આવી કે, ખરેખર તે દોરડું પેલો અઘોર વનમાં જે કૂવો હતો તેના પરથાર ઉપરજ હું ભૂલી ગયો (વિસરી ગયો.) હવે જો તે ઠેકાણે પાછો જાઉં તો તે અતિશય દૂર છે, વળી મને તૃષા પણ પુષ્કળ લાગી છે, બહુ ચાલ્યાના પરિશ્રમને લીધે થાકી પણ ગયો છું. છતાં કદાચ પાછો જવાની હિમ્મત રાખું તો પણ તે કુવો હવે જડશે કે નહીં ? એવા બહુ લાંબા વિચારમાં પડી ગયો, તૃષાતુરતાથી જીવ પણ ગભરાવા લાગ્યો. પછી વિચાર કર્યો કે, પ્રભુએ જ મને તે દોરડું મેળવી આપ્યું હતું, ને તે મળતાં પહેલાં પણ મારો નિર્વાહ ચાલતો હતો પણ મેં તે પ્રભુનો આશ્રય છોડી તે દોરડાનો આધાર રાખ્યો તેથી આ વિપત્તિમાં હું આવી પડયો. એમ નિશ્ચય કરી તે દોરડાની કાળજી (ચિંતા)

મન મરકટકે પગ ચુભ્યો જદપિ અનાદર ક્ષોભ,
તદપિ નચાવત શઠ હઠી નિપટ કલંદર લોભ. ૧૩૫

છોડી દઇ તેણે પોતાના દિલને (મનને) બોધ કર્યો કે, હે સુથરા, તું પ્રથમ તો દોરડા રહિતજ હતો ત્યારે પણ ત્હારો કાળક્ષેપ થતો હતો. એમ જાણી તું તે સર્વેશ્વર પ્રભુનો દૃઢ આધાર રાખ. પ્રભુ તને સર્વ કાંઈ આપશેજ. એમ નિશ્ચય કરીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. તો તે દેશ તરફ પ્રભુની ઇચ્છાથી પુષ્કળ વરસાદની હેલી થયલી હોવાથી ત્યાં સર્વત્ર સ્થળે ખાડાઓ, તળાવો, કુવા, વાવ્યો, હોજ વગેરે પુષ્કળ પાણીથી ભરપૂર હોવાનું નજરે પડ્યું. ત્યાં તે વનમાં વૃક્ષો કંદમૂળ ફળફૂલ બાગબગીચા પ્રફુલ્લિત જણાયા. અને અનેક પક્ષીઓનો કલરવ પણ શ્રવણે પડવા લાગ્યો. આવી એકદમ અણચિંતવી આનંદદાયક તે સ્થાનની શોભા જોઇ તે બહુ વિસ્મિત થઇ ગયો, ત્યાં તાપ, શ્રમ અને ક્ષુધા તૃષા નિવૃત્ત થવાનાં સર્વ સાહિત્યો હાજર જાણી ત્યાં ખાનપાનાદિ કરી વિશ્રામ લીધો અને તે પછી પ્રભુનો દૃઢ આશ્રય જ સદા રાખવા નિશ્ચય કર્યો ને પ્રથમ થયલી દોરડારૂપી ચિંતાનો ત્યાગ કર્યો.

૧૩૫ મનરૂપી મરકટ માંકડા ને મદિરા પાઇ મસ્ત કર્યો હતો વળી પગે વીંછી કરડ્યો તેની તેને પીડા ચાલુ છે તોપણ મદારીને તે વાતની વીંછીના દંશની બળતરાની કાંઇ ખબર નહિ હોવાથી તે તેને બરોબર નાચનો ખેલ કરાવવા માટે તે હઠાગ્રહ કરે છે કેમકે જો આ વાનર માંકડુ જો બરોબર રમત નહિ કરે તો મને આ તમાસો જોવા એકઠા થયલા લોકો કાંઈ ધનાદિ આપશે નહીં તેથી તે મદારી પેલા માંકડાને વારંવાર શિક્ષારૂપ દંડ દે છે. સિદ્ધાંત સમ

જાવવાને માટે ભકત કવિ વર્યે મનને માંકડા જેવું કલ્પ્યું છે કારણ કે મનનો વેગ વાયુ કરતાં પણ વધારે છે અને એક ક્ષણમાં અનેક મનોરથો કરવાવાળું છે તથા મોહમાયા અહંતા મમતા અજ્ઞાનાદિને વશ થાય એ રૂપી મદિરા પીધી છે. મનને આડે માર્ગે જતું રોકવાની સલાહ આપનાર મનના ઉપર સત્તા ભોગવનાર તથા સારા માઠાનો નિશ્ચય કરનાર તેના ઉપર બુદ્ધિ છે તે બુદ્ધિરૂપી મદારી છે તથાપિ તે બુદ્ધિ પણ ઘણે ભાગે પોતાના મને નિશ્ચય કરેલા સ્વાર્થરૂપ લોભ લાલચમાં ફસાય છે જેવી રીતે પેલા માંકડાને થતી વેદનાને કે તેની વિકસિત સ્થિતિને જાણવાને અંતર્યામી નથી, તેમ આ બુદ્ધિ પણ મનમાં ઉઠેલી વિવિધ તૃષ્ણાઓરૂપ ઉઠેલી ઊર્મિઓને કે તેણે મનમાં કરેલા તર્ક વિતર્કોને પણ તે બુદ્ધિ જાણવાને સર્વજ્ઞ નથી. સારા માઠા પરિણામિક બાધા ફળ જાણવાની તે બુદ્ધિને પણ ખબર હોતી નથી. મને ધારેલી તૃષ્ણાઓમાં વીંછી જેવો દંશ કરી સાલનાર ચિંતારૂપી વીંછી કલ્પ્યો છે. મનના વિવિધ પ્રકારના તરંગો રૂપ તૃષ્ણા મનોરથો-રૂપી ચિંતા તે પેરે પેરે નિરંતર સાલ્યા કરે છે. યદ્યપિ તેને મદારીરૂપી બુદ્ધિ તેવા અયોગ્ય મનોરથો ન કરવા માટે તેનો અનાદર કરે છે તથાપિ કોઇ કોઇ વખતે તો તે માંકડારૂપી મન અને મદારીરૂપી બુદ્ધિ એ બન્ને સ્વાર્થરૂપી લોભને આધીન થઈ એકમેકને મળી જઈને પણ વિપરીત ખેલ કરવાને કટિબદ્ધ (તૈયાર) થાય છે. અને તે બુદ્ધિ (મદારી) મન (માંકડા) ને નચાવે છે. આ સર્વમાં મુખ્ય દોષરૂપ લોભને કલ્પ્યો છે. માટે સર્વ દોષમાં અર્થ કામનાવાલા લોભનો ત્યાગ કરવો એ ફલિતાર્થ છે.

૧૩૬ આ દુહો ૧૩૪ અને ૧૩૫ બન્નેના સિદ્ધાંત તાત્પર્યરૂપને

જયહાં સંતોષ વહાંહિ સુખ, જયહાં તૃષ્ણા વહાં તાપ.૧૩૬
ચિંતા કાહૂ બાતકી મહાપ્રભુ કહિ મત રાખિ,
બ્રહ્મસંબંધ ચિંતામનિ તુવ હિય દિન જિન ભાખિ૧૩૭
તેં સબ અરપ્યોં કૃષ્ણકો તોકૂં રહી કા આંચ,
તોહિ રહી જો આંચ તો ભોં ન સમર્પન સાંચ ૧૩૮

સમજાવનારો છે. જ્યાં પ્રભુના ઉપર દૃઢ યકીન વિશ્વાસ છે ત્યાં સદા પ્રભુ તેની નજીક છે જ. જયાં લોભ હોય ત્યાં સર્વ પ્રકારના દોષ અનર્થરૂપ પાપનો વાસ જાણવો એટલે લોભે કરીને પાપ કર્મ કરવાની મતિ પ્રવૃત્ત થાય. જેની સંતોષ વૃત્તિ છે તેને તેમાં સુખમાત્રનો ભંડાર રહેલો હોય છે. અને જે તૃષ્ણાવંત છે તેને જરૂર તાપ (શોચ, પરિતાપ, ચિંતા) થાય જ.

૧૩૭ શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજી (શ્રીઆચાર્યમહાપ્રભુજી) એ નવરત્નગ્રંથે પોતાના વૈષ્ણવોને આજ્ઞા કરી છે કે, કોઈ પણ વાતની ચિંતા લૌકિકની, કે અલૌકિકની તું ન કરીશ. કારણ કે બ્રહ્મનો સંબધ તને કરાવ્યો છે. એ પરાત્પર પરબ્રહ્મનો સંબંધ ચિંતામણિ જેવો ઇચ્છિત સર્વ મનોરથોને પૂર્ણ કરી સર્વ અભીષ્ટ ફલનું દાન કરવાળો છે. માટે તું ત્હારા હૈયામાં દીન થઇ પ્રાકૃતજનને તું તે કહીશ નહીં. પ્રાકૃત ક્ષુદ્રજનો આગળ તું ગરીબાઈ દેખાડીને તેમને પ્રાર્થીશ નહીં.

૧૩૮ તે બ્રહ્મનો સંબંધ કરતી વખતે સર્વાત્મનિવેદન કરી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને તે સર્વસ્વ સમર્પણ કરેલું છે તેથી હવે કોઇ પણ પદાર્થનો તું માલિક ન રહ્યો. પણ સર્વેશ્વર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તેજ સર્વના સ્વામી માલિક થયા. જયારે તું કોઇનો પણ માલિક ન રહ્યો ત્હારી

બહુત યત્ન કરિ મિલાવેં સહજ હિ મેં સો ખોય,
અટપટી લીલા વ્રજેશકી, સમુઝી પરે ન કોય. ૧૩૯
કોડીપે ચિત ના ધરે. સો કોરી લગિ રોય.
ઉદાર કૃપન ન કોઇ જગ હરિ પ્રેરી મતિ હોય. ૧૪૦

સત્તા માત્ર છુટી ગઇ ત્યારે હવે તેવી પરાઇ સત્તાવાળા માલિકના પદાર્થોને વિષે ત્હારે ચિંતા કરવાનું શું પ્રયોજન છે? ઉછીતી માગી આણેલી વસ્તુ તે માલીકને પાછી સોંપી આવ્યો, ત્યારપછી તે વસ્તુનો તે માલિક તેને જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ તેની તે વ્યવસ્થા કરશે. હવે તારે તેની ફીકર શા માટે કરવી પડે? તારે કાંઇ પણ પરિતાપ કરવાની જરૂર જ નથી. છતાં જ્યારે તને તેને અર્પણ કરેલા પદાર્થની ચિંતારૂપી અગ્નિનો તાપ રહ્યો ત્યારે તે વસ્તુનું મન કર્મ વચને સત્ય સંકલ્પ સર્વાત્મનિવેદન (સમર્પણ)પ્રભુને કર્યું જ નથી માટે તને ચિંતા રહે છે.

૧૩૮. સર્વે કોઇ શાહુકારના દીકરા છે અર્થાત્ પ્રભુના દીકરા છે. કેમકે પરમાત્મા તે સર્વના આત્મા છે. અને આત્મા માત્ર પરમાત્માના અંશભૂત છે ને પરમાત્મા અંશી છે એ પરમાત્મસ્વરૂપ આત્મા સર્વ દેહધારી માત્રમાં બિરાજે છે. માટે આત્મારૂપી ધન સર્વની હૃદયગુહા પ્રદેશમાં રહેલું હોય છે, પરંતુ જેણે પોતાનું હૃદય ખોલીને તપાસીને જોયું નથી. તે એ તત્ત્વરૂપ ધનની જેણે ખોજ તપાસ કરી ન હોય તે કંગાલ દરિદ્રીની પેઠે ફરે છે.

૧૩૯. જે બહુજ પ્રયત્ન મહેનતે કરીને જે મેળવે છે તે પુરુષ સહેજમાં તે ખોઇ પણ નાખે છે તે શ્રીવ્રજેશ વ્રજના ઇશ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા છે તેમની લીલા અટપટી છે. અકલિત=ન જાણી શકાય, કે ન સમજી શકાય તેવી છે.

૧૪૦. જે ત્યાગી તીવ્ર વૈરાગ્યવંત હોય જેણે સર્વ માયિક પ્રપં-

હરિ રુચિ બિન કછુ હુ ન ભયો રુચિ બિન કછુ હુ ન હોત,
રુચિ બિન કછુ ન હોય ગો—મૂઢ કાહે કો રોત? ૧૪૦
કીયો હોત સબ કૃષ્ણકો, કછુ કરિ સકે ન કોઈ,
તહુ અતિ સૂક્ષમ રૂપ જિય તાસુ ભ્રમન તો હોઇ. ૧૪૧

ચનો ત્યાગ કરેલો હોય. એટલે કરોડો રૂપિયા જેવી મિલ્કતમાં પણ જેની લેશ માત્ર પણ તૃષ્ણા જેના ચિત્તમાં ન હોય તેવા પુરુષ પોતાની કરોડો રૂપિયાની મિલ્કતો પરમાર્થરૂપમાં ખર્ચી નાખી સંગ્રહરહિત વર્તતા હોય છે તે પણ કોઇ સમયે નજીવી કીંમત જેવી કોડીરૂપ ક્ષુદ્ર પદાર્થને મેળવવાને માટે રુદન કરતા હોય એવો પ્રસંગ પણ આવે છે. માટે વિશ્વમાં કોઇ ઉદાર કે કૃપણ પણ નથી એમ માનવું, જે કાળે જેને જેવી મતિ બુદ્ધિ પ્રભુ આપે છે, પ્રેરે છે, તે કાળે તેની તેવી વૃત્તિ થઇ તે પ્રમાણે તે કરે છે. આ ઉપરથી એ સિદ્ધાંત સૂચવે છે કે, સર્વમાં થવામાં, ને ન થવામાં ઉભયમાં પ્રભુજ બુદ્ધિના પ્રેરક રહેલા છે.

૧૪૦ શ્રીહરિની રુચિ ઇચ્છા=મરજી વિના કાંઈ પણ થયું નથી. અને તેમની ઇચ્છા વગર કાંઈ પણ થતું નથી. તેમ તેમની મરજી વગર કાંઇ પણ થઇ શકનાર નથી. નિશ્ચય છે. માટે હે મૂઢ અજ્ઞાની =મૂર્ખ! તું શા માટે રડે છે?

૧૪૧ સર્વ ઠેકાણે શ્રીકૃષ્ણનું કર્યું તે જ થાય છે. કોઈપણ કાર્ય કાંઈ પણ કરવાને અન્ય કોઇ પણ સમર્થ થઇ શકતા નથી. તો પણ આ વાત બહુ સૂક્ષ્મ સમજણની હોવાથી તેનાં જોઇએ તેવાં સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ રૂપને જીવ જાણી શકતો નથી. તેટલા માટે જીવની મતિ ભ્રમણ થાય છે.

ચૂક અરુ ચિંતા યહ દુહુ જીયકો ધર્મ સુ હોઇ,
હરિ મિટાવે તો મિટે, જિયતેં મિટે ન કોઇ. ૧૪૨
હરિ બિન મોંસુ બને ન કછુ સમકુ ન ઇહ દઢ હોઇ,
તાપ ટારનેં હોય હરિ, તબ કર્તાપન ખોઇ. ૧૪૩
કલહ દુઃખ નારદ દુર્વાસા ન અધતાપ,
હરિ આયસ કુલ ક્ષય તહૂ પાર્થ ક્લેશ રુચિ આપ ૧૪૪

---

૧૪૨ ચૂક ભૂલ અને ચિંતા, એ બન્ને જીવના ધર્મ છે માટે જીવના સ્વાભાવિક ધર્મથી તે થાય છે. જ્યારે શ્રીહરિ મટાડે ત્યારે જ તે માટે છે. પણ જીવથી સ્વતંત્રપણે પોતાની મેળે એ મટી શકતા નથી.

૧૪૩ શ્રીહરિની સત્તા ઇચ્છાને પ્રેરણા વગર મ્હારાથી કાંઇપણ બની શકતું નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. તથાપિ સર્વને તેવું સંપૂર્ણ દઢ જ્ઞાન હોતું નથી. અથવા તેવી દઢ મતિ સદા રહેતી નથી. જ્યારે શ્રીહરિને તાપ ચિંતા ટાળવી હોય ત્યારે જીવ પોતાનું કર્તાપણું ખુવે છે.

૧૪૪ દેવમુનિ નારદજીનો સ્વભાવ બીજાને દુઃખ આપવારૂપ કૌતૂહલ કરી એકમેકની માંહે પરસ્પર કલેશ કલહ કંકાસ કરાવવાને તેમાં તેમનું પ્રિયપણું રાજીપણું હોય છે. દુર્વાસા મુનિનો સ્વભાવ સહજ અપરાધ ઉપર અતિશય ક્રોધ કરી શાપાદિક દઇને બીજાને દુઃખ દેઇ તાપ કલેશ કરાવવારૂપ પડેલો છે. એમાં પણ શ્રીહરિની ઇચ્છા હોય છે. જુઓ તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાનાજ યાદવકુળનો સંહાર કરવાની ઇચ્છા કરી, પરસ્પર પછી યાદવકુળનું નિકંદન કર્યું. પાર્થ અર્જુન સરખા પોતાના સખાને તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ મહાભારત જેવું યુદ્ધ

અચિંત્ય અતર્ક્ય અટપટી અસંભવ અકલ અનૂપ,
કછુ હુ ન કહત બને સમુઝિ હરિ ઇચ્છા ઈહરૂપ. ૧૪૫

કબિત

ચાહે સોહી કરે કૃષ્ણ હે બાત સાંચી
પેં સો સુનિ પુષ્ટિ દાસકો ડરનો નાંહિ હે
નિજ દ્રેષી વિમુખકો ધર્મકો અધર્મ કરે,
અધર્મકો ધર્મ તાકુ પરે પાય છાંહિ હે.
કરન ઓર પાંડવ એ દોહુકો દષ્ટાંત દેખો,
ભક્તકો ન નાશ કૃષ્ણ કહ્યો ગીતા માંહીં હે.
અતિ બડો અપરાધી તોહૂ શ્રીજી છોડે ના
દયાપ્રભુ શ્રીબલ્લભ ગ્રહી જ્યાકી બાંહી હે. ૧

કરાવવું તેમાં તેને કલેશરૂપ દુઃખ કરાવ્યું. પણ તેમાં તેના પરિણામિક હિતરૂપ ફલ આપવાની પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છા હતી, તે પ્રમાણે જ બન્યું.

૧૪૫ જે ચિંતનમાં પણ આવી ન શકે, ચિતવ્યામાં એટલે બુદ્ધિમાં પણ ન આવે તથા જે તર્કમાં પણ આવી ન શકે એવી અટપટી સમજણ ન પડે તેવી અને જે વાત સંભવી પણ ન શકે તેવી તથા બીજાને તે કળ્યામાં જાણ્યામાં પણ ન આવે તેવી અને જેની ઉપમા પણ બીજાને આપી ન શકાય તેવી કાંઇ પણ કહી ન શકાય વર્ણી ન શકાય કે કાંઇ પણ સમજણમાં ન ઉતરે કે પ્રભુની આવી ઇચ્છા છે કે તેનું આવું રૂપ લક્ષણ છે. શ્રીકૃષ્ણ ચ્હાય તે જે ઇચ્હે તે કરવાને ઐશ્વર્યવંત છે કેમકે કર્તુંમ્ અકર્તુંમ્ અન્યથાકર્તુંમ્ સર્વ કરવાને સદા સ્વતંત્ર સમર્થ છે, સર્વ પ્રકારની ઇશ્વરતા તેમાં

હોવાથી તે સર્વેશ્વર કહેવાય છે એ ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર પરમેશ્વર છે. આ વાત સાચી છે કે-એ ઇશ્વરની સહાયતા હોય તોજ સર્વ કોઈ કાર્ય કરવાને શક્તિવંત થાય. પણ એવું સાંભળીને પુષ્ટિ અનું ગ્રહી શ્રીકૃષ્ણદાસે કોઇનો ડર રાખવાનો નથી અર્થાત્ નિર્ભય રહેવાનું છે. શ્રીકૃષ્ણે પોતાના દ્વેષી જનોને તથા પોતાથી વિમુખ રહેલા અધર્મી જનોને પણ ધર્મરૂપ માની તેની સુગતિ કરી છે. દ્વેષી જનો-જેમકે-કંસ શિશુપાલ, પૂતના બકી ઇત્યાદિ ભગવત્‌વિમુખ પડેલા જનો વ્યાધ પારધિ મામકી વેશ્યા ઇત્યાદિ ગણિકા, ભીષ્મપિતા અધર્મ કૃતિવાળાજનોનો ધર્મરૂપ માની તેને પણ સદ્‌ગતિ આપી છે. વસુદેવજી પિતા તે શ્રીકૃષ્ણના હિતાર્થે અસત્ય બોલ્યા છતાં તે પરધર્મરૂપ ગણ્યું. પાંડવોએ વેદવિરુદ્ધ કેટલીક કૃતિઓ કર્યા છતાં અધર્મ ન ગણી અર્જુને પોતાનાં બહેન (સુભદ્રા) ઉપર વિષયવાસનાની વિકારવાળી બુદ્ધિ ધારણ કરી હતી છતાં તે અધર્મરૂપ ન ગણતાં તેને અનુકૂળ થયા હતા. જેમને પગે પડવાથી નમન કરવાથી છત્રરૂપ છાયાની પેઠે સુખ મળે છે. ૩ કરણરાજા-દરરોજ સવા મણ સુવર્ણનું બ્રાહ્મણોને દાન દેતા આપતા હતા. આવા ધર્મિષ્ઠ છતાં તેને પરમપદની પ્રાપ્તિ ન આપી એવા દાખલા અનેક છે. ભગવદ્‌ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુન પ્રત્યે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, તું ભર સભામાં બન્ને ભુજા (હાથ) ઉંચા કરીને નિડરપણે કહે જે કે, શ્રીકૃષ્ણના ભકતનો કદિ પણ નાશ થતો નથી. એકવાર શ્રીકૃષ્ણે જેનો સ્વીકાર અંગીકાર કર્યો હોય તે શરણાગતજન કદિ પાછળથી અતિશય મ્હોટા અપરાધો કરે તો પણ તેને શ્રીજી કદિ પણ છોડતા નથી જ, દયારામભાઈ કહે છે કે જેની બાંહ્ય શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માના પરમપ્રિય શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીએ ઝાલેલી છે તેનું કદિ પણ અહિત કે અશુભ થનાર નથી જ.

દુહા.

ભક્ત અહિત બિન ચાહિ સો કરિ ઇશ્વર સુસમર્થ,
યોં ન કહેં તો પ્રતીતિ ટરિ તાબિન હુઇ સબ વ્યર્થ. ૧૪૬
નિજજન અતિ અપરાધ કછુ દેખિ દેઇ કછુ દંડ,
પેં કરતેં છોડે ન હરિ, છોડે વ્રત હુઈ ખંડ. ૧૪૭
અહં મમ અસહન જલ્પ અતિ, અનીતિ હરિ ન અનુકૂલ,
પ્રપંચ રતિ હરિભજન ના દુઃસંગ નોં દુઃખ મૂલ. ૧૪૮

---

૧૪૬ ઇશ્વિર ચહાય તે પોતાને જેમ ગમે તેમ, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ કરવાને સમર્થ છે, તથાપિ તેમનાથી કદિ પણ ભક્તનું અહિત તો થઈ શકતું જ નથી. એટલે ભક્તનું અહિત થાય એવું તો કદિ પણ ચ્હાતા જ નથી. જો એ પ્રમાણે ન કહીએ તો ભક્તને પ્રભુની પ્રતીતિ વિશ્વાસ ન રહે, અથવા એવો પણ અર્થ થાય કે જો એ પ્રમાણે પ્રભુ ન કરે તો પ્રભુની ઉપર ભક્તજનનો વિશ્વાસ પ્રતીતિ ન રહે અને પ્રતીતિ ન હોવાથી અવિશ્વાસ આવ્યાથી ભક્તનું સર્વ મિથ્યા થઇ જાય.

૧૪૭ ૨ પ્રભુનું દઢ પણ વ્રત—અથવા પ્રતિજ્ઞા એવી છે કે, એક વાર પ્રભુએ જેનો હાથ પકડયો સ્વીકાર્યો તેને પ્રભુ કદિ પણ છોડતા નથી. જો છોડે તો તે પ્રભુની ટેકમાં ખંડિતપણું થાય. ૧ પ્રભુ પોતાના જનના જો કદી બહુ અપરાધ દોષ હોય ત્યારે તે જોઇને તે ભક્ત ઉપર અનુગ્રહ કરવાને માટે પોતે તેને શિક્ષાદંડ દે છે.

૧૪૮ અહંતા, મમતા, અને અસહનતા, તથા જલ્પ વિતંડાવાદ કરનારા, અથવા અસત્ય=મિથ્યા ભાષણ કરનારા તથા અતિભાષણ કરનારા અથવા અતિશય અનીતિ કરનારા એવા જનો શ્રીહરિને અનુકૂળ

દોહા.

જ્યોં જ્યોં કરે સુ કરન દે–સબ સમુઝત બ્રજનાથ,
ઇક કાંટા ઇક કતરની, દોહૂ હરિકે હાથ. ૧૪૯

પસંદ હોતા નથી. અથવા શ્રીહરિસંબંધી ધર્મ ભગવતધર્મ જેહને પ્રિય હોતો નથી અને પ્રપંચથી મુકત થઇને શ્રીહરિનું ભજન કરતા નથી. અને અસત્ પુરુષનો સંગ કરે છે ને સર્વે દુઃસંગનાં મૂળ છે અથવા એ ૯ નવ પ્રકાર દુઃસંગનાં મૂળ કહેવાય છે. ૧ સર્વ પ્રકારના તાપ આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક, અને આધિદૈવિક એમ ૩ ત્રણ પ્રકારના મુખ્ય તાપના પેટામાં સમાવેશ થઇ શકે એવા પેટા પ્રકારરૂપની શાખાના અનેક સંતાપનાં દુઃખ હોય છે તે તમામને ટાળવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય રૂપ ઔષધ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માનું નામ છે. જે એ ભગવાન્‌નું સ્મરણ જપ કરે છે તે સર્વ ચિંતાથી મુક્ત થઇ નિર્ભય ભયરહિત થાય છે એમ પાંડવગીતામાં કહેલું છે. ૨ વળી શ્રીહરિને વિષે સ્મૃતિ રાખે પ્રભુને ન ભૂલે અથવા શ્રીહરિનું સ્મરણ ચિંતન કરે તો તેની સર્વ વિપત્તિઓ સારી રીતે મટી જાય છે. ૩ શ્રીકેશવભગવાન સર્વ પ્રકારના કલેશોનો નાશ કરનારા છે.

૧૪૯ સર્વ દુઃખોને નાશ કરનારા શ્રીમાધવ ભગવાન છે. ગ્રંથની સમાપ્તિ કરવા સારૂ દુહા અને સોરઠો લખી આખા ગ્રંથના સારરૂપનું તાત્પર્ય નિરૂપણ કરે છે હે જીવ! પ્રભુ જે કાળે જે જે કાંઇ કરે છે તે કરવા દે. શ્રીહરિ શું શું કરે છે તે તું જોયા કર, વ્રજનાથ શ્રીકૃષ્ણ સર્વ સમજે છે. તેમનો ન્યાય ઇન્સાફ અદલ છે. સર્વને જેના તેના કર્મ પ્રમાણે ફલ આપવા સારૂ પ્રભુએ પોતાના હાથમાં ધર્મન્યાયનો કાંટો રાખેલો છે અને એક હાથમાં ઘટ વધ ન થાય તે સારૂ કાતર પણ

સબ કછુ કરતા શ્રીહરિ, કરે ચાહિસો કામ,
ભક્ત અહિત કબુ નહિં કરે, દૃઢ પ્રતીતિ ભજ નામ. ૧૫૦
ગ્રંથકલેશ કુઠાર ઈહ બાંચિજુ કરે બિચાર,
તાંહિ કલેશ બ્યાપે નહી—હરિપદ ઉપજે પ્યાર. ૧૫૧

રાખેલી છે—અહંકાર ગર્વાદિ કરી કોઈ પાસુ બાજુ વધારે થઈ જતું હોય તો તે કાતરવડે તેને કોતરી નાખી બરોબર કરે છે. અથવા બીજો અર્થ એવો પણ થઇ શકે છે કે, પ્રભુએ મુકેલી સત્તા ચૈતન્યથી જીવ જે જે કરે તે કરવા દે છે. પ્રભુને જીવના તનની મનની અને અંતરની અંદર કરેલા ગુપ્ત વિચાર સહિતની ખબર હોય છે અને જેને તેને જેના તેના કર્માનુસાર યોગ્ય સમ બરોબર ફળનું દાન શુદ્ધ ન્યાયથી અદલ કાંટે તોળીને આપે છે. માપવા સારૂ કાંટો અથવા માપ ભરવારૂપ ગજ પોતાના હાથમાં રાખે છે અને બીજા હાથમાં માપ કરતાં વધી જાય તો તેને કાતરવા સારૂ કતરની કાતર રાખેલી હોય તે વડે તેને માનગર્વાદિકરૂપથી ફુલીને વધી ગયો હોય તેટલું કાતરી નાખી તે ઓછું કરી બરોબર જેહને તેને પોતાના સમાન પાપફળને ભોગવાવે છે. એવા પણ અર્થ નીકળી શકે છે.

૧૫૦ સર્વ કાંઇ કર્ત્તા અને કરાવનાર કાર્ય અને કારણમાં શ્રી હરિ છે. તે ચ્હાય તે તેમને યોગ્ય લાગે તે અથવા તે જેમ ઇચ્છે તેમ કાર્ય કામ કરે છે. પરંતુ પ્રભુથી ભકતનું અહિત તો કદાપિ સર્વથા થઇ શકતું જ નથી. એવી પ્રભુની દૃઢ પ્રતીતિ વિશ્વાસ રાખીને તેમનું નામ સ્મરણ કરવું.

૧૫૧ આ ગ્રંથનું નામ કલેશકુઠાર છે. એ વાંચીને તેનો વિચાર કરે તો તેના હૃદયમાં કદિ કલેશ થાય નહિ. અને શ્રીહરિનાં પદમાં ભગવત્ચરણકમલમાં=પ્રીતિ વ્હાલ ઉપજે.

સોરઠો

સકલ દોષકી માત, ચિંતા ચિત્ત જહાં લગ બસે,
વહાં લગ નહિ અવદાત, હરિ બસવે લાયક હિયો. ૧૫૨

દોહા.

ચિંતા કાહૂ બાતકી કરનિ ન કહિ હરિ જન,
કરનિ ભજન ન હરિ મિલનકી જાતેં હરિ પરસન્ન. ૧૫૩

---

૧૫૨ સર્વ દોષોની માતા જનની સ્થાન ચિંતા છે, એ ચિંતા ચિત્તમાં મનમાં જ્યાં વસી રહેલી હોય ત્યાં લગી તેનું હૃદય શ્રીહરિને બિરાજવા લાયક શુદ્ધ નિર્મળ પ્રકાશિત થતું નથી અર્થાત્ તેનું અંતઃકરણ મલિન રહેલું હોવાથી તે મલિન અપવિત્ર સ્થાનમાં પ્રભુનો સ્ફુટ આવિર્ભાવ થતો નથી.

૧૫૩. શ્રીમદ્‌ગોસ્વામી શ્રીહરિરાયમહાપ્રભુએ શિક્ષાપત્રગ્રંથે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરેલી છે કે કોઇ પણ વાતની ચિંતા ન કરવી. અથવા શ્રી મહાપ્રભુજી શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીએ નવરત્ન ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરેલી છે કે, શ્રીહરિના જને શ્રીહરિને શરણ સમર્પણ થયેલા હરિજનોએ લૌકિક કે અલૌકિક કોઇ પણ પ્રકારની લગાર પણ ચિંતા કદપિ પણ કરવી નહિં. અલૌકિક મુક્તિ અથવા મોક્ષ થવા સુદ્ધાંતની પણ કાળજી ચિંતા ન કરવી. ૨ છતાં જો કદાચ અલૌકિક વાતની થાય તો તે શ્રીહરિના ભજનની શ્રીહરિની સેવાની અથવા શ્રીહરિના સ્મરણ કીર્ત્તન કરવાની અને શ્રીહરિને સાક્ષાત્કાર પ્રત્યક્ષ મળવા પુરતી કરવી. જેણે કરીને તે ભજન સેવન કરી પ્રભુ મિલાપનીજ તીવ્ર આર્ત્તિ લાગણી હોવાથી તે પ્રભુની પ્રસન્નતા મેળવવારૂપ થાય છે. પાછલી

જ્ઞાતિ બિપ્ર સાઠોદરે દયારામ હરિદાસ,
દીક્ષા બૈષ્ણો બલ્લભી કીનો ગ્રંથ પ્રકાસ. ૧૫૪

સોરઠો.

દુઃખ દુરિત સબ ક્લેશ હરે નામ શ્રીકૃષ્ણ ધ્રુવ,
મંગલ મોદ અશેષ પૂર્નકામ માધો મિલે. ૧૫૫

શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત કરિ **દયારામભાઇએ રચેલો**
ક્લેશકુઠાર ગ્રંથ સંપૂર્ણ સારી રીતે પૂર્ણ થયો.

ઈતિ શ્રીકૃષ્ણભક્ત કવિ દયારામવિરચિત ક્લેશકુઠાર
ગ્રંથ સંપૂર્ણ. શુભં ભવતુ. શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ.

શ્રીભગવદ્ભક્તરાજ દયારામભાઇના લહિયા-લેખક પટેલ અમીન હહેલાભાંઇ દુર્લભદાસને આ ગ્રંથ આપેલો તે પુસ્તક સાથે પણ આ પ્રતનો મુકાબલો કર્યો છે.

કદીનો બીજો અર્થ એવો પણ થઇ શકે છે કે, ભગવત્પ્રીત્યર્થ ન થયાની ચિંતા કરણી કૃતિ અથવા કરવી તો તે શ્રીહરિનું ભજન સેવન=સ્મરણ ન બન્યાની અથવા શ્રીહરિ મને મળ્યા નહિ તે મળવાની કરવી—કે જેણે કરીને તેવા જન ઉપર શ્રીહરિની પ્રસન્નતા ઉપજે છે (થાય છે)

૧૫૪. ગ્રંથકર્તાની જ્ઞાતિ સાઠોદરા બ્રાહ્મણ છે. વૈષ્ણવસંપ્રદાયમાંના શ્રીવલ્લભીસંપ્રદાયની તેમણે દીક્ષા લીધી છે. અને તે જ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતને અનુસરીને તેમણે આ ગ્રંથનો પ્રકાશ કર્યો છે.

૧૫૫. ગ્રંથની સમાપ્તિએ ફલ દર્શન ફલશ્રુતિ લખવી જોઇએ એવો શાસ્ત્રાધાર યુક્ત શિષ્ટાચાર છે. તે પ્રમાણે ફલશ્રુતિ લખે છે

[1]કાલજ્ઞાનસારાંશ.

દુહા.

શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદપંકજ કરૂં પ્રણામ;
સકલ પાપ સંતાપ હર, અભિમતિ પૂરણકામ. ૧
કાલજ્ઞાન કથા ઘણી, તેહમાંથી ગ્રહી સાર;
કથન પ્રયોજન જેટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
શંકરે ઉમિયાને કહ્યું, અલર્કને મુનિ દત્ત;
તે પ્રમાણ ગ્રહી મેં કથ્યું, રખ્યે લહો મન મત્ત. ૩

---

[1] આ ગ્રંથનું પઠન પાઠન કે શ્રવણ મનનાદિ કરવાથી તે કરનારનાં સર્વ પ્રકારનાં દુઃખો દૂર થઈ જશે કેમકે શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું નામ સર્વ તાપ ક્લેશ દુઃખોને ભાંગવા વાળું છે. મહામાંગલ્યરૂપ મંગલ પદાર્થ માત્રનું પણ માંગલ્ય કરનારા પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ છે તે શ્રીભગવાનનાં આ ગ્રંથમાં નામો છે. ભગવાનનાં નામનો અદ્દભુત અપાર પ્રભાવ એવો છે કે, તે નિશ્ચે કરીને સદ્ય સર્વ દુઃખ અને ક્લેશ માત્રને હરીને આનંદદાતા અને સર્વ પ્રકારની અભીષ્ટ ઇચ્છેલી કામના પૂર્ણ કરી તે પરમાનંદ પુરુષોત્તમને મેળવે છે. પ્રાપ્ત કરાવે છે.

૧. આ ગ્રંથમાં કવિએ સર્વ મનુષ્યને બોધ થવા માટે પોતાનો કાલ ક્યારે આવશે, તેનો વિચાર પુરાણતંત્રાદિને અનુસરીને કર્યો છે. ભાષા સ્પષ્ટ તેમ જ સરલ હોવાથી સવિસ્તૃત વિવેચનની આવશ્યક્તા ભાસતી નથી.

૨. આ સંવાદ પહેલાં પાર્વતી અને શંકર વચ્ચે ચાલેલો, અને પછી અલર્ક અને દત્તમુનિ વચ્ચે થયો. તેના આધારે મેં કહ્યું, કાંઇ મદયુક્ત મનથી—કપોલકલ્પિત રીતે નથી કહ્યું.

૩. સમગ્ર ગ્રંથ લખવાનું પ્રયોજન એટલું છે કે, મનુષ્યદેહ

દુર્લભ મનુષ્યદેહ છે, આવે કોઇકવાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદકુમાર. ૪

જન્મ્યું તેહને મરણ તો, જ્યારે ત્યારે થાય,
પણ તેને ધન્ય જેહનો, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫

ત્યમ સંસારી જીવથી, સદા ભજન ક્યાં થાય?
પણ અંતે સઘળું તજી, ભજવા શ્રીવ્રજરાય. ૬

અંત સમય ક્યમ સમજીયે, કેટલું અળગું મૃત્ય?
તે સંશય છેદન કરૂ, કહું સમજાવી ગત્ય. ૭

કાંઇ સવેળા થાય જ્યમ, આગમ કાલજ્ઞાન,
ત્રિવરસથી દિન એક લગી, એનું કહું વિધાન. ૮

શ્વાસોશ્વાસ સદા રહે, નાસા દક્ષણ વામ,
રંધ્ર ઉભય રવિ ચંદ્રમા, ઇડા પિંગલા ઠામ. ૯

વારંવાર મલતો નથી. કાળ ક્યારે આવશે, તેનો નિર્ધાર કોઇને છે નહિ માટે કાળના આવવા પહેલાં જે કાંઇ લક્ષણો–કાલાગમન સૂચક–ચિહ્નો જણાય છે, તે શાસ્ત્રોક્ત રીતે કહું છું. તે બરાબર સમજીને પરલોકની સામગ્રી તૈયાર કરીને સજ્જ થવું, મતલબ કે પરાત્પર, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, નિર્ગુણ બ્રહ્મસ્વરૂપ સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું ભજન કરવું.

૫. जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । तस्मादपरिहार्येर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि એ ભગવદ્દગીતાનાં જ તાત્પર્યનો અનુવાદ મૂલમાં કવિ કરે છે.

૭. કેટલું અળગું મૃત્યુ–મરણ કેટલું હવે દૂર રહ્યું છે?

૮. પોતાના કાલનું જ્ઞાન પહેલેથી જ સવેળાએ થાય એ માટે ત્રણ વર્ષથી એક દિવસ સુધીનું વિધાન હું સ્પષ્ટપણે વર્ણવું છું.

૯–૧૦. નાસા–નાસિકા. દક્ષિણવામ–જમણી ડાબી–નાસિકાનાં

ડાબી ઇડા શશી સમજાય, જમણી પિંગલા સૂર,
પલટાયે ઘડી પાંચમાં જોતો રહે ચતુર. ૧૦
રાત્ય દિવસ દશ ભાનુ સુર, વહ્યો નિરંતર જાય,
પાંચ વરસ આયુષ લહી, નિશદિન ગોવિંદ ગાય. ૧૧
એક માસ ઇક રાત્રિદિન, વહે વાયુ એક ધાર,
ત્રણ્ય વરષ આયુષ લહી, ભજવા નંદકુમાર. ૧૨
યુગ્મ દિવાનિશિ પિંગલા, વહન કરેજ અખંડ,
યુગ્મ વરષ આયુષ પણ, હરિ ભૂલ્યે યમદંડ. ૧૩
ત્રણ અહરનિશ એક પુટ, વહ્યા કરે જો વાય,
વર્ષ એક લગી જીવવું, જાણી ભજવા વ્રજરાય. ૧૪
દેવ પંથ ધ્રુવ ને શશી, અરુંધતી નિજ છાય;
જે ગગને દેખે નહીં, એક વરષમાં જાય. ૧૫

જમણા રંધ્રમાં છિદ્રમાં સૂર્યની નાડી સમજવી. તેનું નામ **પિંગલા**. ડાબી બાજુના કાણાંમાં ચંદ્રમાની નાડી અને તેનું નામ ઇડા. તે પાંચ પાંચ ઘડીએ પલટાય છે એ ચતુરાઇથી જોજે.

૧૧. રાત્રિદિવસ, તે પણ દશ સંખ્યા જેટલામાં જો નિરંતર સૂર્યનાડી રહે તો પાંચ વર્ષનું આયુષ્ય સમજીને ગોવિંદગુણ ગાવા.

૧૨. એક માસ સુધી એક રાત્રિ અને દિવસમાં એક જ વાયુ, ડાબો અથવા જમણો એકસરખો વહે, તો ત્રણ વર્ષનું આયુષ સમજવું.

૧૩. સૂર્યની નાડી બન્ને દિવસ રાત્રિ સુધી અખંડ રહે તો બે વર્ષની આવરદા જાણવી.

૧૫. દેવપંથ—આકાશમાં ધ્રુવનો તારો, ચંદ્ર અને અરુંધતીનો તારો.

રવિકિરણ દેખે નહીં, જોય અનલ શશિવર્ણ;
તે એકાદશ માસમાં અંતે પાંમે મર્ણ
મૂત્ર પુરીષ ભરિ વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ;
જાગૃત સ્વપ્ને જો લખે, દશ માસે તનુ ભંગ,
ભૂત પિશાચ ગાંધર્વનગર, વૃક્ષ કનકસમ ભાસ;
જે જનને તે જનનો, નવમે મહિને નાશ.
દીપ સુવર્ણ સરીખડો દીસે દેહ વિરૂપ;
નવમાસે નર મરણ લહિ, સમરી લે વ્રજભૂપ.
કનક સદશ નર કૃષ્ણ છબી, શુરો બ્હીકણ થાય;
સુમતિ વિકારિ પ્રકૃત ફરે, આઠ માસે મરિ જાય.
પુષ્ટ થકો કૃશ પલકમાં, કૃશ થો પુષ્ટજ દષ્ટ,
એહેવી પ્રકૃતિ ફર્યા પછી, જીવે મહિના અષ્ટ.
રજ કર્દમ ડગલાં ભરે, અધ પગલાં દેખાય;
સાત માસ જીવ્યા પછી, પરલોકે તે જાય.

---

૧૬. અનલ અગ્નિને શશિવર્ણ—ચંદ્ર સરખો ધોળો જુએ.

૧૭. વાપિકા–વાવ કનક સુવર્ણને. રજત રૂપું–તનુભંગ દેહભંગ.

૧૮. ગાંધર્વ નગર–આકાશમાં તરેહવાર જે આકારો જણાય છે, તેને ગાધર્વ નગર કહે છે.

૧૯. વિરૂપ બેડોળ–વ્રજભૂપ વ્રજાધિપ શ્રીકૃષ્ણ.

૨૦ કૃષ્ણની શ્યામ છબી કનક સદશ સુવર્ણ જેવી જુએ. સુમતિ જુએ તો આઠજ મહિના જીવે.

૨૨. ધૂળમાં કે કાદવમાં ચાલતાં આખું પગલું ન દેખાય પણ અર્ધુંજ જણાય તો સાત માસ જીવે.

કપોત ગર્ધવ ઉલૂક કાગ બેસે જેને શીશ;
ષટ માસે મરવું લહો, તે સમરે જગદીશ. ૨૩
નિશા ચંદ્ર દિન રવિ વહે, શ્વાસ માસ લગિ એક;
તો જીવન ષટ માસ લગી, હરિ સમરે સુવિવેક. ૨૪
અવર વિધિ વળી એક છે, ભરિ શુભ ભાજન નીર,
તેમાં સૂરજ બિંબને જોવું વિના સમીર; ૨૫
જો ખાંડુ દીસે દક્ષિણે, તો આયુષ ખટ માસ,
ત્રિ પછમ બે ઉત્તરે, એકજ પૂરવ પાસ, ૨૬
મધ્ય છિદ્ર જો દેખિયે, તો આયુષ દશ દિન,
દયા ભજન શ્રીકૃષ્ણનું, કરિએ થૈ આધીન. ૨૭
વળી કહું શુભ એક વિધિ, દુર્લભ યોગી જન્ન.
લક્ષણ છાયાપુરુષનાં, સમજી લે ધરિ મન,. ૨૮
એકાન્તે ઉભાં રહી, રવિ રાખવો પૃષ્ઠ;

---

૨૩. કપોત હોલો, ગર્ધવ ગધેડો, ઉલૂક ઘુવડ.

૨૪. નિશામાં ચંદ્રની નાડી અને દિને સૂર્યની નાડી વહે તો.

૨૫ તેનો બીજો પણ પ્રકાશ છે. જલથી ભરેલા એક પાત્રમાં પવન ન હોય અને પાણી સ્થિર હોય તે વેળાએ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જોવું. જો તે ખંડિત જણાય, તે પણ દક્ષિણ દિશા તરફ. તો છ માસનું આયુષ્ય.

૨૬–૨૭. પશ્ચિમ તરફ ત્રણ, ઉત્તર ભણી બે, પૂર્વમાં એક, અને મધ્યમાં પણ જો છિદ્ર જણાય તો દશ દિન જ જીવે. આ પ્રકાર ઉપરના સૂર્ય પ્રતિબિંબ જ સમજવો.

નિજ છાયાને નિરખિયે; કંઠે અનિમિષ દષ્ટ. ૨૯
લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક શત આઠ,
અબંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરીયે પાઠ ૩૦
વળતી વ્યોમ વિલોકીએ, દીસે છાયાપુરુષ,
સ્ફટિક સરખો ઉજળો, ફળ સમાન હરિ દર્શ. ૩૧
ઉજ્વળ દીઠયે શુભ સદા, જ્યારે દીસે શ્યામ;
તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરો રામ. ૩૨
પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હત્યા હોય;
તો ઉદ્વેગજ ઉપજે, નાનાવર્ણે જોય: ૩૩
દક્ષિણ બાહુ ન દેખિયે. નિજ બંધુનું મૃત્ય,
ષટ્ માસે વા વર્ષ વા બે વર્ષે તો સત્ય. ૩૪
જો નવ દીસે વામ કર, સ્ત્રી મૃત્યુ ત્યમ જાણ્ય,
બંને બાહુ ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણ્ય. ૩૫

૨૮–૨૯. છાયા પુરૂષનું લક્ષણ કહે છે. પૃષ્ઠ પાછળ રવિ સૂર્ય અનિમિષ એકી નજરે, પાપણો હલાવ્યા વિના એકીટસે.

૩૦–૩૧–૩૨: અન્ય એક લાખ મંત્રનું બલ જેમાં છે, એવો ભગવન્નામરૂપ મંત્ર તેનો પાઠ એકસો આઠવાર કરવો. હાથ અને પગબંધ ન રાખવા અને મનમાં પાઠ કરાવો. વ્યોમ–આકાશ. ત્યારે છાયા પુરુષ દેખાશે. તે સદા ઉજ્જવલ જ છે, છતાં જો શ્યામ જણાય તો ૬ માસે મૃત્યુ.

૩૩. તે પુરુષ પીળો જણાય તો રક્તનો કોઇ વ્યાધિ થાય. લીલો જણાય તો હત્યા થાય. અને કુવર્ણ જણાય તો શોક થાય.

૩૪. દક્ષિણ બાહુ–જમણો હાથ.
૩૫. વામકર–ડાબો હાથ.

મરણ માસમાં શીશ વણુ, સમઝી લે ધીમંત,
ઝંઘા નહિ વા સ્કંધ નહિ અષ્ટ દિવસમાં અંત. ૩૬
છાયા લોપ સમૂલગી, તત્ક્ષણ મૃત્યુ થાય,
અવર વિધાન કહ્યું નથી, ગ્રંથ ઘણો વધિ જાય. ૩૭
આનંદ હસતી દેખીયે, જો પોતાની જાય,
આયુષ મહિના ચ્યારનું, અધિકું નવ્ય કહેવાય. ૩૮
લોચન અંગુલિ દાબતાં, જયોતી જુએ ન જેહ,
ચોથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે એહ, ૩૯
ચોદીશ દેખે વીજલી, અભ્ર વિના આકાશ,
ઇંદ્ર ધનુષ આભાસ જલ, જીવે બે ત્રણય માસ. ૪૦
દિન તારા રજ ચોદિશે, ઇંદ્ર ધનુષ નિશિ જોય,
તે નરને બે માસમાં, નિશ્ચે મૃત્યુ હોય. ૪૧
ઘુંટણ ભગ્ન સરીખડાં, પડે ચાલતાં ત્રાસ,
એહવાં જેહને ચિન્હ તે, જીવે એકજ માસ. ૪૨
સોળ દિવસ લગિ સૂર્ય સ્વર ચલે ન કરે ઉપાય,
એક માસ જીવી કરી, તે જન જમપુર જાય. ૪૩

---

૩૯. લોચન નેત્રથી, અંગુલી આંગળીઓમાં જોતાં પ્રકાશ જણાય નહિ. તો ચાર મહિને મરણ.

૪૦. અભ્રવિના–વાદળ વિના. ઇંદ્રધનુષ વર્ષાઋતુમાં જે રંગ બેરંગી કામઠાના આકારનું ધનુષ્ય જે જણાય છે તે. આભાસ જલ–મિથ્યા

૪૩. સોળ દિન સુધી સૂર્યની જ નાડી ચાલે.

નિજ છાયાને નિરખિયે; કંઠે અનિમિષ દૃષ્ટ. ૨૯
લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક શત આઠ,
અબંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરીયે પાઠ ૩૦
વળતી વ્યોમ વિલોકીએ, દીસે છાયાપુરુષ,
સ્ફટિક સરખો ઉજળો, ફળ સમાન હરિ દર્શ. ૩૧
ઉજ્વળ દીઠયે શુભ સદા, જ્યારે દીસે શ્યામ;
તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરો રામ. ૩૨
પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હત્યા હોય;
તો ઉદ્વેગજ ઊપજે, નાનાવર્ણે જોય: ૩૩
દક્ષિણ બાહુ ન દેખિયે. નિજ બંધુનું મૃત્ય,
ષટ્ માસે વા વર્ષ વા બે વર્ષે તો સત્ય. ૩૪
જો નવ દીસે વામ કર, સ્ત્રી મૃત્યુ ત્યમ જાણ્ય,
બંને બાહુ ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણ્ય. ૩૫

૨૮–૨૯. છાયા પુરૂષનું લક્ષણ કહે છે. પૃષ્ઠ પાછળ રવિ સૂર્ય અનિમિષ એકી નજરે, પાપણો હલાવ્યા વિના એકીટસે.

૩૦–૩૧–૩૨: અન્ય એક લાખ મંત્રનું બલ જેમાં છે, એવો ભગવન્નામરૂપ મંત્ર તેનો પાઠ એકસો આઠવાર કરવો. હાથ અને પગબંધ ન રાખવા અને મનમાં પાઠ કરાવો. વ્યોમ–આકાશ. ત્યારે છાયા પુરુષ દેખાશે. તે સદા ઉજ્જવલ જ છે, છતાં જો શ્યામ જણાય તો ૬ માસે મૃત્યુ.

૩૩. તે પુરુષ પીળો જણાય તો રક્તનો કોઇ વ્યાધિ થાય. લીલો જણાય તો હત્યા થાય. અને કવર્ણ જણાય તો શોક થાય.

૩૪. દક્ષિણ બાહુ–જમણો હાથ.

૩૫. વામકર–ડાબો હાથ.

ન્હાતાં કર પદ ને હ્રદે, સહુ પેહેલાં સુકાય,
શોષ શમે નહિ જલ પીયે, દશ દિવસે મરિ જાય. ૫૧
અરુંધતી ધ્રુવ વિષ્નુપદ, તારક મંડલ માત્ર,
અંડ વિષે તે પિંડમાં, પણ જાણે સદ પાત્ર, ૫૨
ભ્રગુટિ વિષ્ણુપદ જાણિયે, નવ દેખે જે જંન્ત,
તેહેને કૃષ્ણ ન ભૂલવા, જીવન છે નવ દિન્ત. ૫૩
બે તારા નિજ માત્રના, માત્રા મંડળ સાથ,
નવ દેખે નર તે તણું, આયુષ દહાડા પાંચ. ૫૪
ધ્રુવ નાસાગ્ર ન દેખિયે ત્રિદિન મરણ છે સત્ય,
જિંહા તેજ અરુંધતી, લખે ન તે દિન મૃત્ય. ૫૫
એક અંગુલિ બે ગણે, એક ચંદ્ર યુગ જોય.
સછિદ્ર દેખે છાય નિજ, શીઘ્ર જ મૃત્યુ હોય. ૫૬
પ્રેત ભેટિયે વિષ ભખી, ખર થૈયે અસ્વાર
જાગૃત સ્વપ્ને દેખિયે જાણ્ય કાલ તત્કાળ ૫૭
પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કફ ઠાંમ,
કફ આવી કંઠે બસે, સદ્ય જાય જમધાંમ. ૫૮

---

૫૨. અરુંધતી, ધ્રુવ વગેરે તારા મંડલ માત્ર જેમ બ્રહ્માંડમાં છે, તેમ પિંડમાં શરીરમાં પણ છે.

૫૭. વિષ-જહર. ભખી, ભક્ષણ કરીને, પ્રેતને મૃત મનુષ્યને ખર–ગર્દભ ઉપર.

૫૮. પિત્તના સ્થાન વાત વાયુ વસે, પિત્ત નાડી કફને ઠેકાણે જાય. કફ કંઠે આવે તો તો તત્કાલ મરે.

સંપૂરણ શશિ નિત્ય વહે, નહિ રવિસ્વર આભાસ,
વેહેલો તે હરિને ભજે, આયુષ એકજ માસ. ૪૪
તૈલ તોય ઘૃત કાચમાં, નિજ તનુ જોય પ્રત્યક્ષ,
દીસે શીશ રહિત ધડ; જીવે એક જ પક્ષ. ૪૫
જેહેની કાયા સુંઘતાં, શબ અસ્થિ દુર્ગંધ,
અધમાસે તેહેને પણ, નિશ્ચે મરણસંબંધ. ૪૬
ટચલિ અંગુલિ દેખિયે, વચલૂ વેઢું શામ;
ત્યારે જીવન સોળ દિન, સમજી સમરો રામ. ૪૭
શીતલ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિકિરણ;
પવન ઉષ્ણ શીત ન સમજાય, તો અધમાસે મર્ણ. ૪૮
સંગ્યે છુટે પવન સહ, મૂત્ર પુરીષ જ એહ,
દશ દિવસે તે નર મરે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૪૯
સ્વલ્પે અંગુલિ દગ દબ્યે, ચક્ર અરુણ રંગ શામ,
નવ દીસે દિન દશ થયે. તે પોંહોંચે યમધામ. ૫૦

---

૪૪. શશી ચંદ્રનીજ નાડી ચાલે. સૂર્યનો આભાસ પણ ન થાય

૪૫. તેલમાં, ઘીમાં, કાચમાં પોતાનું શરીર જોતાં માથા વિનાનું એકલું ધડ જ દેખાય તો એક પખવાડીયું જ જીવે.

૪૬. શબ. મડદાં. અસ્થિ. હાડકાં.

૪૭. ટચલી. છેલ્લી. નાની આંગળી. કનિષ્ઠિકા.

૪૮. રવિપ્રભા, સૂર્યનું તેજ. શશિકિરણ ચંદ્રનો પ્રકાશ.

૫૦. આંગળીથી થોડી જ આંખો દાબતાં, શ્યામ અથવા અરુણ લાલ રંગનું ગોળ ગોળ જે કાંઇ જણાય છે તે ન જણાય તો.

પોતાનું પ્રતિબિંબ પર લોચનમાં નવ દ્રશ્ય,
એહેવુ ચિન્હ ફૂદે થતાં, મરણ સમીપ અવશ્ય. ૬૮

માત પિતા ગુરુ દેવ દ્વિજ, વૃદ્ધ પૂજ્ય મહાપુરુષ
નવ પૂજે નિંદા કરે, ત્હેને મરણા કર્ષ ૬૯

કર કપાલ ધરિને જુએ, કાંડુ અનિમિષ દષ્ટ,
ક્રમ ક્રમ કૃશ ભાસે ભલૂં, પુષ્ટ થતાં મ્હાકષ્ટ. ૭૦

મરવુ તો સમઝે સહુ, પણ કયારે ? નહિ ભાંન
એક દિવસ આડો રહે, ત્યહાં જ લગી નહિ જ્ઞાન. ૭૧

જાણ્યાથી ભય ઉપજે, ત્યારે હરિ સમરાય.
પ્રીત પ્રભુ સાથે વધે, અવર અકારૂં થાય. ૭૨

---

૬૮. પોતાનું પ્રતિબિંબ બીજાના નેત્રમાં ન જણાય તો મરણ પાસે જ છે એમ સમજવું.

૭૦. હાથ બરોબર બે આંખો વચ્ચે રાખે અને તે તરફ એકીટસે જુએ, અને તે જોતાં જો કૃશતા બહુ જ સુકાયલો હાથ જણાય તો તો સારૂં; પણ પુષ્ટ જણાય તો તો કષ્ટ જ પ્રાપ્ત થાય.

૭૧. એક દિવસે બધાને જવું છે, તે તો સહુ જાણે છે, પણ તે કયારે એ કોઇને ભાન નથી હોતું. એક દિવસ જ આડો રહે છે, પણ તે તો ગફલતમાં જ હોય છે.

૭૨. તે જ્યારે સમજાય કે મારું મરણ અમુક સમયે જ છે, ત્યારે તેને ભય ઉપજે અને પ્રભુને સ્મરવા માંડે. પ્રભુ તરફ પ્રીતિ અને એ જ મારો ખરો અને આખરનો સાથી છે એમ નિશ્ચય થાય.

નિશા દાધ હોય શીત દિન, કંઠ વિષે કફ હોય.
તેહેને કશો ઉપાય નહિ, તે જન જમપુર જાય. ૫૯
ગુદા ભ્રષ્ટ હોય દીન સ્વર, સંગ્યે ખાંસી સ્વાસ
વ્યાકુલ હિક્કા શોષતનુ, જમપુર તેહેનો વાસ. ૬૦
હૃદય ચરણ નાભિ તથા, નાસા શીતલ હોય
શીષ તપ્ત જેહેનું રહે, તે નવ જીવે કોય. ૬૧
બુદ્ધિ લજ્જા પ્રભાદિક, સરવ સમૂળાં જાય,
દીપ જતાં નહી વાસના, નિશ્ચે મૃત્યુ થાય. ૬૨
કિન્નર રીંછ ચઢયો થકો ગાતો દક્ષણ જાય;
એહેવું સ્વપ્ને દેખતાં, શીઘ્ર જ મૃત્યુ થાય. ૬૩
રક્ત કૃષ્ણ અંબર ધરી હસતી ગાતી નારય
તાંણિ જાય દિશ દક્ષિણયે શીઘ્ર જ મરણ વિચ્ચાર ૬૪
જાણયે કર્દમ સાગરે, બુડયો શિર પરયંત,
એહેવુ શસણું દેખતાં, સદ્ય સમજવો અંત. ૬૫
કાળો પુરુષ બિહાસણો. શસ્ત્ર ઉગાંમી ધાય
પથ્થર મારે સ્વપ્નમાં, તુરત મરણ કહેવાય. ૬૬
કર અંગુલિ રૂંધે કરણ, આત્મનાદ ન સુણાય
સ્વભાવ જે જનનો ફરે, વ્હેલો જમપુર જાય. ૬૭

---

૫૯. રાત્રે બળતરા થાય. દિવસે ટાઢ વાય.

૬૩. કિન્નર, ગંધર્વ, ગાનાર, રીંછ ઉપર સ્વાર થઇને દક્ષિણ દિશા તરફ જાય. શીઘ્ર જ તત્કાલ.

૬૫. સાગરના કાદવમાં માથાપુર ડૂબ્યો તો.

૬૭. કરઅંગુલી-હાથની આંગળીઓથી કાનને રુંધતાં જે કાંઇ આત્મનાદ સંભળાય છે તે ન સંભળાય તો જલદી યમપુર પહોંચે.

નિત્ય રેહેવુ સતસંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચર્ણ. ૭૮
જો દિન હોયે પ્હોંચતાં, વ્રજ વૃંદાવન જાય
નહિ તો ધંધો સહુ તજી જયહાં ત્યહાં ગોવિંદ ગાય ૭૯
સતી બળવા જ્યમ નીકળે, ત્હેને કશું ન મિષ્ટ
ત્યમ તું મનથી સહુ તજી, પ્રિયકર જે પ્રભુ ઇષ્ટ ૮૦
નિત્ય પ્રતિ રહેજે નિરખતો, કહ્યાં તેટલાં ચિન્હ
મરણ જણાયે સવારૂં, હરિપદ ધરજે મન્ન. ૮૧
દ્વિજ નાગર સાઠોદરો, દયારામ હરિદાસ
તેણે કાળ જ્ઞાન આ કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમહાદેવરૂક્મિયાસંવાદે કાલજ્ઞાનસારાંશ મૃત્યુચિન્હ સહ વર્તમાન કવિદયારામવિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ

---

૭૯. જો મરણ આડા થોડા દિવસ બાકી રહ્યા હોય તો વ્રજમાં જવું.

૮૧. કવિ કહે છે કે મેં જેટલાં ચિન્હ બતાવ્યાં છે, તે રોજ જોતો રહેજે, અને પ્રભુ ભજનનો રસ્તો પકડજે. ચિન્હ જોઇને વીલ કરવાની અને મારી પાછળ પડેલાનું શું થશે તેવી ચિંતા ન કરીશ.

તે માટે આ મરણનાં પ્રકટ કથ્યાં મેં ચિન્હ
ચેતે તો હરિને મળે પરોપકાર વચન. ૭૩

આયુષ્ય એળેય સહુ ગયું, ભજ્યા ન ક્ષણ ભગવંત
તેહેનું પણ કલ્યાણ છે, જો સમરે હરિ અંત. ૭૪

અંતકાળ હરિ સમરતાં, સદ્ય ટળે મહાદોષ
જ્યમ ગંજીફે આખરી, બુજ્ય કરે સહુ સોષ. ૭૫

બે ઘટિમાં ખટવાંગ પામ્યો પૂરણ બ્રહ્મ
સાચે મન પ્રભુ સમરતાં, તું પણ પાંમીશ ત્યમ. ૭૬

સહુ સાધનનું શિરમણિ, મરમ ન જાણે મંદ
સાચે પ્રેમે સમરવા, રામકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૭૭

આચારજ પ્રભુ સરિખડા જાવુ તેહેને શર્ણ.

---

૭૩. દયારામભાઇ કહે છે કે આ ગ્રંથ લખીને મારે કાંઇ જ્ઞાનીમાં કે પંડિતોમાં ખપવું નથી, પરંતુ મરણનાં આવાં ચિન્હ થાય છે એમ સમજીને જો કોઇ જીવ પહેલેથી ચેતીને પ્રભુ ભક્તિ પરાયણ થશે તો આ મારાં કહ્યાં વચન સાર્થક થશે.

૭૪. अन्ते या मतिः सा गतिः એ સિદ્ધાંતાનુસાર જીન્દગીભરમાં કાંઇ પણ ન થઇ શકયું હોય પણ આખરે જો પ્રભુ સાંભરે તો તેનું કલ્યાણ જ થાય.

૭૫. ગંજીફાની બાજી રમતાં જેમ આખરે જાણી જોઇને શોક કરે છે, તેમ છેવટે હરિ સ્મરવા.

૭૬. ખટવાંગનું વૃત્તાંત કલેશકુઠારમાં આપ્યું છે.

નિત્ય રેહેવુ સતસંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચર્ણ. ૭૮
જો દિન હોયે પ્હોંચતાં, વ્રજ વૃંદાવન જાય
નહિ તો ધંધો સહુ તજી જયહાં ત્યહાં ગોવિંદ ગાય ૭૯
સતી બળવા જયમ નીકળે, ત્હેને કશું ન મિષ્ટ
ત્યમ તું મનથી સહુ તજી, પ્રિયકર જે પ્રભુ ઇષ્ટ ૮૦
નિત્ય પ્રતિ રહેજે નિરખતો, કહ્યાં તેટલાં ચિન્હ
મરણ જણાયે સવારૂં, હરિપદ ધરજે મન્ન. ૮૧
દ્વિજ નાગર સાઠોદરા, દયારામ હરિદાસ
તેણે કાળ જ્ઞાન આ કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમહાદેવ ઋષિયાસંવાદે કાલજ્ઞાનસારાંશ મૃત્યુચિન્હ સહ વર્તમાન કવિદયારામવિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ

---

૭૯. જો મરણ આડા થોડા દિવસ બાકી રહ્યા હોય તો વ્રજમાં જવું.

૮૧. કવિ કહે છે કે મેં જેટલાં ચિન્હ બતાવ્યાં છે, તે રોજ જોતો રહેજે, અને પ્રભુ ભજનનો રસ્તો પકડજે. ચિન્હ જોઇને વીલ કરવાની અને મારી પાછળ પડેલાનું શું થશે તેવી ચિંતા ન કરીશ.

શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા.

રાગ, આસાવરીની ચાલ્ય.

શ્રીગુરુદેવને પ્રથમ હું, પ્રેમસું લાગું પાય;
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુ, શ્રીયમુના સુખદાય. ૧
શ્રીગોપીજનવલ્લભ. ગુણનિધિના ગુણ ગાશ;
દસમસ્કંધ અનુક્રમપદબંધ કરીને પ્રકાશ. ૨
શ્રીભાગવતની કથા સહુ, અમૃત સાર પવિત્ર;
તેહ તણું પણ દોહોવણ, કેવળ કૃષ્ણચરિત્ર. ૩
તે પણ વિસ્તારે વર્ણતાં, ઘણીએક લાગેરે વાર;
મટચે સંક્ષેપે સ્મરણ થવા, અનુક્રમ કરૂંરે ઉચ્ચાર. ૪
સ્કંધ દ્વાદશમામાં, દ્વાદશમે અધ્યાયે કથાય;
પ્રથમ સ્કંધથી અનુક્રમે સંક્ષેપે બારે ગવાય. ૫
સૂત પુરાંણી કહે સુણો, શૌનકાદિક મુનિ શાંત;
નવમસ્કંધ સમાપ્તિ પછી કહ્યું જેહ વૃત્તાંત. ૬
પરીક્ષિત રાજાએ પુછીયું. શ્રીશુકદેવને પ્રશ્ન;
ઈંદ્રદેવ માહારા પ્રાંણ રક્ષક તમો કોહો છો એ કૃષ્ણ. ૭
તેહનું ચરિત્ર વિસ્તારે કોહો. થોડે તૃપ્તિય નાં થાય;
સુણી એમ પ્રસન્ન થયા મુનિ, વરણવી કહી સહુ કથાય ૮
પૃથિવી સુખારથ બ્રહ્માદિકે, સ્તવન કર્યું જગભૂપ;
હરિ જણાવ્યું જાવો પ્રકટીશું, વ્રજમાં શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપ. ૯
વળતી આકાશવાંણી દ્વારે, કંસને જણવી એ વાત;
દેવકીનો ગર્ભ અષ્ટમો તે, તુને કરશે ઘાત, ૧૦

દેવકીસહ વસુદેવ કારાગ્રહમાં નાંખીઆ કંસ;
મૃત્યુભીતિ ધરી ભગિનીના અષ્ટ સુતનો કર્યો ધ્વંસ. ૧૧
ત્યાર પછી માયા મોકલી. શ્રીહરિ દીધું રે કાંમ;
દેવકીથી રોહણી ઉદરે ધરજ્યે બલરાંમ. ૧૨
તું પછી નંદસુતા થઈ અવતર જે વ્રજમાંહ;
પછી પ્રભુ દેવકી ઉર વસ્યા, બ્રહ્માંદિ સ્તવ્યા ત્યાંહે. ૧૩
વળતી પરમેશ્વર પ્રકટીયા વસુદેવે વર્ણ્યું રૂપ;
દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી વળતા વદ્યા ભવભૂપ. ૧૪
પૂર્વવૃત્તાંત કહ્યું સહુ વ્રજ જાવાની પેર;
ત્યમ વસુદેવે વિશ્વંભર પધરાવ્યા નંદને ઘેર. ૧૫
કન્યા લાવ્યા તેહને કંસે પછી કરવા માંડી ઘાત;
તેણે કહ્યું તાહારો શત્રુ તો કયહું પ્રગટયો સાક્ષાત. ૧૬
કંસે તહુ તરછોડીઆં વસુદેવ દેવકી બેહ;
સાંત્વન કરી બલ જ્ઞાન કથ્યું જણવ્યો બહુ નેહ. ૧૭
દૈત્ય સંગે કરી મન ધાર્યું છેદો વિષ્ણુનાં મૂળ;
સાધુ બ્રાહ્મણ ગાય પીડો હણો લઘુ બાળ અતૂલ. ૧૮
વળતી જે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટીયા વ્રજ માંહે આનંદરૂપ,
માહા મોહોછવ ત્યાંહાં થયો સહુ વ્રજજન વ્રજભૂપ. ૧૯
વાર્ષિક ભરવા વ્રજેશ ગયા પછી મધુપુરી માંહે.
મળવું થયું વસુદેવજીનું નંદજીને ત્યાંહે, ૨૦
વસુદેવ કહે કાંઇ ઉપદ્રવ ભાસે મુને વ્રજ માંહે.
માટે વહેલા સહુ વલ્લભ નંદજી જાજયો ત્યાંહે, ૨૧

પૂતનાના પયપાંન મિષે પ્રભુ શોરશો પ્રાણ.
આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનની પ્રમાંણ. ૨૨
ધૂમ તેહેનાં દેહદહનનો જોઈ કહ્યું નંદે એવ,
અહો ભાઈ વસુદેવ દીસે કોઇ મોટા દેવ. ૨૩
શકટ ભેદન કરી માર્યો તણાવર્ત મહા અસુરેશ,
વળતી માતાને દેખાડીયું મુખ વિષે વિશ્વ અશેશ. ૨૪
એકાંત્યમાં પછી ગર્ગ મુનિ ધર્યાં કુંવરનાં નામ,
કારણ બતાવ્યાં વિવેક શું શ્રીકૃષ્ણ જે બળરામ. ૨૫
ધુર્તવેડાલા ગોપીજંન ઘેર મૃત્તિકા ભક્ષણ જેહ,
દધીનુ પાત્ર ભાંજ્યું માટયે બંધન કર્યું ભાખ્યું તેહ. ૨૬
ભકતવશત્વ જણાવ્યું બંધાયા અનુબલ દાંમ,
વૃક્ષ પાડયાં યમલાર્જુન શ્રાપ મુકાવ્યો તે ઠામ. ૨૭
કૂબેરસુત નલકુબર કરી તેણે સુત સાક્ષાત.
નંદાદિકે મળી ધાર્યું ગમન દેખી બહુ ઉત્પાત. ૨૮
વૃંદાવિપિન જઇને વશા ત્યાંહાં કર્યું બાળ ચરિત્ર,
વચ્છચારણની લીલા કરી મળી સમવય બહુ મિત્ર. ૨૯
વળતી તો વધ વચ્છાસુર કર્યો બકને તજાવ્યું શરીર,
માર્યો અઘાસુર ગોપરક્ષણ કર્યું મહાબળ ધીર ૩૦
ભોજન કીધું સખા સહ હરખે શ્રીયમુનાં તીર,
મોહયાં વિધિ દેખી હરિ નવ ભુકતે ઉચ્છિષ્ટ અહીર. ૩૧
વછગોપાદિક સહુ પછી હરણ કર્યું બ્રહ્મદેવ
ગોસુત ગોપાદી સરવ થયા શ્રીહરિ સ્વયમેવ. ૩૨

બ્રહ્માનો મોહ ગયો પછી હરિસ્તવ્યા લેઇ શરણ,
ગોચારણ મહાક્રીડા કરી ધેનુકાસુર કહ્યું મર્ણ. ૩૩
વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધારીયા વ્રજ કરતા વેણું ગાંન,
વન શોભાયે ભર્યાં બહુ ગોપીજનને કરે સુખ દાંન, ૩૪
વિષથી વિમૂર્છિત ગોપ જીવાડયા કરી અમી દ્રષ્ટ,
કાલ દમન કર્યું નાગનું પત્નીની સ્તુતિ કહી સ્પષ્ટ. ૩૫
કાલ આવ્યાનું કારણ કથ્યું વન્હિવ્યથા કરી ચુર.
ક્રીડા કરતાં પમાડીયો મરણ પ્રલંબાસુર. ૩૬
ગોગોપ ભય થકી રાખીયાં કીધું દાવાનળ પાન.
વર્ષા શરદ ઋતુ વરણી કહું કૃષ્ણ વેણું શું ગાન. ૩૭
કાત્યાયની વ્રત કંન્યકા કીધું નિરાવરણ સ્નાન,
વસ્ત્ર હર્યાં વ્રજ નારજી આપ્યાં સહિત ફલ દાન. ૩૮
વરણ્યું વૃંદાવન વૃક્ષ ભાંગ્યા મુનિ યાચ્યા ગોપેંદ્ર,
લીધું ભોજન ઋષિ પત્નીનું કૃપા કરી ધર્મ ધુરેંદ્ર ૩૯
તાપ પશ્ચાતદ્વિજે કર્યો ભાખ્યો, ભાંજ્યો ઇંદ્રયજ્ઞ,
અન્નકુટ આરોગ્યા કૃષ્ણ ધરીયો ગોવરધન મગ્ન. ૪૦
મરદન ગર્વ સુરેશ કર્યો વર્ણ ગર્ગ વચંન,
ગોપ સાથે નિરવાણ કર્યો નંદે તે કર્યું કથંન. ૪૧
ઇંદ્રધેનુએ સ્તુતિ કરી ધરીયું ત્યાંહાં ગોવિંદ નામ,
વ્રતાદી ધર્મ આશ્રિત નંદકલેશથી છોડાવ્યા શાંમ. ૪૨
નંદાદીક સહુ વ્રજજનને આપી પછી વૈકુંઠ ગત્ય,
વેણુંનાદ કર્યો મોહ ને મોહ્યા ગોપીજન અત્ય. ૪૩

વ્રજબાળા તેડી રમણ કર્યું ગોપી આવ્યું અભિમાંન,
અંતરધ્યાન થયા હરિ વળતી કર્યું સુખ દાંન.
રાસક્રીડા બહુ વિધિ કર્યો જળ સ્થળ લીલા આનંદ.
મહાસરપના ગળ્યા થકા હરીયે મુકાવ્યા નંદ. ૪૫
શંખચૂડને હણ્યો પ્રભુ ટાળ્યો ગોપીજન ત્રાસ.
યુગલ ગીત વરણન ગોપી વન ક્રીડા કરી અવીનાશ. ૪૬
માર્યો અરીષ્ટા દવસુર હરિ કંસ નારદની કથાય,
અક્રૂર કથની ગુહ્ય કેશી હણ્યો શ્રીવ્રજરાય. ૪૭
નારદ નંદકુંવર મળ્યા સ્તુતિ કથ્યુંરે ભવીશ,
માર્યો વ્યોમાસુર ગોપ રક્ષણ કર્યું શ્રીજુગદીશ, ૪૮
વળતી આવ્યા અક્રૂર વ્રજ વીશે નીરખ્યા શ્રીકેશવરામ;
આનંદ પામ્યો અતિ ઘણો પુરી પ્રભુ વાંછીત કાંમ. ૪૯
હરિ હળધરને એકાંતે અક્રૂરે સહુ કહી કંસ વાત.
વિરહ વિલાપ ગોપીજન કર્યો પ્રભુ પધાર્યા સાક્ષાત્, ૫૦
અક્રૂરને હરી હૃદય વિષે દરસન દીધું અનુપ.
સુફલક સુત કરી સ્તુતિ મધુપુરિ પધાર્યા જગભૂપ, ૫૧
રજકતણું સીર છેદું વાયકને દીધું વરદાંન.
માળી સુદામાને પ્રશાન કર્યું કુબજાસનમાન. ૫૨
ધનુષ ભાંજ્યું ને રથ હણ્યા દુસ્વપ્નભય કંસદાંન,
રંગ ભુમી વીશે ગજ હણ્યો કુવલયાપીડ મહાંન. ૫૩
રંગ ભુમી વીશે દીઠા પ્રભુ જેને જેહેવોરે ભાવ.
મલ માર્યા કંસ ભ્રાત સહિત હણ્યો પામીને દાવ. ૫૪

માતુલપત્નીયોનું કર્યું સાંત્વન દેઇ ઉપદેશ;
માતપીતાનું હર્યું દુઃખ સંતોખ્યા સ્વજન અશેષ. ૫૫
રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનને પોતે સુંદરશ્યામ
સાંત્વન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ. ૫૬
પછી દ્વિજાતિ સંસ્કાર કર્યો પધાર્યા ગુરુધામ;
વિદ્યા ભણ્યા સહુ પ્રસન કર્યા સાંદીપની કૃષ્ણરાંમ. ૫૭
મૃતક પુત્ર આચારજને આપ્યો લાવ્યા દર પાંચજન;
ફરી પધાર્યા મથુરાં વિષે હરખીયાં સરવ જંન. ૫૮
પછી વ્રજે ઉદ્ધવ મોકલ્યો નંદ યસોદા મીલાપ
ચકીત થયાં ઉદ્ધવ લખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ ૫૯
સાંત્વન કરી વ્રજનારે આવ્યા મધુપુરી હરિજન
કુબજ્યા સદન પધાર્યા હરી વળતા અક્રૂર ભોવંન ૬૦
અક્રૂરને પછી પ્રેર્યા પ્રભુ ગજપુર જન પાસ;
પાંડવ પ્રથા વ્યથા હરિ બોધ કર્યો દ્રગ નાશ. ૬૧
પૂરણ થયું પૂર્વાર્ધ હાવાં ઉત્તરાર્ધ કથાય
સાંભલ્ય કેહે શુકદેવજી પ્રીતે પરીક્ષતરાય. ૬૨

ઇતિ પૂર્વાર્ધ સંપૂર્ણ

અથ ઉત્તરાર્ધ આરંભ

વૈયાસકી એમ બોલીઆ સાંભળ ભૂપત્ય;
જામાત્ર વધ સુણી દુઃખ થયું જરાસંધને અત્ય. ૧
આવ્યો ચઢી તેહેની તેણી સેના સરવ.

કોટ રચાવ્યો કુશ સ્થળ આવ્યો યવન શું ગર્વ. ૨
ભસ્મ કર્યો કાળ યવનને મુચકુંદ લોચંન,
સ્તવન કર્યું ભૂપ શ્રીહરી વર દીધો પ્રસંન. ૩
મનુષ્યનાટય સર સંઘથી પલાયણ કર્યું આપ
દ્વારાવતીમાં પધારીયા ટાળ્યું પરવત તાપ. ૪
રેવત કન્યા રેવતી બળભદ્રજી પરણ્યા,
રૂક્ષમણી પ્રેર્યો તે દ્વીજે પછી સંઘેશ જરણ્યા. ૫
કુંદનપુર પધાર્યા પ્રભુ કીધું રૂકમણી હરણ
કર્યો પરાજય શત્રુનો તેહેની સેનાનુ મરણ. ૬
રૂકમૈયાને પટા પાડીને પ્રભુ કીધો વીરૂધ,
રૂકમણી સહીત પધારીયા દ્વારીકાં જગભુપ. ૭
વેદ વીધે વર્યા રૂકમણી પછી શ્રીદ્વારીકેશ,
પ્રગટ્યા પ્રદ્યુમન હરી ગયો સમર અસુરેશ. ૮
કૃષ્ણ કુંવર તેહેને હણી આવ્યા સ્ત્રી સહુ ધાંમ,
હરખ્યાં રૂકમણી આદે સહુ દેખી સુત અભીરામ ૯
સુરજ થકી શ્યમંતક મણી પામ્યો સત્રાજીત,
માગ્યો શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો નહી થયું સહજ વીપ્રીત. ૧૦
તે મણી માટે પ્રસેનનું થયુ વ્યાઘ્રથી મરણ,
અપવાદ તેહેનો લૌકીકમાં લાગ્યો અશરણશરણ ૧૧
પ્રથા કલંક ઉતરવા હરી યાદવ સાથે,
વન જઇ વેરી પ્રસેનનો સીંહ દેખાડયો નાથે. ૧૨
તેહેનો રીપુ રીછ જણાવીયો આગળ અટકી સહુ બેઠા

ગુફા ભયંકર રીંછની તેહેમાં પ્રભુ એક પેઠા. ૧૩
યુધ્ધે હારી જાંબવાંને ત્યાંહાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા,
જાંબુવતી મણી સહિત લેઇ હરી દ્વારકાં આવ્યા. ૧૪
આપ્યો મણી સત્રાજીતને લેઈ જ્ઞાન પામ્યો,
સત્યભાંમા સુતા કૃષ્ણને પરણાવી દુખ વાંમ્યો. ૧૫
વળતી શ્રીહરી હળધર બેહુ પધાર્યા ગજપુર,
સતધનવા પ્રેર્યો ઉભયે કૃતવરમા અક્રૂર. ૧૬
તેણે શત્રાજીતને હણ્યો નાઠો હરી ભયધારી,
કૃષ્ણરાંમ સહ આવીને પુઠયે જઇ નાંખ્યો મારી. ૧૭
પ્રભુ કહયું મણી નથી એકને રાંમકૈતવ ભાસ્યું,
ગયા મીથીલાપુરી રીસમાંહાં રહન પ્રકાસ્યું ૧૮
ગદા યુધ દુર્યોધનને ત્યાંહાં શીખવ્યું રામ,
મણી મળ્યો અકુરથી દાખ્યો હળધરશાંમ. ૧૯
શક્રપ્રસ્થ પ્રભુ પધાર્યા પછી પાંડવ ધામ,
અર્જુન સહુવન ક્રીડતાં લાવ્યા કાલીંદી વામ ૨૦
દ્વારાવતી પધારી વર્યા કૃષ્ણ કૃષ્ણા રાંણી,
મીત્રવીંદા હરી લાવીયા સત્યા પટરાણી. ૨૧
ભદ્રા વર્યા પછી લક્ષ્મણા ઉદ્વાહ વખાંણુ,
માર્યો નરકાસુર મુર હણ્યો તજાવ્યા પિઠ પ્રાંણ ૨૨
તાંમ્રાદીકને હણ્યા હરી કન્યા સોળ હજાર,
દ્વારીકાં મોકલી યત્ન શું બાળા હરખી અપાર. ૨૩
કુંડળ અરપ્યાં અદીતીને કર્યું છત્રનું દાંન,

પારીજાત માટચે ઇંદ્રનું ભાંજ્યું અભીમાંન. ૨૪
જીતી સુરેસને લાવીયા સુરતરૂ નીજધામ,
સંભોગ્ય પાંમે સહુ ત્રીયા સંતોખ્યાં સત ભામ. ૨૫
પાંણી ગ્રહણ રાજ કન્યા સહુનું કર્યું નાથે,
પરીહાસ કૌતક પ્રભુ કર્યું રૂકમણી સાથે. ૨૬
વેંણ વીપ્રીત સુણીને થયાં મૂરછીત દ્રગ પાંણી,
સાંત્વન કરી કૃષ્ણે આલીંગી મનાવ્યાં પટરાંણી. ૨૭
પછી પ્રતી ઉત્તર પ્રેમદા પ્રભુ વચંનના કીધા,
સુણીને સંતોખ્યા શ્રીહરી સામા સહુ અર્થ સીધા ૨૮
સોળ સહસ્ત્ર સત સરવને થયા દશદશ પુત્ર,
અકેકી પુત્રી પણ થઇ એહેવુ હરી ઘર સૂત્ર, ૨૯
અનીરૂધ ઉદવાહમાં પછી રૂક્મિને હણ્યો રાંમે
ચીત્રા લેહા અનીરૂધ લાવી ઉખાને ધાંમે. ૩૦
ઊખા સહીત અનીરુધને પછી બાંધીઆં બાંણે,
હરીહર યુધ થયુ ઘણુ વરણ્યું જાય કાંણે. ૩૧
ભવ જવર સ્તુતી ભગવંતની કીધી દીનત્તા દાખી,
ભુજ બાંણાસુરના હરી છેદ્યા યુગ યુગ રાખી. ૩૨
સ્તવ્યા માધવને ઉમાધવે બળ સુતકર દીધો,
ઊખા વર્યા અન્રિરૂધજી જગમાં જસ કીધો, ૩૩
નૃગ નૃપ માહાકકલાશની કૃષ્ણે ગતી કીધી,
ભકતી વીસુખ બ્રહ્મ સ્વનો દોષ એ શીખ દીધી. ૩૪
બળભદ્ર પછી વ્રજમાં ગયા સહુજન સુખ દીધું,

આકરસણ યમુનાજીનું કાંઇ કારણ કીધું. ૩૫
પૌણ્ઢ્રક પ્રાણ હર્યા હણ્યો કાશીરાજ માહાપાપી,
કાશીનું દહન કર્યું હરી શીવને ભસ્મ આપી. ૩૬
રેવતાચળ બળભદ્રજી લીધા દ્વીવીદના પ્રાંણ
સાંબ કુંવરે લક્ષમણા હરી ત્યાંહાં રાંમ વખાંણ ૩૭
ગંગા પુર ગંગામાં નાંખતાં નમ્યા માટતે બચાવ્યા,
હળધર કૌરવ બળ હણી વધુ સહ સુત લાવ્યા, ૩૮
નવીન લીલા લખી નારદે હરીની પ્રીયાધામ,
સંશય મટયો અકલીત પ્રભુ કહી કર્યો પરણાંમ. ૩૯
નારદ ચરણ પૂજયા પ્રભુ ગ્રહસ્થતા વીધી દાખી,
નીત્ય કૃતી શ્રીકૃષ્ણનિ અતી અદભુત ભાખી. ૪૦
સભા સુધરમાને વીશે શોભા અદભુત
ત્યાંહાં નૃપ પાંડવને‌ા તથા આવ્યા યુગદુત. ૪૧
ઊધવાદીક મંત્રી તણો મનસુબો લીધો.
વીચારવા સરવ ઈંદ્રપ્રસ્થ ત્યાં જાવાને‌ા કીધો. ૪૨
છોડાવ્યા નૃપ કરી સાંત્વના સ્વસ્થાંન બોલાવ્યા.
ભીમ કૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણજી સુખે નીજ ગ્રેહે આવ્યા. ૪૩
સર્વે થકી આદે કર્યું અરચન કૃષ્ણચરન,
દુષ્ટ લખી શીશુપાળનું પ્રભુ કીધું મરણ. ૪૪
સ્વજન સહીત ધર્મ રાયજી કીધું અવભૃથ સ્થાંન,
જળ સ્થળ બ્રહ્મ સુયોધનનું ભાંજયું અભીમાંન. ૪૫
સાલવને પ્રદ્યુમંનને‌ા વરણ્યો સંગ્રામ,

માયાપુર ભંજન કર્યું આવી સુંદરશાંમ,
સાલવસહ દંતવક્ત્રનો પ્રભુ આંણ્યો અંત,
ભ્રાત તેહેના સતલીલાએ માર્યા ભગવંત.
રાંમ પધાર્યા તીર્થને તે કથા અલાંપી,
સુતને હણ્યો સુત તેહનો સ્થાપ્યો વર આપ
બલ્વલને બલદેવજી માર્યો ઠાંમ,
સકળ તીરથ પાવન કરી પધાર્યા બળરાંમ.
પાર્થનું સાર્થીપણું કર્યું કથ્યું ગીતા સું જ્ઞાન,
મીત્ર સુદામો આવીયા કીધું સનમાંન.
પુજી ગુરૂ ગ્રેહેવાસની વારતા મળી કીધી,
શક્રને દુર્લભ સંપદા હરી ભકતને દીધી,
સુર્ય ગ્રહણ મીશે પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવી
કુંટુંબ સહીત પધારીયા ત્યાંહાં મળ્યા સ
ગોપીજન શું હળ્યા મળ્યા વાંછીત ફલ
દાંન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું વહે દુખ કાંપ
કૃષ્ણા સુકૃષ્ણની રૂકમણી આદે રાંણી,
મળી વીવાહની વારતા નીજ નીજની વ
કૃષ્ણે રૂષીપુજન કર્યું કીધો વસુદેવે યજ્ઞ,
વીજ્ઞાન બોધ નારદે કર્યો વસુદેવ શું મગ્ન
પુત્ર આપ્યા ખટ દેવકી મૃત્યુ પામેલા
ભકત જાણી અર્જુનને સુભદ્રા પરણા
મીથીલાપુરમાં પધારીને કીરતી ભકત

બહુલાશ્વ રંક સુતદેવની સેવાસમ ગણી લીધી. ૫૭
નારાયણ નારદ તણો સંવાદ પરમ પવીત્ર,
વેદ સ્તુતિ પરબ્રંહ્મની કરી સાર ચરીત્ર ૫૮
શંભુદાસ વૈભવ મળે હરીજનને નહીં કામ,
ત્યાંહાં કથા કહી વકે હર ગ્રહ્યો રાખ્યા હરી ટળ્યો ભ્રંમ.૫૯
કોણ વડું ત્રણે દેવમાં માંડયો વાદ મુનેશ,
ભૃગુએ જઇ નીશ્ચે કર્યું વીષ્ણુ એજ સરવેશ, ૬૯
અર્જુન ગર્વ ઉતારવા હર્યા બ્રાંહ્મણ બાળ,
લોકા લોક થકી પર જઇ આંણી આપ્યા ગોપાળ. ૬૧
કૃષ્ણક્રીડા રતીરસ ભરી શકું કયમ વખાંણી.
પતી પ્રેમે પટરાંણી સહુ વરણી વિરહે વાંણી. ૬૨
અસુરવ્યામોહ થવા કરી ભીલા અંતરધ્યાંન,
નીત્ય ક્રીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દૈવી જનને દાંન, ૬૩
એ દશમ અનુક્રમણીકા ગુરૂ પ્રભુજી પ્રતાપ,
પુરણ કરી પદબંધનથી ન્યુનાધીક માફ. ૬૪
એકસોંને એકત્રીશ છે પદ પુરણ સાર,
અથ ઇતી લગી હરી કથા સંક્ષેપ કર્યો વિસ્તાર. ૬૫
શંકરીતટરે સોહામણું ચારૂ ચંડીરે ગ્રાંમ.
શ્રીશેષશાઇ પ્રભુ વસે ત્યાંહાં કવિ વિશ્રાંમ. ૬૬
વીપ્ર નાગર સાઠોદરો નાંમ ભટ દયારાંમ,
દીક્ષા વૈષ્ણવ વલ્લભી ગાય ગુણ ઘનશાંમ. ૬૭
ગાય શીખે જે સાંભલે વૈકુંઠ પદ પામે,

માયાપુર ભંજન કર્યું આવી સુંદરશાંમ, ૪૬
સાલવસહ દંતવકત્રનો પ્રભુ આંણ્યો અંત,
ભ્રાત તેહેના સતલીલાએ માર્યા ભગવંત. ૪૭
રાંમ પધાર્યા તીર્થને તે કથા અલાંપી,
સુતને હણ્યો સુત તેહનો સ્થાપ્યો વર આપી ૪૮
બલ્વલને બલદેવજી માર્યો ઠાંમ,
સકળ તીરથ પાવન કરી પધાર્યા બળરાંમ. ૪૯
પાર્થનું સાર્થીપણું કર્યું કથ્યું ગીતા સું જ્ઞાન,
મીત્ર સુદામો આવીયા કીધું સનમાંન. ૫૦
પુજી ગુરૂ ગ્રેહેવાસની વારતા મળી કીધી,
શક્રને દુર્લભ સંપદા હરી ભકતને દીધી, ૫૧
સુર્ય ગ્રહણ મીશે પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવીત્ર.
કુંટુંબ સહીત પધારીયા ત્યાંહાં મળ્યા સહુ મીત્ર. ૫૨
ગોપીજન શું હળ્યા મળ્યા વાંછીત ફલ આપ્યું.
દાંન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું ગ્રહે દુખ કાંપ્યું. ૫૩
કૃષ્ણા સુકૃષ્ણની રૂકમણી આદે રાંણી,
મળી વીવાહની વારતા નીજ નીજની વખાંણી, ૫૪
કૃષ્ણે રૂષીપુજન કર્યું કીધો વસુદેવે યજ્ઞ,
વીજ્ઞાન બોધ નારદે કર્યો વસુદેવ શું મજ્ઞ. ૫૫
પુત્ર આપ્યા ખટ દેવકી મૃત્યુ પામેલા લાવી,
ભકત જાણી અર્જુનને સુભદ્રા પરણાવી. ૫૬
મીથીલાપુરમાં પધારીને કીરતી ભકતની કીધી,

ગોપીજનવલ્લભ, ગોવરધન ધરન ધીર

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રાણના ચાળુ અખિલ જગમાં એકરે.

પદ્મકાંત, હરત તન પીર. મારો વ્રજનો વ્હાલો. ૩

ારે,

ભકતવત્સલદીનબંધુ, દુષ્ટનિકંદે.

જગન્નાથ જકતગુરુ, બાલકૃષ્ણ મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

યશોદોત્સંગલાલિત. નંદલાલ, ળુ અખિલ જગમાં એકરે.

દયા બિહરત શ્રીયમુના તીર. વ્રજનો વ્હાલો. ૪

શ્રીકૃષ્ણ ...

પદ રાગ વેરાડી.

કૃપાળુ કૃષ્ણ સમુ નથી કોઈરે, મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે

દયાળુ કૃષ્ણ સમું નથી. ટેક,

વેદથી વિરુદ્ધ કૃતિ ઘણી કીધી નાથરે, તે બિચારાં અધમ

સ્હામું જોઇરે,

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૧

જેણે બંધાયો તે કૃતિ કેશવનીરે, ગાતાં તે પાપને નાખે પોઇએરે

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૨

ઘૃત વિષમ જવર વાળાને તેનું તેરે, જવરાં કુશ સંગે અમૃત હોઈરે,

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૩

પદ્મપુરાણમાં પ્રગટ વચન છે રે, સુણીને સહુ સંદેહ નાખ જો ધોઈરે

સકલ પાપ સંતાપ સેજે નાપાશે વાંમે. ૬૮

ઇતિ શ્રીદશમ સ્કંધની અનુક્રમણિકા સંપૂર્ણ. શુભમ્.

કલ્યાણુમસ્તુ.

આ ગ્રંથની મૂળ કાપી જેવી અમને મલી છે, તેવી જ રીતે કોઇ પણ પ્રકારના ફેરફાર વિના પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણકૃત 'દશમસ્કંધાનુક્રમણિકા' ઉપરથી કવિએ રચ્યો છે.

ધ્રુપદ. રાગ કલ્યાણ.

મહામંગળરૂપ, શ્રીગુરુદેવ મહાપ્રભુ;
જા કે પદ પદ્મકો પ્રથમ સિર નાઇયે.

મહામંગલ રૂપ ટેક.

નામ લેત ઉદે હોત, પરમ આનંદ કંદ,
સકળ સંતાપ પાપ ટરે છબ ધ્યાઇયે.

મહામંગલરૂપ. ૧

બ્રહ્મા શિવ વિષ્ણુ પરબ્રહ્મ સો શ્રીગુરુરાયે,
અધિક સબે તીરથ, અંઘ્રિ રજ નાહાઇયે.

મહામંગલરૂપ. ૨

દયા કહે આચારજ અધિકે કો દૂજો નાંહી,
ગુરુસેવા ચિંતામનિ. ઈપ્સિત ફલ પાઇએ.

મહામંગલરૂપ ૩

જોટાની તરેહનું ધ્રુપદ. રાગ કલ્યાણ.

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ, ગોપાલ ગોકુલેશ,

ગોપીજનવલ્લભ, ગોવરધન ધરન ધીર

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રાણના પ્યારો અખિલ જગમાં એકરે.

પદ્મકાંત, હરત તન પીર. મારો વ્રજનો વ્હાલો. ૩

પ્યારે,

ભકતવત્સલદીનબંધુ, દુષ્ટનિકંદરે,

જગન્નાથ જકતગુરુ, બાલકૃષ્ણ મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

યશોદોત્સંગલાલિત. નંદલાલ, પ્યારો અખિલ જગમાં એકરે.

દયા બિહરત શ્રીયમુના તીર. મારો વ્રજનો વ્હાલો. ૪

શ્રીકૃષ્ણ ...

પદ રાગ વેરાડી.

કૃપાળુ કૃષ્ણ સમુ નથી કોઇરે, મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે

દયાળુ કૃષ્ણ સમું નથી. ટેક,

વેદથી વિરુદ્ધ કૃતિ ઘણી કીધી નાથરે, તે બિચારાં અધમ

સ્હામું જોઇરે,

મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૧

જેણે બંધાયો તે કૃતિ કેશવનીરે, ગાતાં તે પાપને નાખે ધોઇએરે

મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૨

ઘૃત વિષમ જવર વાળાને તેનું તેરે, જવરાં કુશ સંગે અમૃત હોઇરે,

મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૩

પદ્મપુરાણમાં પ્રગટ વચન છે રે, સુણીને સહુ સંદેહ નાખ જો ધોઇરે

સકલ પાપ જા મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૪

ઇતિ શ્રીદશમ સ્કંધન્ય કહાડે મહાદુસ્તર રોગ નીચોઇરે

મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૫

આ ગ્રંથની મૂળ કોપી જોં થાય તો, ખરેખરા પતિત મરત

કોઇ પણ પ્રકારના ફેરફાર વિના શોઇ રે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણકૃત 'દશમસ્કંધા મેંતો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૬

ધ્રુપદ. ૬——

મહામંગળરૂપ, શ્રીગુરુદેગ વેરાડી.

જા કે પદ પદ્મકો ઝોટાની તરેહનું પદ

જગમાં એકરે મ્હારો વ્રજનો વહાલો છે.

કૃપાળુ અખિલ જગમાં, ટેક.

પારધિ સ્વદેહે સ્વધાંમ મોકલીયોરે;

ક્ષમા કર્યા સહેજે દોષ અનેકરે.

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે. ૧

પૂતનાનેં ગતિ માતની આપીરે,

જેંણેં માહા કીધો કપટ વિવેકરે.

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે. ૨

સાચો શત્રુ કંસ તેહને મુક્તિ પમાડયો રે

પણ નાં મૂકી કૃપાળુતાની ટેવરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે.

મારો વ્રજનો વ્હાલો. ૩

પાપી અજામેળ જમથી મુકાવ્યોરે,

જયમ કાંઈ ભુજંગ મુખથી ભેકરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે.

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો. ૪

એહેવી દયા દયા ઉપર કયારે કરશો રે

હું છું સહુ સાધનરહિત છેકરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે,

દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે,

મ્હારો વ્રજનો વ્હાલો છે. ૫

પદ રાગ કાફી.

રામકૃષ્ણ રસના રટય મોરી, યોંહી તું ઓર બકત કયોં કિત ભોરી

રામકૃષ્ણ, ટેક.

એહીં તત્ત્વ શ્રુતિશિખર પુકાર્યો. નાંહી ન પટતર ઇનકી કોરી

રામકૃષ્ણ, ૧

સહજ બનેં સબ સાધન સિરમનિ,

સો સમઝેં જયાકો ભાગ્ય ખુલ્યોરી, રામકૃષ્ણ. ૨

ઓર ઉપાય ન હેં અસ કલિમેં,
દયાપ્રીતમ મિલવેં ચિત્ત ચોરી, રામકૃષ્ણ. ૩

જોટાનું પદ.

સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નામ હેં પાપ તાપ પ્રલે સબ છીનમે
નિર્ભય પરમાનંદ ધામ હેં, સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નાંમ હેં ટેક
ઓર કોટિ હરિ નામ ન ઇનસમ,
જદપિ અતુલ બલ આદિ રામ હે,
જેસેં દુજ તેં ચઢતી કળા શશી,
પેં ન કોઈ રાકેશ ઠામ હેં, સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ, ૧
કેવળ કૃષ્ણ ચંદ્ર પૂર્નિમા શ્રીસહ શરદ પ્રમોદ ગ્રામહે,
સબ સાધન ફળ ત્રિવરન મેં **દયાપ્રીતમ** અભિમત પુરન કામ હેં
સર્વોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ. ૨

જોટાની તરેહનું પદ. રાગ કાફી.

રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે,
અકથિત અઘ અતીત હું જીન ડરપેં,
સબ વ્હેં જેહે ભસ્મ કે ઢેરે. રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે. ટેક
એક નાંમ તહું પુરુષોત્તમકો. મહાપાપ અગનિત હુ તેરે,
સુકત નાદ હરી બાલ સુનત જ્યોં, મૃગગન મત હુ મરત નેરે
રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન મેરે. ૧
કૃષ્ણનામતેં સોહુ જરે, અઘ જાની કીયેં કછુ મોહ અંધેરે.

ગીલી ગ્રંથી ચે કાઠ ન બચી જયોં,
પરી હોરી ખીચસો કીન હેરે, રટય શ્રી કૃષ્ણનામ મન સેરે, ૨
સબ બસ્તુ નાં સફલ, મિન ભાવ હૂ
નામ સુ નામી દયા પ્રભુ બસી હીય.
પૂરન કામ ઇશ્વર જેરે. રટય શ્રીકૃષ્ણ નામ મન સેંરે. ૩

પદ.

જો હરિભાવ નથીરે ભાવ નથી. તો.
તાહરો સહુ શ્રમ મિથ્થા જાણ્ય.
હું કહું તેહવું પરમાણ, જો હરિ ભાવે નથીરે ભાવ નથી. ટેક
કામ ઝીત્યો ત્યારે વધ્યો એક વંદળ,
ક્રોધ ઝીતે વધ્યો વૃક્ષરે,
લોભ ઝીત્યો ત્યારે વધ્યો એક અજગર.
યોગી ન કહે તોહે દક્ષ, જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૧
મોહ ઝીત્યોં ત્યારે વધ્યો એક શૂરો.
વ્યસની વધ્યો ઝીત્યે ગર્વરે.
માછર્ય ઝીતે ઉનમત્ત વધ્યો, સમજુ બોલે સર્વ,
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી ૨
પવન આહારી તો વધ્યો એક પન્નગ, પય આહારી વધ્યો વત્સરે
મધુરભાષી તો મયૂરવધ્યો એક, તીર્થસ્નાની તો મચ્છ;
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૩

વેદ ભણ્યો ત્યારે વધ્યો એક રાવણ, વિવિધશાસ્ત્ર ચંડોળરે,
પૂજાયો ત્યારે વધ્યો એક મણિધર, પણ મતિ અધરંગ રોળ,
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૪
શૂન્ય સમાધે વધ્યો એક કેફી વધ્યો મૃગ વાસે રાનરે
અલ્પ આહારી તો વધ્યો એક શુક, વધ્યો અલ્પ નિદ્રા તો શ્વાન;
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૫
દાન આપે એક વધ્યો યશ લોભી, વધ્યો અશક્ત થયો શાંતરે.
ત્યાગી થયે એક વધ્યો દરિદ્રી, અહિ વધ્યો વશ્યો એકાંત.
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૬
શીત ઉષ્ણ વર્ષા સહે વધ્યો તરુવર તૃષા તજે વધ્યો ધૂણરે.
નિઃશંક થયો ત્યારે સાંઢ વધ્યો એક, રોગી વધ્યો તજે લૂણ.
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૭
વધ્યો પતંગ હોમે તન અગ્નિ બુડે જળ વધ્યો એક દુખીયોરે.
વડો થયો કર્યો દીપ ઓલ્હાયો, મહાજન કેહે નહિ મુખીયો,
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૮
સહિત ભાવ હરિ સર્વ સફળ છે અંક સહિત જેમ શૂન્યરે
દયો કહે ભજી લે ભાવે કાંઇ રહે નહીં ન્યૂન,
જો હરિ ભાવ નથીરે ભાવ નથી. ૯

પદ રાગ કેહાનડો.

યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ. અપનેં ચરનકમલ મન મેરો,
લુબ્ધ રહે જ્યોં મધુવ્રત બાલ. યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ. ટેક.

નંદ નંદન બ્રખભાન નંદિની સેવું સતત સુખ
સત સંગત ગુન ગાવત અહર્નિશ. રુચે નહિ કછુ ન
યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ. ૧
શ્રીબલ્લભ સબ બલ્લભ સહ મોહિ, અતિ બલ્લભ રહો જ્યોં મનો અહિ
બાલ,
શ્રીસુબોધિની શ્રવન બસ બ્રજ, નિત્ય (શ્રી) યમુના જલ પાન રસાલ
યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ. ૨
દૃઢ આશ્રય શ્રીમહાપ્રભુપદકો, બિના મોલ ચેરો સબ કાલ.
દાસી દાસી કુંજ મહેલમેં, દંપતી પ્રસન્ન દેખી હોઉ ન્યાલ.
યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ ૩
યુગલ ઉચ્છિષ્ટ આહાર નિત્ય પાઉ, ચલું અનુવ્રત પ્રિયા ગોપાલ,
દાસ **દયાકો** યહ ફલ દીજે, સહજ કૃપા મેંટી સબ સાલ.
યહ માગોં શ્રીબલ્લભલાલ. ૪

ધોળ.

મન મોહનને નાં ભૂલ્ય તું. દેખી માયાનો રંગ. (૬)
અંતે પસ્તાવો બહુ થશે. કોઈ નહીં આવેરે સંગ (૨)
મન મોહનને નાં ભૂલ્ય તું. ટેક.
મનુષ્યાદેહ દુર્લભ દેવતા ઈચ્છે ભરતખંડ એકવાર;
તે તું પામ્યોં ને હરિને નાં ભાંજયા, ધિક ધિક ત્હારો અવતાર.
મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૧
અઠાવીશ નરકની યાતના, સુણતાં આવેરે ત્રાસ,

તે ભોગવવાં પડશે તુને, જો નહી સ્મરે અવિનાશ

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૨

આ ચાંદરણું દિન ચારનું, તેમાં સોધી લે વસ્ત,

અંધકાર ઓચીંતો થઇ જશે ભાગ્ય ભાનુનો અસ્ત

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૩

લ્હાવો લીંબુ લેહેકાવતાં, રાજ્યાસનનો આનંદ,

શાંણા હોય તે સમજી કરી, વેહેલા ગાજ્યો ગોવિંદ (૨)

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૪

આદે મધ્યે અંતે લગી, છે દુઃખરૂપ સંસાર

સુખ એક શ્રી કૃષ્ણ શરણમાં, બાકી કયહું ના લગાર (૨)

મનમોહન ના ભૂલ્ય તું ૫

જમકિંકર જ્યારે ઘેરશેને, કંઠે આવશે પ્રાણ

સ્નેહ નથી કરતો શ્રીકૃષ્ણ શું, ત્યાં છોડાવશે કોણ (૨)

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૬

માટે વાત અનેકની, કહું છું એક વચન.

પ્રેમે ભજી લે શ્રીકૃષ્ણને દાસ દયાજા જીવન

મન મોહનને ના ભૂલ્ય તું ૭

ગરબી

(જીવ જાણી લે જાર પ્રીત જગદીશ વિના ના સારી.)

(એ ગરબીની તરેહનો જોટો.)

હો પ્રિય બહેની, હરિજ્ઞાન વિના સંસાર તો સર્વ અસાર છે

જગમાં જન્મી હરિસ્વરૂપ જાણેથી ભવનો પાર છે. ટેક.

પૂર્વે જો મૈત્રયી નારી, મુનિ યાજ્ઞવલ્કયની સ્ત્રી
ગ્રહ્યું જ્ઞાન, પ્રપંચને વિસારી હો પ્રિય બ્હેની હો
સંસારે સર્વ ૨

ગાર્ગીપણ સ્ત્રી જાતિ કહાવી, જેહેને અન્ય વાત ઉર નાં ભાવી
થઇ નિર્ભય પુરુષ પદે આવી હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૨

વિષયાએ વિદ્યા જો ધારી, વરિ ચંદ્રહાસને ઉગારી
અંતે જો રૂકિમણી ભણનારી, હો પ્રિય ભગિની, હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૩

ધન્ય ભકિતવંત **મીરાંબાઈ**, અનન્ય ભજી શ્રીવ્રજરાઈ
દ્વારિકાધીશમાં તેહ સમાઇ, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૪

દ્રૌપદી ચીર પૂર્યાં બહુ હરિ, જયદેવની સ્ત્રી મૂઇ જીવતી કરી
ભક્તિએ કૃતાધીન હરિ, હો પ્રિય ભગિની જ્ઞાન વિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૪

વિઠ્ઠલ ભકિતવંત **મુકતાબાઈ** જનિ છાંયે વિઠ્ઠલ દેવનિગાઇ
દલણું દળીયું વિઠ્ઠલરાઇ, હો પ્રિય ભગિની હરિ જ્ઞાન વિના.
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૫

કરમાની ક્ષિપ્રા વ્હાલ વિચારી, જમીયા જગદીશ્વર ગિરિધારી
શબરી ફળ ખાધાં અવધ બિહારી, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૭

સતરૂપા દેવહુતિ ને સુનીતિ, વિંદ્યા વળી યજ્ઞપત્નીનેગે પીજન

પ્રીતિ ભાગવત પુરાણથી લ્યો પ્રતીતિ હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૮

એવી અગણિત સતી કૃતિને ન્યહાળી સાચું સુખ લેવું મોહને ટાળી,
ગુણવંતી થશે અતિ ભાગ્યશાળી, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાન
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૯

જ્ઞાને પ્રેમ જેહનો પ્રભુ શું લાગે, ત્હેનાં સર્વે દુઃખ સેહેજે ભાગે;
દયો કરગરી કૃષ્ણ પાસે માગે, હો પ્રિય ભગિની હરિજ્ઞાનવિના
સંસારે સર્વ અસાર છે. ૧૦

પ્રબંધ પદ રાગ સોરઠ.

ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણ ગારે—
ગોપીકેશ રાધિકેશ પ્રાણ પ્યારે પ્યારે,
ગારે ગિરિરાજ ધરણ ગારે
હો ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણ-ટેક.

ત્રિગુણ અજા કાળ અક્ષર પરમ સ્વામીરે—
ઈશઈશ આત્મારામ અંતર્યામીરે
જક્ત ઉદ્દભવ સ્થિતિ લય કર બહુનામીરે
વિભુ પ્રધાન પુરુષેશ્વર (૨ બે વાર)
સકળરૂપ અકળ સકળ ન્યારે ન્યારે—
ગારે ગિરિરાજ ધરણગારે
હો ગારે ગારે ગિરિરાજ ધરણ. ૧

વાણી મન અગમ્ય અનિર્દેશરૂપારે

અકળગતિ સ્વયંપ્રકાશ શ્રી અનૂપારે.
છબ લલિતત્રિભંગી નટવર વ્રજભૂપારે
નંદાત્મજ યશોદોત્સંગલાલિત વ્રજભૂષણ વ્રજવલ્લભ
વ્રજરત્ના દ્રગ તારે તારે—
ગારે ગિરિરાજ ધરણગારે. ૨
પૂરણ પરમાનંદ રૂપ રૂપરાશિરે—
આદિ વૃંદાવન રાસ રસવિલાસરે—
દયાપ્રીતમ પ્યારિ નિકુંજવાસિરે-
પૂર્ણાનંદ પુરુષોત્તમ અદભુત આનંદ કંદ
મન્મથ મનહરણ બંસી વારે વારે,
ગારે ગિરિરાજ ધરણ ગારે—
હે ગારે ગારે ગિરિરાજ ધારણ ૩

તોરો
શ્રીગિરિધારિ પ્રાન પ્રિયે રાધા,
નામસેં ભાજે ભવ બાધા
શ્રીગિરિધર પ્રાનપ્રિયે રાધા,
કૃપાસાગરી સુકલ્યાની.
બલ્લભ બૃંદાબની રાની.
કૃપા સાગરી સુકલ્યાની.
પિતા બ્રષભાનુ કીરતિ માતા,
શેષ શિવ જનુની સુર્ખ઼જ઼ેતા

પિતા બૃષભાન કીર્તિ માતા,
દયા કરી દયો શરન રાખો,
દાસ તુહી મેરો શ્રીસુખ ભાખોજી.

પદ

હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નેંન,
ભલા બંસીવારેકે નોકીલે નેંન
બીર મોહે તીરસોં–ભટુ મોહે તીરસોં લગે.
મેરે પ્યારેકે નોકીલે નેન   હેજી
બંસીવારે કે નોકીલે નેંન,
રેન દ્યોસ મોહે કલ ન પરત પલ,
રેન દ્યોસ હોં બીકલ રહત હોં
હેજી ભલા પલક પરત નહી ચેન
હેજી ભલા પલક પરત નહિ ચેન
હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નેંન,
હાંસી મંદ માનોં મદનકી ફાંસીવે   (બેવાર)
હેજી સુધા બોરે સલુને બેન   (બે વાર)
દયાકે પ્રિતમ બિના રહયો ન પરત વે,
દયાકે પ્રિતમ બિના રહયો ન પરત પલ
હેજી ભલા છિન છિન સતાવન મેન.   (બેવાર)
હેજી બંસીવારેકે નોકીલે નૈંન.

ગરબી.

'જીવ જાણી લે જારે પ્રીત જગદીશ વિના નાં સારી.' એનો જોટો.

ઓ ઉદ્ધવજી, વ્હાલે તો વિસારી અમને મેહલ્યાં
અમો શું કહીયે ? રાસ રમાડી, તેડીને તરછોડયાં. ટેક
પ્હેલ વ્હેલી પ્રીત અમશું કીધી, મુરલીમાં એણે વશ કરી લીધી
ગોપી સૌને વિહ્વળ કરી દીધી; ઓ ઉદ્ધવજી ૧
પ્રીતલડી તો કરતાં પહેલી, પ્રભુ દેખીને થઇ છું ઘેલી;
પણ મળો મોહન અમને મત મેલી. ઓ ઉદ્ધવજી ૨
એણે હૈડાંનાં તો હીર લીધાં, કાંનુડે તો કામણ કીધાં;
ઘેર ઘેર દધી માંખણ પીધાં. ઓ ઉદ્ધવજી ૩
એ કાનુંડો કામણ ગાળો, એની આંખલડીનો છે ચાળો
પ્રીતિવન્ત શું પ્રીતથી નિહાળો. ઓ ઉદ્ધવજી ૪
પેલી કુબજા તો કામણગાળી, તેની સાથે લાગી બહુ તાળી;
એણે વશ કીધા છે વનમાળી. ઓ ઉદ્ધવજી ૫
અમે સાંમળીયાની સંગે રમતાં, વ્રજ વન વનમાં પૂંઠળ ભમતાં
અમો ભેળાં બેસીને ભોજન જમતાં, ઓ ઉદ્ધવજી ૬
મથુરાંમાં જઈ એણે કંસ રોળ્યો, એક આંગળીયે ગોવર્ધન તોળ્યો
સત્ય વચી અન્યોક્તિ બોલ્યો. ઓ ઉદ્ધવજી ૭
દયારામના સ્વામીને કેહેજો. મથુરાં મૂકી દૈ ગોકુળ રહેજો
સૌ ગોપિકાને દરશન દેજો, ઓ ઉદ્ધવજી ૮

ગરબી.

'જીવ જાણી લે, જારપ્રીત જગદીશ વિના નાં સારી'
(તેનો જોટો)

મ્હારા મોહનલાલ, આવો તો કહું મ્હારા મનની વાતડી,
મ્હારા પ્રાણ પ્યારા, તમ માટે મેં તો ગાળી છે જાતડી ટેક
જાણું છું જે જગમાં છો ડાહ્યા, એહવું જાણીને જોડી માયા
હવે મુજ ઉપર આણો દયા.
મ્હારા મોહનલાલ આવો તો કહું મ્હારા મનની વાતડી ૧
મેંતો રૂપ તમારૂં જોઈને, મ્હારૂં મનડું રહ્યું છે મ્હોઇને;
કાંઇ નિશદિન જાય છે રોઇને મ્હારા મોહનલાલ ૨
મેંતો તન મન સોંપ્યું છે તમને, કોઇની ન બ્હીક ધરશો મનમે
હવે મ્હેર કરો મોહન અમને. મ્હારા મોહનલાલ ૩
પ્રભુ પ્રીત જુઓને તપાસી, કુબજા તો કંસ તણી દાસી;
તેની તો ચાલી જગમાં હાંસી. મ્હારા મોહનલાલ ૪
હરી આંવડા હઠીલા નાં થઇયે નન્દલાલ નમેરા નાં રહીયે
સુખ દુઃખ અમો કોને કહીયે ? મ્હારા મોહનલાલ ૫
મ્હારે સાસુ સસરાની ન બ્હીક કશી, મારા હૃદયકમળમાં રહ્યા છો વસી
દયાના સ્વામી વિના બીજાથી દૂર ખસી. મ્હારા મોહનલાલ ૬

ગરબી.

(જીવ જાણી લે જાર પ્રીત જગદીશ વિના ના સારી)

મ્હારૂં મન મોહ્યુ વાંસલડીને શબ્દે કાનડ કાળા;
હું તો ઘેલી થઈ મ્હારા ઘરમાં નથી ગમતુ મ્હારા બ્હાલા ટેક
બે અધર ઉંપર વાજે છે સુણી અન્તર મ્હારૂં દાઝે છે;
એહનો શબ્દ ગગનમાં ગાજે છે. મ્હારૂં મન મોહ્યું ૧

એ વનમાં જ્યારે વાગે છે મુને બાણ સરીખી લાગે છે;
મુને વિરહની વેદના જાગે છે. મ્હારૂં મન મોહ્યું ૨
હુંતો દોહોતાં દોણી ભૂલી છું, વળી જમતાં અધુરી ઝૂલી છું;
ત્હારૂં મુખ જોઇ જોઇ હું ફુલી છું. મ્હારૂં મન મોહ્યું ૩
એણે તપની સાધના કીધી છે, કૃષ્ણે કૃપાસાધ્ય કરી દીધી છે;
માટે **દયાપ્રીતમે** કર લીધી છે. મ્હારૂં મન મોહ્યું ૪

ગરબો.

રાધે રૂપાળી રસીલી તારી આંખડીજો,
જોડી કૃષ્ણ સમાન છબી ફાંકડીજો.
ઉપમાએ અધિક નહિ મૃગ લોચની જો,
વિના અંજન મનરન્જન ભવ મોચનીજો. ૧
ત્હારૂં ચંદ્ર વદન કેહેતાં લાજું તારુણીજો,
એક તો કલંકી વિષ બિન્દુ વારુણીજો. ૨
વેણ વાલુકી જડીત્ર રત્ન રાખડીજો;
ત્હને જોતાં બીજું જોવાની ન થાય આંખડીજો ૩
રતિ રૂપ તણો ગર્વ મુકીને ખસીજો;
રસિક રાય હૃદેમાં સદા તું વસીજો. ૪
મદનમોહનનું મન હરતું મદન મોહનીજો;
નથી રચી તુંહી રચી છબી સોહનીજો.
સકળ ભૂપમાં તુને જોતાં લાધ્યો શ્રીહરિજો
ઉમા રમાને સાવિત્રી ત્રિપુરન્દરીજો ૬

ત્હારી ઉપમા સરખું બીજું કો નથી જો;
થાકયા ઉત્તમ કવિ વેદસ્મૃતિ તે મથીજો. ૭
રસિક રૂપ જુગલ વસો હ્રદેમાં ઠરીજો
સેવક દાસ **દયાને** સુખદાતા તું હરીજો, ૮

પદ

તેં તો કાંઇ કીધુંરે કાનુડા, મુને તે તો કાંઈ કીધુંરે અલબેલડા.
તેં તો મન હરી લીધુરે તેં તો ચિત હરી લીધુંરે.
મુંને વ્રજ લાડીલા, તું વ્હાલો બહુ લાગે
મુંને ત્હારી આંખડલીની–અણીયો ઉર લાગે
મુખડું જોતાંરે મનોજ ઉરમાં જાગે
હું ઠગાણી મીઠી હસણીને ઠાગે
લુટી મ્હારી લીધીરે લીધી લાજ, રાજ કાંઇ કીધુંરે કાનુડા
મ્હારૂ ચિત્ત ચોરી લીધુંરે. ૧
માંને નાં મન મ્હારૂં મહીયેરીયાંમાં, [ને] સાસરડે નાં સોહાય
જ્યાંરે જાઉ ત્યાં મુને ઝમ્પ વળે નહી ને તાલાવેલી થાય
રે હુ ફટકારી શી ફરૂંરે મ્હારા રાજ રાજ કાંઈ કીધુંરે કાનુંડા
મ્હારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુંરે ૧
બાળપણામાં મુને આ લખ લાગી, કયમ જશે જન્મારો?
પરાધીન હું અબળા માણુસ, કયમ નિભાવો હાવા મ્હારોરે
સૂઝે નાં કાંઇ કયમ કરુંરે મ્હારા રાજ રાજ કાંઇ કીધુંરે કાનુડા
મ્હારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુરે ૩

અન્ન નાં ભાવે મુને નિદ્રા ન આવે, (ને) રહું આઠે પહોર ઉદાસી
મોશે મોશેરે મુને સગાં સંતાપે ને લોક કરે છે મ્હારી હાંસીરે
દરદમાં ડુબી ગઇરે મ્હારા રાજ રાજ કાંઈ કીધુંરે કાંનુડા
મ્હારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુંરે ૪

ઘટમાં વસ્યો છે ત્યમ ઘરમાં વશ કે, ઘેહલી મટાડી દેની સુજને
ત્હારા કરમાંહે સર્વે કરામત પાયે પડુ છુ હું તો તુજને રે
દયાના પ્રભુ દીન થઇરે મ્હારા રાજ રાજ કાંઇ કીધુંરે કાંનુડા
મ્હારૂં ચિત્ત ચોરી લીધુંરે ૫

અથ ચોવીસ અવતારનુ ધોળ

ઢાળ.

એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણનારે.

મછરૂપ ધરી સત્યવ્રત પાલ્યોરે કચ્છરૂપે મંદરાચલ ઉદ્ધાર્યો
સૂકરરૂપે હણી હિરણાક્ષ મહી સુકાવીરે નરહરિરૂપે હિરણાકશ્યમાર્યો
વાંમનરૂપે બળી છલી ઇંદ્રને સંતોષેરે, નક્ષત્રી પૃથવી કરી પરશુરામ
શ્રીરઘુવરજી રાવણ મારી સીતા લાવ્યાં હળધરરૂપે ટાળો દુષ્ટ ઠામ
બુદ્ધરૂપે જજ્ઞ નિંદ્યા દયા પાળીરે, મલેચ્છ માર્યા ધરી કલકી રૂપ
ઋષભરૂપે પરમહંસ દીક્ષા દાખી, ભૂમિ દોહી રસ કાહાડયા પૃભૂથુપ
હરિરૂપે ગ્રાહને માર્યો ગજ ઉગાર્યોરે, ધ્રુવવરદાયક પ્રભુજીનો અવતાર
નરનારાયણરૂપે બદ્રિકાશ્રમરે, બ્રહ્મચારી સનકાદિક ચારે ૪
દત્તાત્રયરૂપે અમરક આદિ પ્રબોધ્યારે હયગ્રીવ વાલી લાવ્યા વેદ
કપિલરૂપે સાંખ્યયોગ પ્રગટ કર્યોરે વ્યાસ રૂપે રચ્યા નિગમભેદ ૫
યજ્ઞપુરુષ ઋષિસુત સુરત્રાતારે, મનવંતર રક્ષણ કરવા એકરૂપ

મોહનીરૂપે અસુર મોહ્યા સુર સંતોખ્યારે; આયુર્વેદ ધનવંતરી સ્વરૂપ
ધવળ એ ચોવીશ સ્વરૂપનુંરે ગાતાં સુણતાં હોય વૈકુંઠવાસ
સકળ સંતાપ પાપ ગયા સમુળાંરે ન્યાલ થયો ગાતાં **દયો દાસ**૭

રાગ સોરઠ.

કરોગે કૃપા કબ ગિરિધરલાલ મહાપ્રભો દીન દયાલ ટેક

દુહા.

કૃપા ન જામેં સો પ્રભુ દેખે સાધન રાહ,
તુમ તો કરુનાકે નિધિ ક્યોં ન નીવાજો નાહ. કરો ૧
સાધનસાધ્ય ન હો સકે તીહારે પાસ
દયા ન કરીયત દીન લહી કાહા મીલને અબ આશ કરો ૨
કબકોં હરિ હરિ રટત હું, કટત ન ક્યોં સંતાપ ?
કિધોં બિસારો બદકે છપી લખીઓ પાપ કરો ૩
ભકત નહી સો સાંચપે અધમ પતિત હું મે ન
મો સુધી અજહુ ના લઇ કેસે પંકજનેન ? કરો ૪
ભજન બિના દુઃખ નાં ટરે બિકલ બને ન ભજન;
કા કરીયે જ્યોં ત્યોં બન્યોં, તાતે તુમ ન પ્રસન્ન કરો ૫
અનંત હે અપરાધ મમ કેસે પૈ હો અંત
અમિત હોગે બિસરેં તુમ સકુમાર ભગવંત કરો ૬
ગુનાહગાર સાચો ઠર્યો તિહારો હોં ઘનશ્યાંમ
હે ન કો દંડ કછુ ધરકો કરો ગુલામ. કરો ૭
દયા **દયા**પર કીજીયે નિજબલ નંદકિશોર

મેરી ઓર ન કછુ દેખીયે પલ પલકો હું ચોર કરો ૮

પદ.

હરે દીનબંધુ કૃપાસિંધુ શ્રી કૃષ્ણ કરો
કેવલ કરુણા મુને આત્મસાત.
સર્વસાધનરહિત ધર્મ તમ ચરણ-
પંકજ શરણ આવ્યો પાહી અખિલ તાત ટેક
જ્ઞાન વૈરાગ્ય નહીં ભક્તિ આધીનતા,
યોગ અષ્ટાંગ ન સુકર્મની પાજ.
જાપ્ય તપ તીર્થ વ્રત નેમ સ્વધરમ પણ ન મન
સતત અવિદ્યા અપની મહારાજ હરે ૨
દાન નહીં ગુણ ગાથ સતસંગતિ ત્યમ,
નિગમ આગમ અણું નહિ અભ્યાસ
ભાવ જ્ઞાન વિશ્વાસ તવ નાંમ નહી
ભજન સ્મરણ વિષે પલ પ્રયાસ. હરે ૩
માટે મહારાજ રાજાધિરાજા
શ્રીરાધા રમણ પ્રભુ માહારો હસ્ત ધારો
સહજ શ્રીનાથ એકવાર કહો શ્રીમુખે
તુ તો દયા દાસ માહારોજ માહરો હરે ૪

અથ ધોળ શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનુ લખ્યું છે.

ઢાળ

પ્રથમ પ્રભાતે શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણુ કરીયેરે
વ્રજની લીલા સઘળી હરિની સંગે ધ્યાને ધરીયેરે. ૧
હરિનો મુગટ તે તો વૈકુઠનો સાર લહીયેરે
હરિનાં કુંડલ તે તો સાંખ્ય યોગ નિશ્ચે કહીયેરે ૨
હરીને નાકે મોતી રાધિકાનું રૂપ છે રે,
ચંદ્રાવળી ચિબુક આભરણનું સ્વરૂપ છે રે ૩
હરિનું હસવું તે તો મોહની માયા કહેવાયરે.
મુરલી શિવજીનું સ્વરૂપ એહેવું વેદ ગાયરે. ૪
હરિનું તિલક સુધા પ્રેમને પ્રમાણિયેરે
કૌસ્તુભમણિ હૃદય જીવતત્ત્વ જાણીયેરે. ૫
શ્રીવત્સ લાંછન તે મણિની છાયા જાણજોરે
વનમાળા ગુંજા છે ભકત ઉર આણજોરે ૬
માયા પીતાંબર છે છડી બ્રહ્મારૂપ લહુંરે
ઇંદ્રશૃંગી એઘ કેશનું સ્વરૂપ કહુંરે
સંગે ગોપીજન તે શ્રુતિયો છે વેદનીરે
ગોપ મન્ત્ર તેહેની વાત કહું ભેદનીરે ૮
શ્રીરાધાજી કૃષ્ણ આત્મારૂપ પ્રેમભકિતરે.
નન્દજી તો અક્ષરબ્રહ્મ જસોદા જાણો મુકિતરે ૯
શ્રીગોકુળ તે વ્યાપી વૈકુંઠ સાક્ષાત છે રે
કરમાં કમળ વિશ્વરૂપ વેદે વાત છે રે
એવું ધ્યાન સદા શ્રીકૃષ્ણનું પ્રીતે ધરીયેરે
વ્રજમાં વાસ મલે ભવસાગરને ક્ષણમાં તરીયેરે ૧૧

સરવે વિસ્તારી ને કહેતાં ગીત વાધી જાયરે
માટે દાસ **દયો** કાંઇ એક હરિના ગુણ ગાયરે ૧૨

ગરબો.

('શ્રીવૃંદાવન સુખકારીરે સમરે નાસે સૌ પીડા'ની જોડયનો)

એ પૂરણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમરે, ન મલે કોઈ સાધનમેં,
શ્રીગીતાજીમાં શ્રીમુખરે, બોલ્યા હું વશ એક પ્રેમે. ૧
તે પ્રગટ પારખું પેખોરે, ગોપી પ્રેમે પ્રભુ પામી,
જેને શિવ બ્રહ્માદિક વંદેરે, વશ કીધા કમળાસ્વામી. ૨
જે આત્મારામ અજીત છેરે, કોઈતો નવ જાયે કળીયો,
તેહને જીતી આધીન કીધોરે, પ્રેમ પ્રભુથી (પણ) બળીયો. ૩
એહનું રૂપ અતિશે ઊંડુંરે, કોઇ ભકત વિરલા જાણે,
જ્યાંહાં વેદતણી પણ નહીં ગતિરે, તો પંડિતશું પરમાણે, ૪
સુણો કાંઇ એર પ્રેમનું બળ કહુંરે, જેણ્યે જુગલ જીતી લીધો,
મહાસુજાણ નાગરી નાગરરે, તેને પણ ઘેહેલો કીધો. ૫
એક સમે શ્રીરાધામોહનરે, બાંહ્ય પરસ્પર કંઠ ધરી;
મહાસ્નેહરસમાંહે છકેલાંરે, પાસે લલિતાદિક સુંદરી. ૬
ત્યાંહાં વહાલે વિકળ હરિ બોલ્યારે, કહે સખી પ્યારી કયહાં મળશે
કરે પોકાર આંસું વહેતાંરે. આ વિરહ વેદના કયમ ટળશે. ૭
એવાં વચન સુણી વિઠ્ઠલનાંરે. હસવા લાગી સહુ શામા,
આ પ્રાણજીવન શિદ કલ્પોરે કંઠે વળગી છે શ્યામા. ૮
વળી એક સમે એકલડાંરે, હરિ પ્રિયા પાસે ના હુતી,

કહો લાલ લાડલી ક્યાંહાં છે રે એકલા ક્યમ પુછયું દૂતી ૯
ત્યારે નંદકુંવર એમ બોલ્યારે, સગી તુજને કોઇ ભ્રમ થયો,
જોની આ રાધા મુજ પાસેરે. એકલડો મુને ક્યમ કહ્યો? ૧૦
એમ રાધા ને પણ થાયરે, ન હોય પ્રભુ પાસે દેખે.
વળી કદી વિયોગ તે તરસેરે, પીયુ લપટયા ઉર નવ પેખે. ૧૧
નાં હોય પિયુ પ્યારી દેખેરે; પાસે હોય ને ભુલાવે,
એ અકળ પ્રેમરસક્રીડારે, અટપટી કોના સમજ્યામાં નાવે. ૧૨
શ્રીરાધાકૃષ્ણ એ રસમાં રે સદા મગ્ન છાકયા રહે છે,
કરી વિવિધ પ્રકારે ક્રીડારે, નિજ જનને મહાસુખ દે છે. ૧૩
જેને કૃપા સંત ગુરુ પૂરણરે, તે એ હરિરસને ચાખે;
જન દયો શ્રીગુરુ પ્રતાપેરે, પ્રેમરસની આશા રાખે. ૧૪

ગરબો.

બાલલીલાનો, રાગ સારંગનો

'સજન સાંભળોરે હરિની બાળ લીલા કાંઈ ગાશું તેનો જોટો
પરાક્રમ પ્રેમનું પેખોરે પડયું નહી કોઇ સાધનનું કામ,
વશ કર્યો વ્રજનારે વિઠલ અચ્યુત આત્મારાંય. ટેકઃ
શિવ સમાધે શોધે જેહનો શેષ નાં પામે પાર,
વણ તેડયો તે વાલ્યમો ઉભો રહે ગોપીને બાર. ૧
પદ્મ પદ તલાશી માગે સેવા જેની તે શ્યામ,
વહાલ ધરી નિત વ્રજવનિતાના ઘરનાં કરે કામ ૨
કોઈ કહે પેલો પાટલો લાવો પાળી માગે કોય,

કોઈ મંગાવે પાદુકા જયમ કાંઈ પ્રાકૃત બાલક હોય. ૩
એક કહે ફુલની માળા ગૂંથો આવડે છે જોઉં આજ,
એક કહે પેલી દાંણી લાવો કરે કરાવ્યાં કાજ, ૪
એક કહે માહરો ચોટલો ગુંથો એક કહે ભેટો લાલ,
ચુંબન કરવા દયો કહે તેને મુખ્યે અરાડે ગાલ, ૫
એક કહે કરના ચાળા કરીને નાચો નંદકુંમાર,
એક કહે લાલા ગાઓ તો માંખણ આપું બીજીવાર, ૬
બ્રહ્મ અનાદિ વેદ કહે જેને પોહોચે નહિ મન વાચ;
તેને ગોકુલની નાર નચાવે વિધિ વિધિના નાચ. ૭
બ્રંહ્માનંદ ગમે તે માગો માગો વૈકુંઠકૈલાસ,
બાલલીલા શ્રીકૃષ્ણની નિરખું માગે દયો દાસ. ૮

પદ.

શિદ કરે શોચનારે, છે શિર શ્રીજી સરિખા સ્વામી
મહાકૃપાળુ જનવચ્છલ સમર્થ ઈશ્વર અતર્યામી.
શિદ કરે શોચનારે. ટેક.
આત્માદિક સહુ કૃષ્ણ સમર્પ્યું, કહે જુઠું કે સાચું.
જો સાચું તો ત્હારે શી ચિંતા, જો ચિંતા તો કાચું.
શિદ કરે શોચનારે. ૧
જે થકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે તે મતિ હરિને અરપી.
પછી તેની કૃતિ ત્હારી શાંની ! શિદ મરે છે ઠરપી.
શિદ કરે શોચનારે, ૨

અશ્વ ચઢીને ખાંધે ખડીયો. કહે શા માટે વહેછે?
વાહનને શો વિરામ તેથી? મૂરખપણે દુખ સેહે છે.
શિદ કરે શોચનારે. ૩

તદા કહિશ તું કુકૃતિ હરિ કરાવી કયમ કહેવાયે ?
તે સાચું પણ તુજ કૃતિ કહેતાં સહુ કર્તા પદ જાયે,
શિદ કરે શોચનારે. ૪

જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે અશકયતાએ થાયે;
જાણી જોઇ અનુચિત આરંભે તે પછી શિદ પસ્તાયે ?
શિદ કરે શોચનારે. ૫

પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાયે ને તે તો કહીયે પાપી.
અથવા નારદાદિ પણ નિર્ભય. નિશ્ચે હરિમતિ આપી.
શિદ કરે શોચનારે. ૬

તદા કેહેશે એટલા ઉપર મેં કર્યું ભાસે શા સારૂં ?
તે પણ ઇચ્છા સમજ્ય હરિ, શ્રીજી ત્હારૂં કરશે સહુ વારૂ
શિદ કરે શોચનારે. ૭

અકળ અટપટી ઈશ્વર ઇચ્છા, હારદ નવ સમજાયે.
સહુ કરવા સમર્થ શ્રીજી પણ, નિજજન અભલ ન થાયે,
શિદ કરે શોચનારે. ૮

કદિ વ્યવહાર વાણી મ્હોટાની, ચિંતા સરખું ભાસે,
પણ સૂક્સ (સૂક્ષ્મ) સમજણ છે માટે અંતરથી નવ યાચે.
શિદ કરે શોચનારે. ૯

સ્મરણ સમર્પણ નાં રહે નિરંતર, માટે ઉપજે ચિંતા;
જો રહે તો હુંપદ હારે સહુ, કૃતિ ભાસે ભગવંતા.
શિદ કરે શોચનારે ૧૦
ચિંતા કોઇ વાતની પણ કરવી ન, શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યું,
દયાપ્રીતમ પુષ્ટિ ફળસંબંધ માત્રે નિજબળ દાખ્યું,
શિદ કરે શોચનારે. ૧૧

પદ.

(કે) વારી જાઉ રે નાગર નટવા, ધરે વિવિધિના વેશ.
કળા રૂપે થઇ ક્રીડા કરે, ન્યારો નાયકરૂપે રહે શેષ,
વારી જાઉંરે નાગર નટુવા, ટેક
બાજીગર બાજી સંસારની, તેં ભલી રચી છે ભાઇ,
મોહન મોર વજાડી મોહની, સુણી સહુ ગયું મ્હોવાઇ.
વારી જાઉંરે નાગર નટુવા, ૧
ઉલટ ખેલ બતાવે ખલકને, કરે સહુની નજર બંધ,
ચુગટી રજની ફેંકે મંતરી, કરે દેખતાને પણ અંધ,
વારી જાઉ રે નાગર નટુવા. ૨
સાચો હીરો બતાવે ઠીકરી. કરે કંકર કનક મ્હોર.
જાણીતા તે પણ ભુલા પડે, સૂઝે નહીં પોતાનો ઠોર,
વારી જાઉંરે નાગર નટુવા. ૩
તાહારી નટણી માયા જોર છે. કળા કામરૂ દેશની પૂર.
અજીત પણ ઉસ્તાદના જોરથી, બાંધી લીધો પંડિત સૂર.

વારી જાઊં રે નાગર નટુવા. ૪

કહાડયા મુખ થકી ત્રણ દોરડા, રંગ કાળો ધોળો રે લાલ,
તેહનો પાર નાં આવે ખેંચતાં. તે ત્રણેંના જુજવા ખ્યાલ,
વારી જાઊં રે નાગર નટુવા. ૫

તે ત્રણ ગુણના ત્રણ પુરુષ થયા, એક બ્રાંહ્મણ યોગી ગૃહસ્થ
બ્રાંહ્મણ યોગી તો બળીયા ઘણા, તેથી ગૃહસ્થનો અધિક દસ્ત.
વારી જાઊં રે નાગર નટુવા. ૬

પ્હેલે વિપ્રે રચ્યાં બહુ પુતળાં, પૂર્યો ગૃહસ્થે મન અભિલાખ
જોગીયે અગ્ની કહાડયો આંખથી, સહુ બાળીને કીધું ખાખ,
વારી જાઊં રે નાગર નટુવા, ૭

તાહારી મરજી જોઇ મત વાલીયા, વળી કર્યું એવું કર્મ,
ચુટકી માંહે કર્યો ચટુકલો, થયું હતું ત્યમનું ત્યંમ.
વારી જાઊં રે નાગર નટુવા. ૮

તાહારી અકળકળા ગોડીયા, રચી વિદ્યા ઇંદ્રજાળ,
સૌં મોહોવાઇ પડયું તે ફંદમાં, વૃદ્ધ જોબન ને વળી બાળ
વારી જાઉંરે નાગર નટુવા, ૯

તાહારો મંત્ર શીખવ્ય તું મુજને, હું ચેલો ત્હારો થાઊં.
એહવી જડી બુટ્ટી [illegible]ને આપ્ય તું, જે તાહારી નટણીથી ન
મ્હોવાઊં.

[illegible]ગર નટુવા ૧૦

શરણ જાતાં આપી ભકિત જડી, દાધા [illegible] હરિનિજ નાંમ
એ સાધે માયાંથી મ્હોવાશ નહીં, એમ કહે દયારાંમ. ૧૧

૧૫ દિવસ : આ પુસ્તક વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસ માટે રાખી શકાશે.

આ.કો-૧૯—			
11 MAY 1984			
આનો ૧૨૨			
૭/૪/૮૬			
ગ્રંથ-૯૯			